

กฎหมายตราสามดวง

เล่ม ๒

กฎหมายตราสามดวง

เล่ม ๒

พิมพ์ครั้งที่หนึ่ง ๓,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๕๐๕

องค์การค้าของคุรุสภา

ศึกษาภัณฑ์พาณิชย์

ถนนราชดำเนินกลาง

จัดพิมพ์จำหน่าย

1603

ประมวลกฎหมาย รัชกาลที่ ๑

จุลศักราช ๑๑๖๖

พิมพ์ตามฉะบับหลวง ตรา ๓ ดวง

คำนำ ของผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัย

เนื่องจากมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองได้กำหนดการศึกษาลักษณะวิชาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยไว้ในหลักสูตรชั้นปริญญาโท จึงเป็นการจำเป็นที่จะต้องให้นักศึกษามีบทกฎหมายซึ่งได้ชำระสะสางในรัชกาลที่ ๑ นั้นไว้ค้นคว้าได้โดยสะดวก เพราะบทกฎหมายเหล่านี้ถึงแม้ว่าจะได้พบเอกสารที่เก่าแก่กว่ากันตาม ก็ยังคงใช้เป็นหลักฐานสำคัญเพื่อแสวงหาความรู้เรื่องกฎหมาย ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ต่อไปอีกนาน

ตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ ๓ เป็นต้นมา ประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ นั้นได้มีผู้จัดพิมพ์ขึ้นหลายครั้งแล้ว ฉะบับที่แพร่หลายที่สุดคือฉะบับของหมอบรัดเลย์ ซึ่งเรียกกันว่า กฎหมายเก่า ๒ เล่ม และฉะบับของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีฯ ทั้งสองฉะบับนี้ในบัดนี้ไม่มีจำหน่ายแล้ว และนับวันจะหายากขึ้นทุกที

ในการที่จะจัดพิมพ์กฎหมายเก่านี้ขึ้นใหม่ มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มีความมุ่งหมายผิดกับท่านผู้จัดพิมพ์ก่อน ๆ ท่านผู้จัดพิมพ์เหล่านั้นมุ่งหมายแต่จะเพาะใน

อันที่จะเผยแผ่ความรู้ในตัวบทกฎหมาย จึงได้แก้ไขอักขรวิธีเสียใหม่ให้สมกับสมัย และบางตอนถึงกับแก้ไขถ้อยคำสำนวนเสียบ้างก็มี กรมหลวงราชบุรี ฯ ก็ได้ทรงยึดถือคติอันเดียวกันนี้ โดยได้ทรงตัดทอนบทบัญญัติซึ่งเลิกใช้บังคับแล้วออกเสียด้วย

ในเวลานี้ ประมวลกฎหมายใหม่ต่าง ๆ ก็ได้ประกาศใช้จนครบถ้วน ประมวลกฎหมายนี้ จ.ศ. ๑๑๖๖ จึงมีประโยชน์เพียงในฐานตำนานกฎหมายเท่านั้น ด้วยเหตุนี้ ในการจัดพิมพ์ใหม่นี้จึงมีข้อสำคัญที่จะพึงยึดถืออยู่ว่า จะต้องคัดแยกจากตัวบทบัญญัติซึ่งได้ชำระสะสางขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๑ ให้ถูกต้องตามอักขรวิธีที่ใช้ในต้นฉบับนั้น เพื่อนักศึกษาจักได้ใช้เป็นเครื่องมือค้นคว้าโดยไม่ต้องพึ่งต้นฉบับเขียน ตามแต่จะสามารถทำได้

การจัดพิมพ์กฎหมายเก่าขึ้นนี้ใช่จะเป็นประโยชน์แต่ฉะเพาะนักนิติศาสตร์เท่านั้นก็หาไม่ ยังเป็นคุณแก่นักประวัติศาสตร์ เพราะการศึกษาในวิชาประวัติศาสตร์ย่อมต้องอาศัยพระราชปรารภในกฎหมาย และตัวบทกฎหมายเอง ประกอบด้วยนักโบราณคดีและนักศึกษาโบราณประเพณีของสยามก็เช่นกัน

ย่อมได้รับประโยชน์จากบทกฎหมายต่าง ๆ ซึ่งบัญญัติขึ้นโดย
อาศัยจารีตประเพณีธรรมนิยม หรือความเชื่อถือต่าง ๆ เป็น
หลัก และจารีตประเพณีเหล่านี้ แม้ในรัชกาลที่ ๑ ได้เลิก
ถือเสียแล้วก็มีบ้าง ประโยชน์อีกข้อหนึ่งได้แก่ประโยชน์ใน
ทางภาษาศาสตร์ และวรรณคดี แม้อักขรวิธีและสำนวน
โวหารในสมัยโบราณเท่าที่มีอยู่ในตัวบทกฎหมายนั้นได้ถูก
เปลี่ยนแปลงแก้ไขไปมากแล้ว เนื่องจากการชำระสะสาง
หลายต่อหลายครั้งมาแล้วก็ตาม (ซึ่งข้อสมมตินี้ใช่จะถูกต้อง
เสมอไป) วิธีเขียนภาษาไทยในสมัยรัชกาลที่ ๑ ก็ยังเป็น
ประโยชน์แก่นักภาษาศาสตร์อยู่มาก และโดยเหตุที่ต้นฉะบับ
แห่งบทกฎหมายที่ชำระสะสางในรัชกาลที่ ๑ คือฉะบับตรา ๓
ดวงนั้น อาลักษณ์ได้เขียนโดยความเอาใจใส่ระมัดระวังและ
สอบทานถึง ๓ ครั้งให้ถูกต้องแล้ว จึงควรที่จะเคารพต่อ
ต้นฉะบับนั้นยิ่งนัก อีกประการหนึ่ง กฎหมายเก่าในบางตอน
อาจถือได้ว่าเป็นวรรณคดีชั้นสำคัญ ซึ่งสมควรจะนับรวมเข้า
ในตำราวรรณคดีทั้งหลายอันสืบมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา
ด้วยเหตุผลดังกล่าวมานี้ มหาวิทยาลัยจึงได้ให้พิมพ์
ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ ๑ นั้นขึ้นใหม่ ตามที่เขียนไว้ใน
ฉะบับหลวงตรา ๓ ดวง ให้ถูกต้องตามต้นฉะบับ

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้มอบหมายให้ มองซิเออ เอร์.
แลงกาต์ ดอกเตอร์กฎหมายฝรั่งเศส สมาชิกวิเศษแห่ง
เนติบัณฑิตยสภา อาจารย์ผู้สอนประวัติศาสตร์กฎหมายไทย
(กฎหมายเอกชน) เป็นผู้จัดพิมพ์.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คำนำของผู้จัดพิมพ์

ในการชำระสะสางกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ นั้น ปรากฏตามพระราชปรารภซึ่งเขียนไว้ในตอนต้นแห่งฉะบับหลวงทกฉะบับว่า เมื่อการชำระเสร็จสิ้นแล้ว อาลักษณ์ได้เขียนลงไว้ในสมุด ๓ ชุด เก็บไว้ห้องเครื่องชุดหนึ่ง หอหลวงชุดหนึ่ง และศาลหลวงชุดหนึ่ง ประทับตรา ๓ ดวงทุกเล่ม ตามฉะบับทกทอดมาในสมัยปัจจุบัน สันนิษฐานได้ว่าเดิมชุดหนึ่งมี ๔๑ เล่ม ฉะนั้นในครั้งเดิมคงมีฉะบับหลวงตรา ๓ ดวงถึง ๑๒๓ เล่ม ในสมัยปัจจุบันยังเหลืออยู่เพียง ๗๙ เล่ม เก็บอยู่ ณ กระทรวงยุติธรรม ๓๗ เล่ม ณ หอสมุดแห่งชาติ ๔๒ เล่ม ส่วนอีก ๔๔ เล่มนั้น ไม่ทราบว่าขาดหายไปด้วยประการใด

นอกจากฉะบับหลวงตรา ๓ ดวง ๓ ชุดนี้ อาลักษณ์ได้เขียนไว้อีกชุดหนึ่งเรียกว่าฉะบับรองทรง ยังเหลือตกทอดมาในสมัยปัจจุบันเพียง ๑๗ เล่ม ซึ่งเก็บอยู่ที่หอสมุดแห่งชาติทั้งหมด ฉะบับรองทรงนี้ผิดกับฉะบับหลวง ๓ ชุดก่อนนั้น โดยไม่มีตรา ๓ ดวงประทับไว้ และในฉะบับหลวงมีอาลักษณ์สอบทาน ๓ คน แต่ในฉะบับรองทรงมีเพียง ๒ คน อนึ่ง

ตามฉะบับหลวงที่ตกทอดมานั้น เขียนขึ้นในปีฉลู จ.ศ. ๑๑๖๗ (พ.ศ. ๒๓๔๘) ทุกเล่ม ส่วนฉะบับรองทรงเขียนในปีเถาะ จ.ศ. ๑๑๖๙ (พ.ศ. ๒๓๕๐)(๑)

ในการพิมพ์กฎหมายนี้ ได้อาศัยฉะบับหลวงตรา ๓ ดวง โดยฉะเพาะ เว้นแต่เมื่อไม่มีฉะบับหลวงเหลืออยู่ จึงพิมพ์ตามฉะบับรองทรง(๒)

ในเมื่อเหลือฉะบับหลวงหรือฉะบับรองทรงแต่ฉะบับเดียว ก็พิมพ์ตามโดยมิได้เปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด เว้นแต่ปรากฏชัดว่าอาลักษณ์เขียนผิดหรือเขียนตก(๓) จึงได้พิมพ์เพิ่มเติมและแก้ไขให้ถูกต้อง แต่คงมีเชิงอรรถไว้ ในการตรวจแก้นี้ได้

---

(๑) มีฉะบับรองทรงที่เหลืออยู่ฉะบับหนึ่งซึ่งต่างกับฉะบับอื่น คือ ฉะบับที่มีกฎหมายลักษณะทาส ฉะบับนี้เขียนในปีฉลู จ.ศ. ๑๑๖๗ และมีอาลักษณ์สอบทาน ๓ คนดุจเดียวกันกับฉะบับหลวง ผิดกันแต่ไม่ได้ประทับตรา ๓ ดวงเท่านั้น

(๒) กฎหมายที่ไม่มีฉะบับหลวงเหลืออยู่เลยมีแต่ฉะบับรองทรงนั้น มีแต่ ๒ บท คือ กรมศักดิ์ และลักษณะทาส

(๓) ที่ว่าอาลักษณ์เขียนผิดนั้น คือที่อาลักษณ์เขียนเผลอไป ถ้าหากได้รู้สึกตัวก็คงจะได้แก้เอง ฉะนั้น เมื่ออาลักษณ์คนใดเขียนคำ ๆ หนึ่งหลายอย่างต่างกัน เช่นเขียน เนอ และ เนอ สกรรและสกัน กระทรวงและตระทรวง ขายและขาย เงินและเงิน เป็นต้น ดังนี้ เห็นว่าไม่ควรแก้ เพราะเป็นการเขียนตามความรู้สึกของอาลักษณ์คนนั้น หาใช่เขียนผิดไม่

อาศัยฉะบับพิมพ์ของนายโหมด อำมาตยกุล (พระยากระสาปน์) เล่มหนึ่งซึ่งพิมพ์ระกา จ.ศ. ๑๒๑๑ (พ.ศ. ๒๓๙๒) หรือฉะบับของหมอบรัดเลเล่ม ๒ พิมพ์ปีกุน จ.ศ. ๑๒๒๕ (พ.ศ. ๒๔๐๖) และได้สอบทานกับฉะบับที่ใช้ในการพิมพ์เสมอ

ถ้าเหลือหลายฉะบับ ก็ได้เลือกเอาฉะบับหนึ่งมาพิมพ์ตามที่กล่าวไว้นั้น และที่ผิดกับฉะบับอื่นก็แถลงไว้ในเชิงอรรถ เนื่องจากอาลักษณ์ได้เขียน และสอบทานฉะบับหลวงด้วยความระมัดระวังจึงมีแตกต่างแต่เพียงเล็กน้อย โดยมากที่ต่างกันนั้นก็คือการสกดการันต์ เพราะอาลักษณ์ต่างก็เขียนศัพท์ต่างกันตามใจของตนเอง เช่น มิ หมิ มิ์ หรือ หมิ์ ไหม่ หรือใหม่ ภูดาษหรือผู้ดาษ ค่าหรือข้า พยภยหรือภพ สาร หรือสาน ฯ ล ฯ เป็นต้น ข้อแตกต่างทางอักษรศาสตร์ทำนองนี้ มิได้หยิบยกขึ้นไว้ในเชิงอรรถ เพราะได้พิมพ์ตัวบทกฎหมายตามที่อาลักษณ์ต่างเขียนไว้ (๑) ผู้อ่านจึงจะมีโอกาสพบตัวอย่างแห่งวิธีเขียนต่าง ๆ นี้ แต่ข้อต่างอื่น ๆ ได้ทำเชิงอรรถไว้ทุกข้อ

---

(๑) ชื่ออาลักษณ์เหล่านี้ ได้แถลงไว้ในตารางตอนท้ายเล่ม

ฉะบับที่ใช้ในการพิมพ์นี้ ได้อ้างตามเครื่องหมายที่ปรากฏอยู่ในบัญชีฉะบับหลวงของ นาย ย. บูรเนย์ พิมพ์ไว้ในหนังสือของสยามสมาคม (๒)

ในการพิมพ์นี้ มิได้เรียงกฎหมายลักษณะต่าง ๆ ตามฉะบับพิมพ์ครั้งก่อน เพราะลำดับลักษณะกฎหมายในฉะบับพิมพ์ครั้งก่อนนั้น หาได้มาจากการปฏิบัติเก่าแก่อันใช้สืบเนื่องกันแต่เนินนานมาไม่ ประการหนึ่ง ลำดับนั้นไม่ตรงกับลำดับมูลคดีในพระธรรมสาตร์ทั้งไม่ตรงกับลำดับที่ฉะบับหลวงเรียงใส่ตู้ไว้ จะเห็นได้จากการที่กฎหมายลักษณะลักพา ซึ่งในฉะบับหลวงเขียนรวมอยู่กับกฎหมายลักษณะมูลคดีวิวาท ในฉะบับพิมพ์กลับแยกเอาไว้คนละเล่ม ซึ่งแสดงให้เห็นชัดว่า ลำดับกฎหมายในฉะบับพิมพ์หาได้อาศัยเรียงลำดับตามฉะบับหลวงไม่ อีกประการหนึ่ง ฉะบับหลวงที่เหลืออยู่ก็ไม่มีเครื่องหมายอันใดอันจะทำให้เชื่อว่าต้องเรียงตามลำดับอันหนึ่งอันใด

โดยเหตุเหล่านี้ ในการพิมพ์ครั้งนี้ จึงได้พยายามเรียงลำดับกฎหมายตรา ๓ ดวง เพื่อให้สะดวกในการค้นหาซึ่งจะ

---

(๒) J. Burnay, *Inventaire des Manuscrits Juridiques Siamois*, *Journal of the Siam Society*, vol. XXIII, XXIV, XXV.

ได้พิมพ์เป็น ๓ เล่ม ในเล่ม ๑ รวมบทกฎหมายลักษณะทั่วไป กฎมณเฑียรบาล กฎหมายลักษณะปกครอง กฎหมายว่าด้วย ธรรมนูญศาล และพิจารณาคดี กล่าวคือบรรดาบทกฎหมายซึ่งเรียกว่ากฎหมายมหาชนในสมัยปัจจุบัน ในเล่ม ๒ รวมกฎหมายเอกชนและกฎหมายอาญา ส่วนเล่ม ๓ รวมกฎหมายซึ่งมิได้จัดอยู่ตามมูลคดี เช่น กฎหมายพระสงฆ์ พระราชบัญญัติ พระราชกำหนดเก่า ฯ ล ฯ ซึ่งโดยมากเป็นบทกฎหมายที่ไม่สู้เก่าแก่เช่นกฎหมายที่รวมไว้ในเล่ม ๑ และเล่ม ๒

บทกฎหมายนั้น เรียกตามชื่อที่เขียนอยู่หน้าปกสมุดฉะบับตรา ๓ ดวง ซึ่งบางบทผิดกับชื่อที่ได้เรียกกันมาตามฉะบับพิมพ์ เช่นกฎหมายที่เรียกกันว่า “กรมศักดิ์” และ “ลักษณะมูลคดีวิวาท” ตามฉะบับพิมพ์นั้น ณ ท้ายเรื่องชื่อว่าพระไอยการพรมศักดิ์ และพระไอยการบานแผนกตามชื่อในต้นฉะบับ ส่วนจำหน้าเรื่องนั้นถือเอาตามชื่อย่อที่มีไว้ที่สันแห่งสมุด

ในการพิมพ์นี้ได้ขึ้นหัวข้อใหม่ตามสมควร อนุโลมตามอย่างเสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ ทั้งได้มีเลขเรียงลำดับจนจบ

ลักษณะกฎหมายนั้น เลขนิเขียนเป็นเลขอารับเพื่อแสดงให้เห็นว่าเป็นการเพิ่มเติมของผู้จัดพิมพ์ ในการลงเลขใหม่นี้โดยมากก็ได้จัดเรียงให้เหมือนกับฉะบับของเสด็จในกรมหลวงราชบุรี ฯ เท่าที่จะทำได้ เมื่อจำเป็นจะต้องเปลี่ยน ก็ทำเป็นตารางแสดงไว้ในตอนท้ายเล่ม

ในฉะบับหลวง คำภาษาบาลีเขียนเป็นตัวหนังสือขอมในการพิมพ์ครั้งนี้จึงได้ใช้ตัวพิมพ์บาง (ชะนิดที่เรียกว่าวัชชรินทร์) เพื่อให้เห็นชัดขึ้นทำนองฉะบับหลวง

ในการจัดพิมพ์กฎหมายตรา ๓ ดวงนี้ ย่อมจะมีที่ผิดตกบกพร่องอยู่บ้าง เมื่อพิมพ์เสร็จแล้วก็ได้สอบทานกับต้นฉะบับอีกครั้งหนึ่ง และลงไว้ในใบยอกแก้คำผิด จึงขอผู้อ่านโปรดตรวจแก้ตามนั้น และถ้ายังมีข้อคลาดเคลื่อนอยู่บ้าง ก็ขอได้โปรดให้อภัยด้วย

ในที่สุดนี้ ผู้จัดพิมพ์ขอแสดงความขอบใจนาย ย. บูรเนย์ ผู้ซึ่งได้ช่วยออกความเห็นและคำปรึกษาเป็นประโยชน์แก่การพิมพ์เป็นอย่างยิ่ง กับขอขอบใจนายสนั่น ภมรสูต ผู้ที่ได้ช่วยคัดสำเนาฉะบับหลวง อันเป็นข้อจัยให้การพิมพ์กฎหมายนี้

ได้สำเร็จลุล่วงไปโดยสะดวก และขอขอบใจ นางสาว
เชิดชิน พุทธิแพทย์ ที่ได้ช่วยเหลือเอาใจใส่ทำคำขอกแก้
คำผิดให้ ซึ่งนับว่าเป็นการบรรเทาภาระของผู้จัดพิมพ์หา
น้อยไม่

ร. แลงกาต์

สารบาญ

	หน้า
พระไอยการบานแผนก	๑
พระไอยการลักษณรับฟ้อง	๒๗
พระไอยการลักษณภญาน	๖๘
พิสูท ดำน้ำ ลุยเพลิง	๑๐๕
พระไอยการลักษณตระลาการ	๑๒๓
พระไอยการลักษณอุธร	๑๘๔
พระไอยการลักษณผัวเมีย	๒๐๕
พระไอยการทาษ	๒๘๕
นามอาลักษณผู้ชุบและสถานที่เก็บแห่งต้นฉะบับ	๓๔๔
ตารางเทียบเลขมาตราระหว่างฉะบับพิมพ์	
กับฉะบับพิมพ์ของกรมหลวงราชบุรี	๓๔๔

กฎหมายตราสามดวง

เล่ม ๒

พระไอยการบานผแนก

จักกล่าวมูลคดีวิวาท อันจะให้บังเกิดความด้วย
แบ่งปันบานพะแนก หมู่ ชา กันตามฝ่าย ทหาร พลเรือน โดย
บาฬีในพระธรรมสาตรว่า คณวิภาคํ เปนต้นดังนี้
อรรถาธิบายดั่งพรรณามาแล้ว

แต่นี้จะสืบสาวคดีคอกงความตามพระราชบัญญัติ
อันโบราณราชกระษัตรานิงตามคำภีร์พระธรรมสาตร
เปนบทมาตราสืบมาดังนี้

1

วันศุกเดือนห้าขึ้นค่ำหนึ่ง จุลศักราช ๑๐๕๒ ปี
มเมียนักสัตวโทศก สมเดจบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว
เสดจ์พระราชดำเนิรออกพระธินั่งศรีสุริยาตทิอำมรินทร
มีพระราชโองการมาณะพระบันทูลสรสิหนาทดำรัส
แก่ผู้เผ้าทังปวงว่า มีพระราชกำหนฎกฎหมายไว้แต่
ก่อนสืบ ๆ กันมา ให้เจ้าพญาแลพญาพระมหาราชครู
พระหลวงเมือง เจ้าราชนิกุลขุนหมื่นพันทนายฝ่าย
ทหารพลเรือน สมใน สมนอกสังกัดพันทังปวงให้ยิน

เถบียรหางว่าวหมู่ไพร่หลวง แลภักพวกสมกำลังเลวไท
เลวทาษ ขึ้นไว้แก่พระสัศดีซ้ายขวา จงทุกหมู่ทุก
กรมตามประเวณีแต่ก่อน ถ้าแลเจ้าหมู่ฝ่าย ทหาร พลเรือน
ผู้ใดมิได้ยื่นเถบียนหางว่าวแลบังหม่ไพร่หลวงภักพวก
สมกำลังเลว ไท ทาษ มิเอามาใช้ราชการ แลเสือกไส
ไพร่หลวงซึ่งท่านมอบไว้ไปต่าง หมู่ กรม ก็ดี จะเอาผู้
นั้นเปนโทษตามพระไอยการ แลให้พระสัศดีซ้ายขวา
บังคับบันชาว่ากล่าวให้สำฤทธิ ตามพระราชกำหนฎ
กฎหมายแลให้เจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนทังปวง เร่ง
พิจารณาหาบ่าวไพร่จงทุกหมู่ทุกกรมแล้วให้ยื่นเถบียน
หางว่าวขึ้นไว้แก่พระสัศดี ตามซ้ายตามขวาให้สันเชง
อย่าให้หลงหลออยู่ได้ ถ้าแลสับไปเบองหน้า เจ้าหมู่ๆ
ใดๆ กรมใดๆ เอาไพร่หมู่ม่ายหมู่ลูกหลานหมู่ มา
พิจารณาถามสำมโนครัว แลผู้นั้นให้การว่าพ่อแม่พี่
น้องญาตินั้นเปนหมู่นั้นกรมนั้น แลสมด้วยคำผู้นั้นให้
การจึงให้คงหมู่ อยู่ตามหมู่ตามกรม ถ้าแลผู้ให้การว่า
พี่น้องญาตินั้น ต่างหมู่ ต่างกรม ต่างบ้าน ต่างอำเพอ
ประการใดๆ คดีนั้น ให้พระสัศดีพิจารณาดูเถบียนหาง
ว่าว ตามคำผู้นั้นให้การ ถ้าแลพบชื่อพ่อชื่อปู่ชื่อลุง

ชอตาชอน้าอาว ตามฝ่ายพ่อฝ่ายแม่แต่คนใดคน
หนึ่ง สมดุจหนึ่งคำผู้นั้นให้การจึงให้พระสัศดีแบ่งปัน
ตามพระไอยการบานพะแนก ถ้ามสมดุจหนึ่งผู้นั้นให้
การ หาชอพ่อชอบูชอลุงชอตาชอน้าชออาวในเถบียน
หางว่าวมิได้นั้น ด้วยผู้นั้นจะหลีกแก่ราชการผู้เปน
เจ้าแล แลผู้นั้นจึงให้การ ให้ผิดบ้าน ผิดตำบลนั้น
อย่าให้พึง แลให้พระสัศดีบังคับให้คงอยู่แก่เจ้าหมู่ผู้
มีเถบียนหางว่าวนั้นจงสิ้น แล้วให้ไหมแลมิโทษแก่ผู้
ให้การนั้นตามทานบนมัน ผู้หาเถบียนหางว่าวมิได้
โดยพระไอยการ

อนึ่งถ้าเจ้าหมู่ใดกรมใดๆ ววาทกันด้วยไพร่หมู่
แลข้างหนึ่งว่ามีเถบียนกัด ข้างหนึ่งว่ามแต่หางว่าว
ต่างเถบียนกัด ให้พระสัศดีบังคับให้แก่เจ้าหมู่ผู้มี
เถบียนนั้น แลผู้มแต่หางว่าวต่างเถบียนนั้นมิให้พึง
แลให้คงไพร่อยู่แก่เจ้าหมู่ผู้มีเถบียนหางว่าวก่อนนั้น

อนึ่งถ้ามีเถบียนหางว่าวด้วยกัน บเดือนวันคน
ต้องกัน ข้างหนึ่งฝ่ายทหาร ข้างหนึ่งฝ่ายพลเรือน ให้
พระสัศดีบังคับให้แก่เจ้าหมู่ฝ่ายทหารถ้าแลฝ่ายพลเรือน

มีเถบียนหางว่าวแลข้างฝ่ายทหารหาเถบียนหางว่าวมิได้ ให้พระสัสดีบังคับให้แก่ฝ่ายพลเรือนผู้มีเถบียนหางว่าว ถ้าแลเจ้าหมู่นั้นฝ่าย {ทหาร / พลเรือน} ด้วยกันกัด มีเถบียนหางว่าวด้วยกัน แลบิเดือนวันคนต้องกัน ให้พระสัสดีบังคับให้แก่เจ้าหมู่ผู้มีราชการหนักกว่าข้างหนึ่งนั้น ถ้าแลไพร่นั้นสองคน ให้พระสัสดีบังคับให้แก่เจ้าหมู่ข้างละคน ถ้าแลมากกว่านั้นไปให้แบ่งปันตามพระไอยการบานพะแนก ถ้าแลนายฝ่ายแม่นั้นให้มีชอตาชอลุงชอน้า ถ้าแลนายฝ่ายพ่อนั้นให้มีชอบูชอลุงชอออาวในเถบียนหางว่าวนั้นจึงให้แบ่งปัน ถ้าแลหาชอข้างฝ่ายพ่อฝ่ายแม่ในเถบียนหางว่าวมิได้นั้น อย่าให้แบ่งปันให้แก่นายฝ่ายข้างหนึ่งนั้นเลย

อนึ่งถ้าแลไพร่หมู่ใดกรมใดๆ หลบหลีกหนีราชการไปจากบ้านจากตำบลกัด แลเจ้าหมู่ยืนเถบียนหางว่าวจำหน่ายไว้กัดหนีในคงเถบียนกัด ตายหายเปนประการใดๆ กัด แลเจ้าหมู่สืบสาวจับตัวได้กัด เอาแต่พ่อแม่พี่น้องลูกเมียญาติคนใดคนหนึ่ง มาพิจารณาถามสำมโนครัว แลผู้นั้นมาให้การว่าพ่อแม่พี่น้องลูก

เมียญาติ แลผู้นั้นมิได้เปนหมู่นั้นกรมนั้น แลมิได้อยู่บ้านนั้นตำบลนั้น แลเจ้าหมู่อ้างให้ดูเถบียนกัดหางว่าวต่างเถบียนกัด มชอพ่อชอบูชอตาชอลุงชอน้าอาวตามฝ่ายพ่อฝ่ายแม่กัด พบชอแต่คนหนึ่งในเถบียนกัด ในหางว่าวต่างเถบียนกัด ให้เอาเปนสมข้างเจ้าหมู่ ถ้าแลผู้ให้การนั้นติดใจว่าผิดที่บ้านที่แขวงว่าสูงต่ำอายุศม์ว่าหาศักหมายมิได้ เปนประการใดๆ ก็ดี อย่าให้พังด้วยผู้นั้นจะหลีกหนีราชการผู้เปนเจ้า แลให้พระสัศดีบังคับให้ตังอยู่ในหมู่นั้นกรมนั้นจงสัน

อนึ่งเจ้าหมู่พิจารณาหาไพร่หลวงโดยกำหนฎกฎหมาย แลมีผู้ใดๆ ว่ากล่าวแก่เจ้าหมู่ว่าเปนบ่าวไพร่ของผู้นั้นก็ดี ว่าเปนทาษของผู้นั้นกัดเปนหนี้ของผู้นั้นกัดแลว่ามุนนายใช้มาให้ว่ากล่าวเปนประการใดๆ ก็ดี แลมายังยั่นว่าผู้ให้การนั้น มิได้เปนหมู่นั้นกรมนั้นหามิได้ แลให้พระสัศดีเรียกเอาทานบนโดยคดีนั้น แล้วจึงให้พิจารณาดูเถบียนหางว่าวตามคำผู้มาว่ากล่าว ถ้ามิสมด้วยทานบนผู้มาว่ากล่าวแลหาเถบียนหางว่าวมิได้นั้น ให้ไหมโดยขนาดโจทไพร่หลวง แลผู้ให้การนั้นให้

ไหมโดยระวางอำพรางตามพระไอยการ ถ้าแลสมด้วย
ทานบนผู้นนจึงให้พ้ง

อนึ่งถ้าแลเจ้าหมู่ทั้งสองฝ่าย แลผู้ให้การนั้นหา
เถบียนหางว่าวมิได้ด้วยกันมิแต่ว่านเครือในหมู่นั้นกรม
นั้น แลให้พระสัศดีเอาเรื่องราวนั้น เข้ากราบบังคมทูล
พระกรรุณาแต่สมเดจบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว จะ
ให้มีโทษแก่เจ้าหมู่ผู้มิได้ยื่นเถบียนหางว่าวนั้น แต่ไพร่
ที่หมายหมู่มากน้อยเท่าใด ให้คงอยู่ในหมู่นั้นกรมนั้น
จงสน

อนึ่งอย่าให้เจ้าหมู่ ฝ่ายทหารพลเรือนเอาไพร่
หลวง ซึ่งท่านได้ใช้ราชการไปยื่นว่าเปนบ่าวไพร่ข้า
ของตน แลอย่าให้เจ้าหมู่ใช้ไพร่ทำการของตนดุจทาย
แลให้สาทกลงตามพระราชกำหนฎฎกาเก่าใหม่ ถ้าผู้
ใดมิได้กระทำตามพระราชกำหนฎกฎหมายไว้นั้น ให้
ลงโทษโดยโทษานุโทษ ๘ สถาน สถานหนึ่งให้ฆ่าเสีย
สถานหนึ่งให้ริบราชบาดเอาตัวลงญ่าช้าง สถานหนึ่ง
ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที สถานหนึ่งให้เอาตัวออก
จากราชการเปนไพร่ สถานหนึ่งให้ไหมจัตุรคูน สถาน

หนึ่งให้ไหมทวีคูน สถานหนึ่งให้ไหมลาหนึ่ง สถาน
หนึ่งให้ภากทันไว้ แลให้พระสัศดีซ้ายขวาแลเจ้าหมู่
ฝ่ายทหารพลเรือน สมในสมนอกสังกัดพันทังปวงทำ
ตามพระราชกำหนฎกฎหมายแต่ก่อนนั้นจงทุกประการ

2

วันสุกเดือนแปดขึนสิบค่ำ จุลศักราช ๑๐๕๓
ปีกุรตรีนิศก ด้วยพณะหัวฯ สมุหพระกระลาโหม รับ
พระราชโองการใส่เกล้าฯ สั่งว่าเลกฝ่ายกระลาโหม
แลทหารโยธา ฝ่ายพลเรือนแลว่าทหารในกรมตพ่นบัน
ลูกหมู่วิวาทแก่กันนั้น ขุนวิจารจำนงพ้องให้กราบทูล
พระกรรุณาว่ามีพระไอยการ บทนึ่งไว้ว่า

๑ มาตราหนึ่ง ผจะบันสำรศในฝ่ายทหารโยธา
แลตะพุ่นไซ้ ให้บันโดยทำเนียมทหารนั้น แต่ฝ่าย
พลเรือนด้วยกัน พระเทพาผู้เปนพระเพชบรพระสกา
สมุดพร้อมกันได้แบ่งกันแต่ก่อนสับ ๆ มา กรม { ช้าง / ม้า / ตพุ่น }
เปนทหารโยธา จะแบ่งบันลูกหมู่ที่ได้เลือก ฝ่าย
พลเรือนแต่ข้าพระแลสมสงฆดั่งพันหมู่ สิบสองกำนัล

ข้าส่วยสัทพัทยากร แต่ฝ่ายพลเรือนแลทหารโยธา ฝ่ายพลเรือนจะแบ่งปันบานพะแนกกับหมู่ ๔ ตำรวจแล ทหารโยธาใน ซ้าย / ขวา อาสาหกเหล่าชายหญิงเปนทหาร ฝ่ายกระลาโหมได้เลือกสับ ๆ มาแต่ก่อนนั้น ก็ให้แบ่งปันบานพะแนกหมู่ทหารใน แม่เปนหมู่ตะพุ่นมีลูก ๔ คนทหารได้เลือกนั้น ลูกอ้ายได้ฝ่ายทหารนั้น หญิงเดกที่จะได้ฝ่ายตพุ่นนั้นสับ แลชายที่จะได้ฝ่ายทหารสองคน ให้ปันแก่ตพุ่นคนหนึ่ง ครัวหนึ่งนั้นพ่อเปนหมู่ทหารแม่เปนตพุ่น มีลูก ๓ คนลูกอ้ายนั้นได้ฝ่ายพ่อหมู่ทหารใน แลอันดับนั้นให้แบ่งปันตามบานพะแนก

๒ มาตราหนึ่ง ชายทหารหญิงทหารสมรศด้วยกันเกิดลูกหญิงชาย แต่คนหนึ่งสองคนขึ้นไปถึง ๑๒ } คนก็ดี แลลูก อ้าย / เอ๋อย } ก็ดี ลูกหัวปีให้ได้แก่นายฝ่ายแม่ กว่านั้นให้ปันตามบานพะแนกเส้นโยง

๓ มาตราหนึ่ง ชายทหารไถ่ผู้หญิงทหารต่างกรมเปนเมียเกิดลูก ๓ คนไซ้ให้สิทธิแก่พ่อมัน ถ้าเกิดลูก ๔ คนไซ้ ให้ปันแก่ฝ่ายแม่คนหนึ่ง เกิด ๕ คนให้

นายฝ่ายพ่อมันเลือกเอา ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๖ คนให้ฝ่ายแม่เลือกเอาสองคน

๔ มาตราหนึ่ง ชายทหารไถ่ผู้หญิงพลเรือนเปนเมีย เกิดลูกเท่าใดให้สิทธิแก่พ่อมัน

๕ มาตราหนึ่ง ถ้าแลผู้หญิงฝ่ายทหารแลไถ่ผู้ชายฝ่ายทหารต่างกรมเปนผัวแลเกิดลูกสองคน ให้สิทธิแก่แม่มัน ถ้าแลเกิดลูกสามคน ให้แม่มันเลือกเอาสองคน แลให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาคนหนึ่ง ถ้าแลเกิดลูก ๔ คนให้แม่มันเลือกเอา ๓ คน ถ้าเกิดลูกมากกว่านั้น ให้บันโดยทำเนียมเลือกเอานแล

๖ มาตราหนึ่ง ผู้หญิงทหารไถ่ผู้ชายฝ่ายพลเรือนเปนผัว เกิดลูกเท่าใดให้สิทธิแก่แม่มัน

๗ มาตราหนึ่ง ผู้ชายฝ่ายพลเรือนไถ่ผู้หญิงฝ่ายทหารเปนเมีย ถ้าแลเกิดลูก ๗ คนให้สิทธิแก่พ่อมัน ถ้าเกิดลูก ๔ คนให้บันแก่แม่มันคนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้แบ่งบันให้แก่พ่อมัน ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๖ คนให้นายฝ่ายแม่มันฝ่ายทหารเลือกเอาสองคน ถ้าเกิดลูกมากกว่านั้น ให้บันโดยทำเนียมเลือกเอานั้น

๘ มาตราหนึ่ง ผู้หญิงฝ่ายพลเรือนได้ผู้ชายฝ่ายทหารเปนผัว เกิดลูก ๓ คนให้สิทธิแก่แม่มัน ถ้าเกิดลูก ๔ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาคนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสองคน ถ้าเกิดลูก ๖ คนให้นายฝ่ายแม่เลือกเอา ๔ คน ถ้าเกิดลูกมากกว่านให้บันโดยทำเนียมเลือกเอานั้นเถิด

๙ มาตราหนึ่ง ผู้ชายฝ่ายพลเรือนได้ผู้หญิงพลเรือนต่างกรมเปนเมีย เกิดลูก ๓ คน ให้สิทธิแก่นายฝ่ายพ่อมัน ถ้าเกิด ๔ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๓ คน ให้ฝ่ายแม่คนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๓ คน ได้แก่นายฝ่ายแม่สองคน ถ้าเกิดลูก ๖ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๔ คน ได้แก่นายฝ่ายแม่สองคน ถ้าเกิดลูก ๗ คนให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๔ คน ให้ฝ่ายแม่ ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๘ คน ให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา ๕ คน ให้ฝ่ายแม่ ๓ คน ถ้าเกิดลูก ๙ ๑๐ คน ให้นายฝ่ายพ่อ ๖ คน ให้นายฝ่ายแม่ ๔ คน

๑๐ มาตราหนึ่ง ผู้หญิงฝ่ายพลเรือนได้ผู้ชายพลเรือนต่างกรมเปนผัว เกิดลูก ๓ คน ให้สิทธิแก่

นายฝ่ายแม่ ถ้าเกิดลูก ๔ คน ให้บันให้นายฝ่ายพ่อ
คนหนึ่ง ถ้าเกิด ๕, ๖ คน ให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสอง
คน ถ้าเกิด ๘, ๑๐ คนให้นายฝ่ายแม่เลือกเอา ๗ คน
ให้นายฝ่ายพ่อ ๓ คน

๑๑ มาตราหนึ่ง ชายฝ่ายทหารเอาทาษฝ่าย
พลเรือนเป่นเมีย เกิดลูกด้วยหญิงทาษนั้น ๔ คน ให้
สิทธิแก่เจ้าแห่งข้าฝ่ายพลเรือน ถ้าเกิดลูก ๕ คนให้
นายฝ่ายพ่อเลือกเอาคนหนึ่ง ถ้าเกิดลูก ๖ คน ให้เจ้า
ข้าฝ่ายพลเรือนเลือกเอา ๔ คน ถ้าเกิดลูก ๗ คน ให้
นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสองคน ถ้าเกิดลูก ๘, ๑๐ คน ให้
นายฝ่ายพ่อเลือกเอาสามคนให้เจ้าข้าฝ่ายพลเรือน ๘ คน

๑๒ มาตราหนึ่ง ผู้ชายฝ่ายพลเรือนเอาทาษฝ่าย
ทหารเปนเมียเกิดลูก ๗ คน ให้สิทธิแก่เจ้าทาษฝ่าย
ผู้หญิง ถ้าเกิดลูก ๘ คนให้เจ้าทาษฝ่ายหญิงเลือกเอา
๗ คน ถ้าเกิดลูก ๑๐ คน ให้นายฝ่ายพ่อเลือกเอา
๒ คน

๑๓ มาตราหนึ่ง หญิงไทสมรสด้วยชายทาษท่าน เกิดลูก ๗ ๘ } คนก็ดี ให้ปันให้แก่เจ้าคน ๑ เกิดลูก ๙ ๑๐ } คนก็ดี ให้ปันให้แก่เจ้าผู้ชายสองคน

๑๔ มาตราหนึ่ง สมท้าวพญาพระหลวงหัวเมืองขุนหมื่นพันทนายฝ่าย ทหาร พลเรือน } ทั้งปวงสมรสด้วยหญิงไพร่หลวง เกิดลูกชายหญิงเท่าใดไซ้ ให้คงแก่หมู่ไพร่หลวงจงสิ้นอย่าให้ปันเอาเลย ถ้าแลชายนั้นไพร่หลวงสมรสด้วยหญิงสมท้าวพญาพระหลวงหัวเมืองขุนหมื่นพันทนายฝ่าย ทหาร พลเรือน } เกิดลูกชายหญิงเท่าใดไซ้ ให้แบ่งปันตามพระราชกำหนดกฎบานพะแนก

๑๕ มาตราหนึ่ง ทาษแลทาษสมรสด้วยกันเกิดลูกชายหญิงณะบ้านเรือนเจ้าเงินกด แลบ้านเรือนพี่น้องเจ้าเงินกด ลูกนั้นเท่าใดๆ ให้สิทธิแก่เจ้าทาษข้างผู้หญิงจงสิ้น

๑๖ มาตราหนึ่ง ชายพลเรือนสมรสด้วยหญิงพลเรือน เกิดลูกอ้ายหัวบ่ไดแก่นายฝ่ายแม่ ลูกเอ้ยหัวบ่ไดแก่นายฝ่ายพ่อ กว่านั้นให้ปันตามบานพะแนก

เส้นโยง

๑๗ มาตราหนึ่ง ผู้มีศักดิ์แต่นา ๔๐๐ ขึ้นไปถึงนา ๑๐๐๐ / ๑๐๐๐๐ } ศักดิ์ เอาลูกหลานพี่น้องไพร่พ่าจ่าบ้านเปนเมียเกิดลูก ชาย / หญิง } มากน้อยเท่าใดก็ดี อย่าบันเอาลูกผู้มีศักดิ์มาเปนไพร่เลย

๑๘ มาตราหนึ่ง ลูกหมู่อายุศมแต่ขวบหนึ่งไปจนแปดขวบ อย่าเอาบานพะแนกแบ่งบันเลย ตั้งแต่เก้าขวบขึ้นไป ให้เอาเข้าบานพะแนก ถ้าเข้าบานพะแนกแล้วตายตามโชกเจ้าหมู่นั้นเทิด

๑๙ มาตราหนึ่ง ไพร่โจทนายพิจารณาเปนสัจคงเถบียนหางว่าวในโรงศัก ให้ทวนโดยสกัน ๕๐ ที หมสกัน ๒๕ ที แล้วค้นให้นาย สักหมายหมู่ไว้

๑ ชายทหารหญิงทหาร ชายพลเรือนหญิงพลเรือน เกิดลูกชายล้วน ให้แบ่งบันดังนี้

อ้าย	ญี่	สาม	ไส	งัว	ลด	เจด	แปด	เก้า	จ๋ง	นิง	สอง
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ

๒ หญิงทหารชายพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกหญิงล้วน ให้แบ่งบันดังนี้

เออย	อ่อ	อ่าม	ไอ	อัว	อก	เอก	แอก	เอา	อัง
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ

๓ ชายพลเรือนหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกชายหัวทหญิงแกม ให้แบ่งบันดังนี้

อ้าย	เออย	ญ่อ	อ่อ	สาม	อ่าม	ไส	ไอ	งัว	อัว	ลก	อก
แม่											
แม่	พ่อ										
แม่	พ่อ	แม่									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่							
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ						
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ					
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ				
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่			
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่		
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ

๔ ชายพลเรือนหญิงพลเรือน เกิดลูกหญิงหัว
ทชายแกม ให้แบ่งบันดังนี้

เอือย	อ้าย	อ่	ญ่	อ่าม	สาม	ไอ	ไส	อ้ว	ง้ว	อก	สก
พ่อ											
พ่อ	แม่										
พ่อ	แม่	พ่อ									
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ								
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่							
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ						
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ					
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่				
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่			
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ		
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ

๕ ชายทหารหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิด
ลูกชายล้วน ให้แบ่งบันดังนี้

อ้าย	ญ่	สาม	ไส	ง้ว	สก	เจ็ด	แปด	เก้า	จง	นิ่ง	สอง
พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ		พ่อ	
	แม่		แม่		แม่		แม่		แม่		แม่

๖ ชายทหารหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกหญิงล้วน ให้แบ่งบันดังนี้

เอ้อย	อี่	อาม	ไอ	อัว	อก	เอก	แอก	เอา	อำ
พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่

๗ ชายทหารหญิงพลเรือน สมรสด้วยกันเกิดลูกชายหัวทหญิงแกม ให้บันดังนี้

อ้าย	เอ้อย	ญี่	อี่	สาม	อาม	ใส	ไอ	งัว	อัว	ลก	อก
พ่อ											
พ่อ	แม่										
พ่อ	แม่	พ่อ									
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ								
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ							
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่						
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	พ่อ	แม่					
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่				
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ			
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ		
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่

๘ ชายทหารสมรสด้วยหญิงพลเรือน เกิดลูก
หญิงหัวที่ชายแกม ให้แบ่งบันดังนี้

เอ๊อย	อ้าย	อ่	ญ่	ยาม	สาม	ไอ	ไส	อ้ว	ง้ว	อก	สก
พ่อ											
แม่	พ่อ										
แม่	พ่อ	พ่อ									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ							
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่						
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่					
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ				
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ			
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่		
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่

๙ หญิงทหารสมรสด้วยชายพลเรือน เกิดลูก
ชายล้วน ให้แบ่งบันดังนี้

อ้าย	ญ่	สาม	ไส	ง้ว	ลก	เจด	แปด	เจา	จง	นิง	สอง
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ

๑๐ หญิงทหารสมรสด้วยชายพลเรือน เกิดลูกหญิงล้วน ให้แบ่งบันดังนี้

เอ้ย	อ้	อาม	ไอ	อ้ว	อก	เอก	แอก	เอา	ลัง
แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ

๑๑ หญิงทหารสมรสด้วยชายพลเรือน เกิดลูกชายหัวทีหญิงแถม ให้แบ่งบันดังนี้

อ้าย	เอ้ย	ญ่	อ้	สาม	อาม	ไส	ไอ	ง้ว	อ้ว	ลก	อก
แม่											
แม่	พ่อ										
แม่	แม่	พ่อ									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่							
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ						
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่					
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่				
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่			
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่		
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	
แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ

๑๒ หญิงทหารสมรศด้วยชายพลเรือน เกิดลูกหญิงหัวทีชายแกม ให้แบ่งปันดั่งนี้

เอื้อย	อ้าย	อี่	ญี่	อ่าม	สาม	ไอ	ไส	อัว	งัว	อก	ลก
แม่											
แม่	พ่อ										
พ่อ	แม่	แม่									
แม่	พ่อ	พ่อ	แม่								
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่							
พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ						
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ					
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่				
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่			
พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ		
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	
พ่อ	แม่	พ่อ	พ่อ	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ	แม่	แม่	พ่อ

ชื่อชาย

อ้าย	๑	เจด	๑
ญี่	๑	แปด	๑
สาม	๑	เจา	๑
ไส	๑	จง	๑
งัว	๑	นิง	๑
ลก	๑	สอง	๑

๑๒

ชื่อหญิง

เอื้อย	๑	อก	๑
อี่	๑	เอก	๑
อ่าม	๑	แอก	๑
ไอ	๑	เอา	๑
อัว	๑	อัง	๑

๑๐

4

วัน ๑๒ ๗+๖ ค่ำจุลศักราช ๑๐๙๕ ปีฉลูเบญศก พระสุภาวะดีเอาเนื้อความซึ่งเจ้าหมู่แลสัศดีวาทกันนั้น กราบบังคมทูลพระกรรณาว่า เลกซึ่งตายแลหนีพิกลจริตพฤฒิชเอแลมรับสั่งเอาไปทำเถบียนนั้น ครั้นมราชการสัศดีเอาเลกนั้นจ่ายตามจำนวนซึ่งเจ้าหมู่ยืนไว้นั้น เลกนั้นมิได้คงอยู่ ดุจบาญชียืนไว้หามิได้ แลเจ้าหมู่สมุบาญชีจำหน่ายล่วงบ่ลงมา สัศดีมิฟังเจ้าหมู่สมุบาญชีได้จ้างทดรองแทนได้ความยากแคน ต่อครบสิบขวบจึงได้ชำระบาญชีตั้งจำหน่าย แลทำเถบียนรับไว้แลสัศดีจึงฟังนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสั่งว่า แต่นี้ไปเมื่อหน้า ถ้าเลกตายหนีพิกลจริต ให้สมุบาญชีว่าแก่เจ้ากรมบลัดกรมในกรมนั้น แลให้เจ้ากรมบลัดกรมในกรมนั้นสืบสาวดูถ้าจริงดุจหนึ่งถ้อยคำเจ้าหมู่แลสมุบาญชีจำหน่าย แล้วไซ้จึงให้เจ้าหมู่แลสมุบาญชีทำเปนหนังสือทานบนว่าเลกซึ่งตายแลหนีพิกลจริตนั้นอยู่บ้านนั้นตำบลนั้น รูปประพันนั้นสูงต่ำดำขาว บิดามานดาบุตรภรรยาแลตัวชื่อนั้น หนีตายพิกลจริตพฤฒิชเอบ้านนั้นเดือนนั้น ถ้าแลมิตายมิหนีมิเปนพิกลจริตพฤฒิชเอ เจ้าหมู่หากตั้ง

บาญชัยจำหน่าย แลแกล้งเกียดกันอำพรางไว้ ถ้าจับ
ได้เปนสัจไซ้เลกตัวหนึ่งให้ไหมเอาแก่เจ้ากรมบลัดกรม
สมุบาญชัยเจ้าหมู่ คนหนึ่งเปนคนสี่คน แล้วให้บ่ด
ตราเจ้ากรมบลัดกรมแลสมุบาญชัยเจ้าหมู่ ประกับกัน
สามดวงสี่ดวงตามมีตราจำนำ ถ้าหาตราจำนำมิได้
ประทับหนังสือทานบนนั้นแล้ว ถ้าเลกฝ่ายทหารให้เอา
หมายรับสั่งแลหมายทานบนนั้น มาว่าแก่พระธรรมไตร
โลก ถ้าเลกฝ่ายพลเรือน ให้เอาว่าแก่พระสุภาวะดี
แลช่างทานบนนั้นกให้รับไว้ ให้พิจารณาดก่อน ถ้าเห็น
ควรจึงส่งเลกนั้นไปตามรับสั่ง แลหมายนั้นอย่าเห่อส่ง
ให้แต่อำเพอใจก่อน ถ้าเลกฝ่ายพลเรือนให้พระสุภาวะดี
เอาเนื้อความไปว่าแก่สมุหะนายกผู้ว่าราชการทิมหาดไท
ถ้าเลกฝ่ายทหารให้พระธรรมไตรโลกว่าแก่สมุหพระ
กระลาโหม ถ้าเห็นชอบด้วยแล้ว จึงให้ทำตามบังคับ
มหาดไทแลกระลาโหมนั้น ถ้าแลเลกหมู่นั้นขัดสน
เห็นจะสำเร็จในจักกรีกระลาโหมมิได้ ให้เอาว่าแก่พระ
ธรรมไตรโลกยพระสุภาวะดีเอาเนื้อความกราบบังคมทูล
พระกรุณาฉลองฝ่ายทหารพลเรือน ถ้าพระธรรมไตร
โลกพระราชสุภาวะดีบวยเจบ ฝ่ายทหารให้หลวงเทพ

ว่าแทน ฝ่ายพลเรือนให้สกลาสมุดว่าแทน ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมประการใดจึ่งให้ทำตาม ถ้าแลเลกหมู่นั้นเจ้ากรมบลัดกรมเปนตำแหน่งเผ้าทลอองทลีพระบาทได้อย่แล ให้เอาหมายนั้นกราบทูลพระกรุณาฉลองเอง ถ้าแลทรงพระกรุณาสั่งให้ส่งหมู่นั้นไป กะให้เจ้าหมู่สมุบาญชัยแลทนายเจ้าหมู่เอากฎหมายในรับสั่งนั้นไปบอกพระธรรมไตรโลกพระสุภาวะดีให้กฎหมายไว้เปนพญาณกันตามฝ่ายทหารพลเรือนทุกครั้ง

อนึ่งเลกซึ่งเจ้ากรมบลัดกรมแลนายหมวดสมุบาญชัยแลทนายเจ้าหมู่ผู้พิจารณาสบสาวได้เลกขนใหม่ตำเถบียนนั้น ครั้นแลเจ้าหมู่สมุบาญชัยจะยนหอเถบียนไซ้กลัวสัศดีจะเอาเลกนั้นจ่ายจึ่งจะมียนบาญชัยไว้แก่พระสัศดีจงสันตามพิจารณาได้มากแลน้อยนั้น อย่าให้สัศดีเอาเลกนั้นจ่ายแต่อำเพอใจก่อน ถ้าแลพระสัศดีเห็นว่าเลกหมู่นั้นพิจารณาได้มากจะฉเลียเอาจ่ายราชการได้ ก็ให้สัศดีเอาเนอความกราบทูลพระกรุณา ถ้าทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมประการใดจึ่งให้พระสัศดีทำตามซึ่งมีพระราชโองการโปรดเกล้า

โปรดกระหม่อม ถ้าแลเจ้าหมู่สมุบาญชัยมิได้ทำตามกฎ
ซึ่งทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมนี้ต่อกรม
สัศดีจะเอาเลกนั้นจ่ายแลเจ้าหมู่จึงมาจำหน่ายเลกนั้น
อย่าให้พระสัศดีพ้ง แล้วให้สัศดีเอาเนอความกราบทูล
พระกรุณาเอาตัวเปนโทษตามโทษาณุโทษ ถ้าเลกหมู่
นั้นกรมนั้นแลเจ้าหมู่สมุบาญชัยได้ทำดุจหนึ่งกฎนี้แล้ว
แลพระสัศดีมิพ้งก็ให้เจ้าหมู่แลสมุบาญชัยเอาความไป
ร้องพ่องลูกขุน ณ ศาลาแลมุนนายอะนาประชาบานเอา
เนอความทูลพระกรรณาให้ทราบฝ่าลองทูลพระบาท
แลจะเอาพระสัศดีเปนโทษตามโทษาณุโทษแลให้พระ
สัศดีซ้ายขวาในนอกกฎหมายบอกแก่เจ้าพญาแลพญา
พระหลวงเมือง เจ้าราชณิกุญขุนหมื่นเจ้าหมู่แลสมุบาญ-
ชัย แลทนายฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงจงทั่ว ถ้าแล
บอกมิทั่วจะเอาสัศดีเปนโทษ ถ้าบอกทั่วแล้วผู้ใดมิทำ
ตามพระราชกำหนฎกฎหมายนี้ จะเอาตัวเปนโทษ

๕

วัน ๕ + ๑๑ ๔ ค่ำจุลศักราช ๑๐๘๖ ปีมะโรงฉ้อศก
จะหมื่นเสมอใจราชรับพระราชโองการใส่เกล้า ฯ สั่ง

ว่าช่างเจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนพิจารณาลูกหมู่ ๆ ใดว่าได้ทุกขยากไปเปนทาษผู้มีชอ แลเจ้ากรมบลัดกรมสมุบาญชีนายหมวดผู้ใดผู้หนึ่งรู้เหนด้วยว่าไพร่หมู่นั้นทุกขยาก แลให้เจ้ากรมบลัดกรมสมุบาญชีช่วยไว้คงหมู่นั้นควร ถ้าแลเจ้ากรมบลัดกรมสมุบาญชีขัดสนอยู่ แลกรมอื่นจะช่วยนั้นให้บอกกล่าวมุนนายผู้ใดผู้หนึ่งเปนมั่นคงแลให้สมุบาญชีโอนบาญชีว่า ไพร่ไปยากอยู่กรมนั้น ๆ ในพระไอยการเก่านั้นว่าชอบให้เอาตัวผู้นั้นใช้ราชการเดือนหนึ่ง ใช้เจ้าเงินเดือนหนึ่งนั้นทรงพระกรรณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมสั่งว่า เหนยากแค้นแก่ไพร่ผู้นั้นหนัก ด้วยที่ใช้เจ้าเงินอยู่นั้น เจ้าเงินจะได้ให้เข้าปลาอาหารกินอยู่ ครั้นทรับราชการเดือนหนึ่งนั้นหาผู้ใดจะแต่งเสบียงมาให้กินมิได้ ข้างเจ้าเงินจะถอเปรียบว่าบ่วยการเงินอย่แล้วไม่ให้เสบียงมา ถ้าไพร่คนนั้นหนีไป ข้างเจ้าเงินดิใจ ด้วยจะได้เกาะกุมเอาผู้ขายแลนายประกัน แลข้างไพร่หลวงหากจะสูญไป แลแต่นสับไปเมอหน้า ถ้าแลไพร่หมู่ใดกรมใด ๆ ทุกขยากแลมุนนายหมู่นั้นรู้เหนเปนสัจว่าไพร่หมู่ทุกขยากแลได้

บอกกล่าวมุนนายรู้เหนเปนมั่นคงจริงไซ้ ก็ให้ปันเปน
สามส่วน แลให้นายเอาใช้ราชการเดือนหนึ่ง ให้
เจ้าเงินใช้เดือนหนึ่ง ให้ทำกินเปนเสบียงเดือนหนึ่ง
แลให้เจ้าหมู่ฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงทำตามรับสั่ง
แลอย่าให้มุนนายหมู่ใดกรมใดทำโว้เว้ไพร่มิยากว่ายาก
ไพร่ยากว่ามิยาก แลเหนแก่สินจ้างสินบนดัดแปลง
บาญชีเสีย มีผู้ว่ากล่าวรู้เหนเปนสัจไซ้ จะเอาตัวนาย
แลไพร่ผู้นั้นเปนโทษโดยโทษาณุโทษ ๙ สถาน ให้
สัศดีหมายบอกให้ทั่วทกหมู่ทกกรม

ด้วย ฯ พณ ฯ สมุหะพระกระลาโหมรับพระราช
โองการใส่เกล้าใส่กระหม่อม สั่งว่าให้เจ้ากรมบลัด
กรมสมุบาญชีฝ่ายทหารพลเรือนทั้งปวงให้เปนใจเจบ
ร้อนด้วยราชการ ให้เร่งพิจารณาสืบสาวเอาเลกซ่อง
จำหน่ายไปต่างหมู่แลมีอัลคดี พ่อ แม่ บอกว่าบวดเปน
เณรเปนภิกขุ เลกซ่องไปอยู่ต่างหมู่ให้เจ้ากรมบลัดกรม
สมุบาญชีพิจารณาเอาตัวคนมาให้คงหมู่จงได้ แลมี
อัลคดีให้กระลาการพิจารณาให้แล้วแต่ใน ๓ เดือนอย่า

ได้ให้ขาดราชการ ให้เจ้ากรมบลัดกรมสมุบาญชีเอา
ลูกหมู่ซึ่ง พ่อ / แม่ บอกว่าเปนเณรเปนภิกขุมาพิจารณาดู
เปนสัจว่าบวดอยู่ ก็ให้ราเรียนสึกไป ถ้าแล เณร / ภิกข ศึก
พ้นขวบหนึ่งมิเมียก็ดีหาเมียมิได้ก็ดี ให้สมุบาญชีบวก
ขึ้นเปนสะกันใช้ราชการ ถ้าสมุบาญชีมิได้บวกขึ้น
จะเอาตัวเปนโทษโดยโทษาณุโทษแปดสถาน ให้สัศดี
หมายบอกให้ทั่วทุกหมู่ทุกกรม อย่าให้ขาดได้

หมายมาณะวัน ๖ ๓+๑๐ ค่ำ จุลศักราช ๑๐๘๔
ปีขาน จัตวาศก

พระไอยการลักษณรับฟ้อง

ในลักษณอรรฏคาหะเปนมูลคดีแห่งตระลาการ มีบาฬีในพระธรรมสาตรดั่งนี้

มูลอตฺถปฺปติคฺคาโห โย ยุตฺตายุตฺตชานโก
โส จ คหิตตฺถมูโล อฏฺฏคฺคาโห ติ วุจฺจเร

แปลว่า โย ชโน อันว่าบุทคลผู้ใด ยุตฺตายุตฺตชานโก มีปรกติรู้ซึ่งลักษณอันควรแลมิได้ควร มูลอตฺถปฺปฏิคฺคาโห รับเอาซึ่งคำฟ้อง โส จ ชโน อันว่าบุทคลผู้นั้น คหิตตฺถมูโล มีฟ้องอันควรจรับแลรับไว้ วุจฺจเร อันมะโนสาราจารยกล่าว อฏฺฏคฺคาโห อิติ ชื่อว่าลักษณรับฟ้อง

ทีนี้จะแก้เปนสาขะคดีมีโดยพระราชบันหญัต อันบุราณราชกระษัตรคำนึงตามคำภีรพระธรรมสาตร แล้วตั้งเปนบทมาตราสืบ ๆ กันมาดั่งนี้

1

ศุภมัศดุ ๑๘๙๙ ศกมะแมนักสัตวเดือนอ้ายขึ้นสองค่ำสุกรวาร มีพระราชโองการสมเดจ์พระเจ้ารามาธิบดีศรีสุนธรจักรพรรดิราชาธิราชราเมศวรธรรมมิกราชเดโชไชยเทพตรีภูวนาธิเบศบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ให้ตราพระราชบันหญัตคำนับประเดียงโฆษนาแก่

หมื่นขุนมุนนายทุกตระทรวงทบวงการในเมืองหลวงนอกขอบชนบทอีกทั้งอนาประชาราษฎรทั้งหลายในแว่นแค้วนกรุงเทพนครศรีอยุทธยามหาดิหลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรม ตั้งแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ผู้มีอรรถคดีจะมาให้การกฎหมายร้องฟ้องห้ามมิให้รับร้องฟ้องไว้บังคับบันชานั้นมีในหลักอินทพาษ ๗ คือคนพิกลจริตบ้าใบ้ ๑ คนเสียจักษุทั้งสองข้างมิได้เหน ๑ คนเสียหูทั้งสองข้างมิได้ยิน ๑ เปนง่อยเปลี้ยเดิรไปมามิได้ ๑ เปนคนกยาจกถือกระเบื้องกระลาขอทาน ๑ เปนคนสูงอายุศมหลงไหล ๑ เดกต่ำอายุศมเอาถ้อยคำมิได้ ๑ เปน ๗ จำพวก คน ๗ จำพวกนี้ถ้ามาฟ้องร้องเรียนอย่าเพ่อฟังก่อน ให้ผู้เปนตระลาการไต่สวนผู้เปนสักขิญานรู้เหน ถ้าสมดั่งมันกล่าวจริง จึ่งให้รับไว้บังคับบันชาโดยมันกล่าว ถ้าหมีสม ท่านว่าอย่าให้รับคดีนั้นไว้บังคับบันชาเลย

2

๑ มาตราหนึ่ง มิใช่คดีตนแลคดีบิดามานดาปู่ย่าตายายป้าน้าอาบุตรภรรยาญาติพี่น้องตนเกบเอาเนื้อ

ความผู้อนซึ่งมิได้เป็นเนื้อความเรื่องเดียวกันมากฎหมาย
ร้องพ่อง ผู้นั้นบังอาจให้ยากแก่ความเมืองท่าน ๆ ว่า
เลมิด ให้ไหมโดยยศถาศักดิ อย่าให้รับพ่องไว้พิจารณา

3

๒ มาตราหนึ่ง ราษฎรผู้มีคดีมากฎหมายแก่ขุน
การด้วยเนื้อความประการใด ๆ ถ้ามิได้ให้เรียกแล
ผู้มีคดีข้างหนึ่งมากฎหมายพายหลังให้เรียก ให้เอา
กฎหมายซึ่งให้เรียกนั้นเป็นโจท ถ้าแลผู้มีอรรถคะดีภา
กันมากฎหมายพร้อมกันในคำกฎหมายให้เรียกด้วยกัน
ให้ขุนการรับเอาไว้เจรจาด้วยลูกขุนให้พิเคราะดู ถ้า
ข้างหนึ่งเป็นความอาญา ข้างหนึ่งเป็นความนครบาล
ให้เอาข้างนครบาลว่าก่อน ถ้าแลความอาญาด้วยกันทั้ง
สองใบก็ดี ถ้าเป็นความนครบาลด้วยกันทั้งสองใบก็ดี
ให้พิเคราะดูถ้าพ่องข้างผู้ใดว่าทำ อุกฉกรรจ์ } แก่ตน ให้
เอาพ่องผู้นั้นเป็นโจท

4

๓ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีมาร้องพ่องในวันเดียวกัน
ถ้าฝ่ายข้างหนึ่งมาให้การพ่องได้รับเขียนเอาถ้อยคำไว้

เสร็จแล้ว แลฝ่ายข้างหนึ่งมาพ้องเล่าให้เอาพ้องก่อน
นั้นเปนโจท ถ้าผู้มาพ้องก่อนให้การยังหาสันเสร็จเรื่อง
ความไม่ ฝ่ายข้างหนึ่งมาพ้องเล่าให้พิเคราะดู ถ้าพ้อง
ข้างผู้ใดว่าทำ อุกฤกรรจ์ แก่ตน ให้เอาผู้นั้นเปนโจท

5

๔ มาตราหนึ่ง รายฎรทำหนังสือพ้องร้องกัน
ด้วยเนื้อความประการใด ๆ แลตระลาการเรียกเอามา
พิจารณาไต่ถามต่อกัน แลอ้างว่าได้กฎหมายไว้แก่สุภา
ตระลาการนั้น ให้พิจารณาดูในหนังสือพ้องร้องแลคำ
กฎหมายต้องกันกับหนังสือร้อง ให้ตระลาการเร่ง
พิจารณาตามหนังสือร้องแลคำกฎสับไป ถ้าคำกฎมิต้อง
กับหนังสือร้อง อย่าให้พิจารณาเพราะจะให้ข้างหนึ่ง
เสียตัว

6

๕ มาตราหนึ่ง ผู้ใด ๆ ทำหนังสือร้องเรียนหา
ความแก่กันด้วยกิจสิ่งใดก็ดี ให้ใส่ชื่อผู้มีคดีในหนังสือ
ร้องนั้นจงสันชื่อ ถ้าแลในหนังสือร้องนั้นขาดชื่อก็ด

เหลือชอกัด ท่านว่าเลมิดให้ไหมลาหนึ่งเปนแต่พิไน
หลวง แล้วให้พิจารณาตามหนังสือร้องนั้น

7

๖ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมิคดีมาพ้องร้องเรียนหา
ความแก่ท่านแห่งหนึ่งแล้ว ยังไม่ได้พิจารณาสำเร็จแล
ไปพ้องร้องเรียนแห่งหนึ่งเล่า ท่านว่าทำดั่งนี้เปนสอง
สารให้ไหมลาหนึ่งตามบันดาศักดิ์เปนแต่พิไนหลวงแล้ว
ว่าให้ตามคำพ้องร้องก่อนนั้น

8

๗ มาตราหนึ่ง ราษฎรทำหนังสือร้องพ้องหา
ความแก่กันในกรมใด ๆ ตระลาการทอดโฉนฎีกา
ตราสารไปให้มุนนายส่งผู้ต้องคดีกัด แลมันผู้ต้องคดี
รู้สึกคดีแล้วมันมิได้มาแก้พิภาษโดยเขาหา มันไปพ้อง
ซ้อนเหนือคดีเขากล่าวหากัด ตระลาการได้ไต่ถามแล้ว
แลความนั้นยังมิได้พิจารณาสำเร็จฝ่ายจำเลยไปร้อง
พ้องกล่าวโทษโจทเล่า ท่านว่าเลมิดให้ไหมโดย
บันดาศักดิ์ลาหนึ่งเปนพิไนหลวง แล้วให้พิจารณาโดย
หนังสือร้องโจท แลสำนวนนั้นสืบไปให้เหนเทจแลจริง

9

๘ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีทั้งหลายทำหนังสือพ้อง ร้องเรียนแก่มุขลูกขุนกรมการโรงสารใด ๆ ด้วยเนื้อความอุธรนครบาลอาญาแลแพ่งด้วยเนื้อความประการใด ๆ ก็ดี แลหากันคนหนึ่งสองคนขึ้นไปจนถึง ๙ คน ๑๐ คนก็ดี ถ้าแลมิได้ให้เรียก ท่านว่าอย่าให้สุภาตระลาการรับเอาพ้องผู้นั้นไว้พิจารณา ให้คนพ้องให้แก่มันซึ่งมิได้ให้เรียกนั้น

10

๙ มาตราหนึ่ง ราษฎรมาร้องพ้องด้วยคดีประการใด ๆ แลมิได้ตั้งสังกัดมุนนาย อย่าพึงรับไว้บังคับ{ชา}เปนอันขาดทีเดียว ให้ส่งตัวผู้หาสังกัดมุนนายมิได้นั้นแก่สัสดีเอาเปนคนหลวง

11

๑๐ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรทั้งหลายวิวาท{ด่าตี}กันด้วยเหตุประการใดๆ ก็ดี ถ้าจะร้องพ้องพิพากษากล่าวหากันให้มาร้องพ้องแต่ใน ๑๕ วัน พ้นกว่านั้นอย่าให้รับพ้องไว้บังคับบันชาเปนอันขาดทีเดียว

อนึ่งรู้เหนว่าโจรลักทรัพยสิ่งของตนไป ข้อความนั้นภอเปนแต่สินไหมพิไน โทษเบาซึ่งจะยอมกันได้นั้น ก็ดี แลความ เช่า ฝาก ยืม ทรัพยสิ่งของแก่กันประการใดก็ดี แลความอาชูาผูกมัดจำจองกันเปนต้นก็ดี อนึ่งมผู้ใดบอกเล่าว่าเมียมชู้ ผัวรู้จักตัวชู้ปรากฏแล้วกดแลจับชู้ได้ก็ดี ถ้าแลจะกล่าวหารองพ้องกัน ท่านให้พ้องแต่ในสามเดือนลงมา พ้นนี้อย่าให้รับบังคับบันชา ถ้าป่วยไข้แลมีกิจราชการไป กลับมาแล้วให้รองพ้องคดนั้นแต่ในเดือนหนึ่งลงมา พ้นกว่านี้อย่าให้รับพ้องไว้พิจารณาเลย

๑๑ มาตราหนึ่ง ถ้าทายแค้นใจเจ้าเบี้ยนายเงินด้วยประการใด ๆ พ้องให้เรียกนายเงินออกมายังโรงสาร ท่านว่าให้มันส่งเงินค่าตัวมันแก่นายเงินเสียก่อน จึงให้มันพ้องอย่าให้มันพ้องเหนือเงินท่าน ถ้าเจ้าเงินทำผิดเปนความมหันตโทษ ถ้าไม่ส่งค่าตัวก็รับพ้องไว้พิจารณาได้

13

๑๒ มาตราหนึ่ง ทาษลูกนี้ส่งเงินแก่เจ้านี้ ถ้าเจ้าเงินเจ้านี้หมิรับถึงสามถ่า ให้ร้องพ้องประทับส่งไปเจ้ากระทรวงแพ่งกระเสม ถ้าเจ้าเงินรู้เนื้อความแล้วถ้าติดใจว่าประการใดให้ออกมาว่ากล่าว ในเวียงกำหนดสามวัน นอกเวียงเจดวัน ถ้ามันละเงินเสียมิได้ออกมาในสามวันเจดวันแลมันจะออกมาว่ากล่าว อย่าพึงให้ว่ากล่าวสืบไปเลย

14

๑๓ มาตราหนึ่ง ผัวเมียวิวาทแก่กันว่าชายหยาบช้าตีด่า พ่อตา แม่ยาย แลญาติแห่งหญิงก็ดี เปนโจรผู้ร้ายแลกระทำผิดเปนมะหันโทษประการใดก็ดี แลทุบถองชกตีพันแทงถึงสาหัสก็ดี แลแพ้แก่บัติญานทานบนก็ดี แลพอแม่หญิงหมิสมักให้ชายเลี้ยงด้วยหญิง ๆ หมิสมักจะเลี้ยงด้วยชาย ให้หญิงร้องพ้องเรียกมาพิจารณาตามบทพระไอยการ

15

๑๔ มาตราหนึ่ง หญิงทายไถ่มาเจ้าเงินกดพ
น้องลูกหลานเจ้าเงินกดเข้าสู่หาข่มขืนโดยแรง หญิงมิ
ยินยอมร้องแรกมีศักขิพญานแลมันมาพ้องร้องเรียนจะ
ส่งค่าตัวมัน ให้รับประทับส่งไปตามกระทรวง ถ้ามันว่า
ชายนั้นข่มขืนครั้งหนึ่งสองครั้งแล้ว แต่มิได้ร้องแรก
ให้มีศักขิพญาน ต่อพายหลังจึ่งได้ร้องแรกนั้น ท่านว่า
หญิงร้ายจะแกล้งประบัดสันท่านจึงกล่าวโทษเจ้าเงินแล
พ่น้องลูกหลานเจ้าเงิน อย่าให้รับไว้บังคับบันชาต่อไป

16

๑๕ มาตราหนึ่ง ทรัพยสิ่งของแลทายทา {ยา / มา}
ช้างม้าโคกระบือหายได้ตัวคนมา ถ้าแลเจ้าทรัพยจะหา
ความแก่ผู้ลักควรให้ว่าแต่ใน {๑๐ วัน / เดือน ๑} พ้นกว่านั้นไซ้
มิควรที่จะว่าความแก่ผู้ลักนั้นเลย เพราะเหตุหมายได้เอา
มาว่ากฎหมายแต่แรกได้มานั้น

17

๑๖ มาตราหนึ่ง ทวยรายฎรกล่าวหาพิพายกัน
ด้วยทรัพยสิ่งของสิ่งใดพิจารณายังหมิเสร็จแลโจท

จำเลยเอาทรัพย์สิ่งของซึ่งมิในกล่าวหาไปทำประการใด
อีกเล่า ท่านว่าเปนคดีเพิ่มเติมให้รับไว้บังคับบันชา

18

๑๗ มาตราหนึ่ง ทุบตีกันหัวแตกพันหักเอามา
กฎหมายยังแพ่งอาชูาให้พิจารณาสืบไป ถ้าอยู่ถึง ๓}
วันมากฎหมายจะรับหมิได้ ถ้าโจทหารร้องพ้องเรียก
พิจารณาได้

19

๑๘ มาตราหนึ่ง ผู้หาความริบราชสิ่งสินไปใน
อาชูา อยู่มามีผู้หนึ่งหาในนครบาลเล่าจำเลยอันเดียว
เปนสองสารดั่งนั้น ส่งให้นครบาลสำเรจคดีนั้นก่อนจึง
ส่งมาให้อาญา ถ้าแพ้ในนะครบาลโดยยถากำมนั้นแล

20

๑๙ มาตราหนึ่ง หาในนครบาลว่าเปนโจรกดี
หาว่าสับพันฆ่าตีท่านตายกดี แลผู้หนึ่งหาในอาญามันผู้
เดียวนั้นว่ากันโชกริบเอารูปประพรรณสิ่งสินท่าน ถ้ามี
กำลังให้ตัวอยู่แก้ในนครบาล ให้แต่งทะนายตางตัวแก้
ในอาญา ถ้าหาทะนายตางตัวมิได้ ให้เรียกทรัพนั้นไว้

ในอาญาให้มันแก้ในนครบาล ถ้ามันแก้ในนครบาลมัน
ฉิบหาย จึ่งให้ส่งทรัพย์นั้นแก่โจท เปนกำมของโจท
ในพระราชอาญานั้น

สำแดงโดยลักษณรับพ้องได้มิได้โดยมูลคดีแห่ง
ตระลาการแลสาขคดีคอบทมาตราสันแต่เท่านี้

ที่นี้จักกล่าวในลักษณโจทกะเฉทกะคือตัดพ้องจัด
เปนมูลคดีในคำภีร์พระธรรมสาตรมีพระบาฬีดั่งนี้

ปริหารวจนำ ยำ โจทกานมุกโกฏิกำ
สพฺพนฺตำ ธมฺมสาเตน โจทจฺเฉทกมุทฺทิเส

แปลว่า ยำ ปริหารวจนำ อันว่าคำแห่งจำเลยอันใด
อุกโกฏิกำ มีปรกติเพิกเสียถอนเสีย วจนำ ซึ่งคำ โจทกานำ
แห่งบุทคลทั้งหลายอันเปนโจท อาจาริโย อันว่ามะโน
สาราจารย อุทฺทิเส สำแดง ตำ วจนำ ซึ่งคำนั้น สพฺพำ
ทั้งปวง โจทจฺเฉทกำ ชื่อว่าโจทกะเฉทก ธมฺมสาเตน
โดยคำภีร์พระธรรมสาตร

ที่นี้จักสำแดงสาขคะดีอธิบายจากมูลคดีมีมาตรา
โดยพระราชบัญัติเปนอันมากสับสับกันมาดั่งนี้

21

ศุภมัศดุ ๑๕๘๑ ศกสังวฉรเชฐมาเสศุขบ๊กเขเอกาทศีอาทิตยวาร พระบาทสมเดจ์เอกาทธรฐอิสวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวคอองคสมเดจพระนารายน์เปนเจ้าผู้ทรงทศพิธราชธรรมอันมหาประเสริฐเสดจ์ในพระธินั่งพระวิหารสมเดจ์โดยทักษินาพิมุข สมเดจบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการดำหรัดว่า ถ้าอนาประชาราษฎรมีคะดีแก่กันด้วยประการใดใด ให้มขมนตรลูกขุนผู้พิภากษาคะดีอะนาประชาราษฎรให้แล้วให้เร่งเอามาพิดทูลร่ำเรียนแก่พระเจ้าอยู่หัวอย่าให้ละไว้ช้านาน จงเสนามนตรมุขลูกขุนผู้เผ้าพระบาทสมเดจ์บรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวกราบบังคมทูลมูลคดีซ่งมเหตุช้านั้นให้ทราบพระบาทสมเดจ์พระพุทธิเจ้าอยู่หัวจงดำหรัดแก่มุขมนตรลูกขุนผู้ได้พิภากษาว่า อนาประชาราษฎรผู้มีอัถคะดีลางคู่ติดใจมีถ้อยคำมิได้ตัดพ้องตัดสำนวน ลางคู่มีถ้อยคำตัดพ้องตัดสำนวน แลผู้พิภากษาหมิได้แจ้งในบทพระไอยการที่ข้อตัดสำนวนนั้นว่าหมิได้ตัดสำนวน ที่ข้อหมิได้ตัด

สำนวนปฤกษาว่าตัดสำนวน อนาประชาราษฎรได้ความยากแค้น แต่นสบไปเมื่อหน้า

ถ้าแลอนาประชาราษฎรมิถ้อยคำร้องพ้องศาลาแลพ้องร้องเรียนกฎหมายโรงสารกรมใด ๆ ถ้าในพ้องแลกฎหมายนั้นหมิได้ให้เรียกกด ๑

พ้องแลกฎหมายนั้นได้ให้เรียก พ้องกับคำกฎนั้นข้อใจความหมิต้องกันกด ๒

อนึ่งหาผู้มิบันดาศักดิหมิได้ให้เรียกทนายต่างตัวกด ๓

อนึ่งผู้มิบันดาศักดิหาเปนเนอความแพ่งอาญาอุธรหมิได้แต่งทนายให้ ว่า / แก้ } ต่างตัวกด ๔

อนึ่งในพ้องร้องแลกฎหมายหมิใช่ญาติพี่น้องเกบเอาคดเพื่อนฝูงมิตรสหายมาพ้องมากฎหมายกด ๕

อนึ่งในพ้องนั้นเปนคนอุทลุมหมิได้รู้คุนพ่อแม่บูหญาตายายมันมาหาความแก่พ่อแม่บูหญาตายายกด ๖

อนึ่งหมิได้เปนญาติพี่น้องกล่าวหาทรัพยมรฎกกดเอาทรัพยมรฎกมาถวายเสียกด ๗

อนึ่งเปนญาติพี่น้องกันหมิได้ช่วยรักษาไข้ปลงศภเผาผีมาหาทรัพยมรฎกกด ๘

แลหาทรัพมรฎกให้ผู้อื่นแก้ต่างว่าต่างกัด ๙
อนึ่งทรัพยมรฎกพ่อแม่พี่น้องตายพ้นบหนึ่งขึ้นไป
แล้วมากล่าวหากัด ๑๐

อนึ่งคดสุภากระลาการบัง คับ ชา แล้วหมิได้หาคด
ข้ออื่น แลเกบเอาคดซึ่งยอมสำเรจกันแลมิสินไหมพิไน
แล้วมาพ้องร้องเรียนแลกฎหมายกัด ๑๑

แลคดผู้ประกันว่าความตาง ใจความหมิต้องกับ
พ้องแลคำกฎหมายกัด ๑๒

อนึ่งมิพระไอยการปรับมาเปนสินไหมพิไน แล
ได้ปฤกษาให้เรียกสินไหมพิไนตามพระไอยการแลยัง
หมิได้เสียเงินตามพิภากษาก่อนแลพ้องหา อาญา อุธร สุภา
กระลาการจ่าผู้ดายเสมียรหมิได้อุธรถึงใบสัจว่าทำ
ข่มเหงมากเปนน้อย ๆ เปนมาก แลแปลงใบสัจแปลง
พระไอยการเสียกัด ๑๓

อนึ่งมิเบาะแสเถบียรหางว่าวโรงศัก ซึ่งท่านแต่ง
ไว้แล้วกัด ๑๔

อนึ่งเปนกระนีสาเหดุแก่กัน หมิได้พ้องร้องเรียน
แต่ในเจดเดือนกัด ๑๕

อนึ่งเปนพิกลจริตบ้าใบ้สูงอายุศม์หาสติหมิได้มา ร้องพ้องกฎหมายเปนเนื้อความแพ่งอาญาอุธรนครบาล ๘๙ กด ๑๖

อนึ่งวิวาทกันเมื่อเปนพระภิกษุมิได้กล่าวหา ครั้น ศึกออกแล้วกล่าวหาคะดีนั้น ๑๗

อนึ่งวิวาทชกตีกันเมื่อเปนฆราวาษหมิได้กล่าวหา กัน ครั้นเปนภิกษุแล้วมากล่าวหากันก็ดี ๑๘

อนึ่งมันเปนโจรปล้นสดมรับเปนสัจแล้วแลมันมา หาอาญาอุธรกระลาการเจ้าทรัพย์ก็ดี ๑๙

อนึ่งเปนสัจว่าเปนฉมบจะกละกะสอ แลมาพ้อง ร้องเรียนแก่มุขลูกขุนก็ดี ๒๐

แลราษฎรผู้ต้องคะดีมถอยคำตัดพ้อง ๒๐ ประการ นี้ท่านให้มุขลูกขุนพิภากษาตามบทพระไอยการพระราช กฤษฎีกา ถ้าต้องด้วยพระไอยการห้าม ๒๐ ประการนี้ แล้วให้ยกพ้องเสีย

๑ มาตราหนึ่ง มีผู้ร้องพ้องกล่าวโทษกันว่ามีผู้ มาบอกเล่าว่าชายมาทำชู้ด้วยภรรยาแลมีผู้ทำร้ายแก่ตัว แล วิญาณกะ / อวิญาณกะ ทรัพย์ด้วยประการใดๆ ก็ดี หมิได้

เหนแก่จักษุแลมิแต่ผู้บอกเล่า ท่านว่าให้เรียกหาเอาตัวผู้บอกเล่านั้นมาถามก่อน ถ้าผู้บอกเล่ารับสมพ้อง จึ่งให้เอาตัวผู้ต้องพิภายมาพิจารณาว่ากล่าวกับผู้บอกเล่าสืบไป ถ้าผู้บอกเล่ามิรับอย่าพึงให้พิจารณาสืบไปเลย

23

๒ มาตราหนึ่ง ผู้มีคะดีท่าหนังสือพ้องร้องแก่ขุนการในลักษณหนังสือร้องนั้น มีชื่อโจทเข้าชื่อร้องพ้องหลายคน ให้ขุนการเรียกผู้เข้าชื่อมาถาม ถ้ารับว่าเข้าชื่อร้องพ้องจริงจึ่งให้ขุนการเขียนโฉนฎีกาตราสารไปให้ส่งผู้มีคะดีออกมาพิจารณา ถ้าถามผู้เข้าชื่อร้องพ้องหมิรับว่ามิได้เข้าชื่อร้องพ้องท่านว่าบพึงให้พิจารณา ถ้าคดีเขาร่วมกันเขาไว้ความให้คนหนึ่งว่าแม้นมันผู้ว่าชะนะเขาทั้งนั้นชะนะด้วย ถ้าผู้ว่าแพ้เขาทั้งนั้นแพ้ด้วย

24

๓ มาตราหนึ่ง ผู้ชักนำให้ไถ่ค่าชื่อช้างม้าวัวควายชักนำกู้นถือสันชักนำเขามาถามลูกเมีย แลชักชื่อขายสาระพัดทั้งปวง ถ้า ช้างม้า / โคกระบือ แลทาษลูกนี้หนีหาย ผัวเมียเกิดวิบัดประการใด อย่าให้ว่าแก่ผู้ชักนำนั้นเลย เพราะให้เปนประโยชนทั้งสองฝ่าย

25

๔ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเปนคนอุทลุมหมิได้รู้คุณบิดา มานดาบู่หญ้าตายาย แลมันมาพ้องร้องให้เรียกบิดา มานดาบู่ญ่าตายายมัน ท่านให้มโทษทวนมันด้วยลวดหนังโดยฉกัน อย่าให้มันคนร้ายนั้นดูเยี่ยงหย่างกันต่อไป แล้วอย่าให้บังคับบันชาว่ากล่าวคดีของมันนั้นเลย

26

๕ มาตราหนึ่ง คดีใดหมิเปนความมหันตโทษประชาราษฎรยอมมิว่ากันสมักเข้าถวายสัตยานุสัตเฉพาะพระศรีรัตนไตรในอารามแลสถานที่ใดๆ ก็ดี มิผู้รู้เหนสักขิพญาณคนหนึ่งสองคนก็ดี ท่านว่าเดดขาดกันความนั้นเปนสูญ ถ้าผู้ใดถ้ากลับเอาความมาพ้องร้องว่ากล่าวท่านว่าอย่าให้บังคับบันชาความนั้นเลย

กล่าวลักษณตัดพ้องโดยมูลคดีแลสาขคดีมิตามพระราชบันหยัดจัดเปนบทมาตราโดยสังเขปแต่เท่านี้ ทันจักกล่าวด้วยลักษณตัดสำนวนโดยคำภีร์พระธรรมสาตรมิบาพีว่า

ยำ โจทุกวจนำ ปฏิวากฺยสฺส ฉินฺทนำ
ตมฺปิ เยว ปฏิภาณเฉทโก ติ ปกิตฺติตำ

แปลว่า ยํ โจทฺทุทกวจนํ อันว่าถ้อยคำแห่ง โจท จำเลย อันใด ฉินฺทนํ มกิริยาอันตัดเสีย ปฏิวากฺยสฺส ซึ่งสำนวน ทำ ยี เอว วจนํ แม้นอันว่าคำนั้น แท้จริง ปกติฺตทำ อันมะโนสาราจารยสำแดง ปฏิภาณเฉทโก อิติ ชื่อว่าปฏิภาณเฉทกะ คือตัดสำนวน

ทีนี้จะกล่าวสาขคะดีมีโดยพระธรรมสาตรเปนพระราชบัญัติจัดเปนบทมาตราดังนี้

27

๑ มาตราหนึ่ง ให้มุขลูกขุนผู้พิภากษาพิจารณาดูให้รู้ลักษณตัดสำนวน ๙ ประการดังนี้

ผู้มีอัถคะดีมีถ้อยคำติงทุเลาตัดสำนวน ให้เอาเนื้อความเปนแพ้นั้น คือลูกความให้สัน จ้าง บน แก่สภากระลาการแลผู้พิภากษา ให้สภากระลาการตัดแปลงถ้อยคำบัดสำนวนเสีย ๑

อนึ่งผู้มีอัถคะดีให้หนังสือนัดไว้แก่สุภากระลาการว่าจะมาให้ถามกดีเดิรเผชิญกดีชขาดกดีมิได้มาตามนัด ๓ นัดให้กฎเอาเนื้อความเปนแพ้ ๒

อนึ่งถ้าขาดผัดส่งช้างม้าผู้คนถึง ๓ ผัดจึงให้กฎเอาคดีเปนแพ้ ๓

อนึ่งมีคดีเปนฉกันให้ถ้อยคำแก่เสนามนตรีสุภากระลาการว่าตนทำผิดด้วยประการใดๆ แลขอให้เงินแลทรัพย์ทำขวัญเปนคำฉกันดังนี้ แล้วภายหลังมันกลับถ้อยคนคำไม่รับเล่า แลมันข้างหนึ่งมีคำว่ารับผิดชอบ} ต่อผู้มีชอคนนั้นๆ ให้มุขลูกขุนสืบสวนจงถ่องแท้ถ้าสมคำมันเปนฉกรรจ์ ให้พิภากษาตามพระราชกฤษฎีกา ๔

อนึ่งผู้มีคดีคุมกันอยู่ในสุภากระลาการแลฝ่ายข้างหนึ่งหนีจากกระลาการไปใน ๑๕ วันลงมาให้พิเคราะดูสำนวน ถ้าพิรุดบกพร่องจึงให้เอาคดีมันผู้หนีไปนั้นเปนแพ้ ถ้าพ้นกำหนด ๑๕ วันแล้วอย่าให้ดูสำนวนมันเลย ให้กดเอาคดีมันเปนแพ้ตามบทพระไอยการ ๕

อนึ่งสุภากระลาการจะเอาตัวมันผู้ต้องคดีนั้นมาถาม แลมันผู้ต้องคดีโจนสารหนีไป ให้พิภากษาตามบทพระไอยการ ๖

อนึ่งผู้มีอัคคีอยู่ในสุภากระลาการยังหมิได้ถาม แลมันกะข้อลงกะเบียดมาแก้กดี แลมันทำบัดสำนวนมากางให้การกดี สืบสวนเปนสัจให้มุขลูกขุนพิภากษาตามบทพระไอยการ ๗

อนึ่งมันทำเลกยันน้ำมนมกรูดส้มป่อยผังรูปแก่กัน ด้วยประการใด ๆ ก็ดี สืบสวนเปนสัจให้พิภากษาตามพระราชกฤษฎีกา ๘

อนึ่งโจทจำเลยเปนสำนวนอยู่ในกระลาการ ฝ่าย จำเลย โจท } ก็ดี บัติเสท แล โจท จำเลย } ก็ดี มิได้อ้างศักขิพญานรับคำบัติเสท ท่านให้พิภากษาเอาคะดีข้อนั้นเปนแพ้ ตามพระราชกฤษฎีกา ๙

ถ้าผู้มีคะดีมิถอยคำตัดสำนวนประการนี้ ต้องด้วยบทพระไอยการห้าม สืบสวนเปนสัจให้กดเอาคะดีเปนแพ้

ถ้าคะดีนั้นเปนมหันตะโทษมีอยู่แต่ ๓ ประการ ประการหนึ่งว่าด้วยโจรมะหันตโทษแลพระราชทรัพย ช้างม้าโคกระบือของหลวง ประการหนึ่งคิดกระบทประทสร้ายต่อแผ่นดิน ประการหนึ่งหากันด้วยหม่ไพร่หลวงมีเถบียนหางว่าว คดี ๓ ประการนี้ถึงขาดนัดถามเดิรเผชิญชขาดกด ขาดผัดทั้งสามผัดกด ถ้าผู้มีคะดีมิถอยคำตังทุเลาตัดสำนวนด้วยประการใดนั้น อย่าให้เอาคะดี ๓ ประการนี้เปนแพ้ก่อน

ถ้าคะดีนอกกว่าสามประการนี้ ให้กดเอาเนื้อความเป็นแพ้ เพราะว่าหมู่ไพร่หลวงมีเถบียนอยู่นั้น จะพ้นเพื่อนเสีย แลคนคิดกระบทประทศร้ายแลโจรแลบังพระราชทรัพย์ของหลวงไว้นั้น ท่านมิให้มีคนร้ายไว้ในแผ่นดินท่าน ชื่งมันผู้ขาดนัด ถาม เผชิญ ชุขาด แลขาดผัดทังสามผัดนั้น ให้ไหมตามบันดาศักเลมิดโดยพระราชกฤษฎีกา แล้วให้เสนามนตรีมุกขลูกขุนสุภากระลาการบังคับบันชาจงเป็นสัจธรรมถ่องแท้ ถ้ามันแพ้แก่คะดีให้เอาคะดีนั้นกราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ถ้าหมิให้ฆ่าตีเสียให้ปรับตามพระไอยการพระราชกฤษฎีกา

อนึ่งผู้มีคะดีให้หนังสือนัดไว้แก่สุภากระลาการจะมาให้ถามให้เผชิญชุขาดก็ดี ผู้มีอัคดีหมิได้มาถึงสุภากระลาการตามนัด ให้พี่น้องผู้คนมาบอกป่วยเจบประการใดให้สบ ถ้ามิได้เป็นสัจว่าไข้เจบมิได้ไปกิจราชการ ให้ลูกขุนพิภากษาปรับตามพระราชกฤษฎีกา

๒ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรผู้มีคะดีในสุภากระลาการ ถ้าผ่ายโจทจับเลขยันอาคมถมถนำมนดน

คาถาใส่แผ่น { ทอง เงิน ตะกั่ว ทองแดง } { สมุดกะดาษ ใบลาน ใบตาล ใบตอง } { ใบไม้ สิ่งอันใดใด กะดูด พิสมอน }

แลน้ำมนมะกรดซ่มบ่อยแกะรูปนรูปทำด้วยวิทยาคุณ ประการใดๆ ที่ผ่ายจำเลยกัด จำเลยจับได้ที่โจทก์กัด ท่านว่าให้พิจารณาสืบสวนจงเปนสัจถ่องแท้ก่อน ถ้าเปนสัจว่ามันข้างผู้ใดทำเองกัดให้หมอทำกัด ท่านว่าความมันไม่จริงมันจงทำจะให้ข้างหนึ่งเสียตัว ท่านว่าให้กดเอาคะดีมันผู้กระทำเปนแพ้ แลหมอผู้กระทำนั้นให้เอาขันขาหย่าง ๓ } วัน แล้วให้ปลงลงทวนด้วยลวดหนัง ๓๐ / ๕๐ } ที่ตามโทษ หนัก / เบา } โดยพระราชกฤษฎีกา

29

๓ มาตราหนึ่ง ผู้มีอัถคะดีเปนความกันในสุภากระลาการ โจท / จำเลย } กดทำหนังสือบนออกปากบน ให้ { ผู้พิภากษา / ผู้พิจารณา / กระลาการ } { วิญาณกะทรัพย / อวิญาณกะทรัพย } แก่ผู้พิภากษาผู้พิจารณากระลาการกัด ให้ญาติพี่น้องพวกพ้องไปบนบาลผู้พิจารณากระลาการให้ช่วยเนอความของมัน ได้สวนเปนสัจให้เอาข้างผู้มิได้บนเปนจริง ให้เอาข้างผู้บนเอง

แลให้ไปบนนั้นเปนแพ้ ถ้าตัวความมิได้ใช้ให้บนแล
ญาติพี่น้องพวกพ้องกลัวเนอความจะแพ้ หากไปบนเอง
ตัวความมิได้รู้ ให้เอาตัวผู้บนมาปรับไหมตามรูปความ
แลคะดี ซึ่งมันมิได้บนนั้นให้เร่งบังคับบันชาสับไป
จนแล้ว

30

๔ มาตราหนึ่ง คู่ความคุมกันอยู่ในสุภากระลา
การ โจท จำเลย ก็ดี หนีกระลาการไปพายใน ๑๕ วัน ให้
กระลาการพิเคราะดสำนวนมันผู้หนีไปนั้น ถ้าสำนวน
บกพร่อง พิรุดประการใด ให้กดเอาคะดีมันผู้หนีไปนั้น
เปนแพ้ ถ้ามันหนีไปพ้นกำหนด ๑๕ วัน อย่าพึง
พิจารณาดูสำนวนมันเลย ให้กดเอาคะดีมันเปนแพ้ตาม
บทพระไอยการ

31

๕ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีอยู่ในสุภากระลาการยัง
มิได้ถามคดี ถ้าผ่าย โจท จำเลย ก็ดี กดแต่งบัดสำนวนมาให้
การ แลกะข้อลงกะเบียดมาแก้กด ถ้าสบสวนเปน
สัจ ท่านว่ามันทำหนังสือหมิชอบ ให้กดเอาคดีเปนแพ้

กล่าวลักษณะตัดสำนวนโดยมูลคะดี แลสาขคดีมีในพระธรรมสาตรโดยสังเขปแต่เท่านี้

ที่นี้จักกล่าวลักษณสักขิเฉทะกะอันตัดพญาณนั้น มีบาฬีโดยคำภีรพระธรรมสาตรว่า

วิมฺหาปนาทิโก ธมฺโม สกฺขิณิโน ติ ทิฏฺฐิโต
ปฏิปกฺขสภาโว โส สกฺขิโน ปี วิธสโน

แปลว่า โย ธมฺโม อันว่าสภาวะอันใด วิมฺหาปนาทิโก มีสภาวะจะยังพญาณให้สดุ้งตกใจ แลจะให้พิศวงงงงวยเปนต้น สกฺขิณิโน ติ ทิฏฺฐิโต อันมะโนสาราจารยสำแดงชื่อว่าสักขิเฉทกะ โส ธมฺโม อันว่าสภาวนั้น ปฏิปกฺขสภาโว เปนข้าศึกแท้ สกฺขิโน แก่บุทคลอันเปนพญาณ วิธสโน จะกำจัดเสีย สกฺขิโน ซึ่งพญาณ

ที่นี้จักกล่าวสาขคดีอันมีในพระธรรมสาตรโดยพระราชบัญัติ จัดเปนบทมาตราสับๆ กันมาดังนี้

ศุภมัสดุ ๑๙๒๖ ศกกุกุตะสังวัดชะระวิษาคะมาเสศุกขบักเขปาฏิบทดิฐียังเสาระวาระ พระบาทสมเดจ์บรมมหาจักรพรรดิราเมศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวผู้ทรงธรรมอันมหาประเสริฐ มีพระราชบริหาร

ดำหรัดไว้ให้รู้ลักษณเผชิญพญาณตัดพญาณดั่งนี้ คือผู้มีคะดีเปนความด้วยกันในสุภากระลาการ แลมีถ้อยคำติงทุเลาตัดพญาณในสำนวนให้กดเอาคะดีเปนแพ้

คือว่ากระลาการไปเผชิญพญาณถึงกลางหนทางแล้วภากระลาการกลับมา ๑

อนึ่งผู้มีคะดียังมิได้นำกระลาการไปเผชิญ แลฝ่ายข้างหนึ่งลักลอบไปสู่หาเจรจาด้วยพญาณ ๒

อนึ่งผู้มีคะดีนำกระลาการไปเผชิญพญาณ เมื่อลักษณกระลาการไปเผชิญพญาณอยู่นั้น แลฝ่ายข้างหนึ่งไปสู่หาเจรจาด้วยพญาณบนเรือนพญาณก็ดี ๓

อนึ่งแนะนำข้อเนื้อความสอนให้พญาณรับสมอ้างก็ดี ๔

อนึ่งมันบ่กหน้าขาชอเจรจาขู่รู่คุกคำรามกันโชกสำทับพญาณว่าจะพ้องเอาพญาณ จะให้ต้องขับเฆี่ยนโบยตีบ่รับไหมประการใดหมิให้พญาณรับสมอ้าง ๕

อนึ่งผู้มีอรรถคดีนำกระลาการไปเผชิญพญาณกฎหมายเอาชอโดยอ้างแลมิได้นำไปเผชิญตามชอซึ่งกฎหมาย แลมันมาเผชิญพญาณคนอื่นก็ดี ๖

อนึ่งผู้มีอรรถคดีอ้างพญาณร่วมกัน แลมันติดใจค้านพญาณร่วมกันก็ดี ๗

อนึ่งผู้มีอรรถคะดีมันอ้างพญาณมัน ๆ มีรับมันจะต่อพิสูทด้วยพญาณมันก็ดี ๘

ถ้าทวยราษฎรผู้มีอรรถคะดีถ้อยคำติงทุเลาตัดพะญาณต้องด้วยบทพระไอยการห้ามประการนี้ สบสวนเปนสัจแล้วให้กดเอาคะดีเปนแพ้ตามพระไอยกา ซึ่งท่านประหยัดไว้นี้เถิด

33

๑ มาตราหนึ่ง กระลาการคัดประเดนไปโดยอ้างคู่ความนำกระลาการไปเผชิญ แลคู่ความผู้อ้างมิได้นำไปถึงสถานที่พญาณอยู่ ไปถึงแต่กลางหนทางผู้อ้างภากระลาการกลับคืนมา ท่านว่ามิชอบ พญาณมันผู้อ้างมิถ่องแท้มันจึงภากระลาการกลับมา ให้กดเอาคะดีมันเปนแพ้

34

๒ มาตราหนึ่ง กระลาการคัดข้อประเดนให้คู่ความนำกระลาการไปเผชิญโดยอ้าง แลกระลาการยังมิได้เผชิญมันคู่ความ โจท จำเลย ก็ดีหลีกหนีลักลอบไปสู่หาเจรจาซักซ้อมย้อมแปลงบนบานพญาณของมันผู้อ้าง

เองให้รับกัด แลฝ่ายผู้มิได้อ้างรู้ว่าผู้ใดจะเปนพญาณ ฝ่ายข้างหนึ่งแล้วไปสู่หาซักซ้อมย้อมแปลงบนบานพญาณข้างผู้อ้างมิให้รับก่อนกระลาการมิได้เผชิญ จับได้มาบอกแก่กระลาการกัดต่อหน้าสุภากระลาการกัดสืบสวนเปนสัจจริงให้เอาคะดีมันผู้ซักซ้อมย้อมแปลงบนบานพญาณเปนแพ้แก่สำนวน

ถ้า โจท / จำเลย } ให้ญาติพี่น้องผู้คนลูกเมีย เอาหนังสือบนให้ทรัพย์สิ่งของไปซักซ้อมบนบานพญาณ ให้พญาณหลบหนีให้ภบตัวกัด ให้พญาณรับโดยอ้างกัดหมิให้รับกัด ทำกลอุบายว่าฝ่ายข้างหนึ่งให้บนบานซักซ้อมย้อมแปลงพญาณพิจารณาเปนสัจ ให้เอาผู้ใช้ให้บนผู้ให้ทำกลอุบายเปนแพ้แก่สำนวน ส่วนพญาณผู้รับสินจ้างสินบนนั้น ถ้าเนอความซึ่งหากันเปนแต่ปะฉิมโทษให้ปรับไหมพญาณลาหนึ่งตามบันดาศักดิ์ ถ้าเปนความมะหันตะโทษ ให้ปรับไหมพญาณสถานหนึ่งทวีคูณเปนพิไนหลวงโดยพระราชกฤษฎีกา

35

๓ อนึ่งถ้า โจท / จำเลย } บุตรภรรยาญาติพี่น้องพวก

พ้องผ่าย โจท จำเลย ไปสู่หาเจรจาด้วยพญาณผ่าย โจท จำเลย
กดผ่ายข้างหนึ่งจับได้สบสวนเปนสัจว่าไปสู่หาเจรจา
ด้วยพญาณ แต่มิได้ปรากฎออกข้อความว่าซักซ้อม
ประการใด อย่าเพ่อให้เอาเนอความเปนแพ้ก่อน ให้
สืบถามพญาณว่ามาเจรจาว่ากล่าวนั้นประการใด ถ้า
พญาณสะบดสาบาลให้การว่าตัวความมาซักซ้อมบนบาน
ให้พญาณรับกดหมิให้รับกด ให้เอาเนอความผู้ซักซ้อม
บนบานเปนแพ้แก่ฝ่านวน ถ้าคู่ความมิได้ใช้ให้ลูกเมีย
ญาติพ่นองพวกพ้องไปบนบานซักซ้อมพญาณ หากว่า
ญาติพ่นองพวกพ้องกลัวความจะแพ้ไปบนบานซักซ้อม
พญาณแต่อำเพอใจเอง ให้เอาตัวผู้ซักซ้อมมาปรับไหม
ตามรูปความเปนพิไนหลวง แลพญาณนั้นให้ยกเสีย
แลคะดีซึ่งตัวหมิได้ซักซ้อมนั้น ให้เร่งบังคับบันชา
จงแล้ว

๕ มาตราหนึ่ง ผู้มีคะดีอ้างสักขิพญาณ กระ-
ลาการคัดประเดนคู่ความนำกระลาการไปเผชิญท้าวคำ
โดยอ้าง แลกระลาการถามพญาณโดยประเดน พญาณ

ให้การขาดข้อเหลือข้อประเดน ไม่แจ้งคะดีพญาณให้การแก้ค้านพญาณอิดเออนนิ่งอยู่แล โจท จำเลย } กัด สอน แนะนำข้อความให้พญาณฟังให้ปรากฏออกข้อเนอความว่าข้อนเปนฉะนี้ข้อนั้นเปนฉะนั้นประการใด เมื่อลักษณกระลาการสืบเผชิญอยู่นั้น กระลาการได้ยินแก่โสตประสาท ก็ให้เอาคะดีข้างมันผู้สอนแนะนำเปนแพ้แก่สำนวน

๕ มาตราหนึ่ง ผู้มีอรรถคะดีนำกระลาการไปเผชิญพญาณโดยอ้าง พญาณออกมาถึงสำนักที่ควรแล้วมันผู้อ้างกัดมันผู้มิได้อ้างกัดหมิได้ออกอาวุธปาก แนะนำข้อเนอความสอนพญาณ พวกพ้องมันผู้มีคะดีซึ่งไปด้วยทังสองฝ่าย บอกข้อความว่ากล่าวแก่พญาณประการใด เมื่อพญาณยังมิได้สาบานตัวกัดได้สาบานตัวแล้วให้การอยู่กัดี ท่านว่ามันแกล้งจะให้พญาณหลงลืมให้ยุกกระบัตรความไสศอมันผู้ว่าแลขับพวกพ้องเสียให้พ้น อย่าให้อยู่ใกล้พญาณ ๆ จะได้ลำภุกหาว่ากล่าวแต่ที่อันจริง

๓๘

๖ มาตราหนึ่ง ผู้มีอรรถคดีทั้งสองอ้างพญาณ โดยสูวะภาพพญาณคนเดียวอ้างร่วมกันทั้งสองข้าง ตระลาการคัดประเดนขาดข้อจะสบตามอ้างทั้งสอง โจท จำเลย ก็ดีจำเลยก็ดีติดใจค้านพญาณร่วมกัน ให้กดเอาคะดีมันผู้ค้านเปนแพ้ ให้เอาคะดีผู้ซึ่งมิได้ติดใจค้านเปนจริง

๓๙

๗ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีทั้งสองนำกระลาการไปเผชิญพญาณ โจท จำเลย ก็ดี มันกันโชกขู่รู่คุกคำรามพญาณว่าจะหาความพญาณจะให้ต้องจำจองปรับไหมขับเมียนโบยตีราชบาทจะเอาเพลิงเผา เรือน บ้าน ฆ่าฟันขู่รู่สำทับต้องด้วยประการใดๆ จะให้พญาณของมันกลัวรับสมคำมันกด แลขู่รู่สำทับพญาณฝ่ายข้างหนึ่งจะหมให้รับกด ท่านว่ามันแทด ให้เอาสำนวนมันผู้ขู่รู่กันโชกพญาณเปนแพ้แก่ผู้มิได้ขู่รู่กันโชกพญานตามพระราชกฤษฎีกา

๔๐

๘ มาตราหนึ่ง ผู้มีอรรถคดีทั้งสองคนอ้างพญาณตนเอง พญาณหมีรับสมคำตน ๆ ว่าจะต่อด้วยพญาณ

ของตนถึงพิสูทอีกเล่า ท่านว่ามิให้มันพึงพิสูทด้วย
พญาณ ท่านให้กดเอาคะดีมันเปนแพ้ หมพึงให้เผชิญ
สับไปเลย เหตุใดจึงกล่าวดั่งนี้ เหตุมันจนแก่พญาณ
กล่าวลักษณะตัดพญาณโดยมูลคดีแลสาขคดีมีใน
พระธรรมสาตรโดยสังเขปแล้วแต่เท่านี้

ทีนี้จักกล่าวลักษณะอรรถกูฏะคือประวิงความมี
ตามมูลคดีในพระธรรมสาตรโดยพระบาฬีดั่งนี้

โย หายํ อกฺขปฺรวกฺโต อฏฺเมว ปฺรวกฺตเย
โส นโร อฏฺปฺรวกฺโต อฏฺกูโต ติ วุจฺเจ

แปลว่า โย จ อยํ นโร อันว่าบุทคลผู้ใด อกฺขปฺรวกฺโต
ประวิงความไว้ ปฺรวกฺตเย ประวิง อฏฺเ เอว ซึ่งเนื้อ
ความแท้จริง โส นโร อันว่าบุทคลผู้นั้น อฏฺปฺรวกฺโต
แกล้งประวิงความไว้ให้ช้า วุจฺเจ อันมโนสาราจารย
กล่าว อฏฺกูโตติ ชื่อว่าอัตกูฏะ

ทีนี้จักกล่าวสาขคะดี อันมีในพระธรรมสาตรโดย
บุราณราชกระยัตรจัดเปนบทมาตราสับ ๆ มาดั่งนี้

๑ มาตราหนึ่ง กระลาการจะถามผู้มีคะดี ๆ ว่า
มุนนายแลญาติพี่น้องยังมิได้มา ให้ตราตำมันไว้ครั้ง

หนึ่งสองครั้งก่อน ถ้าถึงสามครั้งท่านว่ามันแกล้งหน่วงหนักชักช้าประวิงไว้ให้ยากแก่ความเมืองท่าน ให้เอาคะดีนั้นเปนแพ้

42

๒ มาตราหนึ่ง ผู้มีคะดีคุมกันอยู่ในสุภากระลาการ ๆ จะว่าเนอความของมัน ๆ ว่าป่วยเจบไปหมิได้ว่ามิได้ ถ้าชันสูดป่วยเจบดั่งมันว่าให้งด ถ้าชันสูดมิสมให้เอาเนอความเปนแพ้

43

๓ มาตราหนึ่ง ผู้มีคะดีให้หนังสือนัดไว้แก่ตระลาการว่าจะมาให้กระลาการว่าเนอความ ถ้าถึงนัดมิได้มาให้ญาติพี่น้องผู้คนมาบอกว่าป่วยเจบมามิได้จะนัดต่อไป ถ้าฝ่ายข้างหนึ่งติดใจ ก็ให้ผู้บอกนัดนำกระลาการแลคู่ความไปชันสูด ถ้าป่วยเจบจริงก็ให้นัดสืบไป ถ้าชันสดไม่สมให้เอาเนอความเปนแพ้

44

๔ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีมีสุภากระลาการ ๆ จะว่าคะดีของมันสืบไป มันเหนว่าคะดีมันพิรุศบกพร่องมันประวิงไว้ให้ขัดค่องด้วยอุบายต่าง ๆ ประการใดมัน

มิให้ว่าให้ตราคำไว้ครั้งหนึ่งสองครั้งก่อน ถ้าถึง ๓ ครั้ง ท่านว่าให้เอาเนอความมันเปนแพ้

45

๕ มาตราหนึ่ง อะนาประชาราษฎรหาพิภาทแก่กันตระลาการทอดชะโนดบาตหมายไปให้มุนนายส่งผู้ต้องคะดี ๆ เหนว่าเนอความจะแพ้ให้มหนังสือบอกไปถึงผู้พิจารณา ว่าต้องราชการประการใดจะออกมาว่าความหมิได้ก็ดี โจทจำเลยให้หนังสือนัดไว้ว่าจะมาให้ตระลาการว่าเนอความหมิได้มาก็ดี คู่ความคุมกันอยู่ในกระลาการแลลอบไปหามุนนาย ๆ รู้ว่าบ่าวมิคดีให้มหมายบอกมาว่าผู้มิคดีนั้นต้องราชการพระผู้เปนเจ้าอยู่ แลทำอุบายด้วยวิพุทธิเองก็ดีสบสวนมิได้เปนสัจ ว่ามันต้องราชการจริง ท่านว่ามันละพระราชโองการแก่ความเมืองประเว่ประวิงให้ช้า ท่านว่าให้กดคะดีเปนแพ้ ส่วนนายมันรู้ด้วยท่านว่าเลมิด ให้ไหมโดยยสถาศักดิ์

46

๖ มาตราหนึ่ง บุทคลผู้ใดว่าถ้อยความแก่กันก็ดี แลทรัพยนั้นกู้ยืมอยู่แก่ท่านก็ดี แลไปว่าไปกล่าวแก่ท่านก็ดี อยู่มาเมื่อท่านว่ากล่าวต่อกันนั้น แลกระลาการ

ให้มาหาว่าบุตรนั้นอุบัติโรค อยู่มากระลาการไปหาครั้งหนึ่งเล่า แลผัดว่าญาตินั้นถึงแก่มรณภาพ อยู่มากระลาการไปหาครั้งหนึ่งอีกเล่า ก็ว่าจะมาหาด้วยประการใด แลเมื่อใดชอบที่จะว่าจึ่งจะออกไปว่าเอง แลผู้นั้นผัดแลหมีได้ออกไปว่า แลบุทคลผู้นั้นโจทท่านแล้วแลหมีได้ออกไปว่าต่อกันดั่งนี้ แลบุทคลผู้นั้นเข้าในระวางแพ้แก่ท่านแล

กล่าวลักษณประวิงความโดยมูลคะดีแลสาขคดีมีตามพระธรรมสาตรโดยสังเขปแล้วแต่เท่านี้

ทีนี้จักกล่าวในลักษณอันชื่อว่าอัญะมัญะปฏิภาศ คือแก้ต่างว่าต่างนั้นเปนมูลคะดีอันมีในพระธรรมสาตรโดยบาฬีว่า

โย ปติกถนสิโล ปติวจนวจฺจโน

อญฺญมญฺญปติภาโส ปิตา ปุตฺตาทิ โย โส ติ

แปลว่า โย ชโน อันว่าบุทคลผู้ใด ปิตาปุตฺตาทิ คือบิดาแลบุตรเปนต้น ปติกถนสิโล มีปรกติร้องฟ้องต่าง ปติวจนวจฺจโน มีปรกติให้การแก้ความต่างกันก็ดี โสชโน อันว่าบุทคลผู้นั้น อญฺญมญฺญปฏิภาโส ชื่อว่าอัญมัญปัติภาษคือ แก้ ว่า } ต่าง ภวติ มี

ที่จะกล่าวเปนสาขคะดีมีในพระธรรมสาตรโดย
มาตราอันบุราณกระษัตรบัญติไว้สบๆ มาดั่งนี้

๑ มาตราหนึ่ง ราษฎรผู้มีอรรถคะดีร้องพ่องหา
ความแก่กันว่าเปนฉมบจะกละกฤษติยาให้ท่านกินตาย
แลเปนหมอทำให้ท่านตายก็ดี หาว่าเปนโจรปล้นสดม
จับหอกดาบพันแทงท่านตายก็ดี แลหาว่าทำชู้ด้วยเมย
ท่านก็ดี หากันด้วยทรัพยมรฎกก็ดี หากันว่าต้อง
อฎธกรด้วยสัตรภาพก็ดี แลหากันว่าลักบังพระราช
ทรัพยส่วยสาอากอนสารพทรัพยสิ่งของๆ หลวงไปจาก
พระราชวังก็ดี แลคิดกันทำจุลาจลในแผ่นดินท่าน แล
หากันว่าขุดทรัพยทองเงินได้ด้วยกันก็ดี แลหาว่ารุกไป
ตีฆ่าฟันกันตายก็ดี หากันว่าช่อราษฎรกันโชกราษฎร
รับราชบาทเอาทรัพยสิ่งของก็ดี หาว่าเอาเพลิงเผาเรือน
ก็ดี จับตัวผู้เอาเพลิงเผาเรือนท่านได้ก็ดี จับได้ตัวผู้ทำ
เงินทองแดงติตราพดด้วงก็ดี ลักลอกทองพระพุทธรูป
ไปหล่อหลอมเสียก็ดี และคดีอุทะลุม ๑๔ นั้นต้องที่
จำเพาะตัวถาม ให้เกาะกุมเอาตัวมาเปนคู่อยู่กลางจำนำ

ด้วยกันเอง ให้เอาตัวมันถามจงได้อย่าให้ผู้อื่นแก้ต่าง ว่าต่าง

ถ้าคดีนอกกว่านี้ประการใด ๆ ท่านว่าผัวจะแก้ ต่างเมีย ๆ จะแก้ต่างผัวลูกจะแก้ต่างพ่อต่างแม่ ๆ จะแก้ ต่างลูกพี่จะแก้ต่างน้อง ๆ จะแก้ต่างพี่บู่ญ่าตายายลุงน้า อาอาวบ่าแก้ต่างหลาน ๆ จะแก้ต่าง บู่ญ่าตายายลุง / น้าอาวอาบ่า } บุตร ตัดสายสดอมาเลยง บุตรขอมาเลยงบุตรได้กลางทาง บุตรติด บิดา / มารดา } มาเลยงแต่อายุสมขวบหนึ่งจนเจด ขวบ จะว่าแทน บิดา / มารดา } เลยงก็ดี ประการเท่านี้ท่าน ว่าเขาตายด้วยกันได้ เขาจะแก้ต่างว่าต่างกันได้

๒ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรกล่าวหาแก่กัน ด้วย คดีแห่งอาชญาอุธรณครบาลแพทยาธรรมการด้วยข้อสิ่งใด แลกล่าวมูลเหตุพิพาษนั้นเหตุอันเดียวถึงกัน แลผู้มีมูล เหตุด้วยกันเขามิได้ให้ว่า แลผู้กล่าวพิพายนั้นเอามูล เหตุถึงกันมากล่าวในร้องแลคำกฎด้วย ท่านให้สุภา กระลาการพิจารณาให้เป็นสัจโดยมันพิพาย ถ้าจะตก

สันไหมพิไนให้ทอดสันไหมพิไนแก่ผู้กล่าวพิพายนั้น แลซึ่งผู้มิได้หาพิพายเหตุเรื่องเดียวกันนั้นเขามิได้ประกันให้ว่า ท่านมิให้ทอดสันไหมพิไนให้แก่กันเลย เพราะเหตุเขาอันเดียวกันเขาไม่ไว้คดกัน ให้บังคับบันชาโดยพระราชกฤษฎีกา

49

๓ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีท่าหนึ่งสือร้องพ้องกฎหมายกล่าวพิพายแก่กันด้วยเนื้อความสิ่งใดเปนคดีของพ่อแม่ผัวเมียพี่น้องลูกหลานท่านประกันให้ว่ากล่าวโดยคดีนั้น ถ้าผู้หาพิพายแพ้คดีให้ทอดสันไหมพิไนจงเต็มตามรูปความ ถ้าคดีพ่อแม่ผัวเมียพี่น้องลูกหลานมิได้ประกันให้ว่า ถ้าผู้กล่าวคดีชะนะคดี สันไหมนั้นพร่องให้ทำสันไหมนั้นเปน ๓ ส่วน ให้แก่ผู้กล่าวคดีชะนะแต่ ๒ ส่วน ให้ยกเสียส่วนหนึ่ง ถ้าผู้กล่าวหาแพ้แก่คดี ให้ทอดสันไหมพิไนจงเต็มโดยพระราชกฤษฎีกา

50

๔ มาตราหนึ่ง ถ้าผู้มีคดีหาให้เรียกกันคนหนึ่ง สองคน ๒ ๓ ๔ ๕ คนถึง ๕ ๖ ๗ ๘ ๙ ๑๐ คนก็ดี คดีมันมิได้เปน

อุทลุมสิบสี่ประการนั้น มันจะประกันเข้าว่าแทนกันก็ตามใจมัน ถ้ามันมิประกันว่าตางกันมันจะว่าแต่ส่วนตัว

มันก็ดีจะว่าต่างกันคน ๒ คนก็ตามใจมัน ถ้าสารภาพ

คน ๒ คนแลพวกทั้งนั้นมิได้สาระภาพจะแก้ก็ตามใจเขา ถ้าแพ้ให้ไหมด้วยพระราชกฤษฎีกา

๕ มาตราหนึ่ง หญิงชายทำหนังสือร้องพ่องนั้นมีชื่อหลายคน พึงให้ขุนการเรียกเอามาจงท่วนคนแม้น ๒ คนก็ดีมากเท่าใดก็ดีคดเขาร่วมกันเขาไว้ความให้คนหนึ่งแก้ แม้นมันผู้แก้ชะนะเขาทั้งนั้นชะนะด้วย ถ้าผู้แก้แพ้เขาทั้งนั้นแพ้ด้วย

๖ มาตราหนึ่ง ถ้าโจทหาพวกจำเลยชายหญิง ๕ คนมากเท่าใด ๆ ก็ดีได้มาคน ๒ คน แลมันจะ

ประกันแก้ตางคนหนึ่งก็ตามใจมัน ถ้ามันว่าซึ่งมิได้ตัว
มานั้นไช่พวกเพื่อนมันท่านให้เรียกเอาหนังสือบนไว้
ให้ถามโจท ถ้าโจทว่าจะนำหาตัวมิได้ให้เรียกเอา
หนังสือไว้ ถ้าโจทว่าจะประกันนำหาตัวให้ๆ นำ ถ้า
ได้ตัวคนนั้นมามันว่าเปน พวก / เพื่อน จริงให้ไหมมันผู้ปัติ
เสดให้ทานบนนั้นเปนแต่ข้อเลมิด แลผู้มีคะดีซึ่งได้ตัว
มานั้นให้เร่งพิจารณาบังคับบันชาจงแล้ว ถ้ามันว่าผู้ซึ่ง
มิได้ตัวมาไช่ ข้า / คน ต่าง บ่าว / นาย แลจะเอาออกมามิได้
ท่านว่าให้มันให้หนังสือแลให้กระลาการทอดโฉนดฎีกา
ตราสารไปเรียกไปหามันซึ่งมีคะดีนั้นออกมา ถ้ามัน
หลีกหนีไปไกลก็ดี แลเอาออกมามิได้ประการใดๆ ท่าน
ว่าให้ถามผู้โจทนั้นดู ถ้ามันว่าจะประกันนำเอาให้ก็ตาม
ใจมันผู้โจท ถ้ามันว่าจะเอามามิได้ให้โจทให้หนังสือ

๗ มาตราหนึ่ง ฝ่ายแม่ตายายลูกหลานเหลนหลี
โคตหนึ่งแก้ตางกันได้ พ้นหลลงมาได้ชอว่าสาขญาต
แก้ตางกันมิได้สัน ๓๒ ชั่วไช่ญาติเปนสาขาสันแผ่นดิน
สันญาติ แลฝ่ายพ่อปู่ญ่าหลานเหลนหลโคดหนึ่ง ลูก

บู่ญ่าลุง อา / อาว แก้ต่างกันได้พ้นนั้นลงมาเปนสาขาพ้นสาขาเปนฉันผู้อื่น

54

๘ มาตราหนึ่ง ท่านมิให้พ่อตาแม่ยายเอาทกขลูกเขยหลานเขยมาว่าแลลูกเขยหลานเขย ห้ามมิให้เอาทุกขพ่อตาแม่ยายมาว่า ถ้ามันมิฟังเอามาว่ากล่าว ถ้าพิจารณาเปนสัจว่าเปนฝ่าย เขย / สไพ้ จริง ให้ปรับไหมมันโดยยศถาศักดิเปนทะวีคูนเอาเข้าพระคลังผู้เปนเจ้า แลคดีนั้นบพึงให้ว่าสืบไปเลย

55

๙ มาตราหนึ่ง รายฎรมีคดีหาแก่กันด้วยผลไม้ช้างม้าโคกระบือที่ไร่นาเรือกสวนสรรพเหตุทังปวง แลกล่าวหาเปนพวกพ้องกัด ถ้าสรรพเหตุทังนี้เปนแต่ของมุนนายเจ้า หนี้ / ข้า ให้ผู้เปนเจ้าของรับเปนต้นเหตุให้แก้ให้ว่าต่างกัน เพราะทังนี้ใช่ของบ่าวของทายลูกหนจะเข้าแก้ต่างมุนนายเจ้าหนเจ้าขานนั้นมิได้ ถาช้างมาโคกระบือที่ไร่นาเรือกสวนทังนของมันผู้บ่าวทายลูกหนคดีเขาหามุนนายเจ้ามันด้วยให้มัน หา / แก้ ต่างมุนนาย

เจ้ามันนั้น

อนึ่งถ้าทรัพยทั้งนั้นเปนของผู้อื่น แลเจ้าข้าคบกัน
ไปอามาเปนของตน ให้เรียกเอาทานบนมันผู้ทายนั้น
ไว้แล้วให้ถามแต่เจ้าข้าโดยพระราชกฤษฎีกา
กล่าวลักษณอัญะมัญะบัติพาย คือ แก้ / ว่า } ต่าง
กันได้มิได้โดยมูลคดีแลสาขคดีมีในพระธรรมสาตร
สังเขปแต่เท่านี้

มาตราหนึ่ง ตรันพันแทงท่าน ๖ / ๗ } คนก็ดีเท่าใด ๆ
ก็ดีให้ทอด สืนไหม / พิไน } ลวดหนังให้ท่วนตัว ถ้าได้ตัวมัน
มาหมีสืนมันหนีบ้าง ท่านให้คิด สืนไหม / พิไน } ส่วนตัวผู้ซึ่ง
หนีมิได้ตัวมานั้น ให้เจ้าของนำหาให้ อันจะให้คนผู้
ซึ่งได้ตัวมาใช้ สืนไหม / พิไน } ต่างมันผู้หนีซึ่งมิได้มานั้นมิ
ควร ถ้ามิพบมันผู้ซึ่งหนีเปนกำมเจ้าของ ถ้าวันใดพบ
ผู้หนีให้เจ้าของว่าเอาพิไน แลไถ่ลวดหนังเข้าพระคลัง
หลวง

พระไอยการลักษณภญาน

จะกล่าวซึ่งลักษณอันชื่อสักขินั้นมีบาฬีว่า

โย จายำ ปี สจฺจภูโต ยุตฺโต สกฺขิ ติ นามโก
โส ปี ธมฺโม วิวาทานำ กงฺขฉินฺทนิทสฺสโน

แปลว่า โย จ อยำ ธมฺโม อันว่าสภาวะอันใด สจฺจภูโต มีสภาวะรู้เหนได้ยินโดยจริง กงฺขฉินฺทนิทสฺสโน อันสำแดงซึ่งข้อความให้ขาดสงไสย วิวาทานำ แห่งชนทังหลายผู้วิวาทกัน โส ปี ธมโม แม้นอันว่าสภาวะนั้น สกฺขิ ติ นามโก มีชื่อๆ ว่าสักขีคือพญาณ ยุตฺโต ก็ควร อนึ่งสาขคดีอันมีโดยคำภีรพระธรรมสาตร อันสมเดจ์บรมราชกระษัตรบันญัติจัดเปนบทมาตราสับๆ กันมาดังนี้

ศุภมัศดุศักราช ๑๘๘๔ พยักฆสังวัจฉะระเชษฐมาเสกาลปักเขเอกาทศมีดิถียังอาทิตยวาระ พระบาทสมเดจ์พระรามาธิบดีศรีสุนธรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว ผู้ผ่านกรุงเทพมหานครบวรทวาราวะดีศรีอยุทธยามหาดิหลกภพนพรัตน ราชธานีบุรีรมย อุดมมหาสถาน ทรงทศพิทราชธรรมอันประเสริฐ เสดจ์

สถิตยณะพระธินั่งรัตนสิงหบัญชรมหาปราสาท พร้อม
ด้วยหมู่มาตยาภิมุกขมนตรีกระวีชาติราชปโรหิตตาจารย
เฝ้าพระบาทสมเดจ์บรมนารถบรมบพิตร พระพุทธิเจ้าอยู่
หัว จึ่งมีพระราชโองการมาณะพระบันทลสรสิงหนาท
ดำหรัด แก่ผู้พิภากษาสุภากระลาการทุกกระทรวงถบวง
การ ว่าเมื่อกระลาการจะเผชิญพญาณไซ้ ให้กระลาการ
ประกาศจำเภาะหน้าพญาณว่า สมเดจ์พระกุกกุสนธ
พระโกนาคม พระกัษยป ทังสามพระองคนี้ได้ตรัสแก่
พระสรรพญุตญาญาณ แลวเสดจเขาสูพระบรนฤพาน
ไปเปนลำดับ แลสมเดจ์พระศรีสากยมุนีโคดมบรมครู
เจ้าแห่งเราทรงสร้างพระสมภารบารมี ๔ อสงไขยแสน
มหากัลป บำเพญพุทธบริจาคทัง ๕ พระบารมี ๓๐
ทัศจึ่งได้ตรัสเปนสมเดจ์พระพุทธิเจ้าในพระรัตนบันลังก์
ควงไม้ทุมราชพระมหาโพธิโปรดจัตุบรรพสัตวทัง ๔ คือ
พระภิกษุภิกษุนีอุบาสกอุบาสีกา ให้ลุะพระอรหัตปฏิสัม
ภิทาญาณครบกำหนดพุทธเวไนย ภอพระชนมายุสมท่วน
๘๐ พระพรรษา ก็เสดจ์เข้าสู่พระอมัตมหานครนฤพาน
ทรงพระมหากรรุณาพระราชทานพระบวรพุทธสาศนาไว้

๕๐๐๐ พระพรรษา แลพระไตรย์ปิฎกธรรม ๘ หมื่น ๔ พันพระธรรมขันธกับทั้งพระปฏิมากรเจดีย์ฉลองพระองค์ไว้ เปนที่ไหว้ที่สการะบูชาแก่เทพยุดามานุษยทั้งปวง แลปางนี้ขอเทพยดาเจ้าทั้งหลาย คือพระอินทพระพรหม พระยมราช แลท้าวจาตุโลกบาล พระจันทพระอาทิตย์ ภูมอารักษอากาศเทพยุดาผู้รักษาพระพุทธสาสนา แลเทพยุดาอันรักษาซึ่งขอบขันธเสมาแลพระมหาบวรเสวตรฉัตรจงเสดจมาประชุมให้พร้อมกันในสถานที่นี้ ฟังซึ่งคำคนผู้จะเปนสักขิพญาณแก่กัน ถ้าเหนให้ว่าเหนได้ยินให้ว่าได้ยินรู้ให้ว่ารู้ ถ้าหมิได้เหนว่าได้เหนหมิได้ยินว่าได้ยินหมิรู้ว่ารู้ แผ่นพระธรณีอันหนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชนอย่าได้ทรงซึ่งคนอันหาความสัจหมิได้ไว้เลย ให้เปนพิกลบ้าไบ้วิบัติต่างๆ ถ้าจะไปบกเข้าป่าให้เสือกินแลต้องอะสุนีบาตสายฟ้าฟาดแลบังเกิดอุบัติโลหิตตกจากปากจะหมูกถึงซึ่งชีวิตรพินาศอย่าให้ทันสั่งบุตรภรรยา แลคำสาบาลทั้งนี้จงให้ได้แก่คนอันหาความสัจมิได้

ประการหนึ่งให้ท่านตัดสีสะคนซึ่งเปนพญาณหาความสัจหมิได้ให้มากกว่าก้อนส้าวคนทั้งหลายในมนุษ-

โลกยน์ อนึ่งให้ท่านตัด มือ เท้า } เสียให้มากกว่าเส้นหญ้า
อนึ่งให้ท่านเชือดเนื้อคนอันหาความสัจมิได้ให้มากกว่า
แผ่นดินอันหนาได้สองแสนสี่หมื่นโยชน อนึ่งให้ท่าน
ควักตาคนอันหาความสัจหมิได้ให้มากกว่าดาวในพื้น
อากาศ แลคนอันหาความสัจหมิได้นั้น ครั้นจุติจาก
มนุษแล้ว ให้ไปบังเกิดเปนเปรดในเชิงเขาคิชกูฏมีตัว
อันสูงได้สามคาพยุตมีปากเท่ารูเข็มเอาเลบตนแกะซึ่ง
โลหิตในกายกินเปนภักษาหารสิ้นพุทธันดรกัลปหนึ่ง
ครั้นจุติจากเปรดแล้วให้ไปตกในมหานรกทนทุกขเวทนา
แสนสาหัสสิ้นพุทธันดรกัลปหนึ่ง ซึ่งหมิรู้ว่ารู้นั้นนาย
นิรยบาลเอากายขึ้นวางเหนือแผ่นเหลกแดง แล้วเอา
เหลกแดงตรึงสีสะ ตรึงเท้าไว้แล้วเอาขวานผ่าอกตัด
ตนสันมือเสย ซึ่งหมิได้ยินว่าได้ยินนั้นนายนิรยบาล
เอากายขึ้นวางเหนือแผ่นเหลกแดงแล้วเอาหอกอันใหญ่
แทงหูขวาตะหลอดหูซ้ายแทงหูซ้ายตะหลอดหูขวา ซึ่ง
หมิได้เห็นว่าได้เห็นนั้นนายนิรยบาลเอากายขึ้นวาง
เหนือแผ่นเหลกแดงเอาขอเกี่ยวตา ซ้าย ขวา } คร่าออกมา
แลคนผู้หาความสัจหมิได้นั้นกลัวไภยแล่นลงไปยังขุมคูธ

นรกอันเตมไปด้วยลามกอาจมเดือดพล่านว่ายอยู่ มีตัว
อันลลายไปแล้วเกิดขึ้นมาเสวยทุกขเวทนาอีกเล่า ครั้น
จุติจากนรกแล้ว จักเกิดเปนสุนักขเรอนเปนสัตวเดียน
ฉกงกี ถ้าเกิดเปนมนุษจะเปนง่อยเปลี้ยแต่ในครรภ์แล
ตานั้นบอดหูนั้นหนวก เปนคนเตี้ยค่อมบ้าใบ้แต่กำเนิด
เกิดวิบัติสรรพต่าง ๆ แลไภยอันตรายซึ่งกล่าวมาทั้งนี้
จงได้แก่พญาณอันหาความสัจมิได้นั้น

ถ้าแลผู้เปนสักขิพญาณกล่าวแต่ตามสัจตามจริงไซ้
แลเกิดมาในภพใด ๆ ถ้าเปนบุรุษจะบริสุทธไปด้วย
รูปโฉมพรรณสัณฐานอันประเสริฐบังเกิดเปนนักปราชู
กอปรด้วยปรีชาชาญ ถ้าเปนสัตรีจะมีพรรณสัณฐาน
อันไพบูรณ แลผลแห่งตนอันมีความสัจนั้นไปใน
อะนาคตจะทรงพระไตรยปิฎกธรรมอันเปนที่จะยกเอตะ
ทัคคะในพระพุทธสาศนา สมเดจพระศรีอาริยเมต
ไตรยเจ้าอันจะมาตรัสในภายภาคหน้า แลจะบ่ายหน้า
เข้ายังพระอมัตะมหานครนฤพานนั้นแล

อนึ่งให้ผู้พิภากษาสุภากระลาการเลงดูคำพญาณ
นั้นโดยระบุสำนวนควรที่จะฟังก็ให้ฟัง มิควรที่จะฟัง

อย่าให้พัง ให้พังเอาคำพญาณแต่ที่อันจริง ได้เนื้อความประการใดจึงให้เลงดูคำสักขิพญาณ แลให้ผู้พิภากษาตั้งสติบัญาผูกพันทในอารมณ พิจารณาดูโทษอัน ใหญ่ น้อย อันมีภายในภายนอกสรรพการแห่งอาตมาภาพให้แจ้งในบัญาก่อนแล้วจึงให้ตั้งใจปลงพังคำพญาณจงหนัก อย่าให้ลุอำนาทแก่ใจอันเปนบาป แลพิภากษาว่ากล่าวประกอบด้วยบัญาจงเลอียด อย่าให้เลาะและปากเบา จึงจะสมเปนใหญ่ในที่พิภากษาปรับคดีทังปวง แม้นจะว่ากล่าวพิภากษาเนื้อความคดีทังปวงนั้นให้เลงดูในคำพญาณแลทางความให้เหนแน่ในใจคนเดียวก่อน ถ้าได้พิภากษาว่ากล่าวออกไปแล้วมีผู้เหนคดีนั้นบมิควรแลจะทักท้วงควรให้ฤๅพิภากษาพิจารณาไปจงได้จริงอย่าลุอำนาทมัวเมาถือทฤฐิมานะจะได้อัปราไชยแก่ผู้มีบัญาเปนอันเที่ยงแท้ ผู้พิภากษาสุภากระลาการจงรู้ในลักษณพญาณทัง ๕ ประการนี้ ก็ย่อมจะเปนที่สรรเสริญแก่บุทคลทังปวง แลพญาณ ๕ ประการนั้นคือราชสกูลประการ ๑ พราหมณสกูลประการ ๑ แพทยสกูลประการ ๑ สูทธสกูลประการ ๑

หนะสกูลประการ ๑ อันว่าพินิจพิดเคราะหสกูลแห่งพญาณท่านกล่าวไว้ดั่งนี้

อนึ่งในลักษณพญาณกอปรด้วยองค ๖ ประการ คือบุทคลกอปรด้วยเคหสถานอันบริบรรณ ๑ คือว่าบุทคลอันบริบูรรณด้วยลูกหลานมาก ๑ คือว่าบุทคลกอปรด้วยน้ำใจเปนสัปรุษ ๑ คือว่าบุทคลมีน้ำใจกอปรด้วยกุศล ๑ คือว่าบุทคลกอปรด้วยตระกูลเปนเศรษฐีอันประเสริฐ ๑ คือว่าบุทคลเปนที่สการบูชาแก่คนทังปวง ๑ อันว่าบุทคลกอปรด้วยองคหกประการดั่งนี้ จึงควรให้กระลาการถามเอาผู้นั้นเปนพญาณ

ถ้าทวยราษฎรทังปวงผู้มีอรรถคดี อ้างพญาณจะพึงเอาเปนพญาณหามิได้ คือว่า

คนหามิได้อยู่แก่ศีล ๕ ๘	๑	คนไม่มีเรือนเที่ยวจร	๑
คนกูนียมสินผู้เปนความ	๑	คนถือกระเบื้องกระลาขอทาน	๑
คนผู้เปนทาษผู้เปนความ	๑	คนหูหนวก	๑
คนเปนญาติผู้เปนความ	๑	คนตาบอด	๑
คนเปนมิศหายผู้เปนความ	๑	หญิงนครโสภิณี	๑
คนเปนเพื่อนกินอยู่สมเลกับผู้เปนความ	๑	หญิงแพศยา	๑
		หญิงมีครรภ	๑

คน ๓๓ จำพวก
- คนวิวาทกับผู้เปนความ ๑ เปนกระเทย ๑
- คนมักมากถ้อยความ ๑ เปนบันเดาะ ๑ แล

คนผูกเวรกับผู้เปนความ ๑ คนเปนพ่อแม่ มด ๑
คนเปนโรคมาก ๑ คนเปนพิกลจริต ๑
เดก ๗ เข้า ๑ หมอยาหมิได้เรียนคำภีรแพท ๑
เถ้า ๗๐ ๑ ช่างเกือก ๑
คนมักเสียดส่อท่าน ๑ คนปะมง ๑
คนเต้นรำขอทานเลี้ยงชีวิตร ๑ คนนักเลงเล่นเบี้ยบ่อน ๑
คนขับขอทานท่าน ๑ คนเปนโจร ๑
คนโทโสมาก ๑
คนเปนเพชฆาฏ ๑

คน ๓๓ จำพวกนี้อย่าให้พึงเอาเปนพญาณ ถ้าโจท จำเลย ยอมให้สับ พึงเอาเปนพญาณได้

1

๑ อันว่าลักษณพญาณนั้นมีสามจำพวกคือว่า ทิพ อุดร อุตริ พญาณ ๑ อันว่าทิพพญาณนั้น คือพระภิกษุทรงธรรมพราหมณาจารยอันอยู่แก่ศีลแลพรศกรรม แลนักปราชูราชบัณฑิตยอันอยู่แก่ธรรม แลขุนนางผู้มีบันดาศักดำรงราช

2

๒ อุดรพญาณนั้น คือนายหัวพันหัวปากภูดาย ทำมรงจ่าเสมียนักการพ่อค้าแม่ค้าคนทำไร่ไถนาพึงเอาเปนมลความ

3

๓ อุตริพญาณนั้น คือว่าพี่น้องพ้องพันธุญาติกา ตนเองแลมิตรสหาย เพื่อนกินอยู่สมเล คนผู้ยากเปนวนิพกแลคนพญาธิเรอนหูหนวกตาบอดอันอยู่รัทยาหาวงยาหมิได้

4

๔ มาตราหนึ่ง ผู้มีอรรถคดีทังสองเปนความกันอ้างพญาณ ฝ่ายค่างหนึ่งอ้างได้ทพญาณก็ดี อุดรพญาณก็ดี อุตริพญาณก็ดี ท่านให้พิดเคราะดูคำพญาณ ๓ ประการนี้ไซ้ ถ้าว่าสมด้วยผู้อ้างให้พิงพิจารณาดูผู้มีอรรถคดีทังสองนั้น ผู้ใดเปนอุกผู้ใดหมิได้เปนอุกให้พิภากษาตามโทษนั้นเถิด

5

๕ อนึ่งทังสองอ้างพญาณร่วมกันอันเดียว ถ้าสมข้างผู้ใดให้เอาข้างผู้นั้นเปนชณะแก่ความ ท่านเรียก

ว่าสมพญาณ ถ้าสมพญาณมีพิรุท ท่านเรียกว่าอะสม
พญาณ ท่านว่าหมิเปนชณะแก่ความ ให้เลงดูเขาทัง
สองสถานนี้ ให้พญาณนั้นพิสูทตัวเอง ถ้าชณะแก่
พิสูทแล้วเปนชณะแก่ความ กล่าวมาทังนี้ชื่อว่าสม
พญาณอะสมพญาณ

6

๖ อนึ่งถ้า โจท / จำเลย อ้างพญาณต่างๆ กันชื่อนา ๆ
พญาณ ถ้าอ้างร่วมกันชื่อสมะพญาณ สมคำผู้ใดเปน
ชณะแก่ความ ถ้าพิรุทไซ้ชื่ออะสมพญาณหมิเปนชนะ
แก่ความ ให้ใคร่ดูทิพพญาณ อุดร / อุตริ พญาณที่จะฟัง
ได้หฤๅหมิได้ให้ฟังเอาแต่ที่อันจริง ถ้าผู้หนึ่งอ้างพญาณ
ครั้นไปเผชิญพญาณๆ ให้การว่ามิผู้รู้เหนได้ยินเปน ๓
ต่อออกไปชื่อโยนพญาณสมคำอ้างฟังเอาเปนพญาณได้

7

๗ มาตราหนึ่ง โยนพญาณนั้นคือทังสองอ้าง
พญาณ ๒ / ๓ คน พญาณพิสูทตัวแล้วกล่าวคดสมอ้าง
แลมีคำพญาณนั้นระบุว่ามีผู้รู้เหนได้ยินด้วยอีกคน ๑ / ๒

คนก็ดี ท่านว่าให้เอาคำพญาณซึ่งระบุอ้างต่อไปนั้น กฎเอาไว้ แล้วให้บังคับบันชา ถ้ามิควรจะสืบอย่าให้สืบ ถ้าควรที่จะสืบให้สืบ ถ้าโยนพญาณนั้นกล่าวสมคำพญาณ ท่านว่าชอบชะนะสมพญาณ ถ้าโยนพญาณกล่าวคดีหมิสมอย่าให้พังถ้อยคำมันผู้เทจ์

8

๘ อนึ่งยลพญาณนั้นคือวานท่านให้ไปนั่งรู้เหนด้วย แลคนนั้นกรับว่ามีผู้รู้เหนสามต่อไซ้ ท่านให้พิดเคราะหดูคำเขาทังสองนั้น ถ้าสมแล้วให้พังเอาคำพญาณนั้นได้

9

๙ อนึ่งกลพญาณนั้น คือวานท่านไปถามเปนคำนับข้างหนึ่งรับท่านให้พิจารณาดู ถ้าเปนทิพพญาณอุดรพญาณพังได้ ถ้าเปนอุตริพญาณพังเอาหมิได้ ท่านว่าบาปบุญคุณโทษไว้แก่ผู้กล่าว

10

๑๐ อนึ่งผู้มีอรรถคดีอ้างพญาณๆ ให้การแลแก้ค้าน

เข้าด้วยฝ่าย โจท จำเลย ไซ้ช่อพญาณอายาท่านบให้พังพัง
ให้กฎเอาคดีนั้นเปนแพ้

๑๑ อนึ่งสมพญาณนั้น คือว่า โจท จำเลย ทังสอง
อ้างพ่อแม่พี่น้องญาติฝ่ายข้างหนึ่งเปนพญาณ ๆ พิสูท
ตัวแล้วกล่าวสมอ้างผู้นั้น ท่านว่าเปนองคพญาณเปน
ชะนะแก่ความ บาปบุญคุณโทษไว้แก่ผู้กล่าว

๑๒ ทิพพญาณนั้นมี ๑๕ ประการ ๆ หนึ่งอ้าง
ผู้อยู่แก่ศีลทรงพรตประการหนึ่ง อ้างนักปราชูราช
บัณฑิตยผู้อยู่แก่ธรรมประการหนึ่ง อ้างท่านผู้มีบันดา
ศักดิประการหนึ่ง อ้างพญาณร่วมกันประการหนึ่ง
พระภิกษุวิวาทกันพระครูเจ้าวัดเปนพญาณประการหนึ่ง
ศิษยโยมวิวาทกันครูบาอาจารยชีต้นเปนพญาณ คู่ความ
ทังสองวิวาทกันสุภากระลาการเปนพญาณ บิดามานดา
วิวาทกันบุตรเปนพญาณ บุตรเปนความกันบิดามานดา
เปนพญาณ พี่วิวาทกันน้องเปนพญาณ น้องวิวาทกันพี่
เปนพญาณ หลานวิวาทกันปู่ญ่าตายายลุงป้าน้าอาวอา

เปนพญาณ ปู่ญ่าตายายลุงป้าน้าอาวอาวิวาทกัน หลาน เปนพญาณ บ่าววิวาทกันนายเปนพญาณ ข้าเปน ความกันเจ้าเงินเปนพญาณ

กล่าวมาทัง ๑๕ ประการนี้ พิสูทตัวชะนะแก่ พิสูทกล่าวคดีสม ท่านให้เอาเปนทิพพญาณชะนะแก่ ความบาปบุญคุณโทษไว้แก่ผู้กล่าว

13

๑๓ อนึ่งลักษณพญาณอันจะพึงเอาเปนมูลคดีนั้น คือว่าอยู่ด้วยกันไปด้วยกันทำกินด้วยกันจะพึงเอาเปนพญาณได้แลหมิได้นั้นมดังนี้

คือเมียน้อยเมียหลวงวิวาทกันอ้างผัวเปนพญาณ ท่านหมิให้พึงเอาได้ เหตุผัวมิดมัวด้วยเสน่หรักษใคร่ แลอาไลยอยู่ในทรัพยสิ่งของหมิได้กล่าวแต่ที่อันจริง ท่านให้พึงเอาแต่ชาวเกลอแลเพื่อนบ้านเปนพญาณในมูลคดีความ

ประการหนึ่งในคงคามหาสมุทชาว เรือ สำเภา วิวาท กันเพื่อน เรือ สำเภา เปนพญาณ ประการหนึ่งชาว เรือ สำเภา ลำเดียวกันวิวาทกันผู้ไป เรือ สำเภา ลำเดียวกัน เปนพญาณ

ประการหนึ่งเดิรหนทางด้วยกันวิวาทกัน ผู้เดิรหนทางด้วยกันเปนพญาณ

ประการหนึ่งเดิรหนไปอาไศรยศาลาด้วยกันวิวาทกัน ผู้เดิรหนอาไศรยศาลาด้วยกันเปนพญาณ

ประการหนึ่งไปกลางป่ากลางดงห้วยเขาด้วยกันวิวาทแก่กันเอาพรานป่าแลโขมดป่าผู้ไปด้วยกันเปนพญาณ

ประการหนึ่งไปทำบุญให้ทานฟังธรรมเทศนาในพระวิหารการบุเรียนวัดวาอารามวิวาทกัน ผู้ไปทำบุญให้ทานฟังธรรมเปนพญาณ

อนึ่งชาวบ้านชาวเรือวิวาทกันเพื่อนบ้านเพื่อนเรือเปนพญาณ อนึ่งชาวตะหลาดวิวาทกันชาวตะหลาดกำนันตะหลาดเปนพญาณ อนึ่งชาวนาแลชาวนาวิวาทกันชาวนาเปนพญาณ

แลพญาณมีประการดังนี้ชะนะแก่พิสทกล่าวคำสมอ้างเปนมูลคดี

๑๔ มาตราหนึ่ง ถ้าเกิดวิวาทกันในที่บ่อนนายบ่อนแลนักเลงเปนพญาณ ถ้าวิวาทกันในที่โรงทำเกือก

ช่างเกือกเปนพญาณ ถ้าวิวาทกันในที่ทำประมงชาว
ประมงเปนพญาณ ถ้าวิวาทกันในที่เสพสุราผู้เสพสุรา
เปนพญาณ เล่นงานดูงานมโหระสพวิวาทกันผู้ดูผู้เล่น
เปนพญาณ

กล่าวมาทั้งนี้เปนมูลคดีหาสักขิพญาณอื่นหมิได้
พญาณชะนะแก่พิสูทแล้วกล่าวถ้อยคำประการใดบาป
บุญคุณโทษไว้แก่ผู้กล่าว

๑๕ อนึ่งองคพญาณกด ทพพญาณกด อุดร
พญาณกด อุตริพญาณกด พญาณทั้งนตั้งสัจจาทิศถาน
ยาบาลตัวแล้วใน ๓ } วันนั้นโทษไภยอันตรายทัง ๘
ประการบังเกิดแก่พญาณไซ้ ผู้อ้างก็อัปราไชยแพ้แก่
ผู้หมิได้อ้างโดยกล่าวหานั้น

๑๖ อนึ่งคู่ความทังสองอ้างพญาณ ๆ ให้การว่า
หมิได้เหนแก่จักษุหมิได้ยินแก่โสตเปนแต่ผู้มิคดีมา
บอกเล่าจึงรู้ ท่านว่าทิพพญาณกด อุดรพญาณกด อุตริ
พญาณกด ท่านบหมิพึงให้ฟังเอาพญาณนั้นเลย

อนึ่งผู้มีอรรถคดีทังสองเปนความกันอ้างพญาณสม
ทิพพญาณชะนะแก่อุดรพญาณ อุดรพญาณชนะแก่
อุตริพญาณ อุตริพญาณชะนะแก่พญาณอายา ถ้าอ้างได้
ทิพ
อุดร } พญาณด้วยกัน ให้พิดเคราะหดูคำพญาณทัง
อุตริ
สองผู้ใดหมีสมแลพิรุท ถ้าสมข้างผู้ใดให้เอาข้างผู้นั้น
เปนจริง

17

๑๗ อนึ่งทังสองเปนความกัน ข้างหนึ่งอ้าง
พญาณ ข้างหนึ่งต่อด้วยถึงพิสูท ถ้าฝ่ายข้างผู้อ้าง ๆ
องค
ทิพ } พญาณก็ดี พญาณกล่าวสมผู้อ้างให้เอาคดีผู้อ้าง
อุดร
นั้นเปนจริง แลผู้อ้างพิสูทนั้นท่านให้สบใคร่หาพญาณ
จงได้ ถ้าสบหมีได้พญาณท่านว่าสำนวนมันพร่องอย่า
ให้พิงพัง

18

๑๘ อนึ่งทังสองอ้างพญาณตนเอง พญาณมิรับ
สมคำตน ๆ ว่าจะขอต่อด้วยพญาณของตนถึงพิสูทอีก

เล่า ท่านว่าอย่าให้มันพิงพิสูทด้วยพญาณท่านให้กฎเอา
คดีมันเปนแพ้บพิงให้เผชิญสืบไป เหตุใดจึ่งกล่าว
ดั่งนี้เหตุมันจนแก่พญาณ

19

๑๙ อนึ่งทังสองเปน ความ กันอ้าง พญาณ ๆ มี
ต่างต่างกันให้พิจารณาดูผู้ใดเปน ทิพ / อุดร / อุตริ พญาณ แล
พิจารณาดูเขาทังสองเปนความกันนั้น ถ้าพิรุทไซ้ให้ดู
ตามพิรุท ถ้ามิได้พิรุทให้เอาเปนชะนะแก่ความ

20

๒๐ มาตราหนึ่ง ผู้มีอรรถคดีอ้างพญาณสาม
ประการๆหนึ่งอ้างพระสงฆแลพระสงฆทรงไตรยตะพาย
บาตรบริกขาร ๘ สำหรับพุทธบัญญัติ คือผ้าสังฆาฏิ ๑ ผ้า
จีวร ๑ ผ้าสบง ๑ บาตร ๑ มีดอะรัญญะวาศรี ๑ กล่อง
เขม ๑ รัตคด ๑ ผ้าตรองน้ำ ๑ ให้กระลาการพิจารณาดู
ถ้าพระสงฆทรงบริกขาร ๘ ครบดั่งนี้ ท่านให้พังเอาเปน
พญาณได้ ถ้าอรรถบริกขารทัง ๘ ขาดแต่สิ่งหนึ่งท่าน
ว่าหมิสมโดยอ้าง ถ้ากระลาการอ่านผเดนข้อความให้

พึง พระสงฆทำกิริยาล้มตาลิบัดลง ท่านว่าข้อนั้นไม่สม ถ้าอ่านผเดนถึงข้อใดถือตาลิบัตสำรวมนิ่งอยู่ท่านว่าข้อนั้นสม ถ้าแลเผชิญพระสงฆทรงไตรยอรรถบริกขารทัง ๘ ครบ ถ้าแลพระสงฆนั้นกล่าวถ้อยคำสมโดยอ้าง ท่านว่าอุตริพญาณหมิได้อยู่แก่ศีลสิกขาบทพระพุทธโอวาท จะพึงเอาถ้อยคำพระสงฆนั้นหมิได้

21

๒๑ อนึ่งถ้าอ้างสามเณรห่มดองถือย่ามเครื่องย่ามมีครบกระลาการอ่านผเดนให้พึง สามเณรถือย่ามนิ่งอยู่ ท่านว่าสมโดยอ้าง ถ้าอ่านผเดนถึงข้อใดวางย่ามลงไว้ ท่านว่าข้อนั้นไม่สมโดยอ้าง ถ้าสามเณรห่มสไบเฉียงหมิได้ถือย่าม แลกล่าวถ้อยคำแก่กระลาการ ท่านว่าเปนอันธพาละพึงเอาคำนั้นหมิได้

22

๒๒ อนึ่งอ้างปขาวรูปชีท่านให้สึบดั่งพญาณคะราวานั้น

23

๒๓ อนึ่งอ้างสักขิพญาณ หมิเท่าอ้างโฉนฎฎีกา ตราสารกฎหมายเบาะแสเถบียนแลบอกคดีแก่ท่านผู้มีบันดาศักดิดำรงราช ถ้าเปนพญาณอายาให้ไหมลาหนึ่งเปนพิไนยหลวงโดยบันดาศักดิ

อนึ่งจะเผชิญหนังสือบริคนสัญา ถ้าโฉนฎฎีกาตราสารให้กระลาการเผชิญเอามาใส่กับต้นสำนวน ถ้า โจท จำเลย ติดใจในหนังสือนั้นว่าอักษรนั้นบุบถลาย ท่านให้ดูอักษรถลายนั้นถ้าอักษรหมิต้องกันท่านให้บังคับบันชาว่าถลาย

24

๒๔ อนึ่งถ้า โจท จำเลย ติดใจว่าหนังสือทังสองนั้นตัวอักษรลายมือหมิต้องกัน ให้อาลักษณดูทำนองอักษรทังสองนั้น ถ้าทำนองอักษรฝนทองฟองมันหันอากายราชบักษิ พินเอกพินโทนฤคหิตทันฑฆาฏไม้ม้วนไม้มลายบาทพินลากค่าง ทำนองอักษรนั้นต้องกัน ท่านให้พังเอาเปนทำนองอักษรอันเดียว ถ้า โจท จำเลย ว่าหนังสืออักษรนั้นหมิได้เขียนกิดี แลเขียนให้ว่าหมิใช่

ลายมือกัด ให้ผู้เขียนนั้นเขียนหนังสือใหม่ให้อาลักษณ
ดูทำนองอักษร เก่า ใหม่ ถ้าทำนองอักษรใหม่นั้นต้องกัน
ท่านให้ฟัง

25

๒๕ อนึ่งทั้งสองอ้างดวงตราจำนำเจ้ากรม แล
ตราสำคัญให้กระลาการไปเผชิญ ถ้าแลทั้งสองติดใจ
ดวงตราว่าหมิใช่เส้นแลวงเดือนดวงตรานั้น เคลือน
คลาดผิดเพียนแลให้เอาดวงตรานั้นมาพิดเคราะหดู ถ้า
ต้องกันท่านให้ฟัง ถ้าเส้นแลวงเดือนคล้ายคลงหมิต้อง
กันท่านว่าอย่าให้ฟัง ให้ผู้พิภากษาแลอาลักษณเลงดู
อักษรแลดวงตราโดยธรรมจะได้ดวงทิพจักษุ

26

๒๖ อนึ่งสบคนกลาง แลคนกลางนั้นให้การมิ
พญาณอันเจือคำนั้นต้องกัน ท่านให้ฟังเอาคำคนกลาง
นั้นได้ ถ้าแลคำพญาณหมิต้องกันกับคำคนกลาง มัน
จะกล่าวดั่งฤาบหมิให้ฟังฟังเอาคำมันเลย

27

๒๗ อนึ่งคู่ความอ้างสารกรมทัน แลหนังสือ
บริคนสัญามิพญาณเจือกันด้วย ท่านว่าฟังเอาได้

28

๒๘ อนึ่งคู่ความนำตระลาการไปเผชิญโดยอ้างหมิพบพญาณณบ้านเรือนพญาณมิที่ไป แลหมิได้ไปทางไกลผู้อ้างจะนำไปสถานที่อันใช้ให้นำไปแต่สามแห่งถ้าหมิพบให้กลับมาคอยท่าพญาณ ณ บ้านเรือนพญาณจนพระอาทิตยอัสดงคต ให้ถ้วนเคารพสามวัน ถ้าหมิพบพญาณไซ้ชื่อว่าปไลยสักขิพญาณปลาศนาการหนีไปพญาณนั้นเปนสูญ

29

๒๙ มาตราหนึ่ง ถ้าโจทจำเลยอ้างพญาณลักษณสามประการ ๆ หนึ่งคือว่า ทิพ อุดร อุตริ พญาณสามประการนี้ ถ้าแลเขาทังสองนำไม่พบพญาณ ให้ผู้พิภากษาดูกระทงพญาณ ถ้าพลความให้ยกไว้ ถ้ากระทงความในพญาณเปนข้อใหญ่ใจความให้สืบพญาณมาใส่ด้วยสำนวนให้ได้ ถ้ามันว่าพญาณตายแลไปบ้านอื่นเมืองไกลให้มันทังสองพิสูทต่อกัน

30

๓๐ อนึ่งผู้มีอรรถคดีกล่าวหาพิพาทกันเมื่อลักขณวิวาทกันนั้นมีสักขิพญาณรู้เห็นหลายคน ครั้นนำกระลาการไปเผชิญ โดยอ้างแลพญาณหลายคนให้การข้อใจความหมิต้องกัน ท่านว่าลักษณอันเดียวพญาณกล่าวหมิต้องกันอย่าให้พังพัง ถ้าลักษณอันเดียวพญาณกล่าวคำต้องกัน ท่านให้พังเอาเปนพญาณได้ บาปบุญคุณโทษไว้แก่ผู้กล่าว

31

๓๑ อนึ่งโจทจำเลยอ้างพญาณ ผู้ใดออกชื่อปรากฏแล้วให้เผชิญในวันนั้น ถ้าอยู่แรมคืนจึงไปเผชิญบมิควร อย่าเอาผู้นั้นเปนพญาณเลย กล่าวมาทั้งนี้เหตุว่าพญาณนั้นเปนฆราวาศ ถ้าพญาณนั้นเปนสมณะไซ้ แม้นออกชื่อหลายวันหลายคืนจึงเผชิญควรให้เอาเปนพญาณได้

32

๓๒ อนึ่งโจทจำเลยนำตระลาการไปเผชิญพญาณแลคู่ความผู้อ้างนั้นหมิได้นำไปถึงสถานที่อยู่แห่งพญาณ

ผู้นั้นไปถึงกลางทางแล้วกลับคืนมาเล่าไซ้ ควรให้ตระลาการกฎเอาคู่ความผู้อ้างนั้นเปนแพ้คดี

33

๓๓ อนึ่งโจทจำเลยนำกระลาการไปเผชิญพญาณคู่ความข้างหนึ่งลักลอบไปสู่หาพญาณก่อนตระลาการแต่ยังหมิได้ไปเผชิญนั้นก็ดี แลไปสู่หาเจรจาด้วยพญาณเมื่อลักษณะตระลาการเผชิญอยู่นั้นก็ดี มีผู้รู้เหนเปนแม่นมั่นไซ้ ควรให้กฎเอาคดีผู้นั้นเปนแพ้

34

๓๔ อนึ่งทั้งสองนำตระลาการไปเผชิญพญาณแลมันผู้อ้างก็ดีผู้หมิได้อ้างก็ดี มันไปสู่หาเจรจาด้วยพญาณแลมันซักซ้อมพญาณจับได้เปนสัจ ให้กฎเอาคดีมันนั้นเปนแพ้ ถ้าจับหมิได้ข้างหนึ่งหมิค้านพญาณ พญาณหากรับค้านอย่าให้บังคับบันชากฎเอาคดีมันเปนแพ้ก่อน ท่านให้พิจารณาแต่ที่อันจริง

35

๓๕ อนึ่งทั้งสองนำกระลาการไปเผชิญพญาณมันผู้อ้างก็ดีผู้มิได้อ้างก็ดี มันไปสำทับขู่รู่คำรามพญาณ

เม่อลักษณตระลาการเผชิญอยู่นั้น ได้เหนแก่จักขุได้ยินแก่โสตให้กฎเอาคดีมันเปนแพ้แก่สำนวน

๓๖ มาตราหนึ่ง ผู้อ้างพญาณนั้นมันเทจกลัวความจะแพ้แก่ท่านแลมันกันโชกคุกคามคำรามสำทับพญาณ เม่อตระลาการไปเผชิญนั้นมันว่าต่อหน้าตระลาการว่า ถ้าหมรับสมอ้างกูไซ้กูจะให้ต้องริบราชบาตกูจะหาความพญาณให้ต้องปรับไหม ท่านว่ามันกันโชกพญาณมันเองนั้น ถ้าพญาณรับสมอ้างมันจริงก็ดีท่านว่ามันเทจให้เอาสำนวนมันเปนแพ้

๓๗ อนึ่ง นำตระลาการไปเผชิญพญาณท้าวคำโดยอ้าง แลมันผู้อ้างก็ดีผู้หมิได้อ้างก็ดี แลมันแนะนำข้อเนอความให้พญาณฟังก่อนก็ดีแลสอนพญาณมิให้รับต่อหน้าสุภากระลาการพิจารณาเปนสัจ ให้กฎเอาคดีมันเปนแพ้

38

๓๘ อนึ่งทังสองอ้างพญาณนำกระลาการไปเผชิญแลพญาณนั้นมาถึงสุภากระลาการแล้วยังหมิได้ถามพญาณโดยอ้าง ฝ่ายข้างหนึ่งกล่าวข้อความแก่ผู้อ้างกด ผู้คู่ความกด แลลูกความว่าแก่พญาณให้ว่าตามรู้ตามเห็นกดว่าแต่ตามจริงกด ท่านว่าจะเอาเปนเจรจาซักซ้อมหมิได้ ถ้าพญาณกล่าวคำแก่ผู้อ้างกด ผู้คู่ความกดว่ามผู้รู้เห็นผู้อ้างกล่าวข้อเนอความชแจงออกข้อความปรากฏให้พญาณฟัง ท่านว่าให้กฎเอาคดีเปนแพ้

39

๓๙ อนึ่งทังสองอ้างพญาณนำกระลาการไปเผชิญโดยอ้างแลพญาณหมิรับแต่สักคน ท่านว่าอาวุธปากมันเองมันจนแก่พญาน ให้กฎเอาคดีมันเปนแพ้ มันจะกล่าวดั่งฤๅอย่าให้พิงพัง

40

๔๐ อนึ่งทังสองอ้างพญาณแลตระลาการจดหมายเอาชื่อพญาณ แลมันจะนำตระลาการไปเผชิญโดยอ้าง

แล้วมันผู้อ้างกลับมิไปเผชิญโดยอ้างมันอ้างพญาณอ่น เล่าไซ้ ท่านให้กฎเอาคดีมันเปนแพ้ เหตุชิวหาอันเดียวกล่าวถ้อยเปนสอง

41

๔๑ อนึ่งทังสองอ้างพญาณคนเดียวร่วมกัน ถ้าสมอ้างข้างผู้ใดผู้นั้นชะนะแก่คดี ถ้าแลข้างผู้ใดติดใจค้านพญาณร่วมกันก็ดีแนะนำเนอความสอนพญาณร่วมกันก็ดี แลขู่รู่สำทับพญาณร่วมกันก็ดี เมื่อแลลักขณตระลาการเผชิญอยู่นั้น ให้กฎเอาคดีเปนแพ้แก่ผู้หมิได้ติดใจ แลแนะนำสอนพญาณแลหมิได้ขู่รู่สำทับพญาณ

42

๔๒ อนึ่งอัญัตระพญาณนั้น คือคู่ความอ้างพญาณนำตระลาการไปเผชิญถึงบ้านเรือนพญาณยังหมิพบพญาณ แต่ได้ปรากฏชื่อบ้านแลเรือนพญาณแล้ว พายหลังคู่ความกลับนำตระลาการไปเผชิญพญาณณะเรือนอ่น ตระลาการหาพญาณออกมาสถานที่ควรแล้วถามพญาณ ๆ ว่าชื่ออ่นหมิได้ต้องชื่อปรากฏเมื่อไปหาครั้งก่อนไซ้ ให้กฎเอาคดีมันเปนแพ้

43

๔๓ อนึ่งโมคพญาณนั้น คือคู่ความอ้างพญาณ นำตระลาการไปเผชิญโดยอ้าง ครั้นพบพญาณแล้วเชิญไปสถานที่ควร ตระลาการถามพญาณโดยอ้างแลพญาณนิ่งอยู่หมิได้ว่าถ้อยคำสิ่งใดก็ดี อนึ่งพญาณสาบาลตัวแล้วนิ่งเสียหมิได้ให้การก็ดี หมิได้แก้คำค้านก็ดีหมิได้กล่าวถ้อยคำสิ่งใดไซ้ได้ชื่อว่าโมคพญาณ บหมิควรเอาผู้นั้นเปนพญาณ

44

๔๔ อนึ่งผู้มีอรรถคดีจะติดใจค้านพญาณ เมื่อลักขณะตระลาการไปเผชิญนั้นจึงให้ตระลาการเขียนเอาคำค้านนั้นถามพญาณ ถ้าพญาณจะแก้ควรให้แก่เมื่อลักขณะตระลาการถามนั้นตามผู้มีอรรถคดีติดใจค้านนั้นแลให้พญาณแก้ค้านโดยที่อันจริง ถ้าพญาณแก้ค้านให้การมิจริงเขาด้วยฝ่ายข้างหนึ่งท่านว่าพญาณอาษาหานบให้พิงพัง

45

๔๕ อนึ่งพญาณแห่งโจทจำเลยทั้งสองข้าง แลสมถ้อยคำแห่งโจทจำเลยทั้งสอง ให้กระลาการพิจารณา

ถ้อยคำพญาณทั้งสองข้างนั้น แลถ้อยคำพญาณได้สม
หลายกระทงไซ้ จึงให้เอาคำพญาณประกอบด้วยคุณ
วุธจึงควรฟัง อนึ่งถ้าพญาณนั้นกล่าวหมิต้องด้วยมูล
คดีไซ้ อย่าให้เอาเปนพญาณ ถ้าถ้อยคำพญาณกล่าว
ต้องด้วยมูลคดีไซ้ จึงให้ฟังเอาเปนพญาณได้

46

๔๖ อนึ่ง ทั้งสองเปนสำนวนด้วยกันอยู่ใน
ตระลาการแลอ้างพญาณในสำนวน สุภากระลาการได้
สืบพญาณโดยสำนวนแล้วก็ดี ยังหมิได้นำกระลาการ
ไปเผชิญโดยอ้างก็ดี ฝ่ายผู้มอรรถคดีมถ้อยคำท้วงติงตัด
สำนวน อ้างให้สืบสักขีพญาณนอกสำนวน ท่านหมิให้
บังคับบันชาถามพญาณนอกสำนวนนั้นก่อน ท่านให้
บังคับบันชาสืบสุภาตระลาการซึ่งได้เหนแก่จักษุ ได้ยิน
ต่อโสตรแลบันทึกจดหมายไว้ ท่านจึงให้ฟังคำสุภา
กระลาการเปนเด็ดขาด ถ้าพญาณนอกสำนวนษาบาล
ตัวแล้วให้การต้องคำกับสุภากระลาการ ท่านจึงให้ฟัง
ถ้าลักษณอันเดียวกล่าวหมิต้องกันท่านหมิให้ฟัง

47

๔๗ อนึ่งพญาณให้การผิดประเดนเหลือประเดน ท่านหมิให้ฟังเอาเปนพญาณ ถ้าพญาณให้การต้องประเดนขาดประเดนฟังได้ ถ้าพญาณให้การใจความสมพลความไม่สมให้คัดเอาว่าสม ถ้าพลความสมใจความไม่สมให้คัดเอาว่าไม่สม

48

๔๘ อนึ่งโจทจำเลยรับกันในสำนวนฟังได้ อ้างพญาณสิบคนรับสมอ้างหมิเท่าโจทจำเลยรับกันในสำนวน

49

๔๙ อนึ่งโจทจำเลยหลายคนหมิได้รับแก้ต่างกันถามคลสำนวนยอมสาระภาพก็ดี แลจำเลยผู้ซึ่งถามพายหลังนั้นหมิรับ โจทอ้างคำรับซึ่งถามในสำนวนแลยอมไว้แต่ก่อนนั้นก็ดีโจทจำเลย หมิรับกันอ้างคำรับในสำนวนก็ดี ท่านว่าฟังเอาหมิได้ ให้ฟังเอาคำสักขิพญาณ แลถานที่ตั้งซึ่งเปนรากแก้วแห่งโจทจำเลยนั้น

50

๕๐ อนึ่งถ้าพญาณให้การสมอ้าง แลพญาณต้องค้านต้องบทห้าม จะพึงเอาเปนแน่หมิได้ ให้มันพิสูทต่อกัน

51

๕๑ อนึ่งถ้ากระทงใจความพิรุท ท่านให้เอาเปนแพ้ ถ้าพิรุทแต่พลความ แลกระนี้ความจะเอาเปนแพ้หมิได้ก่อน ให้มันพิสูทต่อกัน

52

๕๒ อนึ่งถ้าโจทจำเลยกด ทังสองเปนสำนวนอยู่ด้วยกันในตระลาการ แลฝ่ายข้างหนึ่งให้ทรัพยเงินทองไปบนบาลพญาณ หมิให้รับกดให้รับกด ให้พญาณหลบเสียหมิให้พบกด จับได้พิจารณาเปนสัจว่ามันบนบาลพญาณจริงไซ้ ท่านว่ามันพิรุท ถ้าจับผู้บนบาลได้มันว่าหมิใช่พวกฝ่ายข้างหนึ่ง ๆ ทำกลธิบายไซ้ให้บนบาลพญาณ ถ้าเปนสัจจริงไซ้ให้กฎเอาคดีผู้ทำกลธิบายนั้นเปนแพ้

53

๕๓ อนึ่งผู้มีอรรถคดีเปนความกันอยู่ในตระลาการ มันอ้างพญาณสุภาตระลาการ ฝ่ายข้างหนึ่งใช้ผู้คนญาติพี่น้องพ้องพันธุมันไปสู่หาพญาณก็ดี แลมันให้หนังสือไปแก่ผู้คนญาติพี่น้องมันก็ดี ญาติพี่น้องพ้องพันธุมันเอาหนังสือไปสู่หาเจรจาด้วยพญาณ จับได้มาบอกตระลาการ ๆ พิจารณาเปนสัจดุจกล่าวมาไซ้ ให้กฎเอาคดีมันเปนแพ้แก่ฝ่ายนั้น

54

๕๔ อนึ่งผู้มีอรรถคดีต้องพิภาศอยู่ในสุภาตระลาการ แลฝ่ายข้างหนึ่งจับได้ ว่าฝ่ายข้างหนึ่งใช้ข้าคนไปซักซ้อมบนบาลพญาณแลมาว่าแก่สุภาตระลาการ ท่านว่าบพึงพึงเอาคำข้าคนนั้นก่อน เพราะว่าข้านอกเจ้าบ่อหมดควรทจะพึง ถ้าพิจารณาเปนสัจดุจกล่าวมานั้นจริง ไซ้ให้เอาคดีมันผู้ใช้ผู้ทำกลธิบายนั้นเปนแพ้แก่ฝ่ายนั้น

55

๕๕ มาตราหนึ่ง ทังสองนำตระลาการไปเผชิญโดยอ้างแลญาติพี่น้องพ้องพันธุเขาทังสองฝ่ายไปด้วย เมื่อเผชิญพญาณนั้น แลเขาผู้มีอรรถคดีหมิได้ว่ากล่าว

ใช้สอยพวกพันธุเขาแลพวกพันธุพ่น้องเขาหากไปณะ
เรือนพญาณ แลมันไปพูดจาแนะนำสอนพญาณก็ดี
เมื่อลักษณะตระลาการเผชิญอยู่นั้นให้ตระลาการพิจารณา
แต่ทอนจรงแลสบถามพญาณจงถองแท้ว่าเมื่อพวกพันธุ
มันมาพูดจาด้วยพญาณนั้นเปนข้อเนื้อความสิ่งอันใด ถ้า
แลพญาณให้การว่ามันพวกพันธุมาบนบานให้ทรัพยเงิน
ทองประการใดๆ ให้รับก็ดีหมิให้รับก็ดี แลพิจารณา
เปนสัจว่าพวกพันธุมันผู้มีอรรถคดีมาซักซ้อมบนบาล
จริงไซ้ ท่านให้เอาตัวผู้มาซักซ้อมพญาณนั้นปรับไหม
ตามรูปความโจทหาเปนพิไนยหลวง แลซึ่งคดีมันเปน
สำนวนด้วยกันนั้น ให้ตระลาการเร่งพิจารณาตาม
สำนวน เหตุใดจึงกล่าวดั่งนี้เหตุว่ามันผู้มีคดี หมิได้ว่า
กล่าวใช้สอยพวกพันธุมันหากไปซักซ้อมพญาณเอง

๕๖ มาตราหนึ่ง ทังสองอ้างพญาณแลมันผู้หนึ่ง
ไปเจรจาด้วยพญาณก็ดี มันให้สินแก่พญาณก็ดี ใน
หว่างเปนความท่านว่ากู้ยมกัน เทียมสินจ้างสินบนมาก
ก็ดีน้อยก็ดี ท่านว่ามันไปย้อมแปลงพญาณให้ข้างหนึ่งๆ

หมิได้ย้อมแปลงพญาณนั้นเปนจริง ถ้าคดนั้นต้องตัดตน
สันมือถึงตายก็ดี ท่านให้ลงโทษแก่พญาณ แลผู้ให้
สันจ้างย้อมแปลงพญาณนั้นให้ไหมโดยพญาณอายา

57

๕๗ อนึ่งผู้ใดเปนพญาณ ท่านหมิให้เข้าด้วยโจท
ด้วยจำเลยให้ว่าตามรู้เหนได้ยิน ถ้าเปนพญาณอายา
หมิได้เหนแก่จักษุหมิได้ยินแก่โสต เข้ามารับเปนพญาณ
ท่านว่าหมิชอบให้ไหมลาหนึ่งเปนพิไนยหลวง

58

๕๘ อนึ่งจำเลยสำนองให้การแก้พิภาษโดยสำนอง
ท่านให้บังคับบันชาเอาคำพญาณแต่ที่อันจริง

59

๕๙ อนึ่งโจทระบุจำเลยสำนองให้การแก้พิภาษ
แก่กันโดยสำนอง ว่ามีสักขิพญาณให้บังคับบันชาสับ
สักขิพญาณซึ่งมันแก้พิภาษแลสำนอง ถ้าแลคำพญาณ
นั้นกล่าวต้องในสำนอง ท่านให้บังคับบันชาโดยคำ
สักขิพญาณ

60

๖๐ อนึ่งทังสองพิภายแก่กัน อ้างพญาณโดย
ระบุะสำนอง ตระลาการยังหมิได้คัดประเดนปรากฏ
ทังสองรู้คดีมันไปถึงพญาณ มันให้สันจ้างสินบลให้
กู้ยืมทรัพยสิ่งฃอง จับตัวได้เปนสัจจริงไซ้ ท่านให้กฎ
เอาคดีมันเปนแพ้ ถ้าคดีมันเปนมหันตะโทษท่านให้
ลงโทษแก่พญาณ ผู้เอาสันจ้างสินบลเปนพญาณอาษา
บันดาจะไหมลาหนึ่ง ให้ไหมทวีคูณเพราะว่ามันเปน
พญาณอาษา

61

๖๑ มาตราหนึ่ง พิภายกันด้วยที่แดนไร่นา
ละหารบ่าผึงเรือกสวน ยวนยางบ่าวไพร่ สาระพะความ
อ้างเพลาพระตำราตราประทวนกัด อ้างว่ามีชอใน
หางวาวกัด แลแทงตาบลบาน ตาบลนาตาบลสวนตาบล
ไร่ ว่ามีชื่อในสารกรมทันกัด ว่ามีผู้รู้เหนได้ยินได้ฟัง
แลเมื่อสืบสวนสมอ้าง ท่านว่าให้เอาผู้นันเปนชะนะ
แก่ความ ถ้านำไปหมิสมอ้างไซ้ให้เอาผู้อ้างนันจนแก่
คำเองพิรุทเอาเปนแพ้แก่ความ

62

๖๒ อนึ่งมีพระราชกำหนดไว้ ให้เลงดูเนื้อความ นั้นเปนเนื้อความหลวงหฤๅเปนเนื้อความราษฎร ถ้าเปน เนื้อความหลวงพิรุทถึงสองกระทง จึ่งให้บังคับเอาเปน พิรุทโดยกระบิลเมือง ความพิรุทสองกระทงนั้น คือ พิรุทเมื่อถามนั้นกระทงหนึ่ง คือพิรุทกลางคันนั้นกระทง หนึ่ง แลเนื้อความทังสองกระทงนั่นท่านให้งดก่อน เหตุใดท่านจึ่งให้งดเพราะท่านจะให้พิจารณาให้แน่เทจ์ แลจริง

63

๖๓ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีอยู่ในกระลาการ ฝ่าย ข้างหนึ่งว่าผู้หนึ่งละตระลาการเสียไปซักซ้อมพญาณ ถ้าจับหมิได้อย่าให้พิภากษาคำมันเลย ให้เร่งว่าสำนวน เดิมสืบไป ถ้าข้างผู้ละตระลาการไปนั้นมันเปนคำ ฉกรรจ์ต่อหน้าสุภากระลาการ ว่ามันไปซักซ้อมอย่าเพ่อ ให้ฟังคำมันก่อน ให้สืบพญาณซึ่งมันทังสองอ้าง ถ้า พญาณสาบาลให้การว่า ฝ่ายข้างหนึ่งไปซักซ้อมพญาณ เปนสังไช้ให้กฎเอาคดีมันเปนแพ้ ถ้าพญาณให้การว่า

หมิได้มาซักซ้อมบนบาลไซ้ ให้ยกแต่คำพญาณเสีย
ให้เร่งนำเผชิญตามอ้าง

64

๖๔ มาตราหนึ่ง ทังสองนำตระลาการไปเผชิญ
พญาณ แลฝ่ายข้างหนึ่งหมิได้อ้างติดใจค้านพญาณแล้ว
แลมันว่าพญาณคนนตองฆ่อมันอ้างด้วย ตระลาการ
เผชิญตามอ้าง แลฝ่ายข้างหนึ่งกลับติดใจค้านพญาณ
อีกเล่า มันทังสองถ้อยทีถ้อยค้านพญาณร่วมกัน มี
ความผิดด้วยกันอย่าให้รับคำไว้บังคับบันชา คำพญาณ
ร่วมกันสมข้างผู้ใดเปนที่พึงได้

65

๖๕ มาตราหนึ่ง ตระลาการจะให้โจทจำเลยนำ
ไปสับพญาณโดยอ้าง โจทจำเลยไม่นำไปสับให้หนังสือ
สมอ้างสมค้านพึงได้ ถ้าปฤกษาสำนวนหมิได้เนอความ
ให้ผู้พิภากษาเลงดูคำพญาณข่ออน ถ้าหมิได้เนอความ
ให้สับสักขิพญาณ ซึ่งให้หนังสือสมอ้างสมค้านไว้นั้น
เอาความจริงจงได้

66

๖๖ มาตราหนึ่ง วิวาทกันในสถานแห่งมิดก็ดี
วิวาทกันในทางสามแพร่งก็ดี หาสักขิพญาณหมิได้ ให้

พิดเคราะดูมูลคดีจงถ้วน ถ้าจริงแล้วท่านให้เอาบาด
เจบษาหัศนันเปนพญาณ

67

๖๗ มาตราหนึ่ง โจทจำเลยอ้างพญาณ ๆ ต้อง
ค้านต้องติงให้เลงดู ถ้าเปนพละความให้ยกเสีย ถ้าใจ
ความเปนอาวุธความ ให้ผู้เปนเสนาธิบดีพิงค้นหาราก
แก้ว จึงจะฆ่าความนั้นได้โดยยุติธรรม

พิสูท ดำน้ำ / ลุยเพลิง

ศุภมัศดุศักราช ๑๘๙๙ ศกอัชะสังวัชฉะระผคุณมาศ ศกปักษย์ตะติยะดิดถียครวารบริเฉทกาลกำหนด พระบาทสมเดจ์พระเจ้ารามาธิบดี ศรีสินธรบรมจักรพรรดิศร บวรธรรมมิกมหาราชาธิราชเจ้า ผู้ผ่านพิภพถวัลราช ศริสมบัติ ในกรุงเทพ มหานคร บวร ทวารา วะดีศรีอยุทธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์อุดมราชมหาสถาน เสดจ์ออกณะพระธินั่งมังคลาภิเศก พร้อมด้วยชาวเจ้าเง่ายุพราชมุขมาตยามนตรีกระวีชาติราชปะโรหิตา โหราราชบัณทิตยเฝ้าบำเรอบาท จึ่งมีพระราชโองการมาณะพระบันทูลสูระสีหนาทดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ถ้าอนาประชาราษฎรข้าขอบเขดขันทเสมามนทลจะพิพาษหาคดีแก่กัน ถึงพิสูทแก่กัน ให้กระทำตามพระราชบัญญัตินี้

1

๑ มาตราหนึ่ง มีพระราชกฤษฎีกาไว้ว่าถ้า โจท / จำเลย จะถึงพิสูทแก่กันมี ๗ ประการ ๆ หนึ่งให้ล้วงตะกั่ว ๑

ษาบาล ๑ ลูยเพลิงด้วยกัน ๑ ดำน้ำด้วยกัน ๑ ว่าย
ขึ้นน้ำ
ล่ามฟาก } แข่งกัน ๑ ตามเทียนคลเล่มเท่ากัน ๑
เมื่อแรกจะพิสูทนั้นให้กระลาการคุมลูกความทัง
สองไปซื้อไก่เปนแห่งเดียวกัน ซื้อ { ส้ม ๑ / ด้ายดิบ ๑ / ผักชี่มบ่อย ๑ / ผลมะกรูด ๑ }
ม่อเข้า
ม่อแกง } ใหม่ ๑
ผ้านุ่ง ๑ } แห่งเดียวกัน จ่ายเครื่องใบศรี
ผ้าห่ม ๑
แห่งเดียวกันแล้วให้กระลาการเกาะลูกความทังสองไว้
ในกระลาการ ให้ลูกความนุ่งขาวห่มขาวอยู่กรรมใน
กระลาการ ๓ วันอย่าให้คู่ความเดิรไปมานอกกรรม แล
ให้กระลาการหุงเข้าให้ลูกความกิน ให้คอยดูลูกความ
จะ { ดี / ร้าย } ประการใด ถ้าลูกความผู้ใด { ดี / ด่า } ลูกความ
ข้างหนึ่งท่านว่ามันพิรุท ให้เอามันผู้ { ดี / ด่า } นั้นเปนแพ้
อนึ่งถ้าคู่ความอยู่กรรมในกระลาการ คอยระวัง
อย่าให้ผู้ใดไปมาหาสู่พูดจากันได้ แลลูกความข้างหนึ่ง

หนีออกไปนอกกรรม ท่านให้เอามันผู้หนีออกไปจาก
กรรมนั้นเปนแพ้

อนึ่งถ้า โจท / จำเลย } จะถึงพิสูทดำน้ำแก่กัน ให้ตระลา
การบักหลักห่างกัน ๖ ศอก เมื่อจะดำน้ำให้ปลูก โรง / สาน }
บวงสวงเทพยุดา แลให้แต่งเครื่องบวงสวงขนสานจง
ถ้วนดั่งนี้

ผ้าขาว ๕ คืบ ๒ ผืน
เปด ๒ ตัว
ไก่ผู้ ๒ ตัว
หม้อเข้าใหม่ ๔ ใบ
หม้อแกงใหม่ ๔ ใบ

เครื่องใบสีครบ

จุด ทุป / เทียน } บูชาเทพยุดาก่อน

2

๒ มาตราหนึ่ง ถ้าจะพิสูทลุยเพลิงดำน้ำต่อกัน
ให้กระลาการหมายให้แก่นายประกันให้เรียกเอาเงิน
แก่ โจท / จำเลย } เงินใส่คราดข้างละ $\frac{๒}{๒}$ ค่าอ่านคำสัจจา
ธิษฐานเสียให้แก่อาลักษณข้างละ $\frac{๑}{๒}$ ค่าข่มตอข้างละ
$\frac{๑}{๒}$ ค่าหัวหลักข้างละ $\frac{๑}{๒}$ ค่าตีฆ้องข้างละ $\frac{๑}{๒}$ ค่า
ที่นั่งข้างละ $\frac{๓}{๑}$ ค่ากลังข้างละ $\frac{๑}{๒}$ ค่าผู้คุมข้างละ

๑/๒ เครื่องกระยาการทั้น กระแชงข้างละสองผืน ผ้าขาวนุ่งห่มข้างละสำรับ ผ้าขาววงผราข้างละผืน ไก่ตัวผู้รู้ขันประจำยามข้างละตัว ไก่บังสะกุนไหว้เทพารักษข้างละ ๒ ตัว เล่าไหว้เทพารักษข้างละสองภาง เล่าเลี้ยงกระลาการข้างละสองภาง เข้าสานเข้าจ้าวข้างละ ๒ แล่ง เข้าสาลเข้าเหนียวข้างละ ๒ แล่ง หม้อ{เข้า / แกง} ใหม่ มีฝาละมีครบข้างละสำรับ กลออมใหม่ใส่น้ำข้างละใบ ครกกระเบื้อสากกระเบื้อ จะหวักกระบวยข้างละสำรับ จอกรองเล่าข้างละสองใบ ศรผูกแขงหนักข้างละ ๑/๒ ด้ายใส่คราด ด้ายวงมงคลสูตรแลผูกประเดนข้างละถอด พริกเทดกระเทียม หอมตะไคร้ข่ากระชายสำรับจะทำไก่ หมากพลูปูนยาสูบเคยเกลือ ซึ่งจะกินในมนทลแลเลยงกระลาการทั้ง ๓ วันให้ครบ ให้แบ่งหาเครื่องทั้นคลกง หวีสางผมข้างละอัน น้ำมันกระแจะจวงจันทน์แลไม้เส้าไม้ราวกระแชง ซึ่งกระลาการจะอยู่ตกแก่ {โจท / จำเลย} เท่ากันแลให้นายประกันว่าแก่ {โจท / จำเลย} ให้เอาเครื่องทั้นออกมายัง

กระลาการในเพลาพระอาทิตย์บ่ายคล้อยสองโมงให้มา
พร้อมกันให้เข้ามณฑลซึ่งจะลุยเพลิงแลดำน้ำกันนั้น
อนึ่งไม้หลักตกแก่นายดาบ ตฆ้องตกแก่กระลา
การ เมื่อจะดำน้ำตกแก่ทนายกรมยกกระบัดกลั้น ถ้า
พ้น ๓ กลั้นแล้ว ให้จตุทำมรงลงยก โจท / จำเลย ขึ้นทั้งสอง
ข้างถ้ากลั้นมิได้ผุดขึ้นก่อนนั้น ก็ให้จตุทำมรงลงยกเอา
ผู้ชนะนั้นมาแล้วแลให้กระลาการถามผู้แพ้ซึ่งผุดก่อน
ให้รู้เหตุผลว่าเป็นกระไรจึงผุดขึ้นมา

๓

๓ มาตราหนึ่ง ถ้าจะพิสูทลุยเพลิงแกกน ทาน
ให้ขุดรางเพลิงยาว ๖ สอก กว้างสอก ๑ ฤกสอก ๑
ถ่านเพลิงหนาคืบ ๑ ให้กระลาการเรียกเอาเงินข้า
ทำเนียมแก่ โจท / จำเลย ข้าทนั่งข้างละ ๑/๑ ข้าอ่านสัจา
ธิศถานข้างละ ๑/๒ ข้าอ่านสำนวนข้างละ ๑/๒ ข้า
ผู้คุมข้างละ ๑/๒ ข้าใบสีข้างละ ๑/๓ พิสูทลุยเพลิงหน้า
พระกาลข้างละ ๑/๓ ค่าใส่คราดข้างละ ๒/๒ เข้ากัน
เป็นเงิน ๓/๓ ให้ โจท / จำเลย ล้างเท้าเสียจงหมด ให้ผู้คุม

แลตระลาการผู้อ่านสัตยาธิศถาน พิจารณา ผ้า/น้ำ เท้า โจทจำเลย เปนบาดแผลฟกช้ำอยู่ เก่า/ใหม่ ประการใด บ้าง ก็ให้ตระลาการผู้อ่านสัจาธิศถานเขียนเปนรูป น้ำ/ผ้า เท้า แล้วให้กฎหมายไว้ด้วยกัน

อนึ่งเมื่อลูยเพลิงแล้ว ให้ดูไปกว่าจะถึง ๓/๕/๗ วัน จึงสั่นกำหนดจึงให้ล้างเท้า

อนึ่งถ้าเห็นสำคัญให้ลงเขม

อนึ่งถ้าพิสูทลูยเพลิงพองหลัง เท้า/น้ำ จะเอาเปน แพ้นั้นมิได้ ถ้าแล โจท/จำเลย มิได้พองด้วยกันทั้งสองข้าง ย่อมมีความสัจจังจริงด้วยกันทั้งสองข้าง จึงให้พิสูท ดำน้ำต่อไป ถ้า โจท/จำเลย พองด้วยกันทั้งสองข้าง ท่านว่า มันย่อมมีเทจทั้งสองข้าง จึงพองด้วยกัน

๔ มาตราหนึ่ง ว่าเนื้อความมันทั้งสองพิพาทถึง พิสูทลูยเพลิง ถ้ามันข้างหนึ่งเปนกลโกหก รู้เวทอาคม มนตราเสกเป่า มันผู้นั้นไม่พองให้ข้างหนึ่งพองแลพอง

ดำน้ำลุยเพลิง

ด้วยกันก็ดี ให้เสมียนผู้คุมระวังดู ถ้าเห็นพิรุทมันทำดั่งนั้น เอามาพิจารณาต่อไป

๕ มาตราหนึ่ง โจทหาว่ากู้เบียยืมเงินทองผ้าแพรพรรณสรรพทรัพยสิ่งใดใดก็ดี หาจำเลยออกมายังกระลาการต่อคดีด้วยโจท แลกระลาการถามจำเลยแลจำเลยบัดติเสทขันพิสูท ฝ่ายโจทหาสักขิพญาณมิได้ต่อพิสูทกันด้วย ดำน้ำ ลุยเพลิง ว่าย ชันน้ำ ค่ามฟาก } แข่งกัน ตามเทียน ๑ ๑ ๑ ๑ } ก็ดี ให้เข้าทำรวดบู่เจ้าแห่งใด ๆ ตามสำนวนขันพิสูทด้วยกันนั้น แม้นโจทปราไชยแก่พิสูทก็ดี จำเลยปราไชยแก่พิสูทก็ดี ท่านว่าเทพยุดามิเข้าด้วยคนใจร้ายอันหาความสัจมิได้ ท่านให้ตั้งค่าทรัพยสิ่งของอันขันพนันต่อกันนั้นลง ให้ไหมผู้แพ้แก่พิสูทท่วคูนยกทุณทรัพยนั้นให้เจ้าของ เหลือนั้นเปน สินไหม พินัย } กึ่ง ถ้าแลพิสูทด้วยกันเสมอกันไซ้ ให้เอาพินัยทัง ๒ ข้าง

6

๖ มาตราหนึ่ง สองต่อสองเปนความด้วยกันในแพ่งแห่งกระทรวงใดๆ ก็ดี แลความนั้นจะถึงพิสูทแลผู้พิภากษาให้ โจท / จำเลย > พิสูทต่อกัน ท่านว่าให้เรียกเอาเงินไว้กลางจำนำจงเท่ากันจึงให้พิสูท

อนึ่งถ้าจะพิสูทตามเทียน ให้ยุกระบัดแลนายความทังสองแลนายสมูนให้นั่งด้วยกันดูผิดแลชอบ ให้นั่งอยู่อย่าให้ต่อเถียงกัน แลผู้ใดปากร้ายด่าก่อนผู้นั้นพิรุท เพราะสำนวนมันพร่อง มันจึงแกล้งใส่กลท่านๆ ให้กดเอาคดีมันเปนแพ้ ถ้าเปดไก่ดิบให้จดหมายไว้ให้พ้นเทียนจงเท่ากันด้ายใส้นับเส้นให้เท่ากัน ให้ทำไม้ตั้งเทียน เมื่อตามเทียนนั้นถ้าแมลงวันแลสิ่งใดๆ จับเทียนข้างหนึ่งเทียนดับกดดับเองกดให้เอาผู้นั้นเปนแพ้ให้ไหมทวคูน

7

๗ มาตราหนึ่ง จะดำน้ำกันให้อาลักษณเอาคำสัจาธิศถานอ่านประกาษเทพยุดาแล้ว ให้ โจท / จำเลย > สะหัวแล้วชนไก่ เมื่อจะลงดำน้ำกันนั้น ให้ปักหลักห่างกัน ๖ สอก แล้วให้ตระลาการเอาเชือกผูกบั้นเอวทัง

โจท จำเลย } ยึดหลักเอาไม้พาดบ่าไว้ตีฆ้อง ๓ ท่ข่มคอหย่อนเชือกลงไป ให้ดำลงไปให้พร้อมถึงต้นหลัก ตั้งนาลิกาให้พร้อมกัน ขณะเมื่อดำลงไปนั้น ถ้าผู้ใดผุดก่อนให้เอากลังสวมศอ แล้วจึงให้ชักเชือกลงไปเอาผู้มิได้ผุดขึ้นมา ถ้าได้ ๖ บาดแล้ว โจท จำเลย } มิได้ผุดขึ้นมา ให้ชักเชือกลงไปเอาตัวขึ้นมา

8

เสมียนอ่านสำนวน $\frac{๓}{๑}$

อาลักษณ์อ่านสัจจาธิษฐาน $\frac{๓}{๑}$

หลัก $\frac{๓}{๑}$

ที่นั่ง $\frac{๑/๒}{๑}$

โจทจำเลย จะต้องเสียค่าทำเนียมดำน้ำ

กลัง $\frac{๑}{๑}$

ผู้คุม $\frac{๓}{๑}$ } $\frac{๖/๒}{๑}$

ใส่คราด $\frac{๑๐}{๑}$

ตีฆ้อง $\frac{๑๐}{๑}$

ข่มคอ $\frac{๑๐}{๑}$ } $\frac{๔๐}{๑}$

สมูน	ปลูกสานเทพารักษ	๑/๑	
	ผ้าขาวนุ่งห่ม	๑/๑	
	เปด ๒ ตัว	๑/๑/๒	
	ไก่ ๒ ตัว	๑/๑/๒	๒/๓/๑
	เครื่องใบศรี ๒ สำรับ	๑/๑/๒	
	ทูปเทียนมะกรูดส้มป่อย	๑/๑/๑	
	ม่อ เข้าใหม่ ๔ แกงใหม่ ๔ ใบ	๑/๑/๑	
ศริค่ำทำเนียม ลูยเพลิง	ข้าทีนั่ง	๒/๑	
	ค่าอาลักษณอ่านสัจาธิษฐาน	๑/๓/๑	
	ค่าอ่านสำนวน	๑/๓/๑	
	ผู้คุม	๑/๓/๑	๖/๑/๑
	ใบศรี	๑/๑/๒	
	หน้าพระกาล	๑/๑/๒	
	ใส่คราด	๑/๑/๑	

๑

ศรีสวัสดิบังคมคัล อภิวันทรัตนไตรยางค์
โดยบัญจางคสโมสร ยอกรอภิวาทในบางบาท
ยุคล วิมลเรณูมฤธุสุนธราลักษณ บวรอัคสาศดา
อันกอปด้วยทวัตติงษมหาบุรุษลักขณา แลอะสีติ
ยานุเพียญชนะแปดสิบทัศขอถวายนมัสพระธรรม
คำภีร์แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธ คือสุตันตะ
อภิธรรมวินัยา แล้วันทาแห่งพระสงฆ์ มีองค
อรัยะทั้งแปดเปนประทาน แลโอรสยาจารย์ชิโนรสอัน
ครองพจนโอวาท แล้วขอประกาศไหว้เทเวศ ท้าวตรี-
เนตรพรหมโศพศ ท้าวทธรฐวิรุฬหกวิรุพบักขกุเวรุราช
อิศรานารถอุมามิถุทธาวรนารายน์ ทั้งพระพายฤทธิเดช
วิศนุเวศท้าวนาคา ยมราชาท้าวเวสุวัณ ระวิจันทรอังคาร
พุทธิวารสุกระนั้น เสารันพระเกษราหู นพเคราะห์ผู้
ทรงสิทธิศักดิ ภูมารักษอัคนิเวศ วรุทธะเดชครุทธกุม
ภัณฑ์เทวาชนฉะกามา นางเมขลาเจาแดนสมุท จง
ประมุทธบริรักษ ธรณีอัคเทพี เจ้าครแลถ้ำเถือน เทวา
เลือนถ้วนแสนโกฏิ จักระวาฬโสตผู้สบสรร วันทนา
การสัพเสร็จ สำเร็จทั่วอนันตจักรวาฬ แล้วนมัศการ
ถวายเครื่องสิ่งสรรพ อันโจทจำเลยเคยปรฏิบัติแต่

โบราณ คือพร้าวตาลมธุรศกล้วยอ้อยสดแลถั่วงา อีกปุวาต้มแดงขาว ตั้งเปนราวดูตระการ สูราบานเครื่องพลีกรรม์ ไก่ปิ้งมันขอบูชา แลเครื่องสุคนธารวยรศกระแจะสด แป้งจรุงจันท์ อีกน้ำมันหอมชวยโชดเข้าน้ำโภชนสุปเพียญน์ หมากพลูเทียนโดยยะถารศมาลาดอกไม้ถวาย สิ่งทังหลายขอบูชาแก่เทวาผู้สิทธิศักดิ์ ภูมอารักษพยาบาล นัทีธารแลรุกขชาดมรคาวาศเจดีย ในคีรีแลนัคครา ทุกถานาอันศักดิสิทธิ เสื้อเมืองฤทธผู้วิเศศ ขอส่องเนตรพร้อมเลงญาณ รับพลีการเครื่องบูชา อันแต่งมาตั้งเหนือสารดูตระการบันจงถวาย เชิญภุกบายโดยสุพจิตร โจทจำเลยประดิดแกล้งบังคม โดยนิยมข้าสุพา ขอถวายคำสัจาตามท้องสำนวญ

๑๖ เทวันบรรพตทังมวน ห้วยหนองคลองควรคำนึงรำพึงเลงญาณ เสื้อเมืองเรืองยศวิสาร ทรงเมืองฤทธิชาญ หลักเมืองบันเทืองรักษา สระน้ำถ้ำเถื่อนราวป่า สิงขรพฤกษา คูหาแลบ่อท่อธาร เมฆขลาท่านเจ้าสิงสถาน ในสมุทกันดาล นัดทีวารีคงคา

โองการคำนำ อาลักษณ์อ่าน

เบื้องใต้ต่ำถึงอัชดา พื้นภพสุธา นาคาวิรุฬแดนดิน เบื้องบน จนพรหมสุดสิ้น อัคขนิฐภูมิน นเรศเรืองฤทธิพล ไกรลาศ บรรพตหาวหล สิโลกานน วิมลพระอิศรา นารายน์ฤทธิเดช ศักดา อากาศเทวา นาเรศเที่ยวเลงญาณ ใครเทจ์ชวนกัน สังหาร อย่าไว้เนิ่นนาน จงผลาญอย่าทันพริบตา สิทธิศักดิ อารักษเทวา สำแดงฤทธา ให้เหนประจักทันใด อาเพศเป่น งูเงือกใน พรายน้ำเติบใหญ่ รวบรัดกระหวัดบาทา เปนรูป อสุเรนทยักษา แยกเขี้ยวเบี้ยวตา คำรามคคือถือตอ คั้นคาบ ดูจเคี้ยวเขี้ยวงอ ล่ำสันพึงภอ ตระมันตระมื่นพึงกลัว แลบลิ้น ปลิ้นตาสแยงหัว หนวดเคราพันพัว ท้องพลุ้ยชลุยกำยำ หลอกหลอนไล่รุมรันทำ ทุบตีอวมอำ คำรามในพื้นคงคา ให้ผุดลุกโลดขึ้นมา จากหลักคลาศคลา มฤๅษาเอาเทจ์เปน จริง อนึ่งผีเสื้อน้ำอยู่สิง ในถ้ำธารชิง ชวนกันแต่ล้วนผีสาง ตายโหงโกงโคงกลางทาง ตายพรายนอนคราง ตกน้ำแลซ้ำ ผีตาย เสือขบช้างแทงแรดควาย ขวิดขวันใจหาย แลตายใน พื้นปัตพี ใครเทจ์ชวนกันย่ำยี เข้ากลุ้มรุมตี ให้ผุดอย่าทัน อึดใจ ผู้เทจ์บันดาลเหนไภย ภูตพรายตัวใหญ่ จรเข้แลปลา โลมา มังกรเงือกน้ำเหรา ฉลามว่ายมา สพรั่งสพร้อมล้อม ตน เข้ากัดรัดรอบอลวล ข้างต่ำข้างบน พิกลให้หลุดผุดผาย

ขนมาหน้าสรากผีตาย เผอดเศร้าหมองหมาย ใจพร้นประหวั่น
ขวันหนี ความจริงครันคำชลที น้ำแยกแตกหนี อย่ามีพิโรธ
สำแดง ออกแต่กายาฝ่าแฝง เดชฤทธิแรง เทเวศช่วยอพิบาล
หายใจเข้าออกสำราญ น้ำแหวกแยกฉาน คำลงสะบายหาย
ใจ ความจริงอย่าได้หวั่นไหว อุบัติผิดไภย จงไกลอย่ามา
กล้ำกลาย ใครซอบจงอยู่สะบาย อย่ามีอันราย ประเพศหลาก
สักอัน ถ้าโจทำเลยเทจสั้น ใส่ถ้อยความอัน วิบัติร้ายราค
ผู้เทจ์มฤษาวาที ไปถวายบัตพลี แก่เทพฤกษ์สาง ขอจ้าง
โดยสาตรเวททาง มนตรคนเมื่อปาง จะแพ้แลให้มีไชย
บางคายทอดสินจ้างใน ขอเสียให้ไกล ในคำอุทิศสัจา บันจบ
ด้วยผู้สุภา เปลี่ยนถ้อยคำคลา ให้เคลอนแลเลอนสำนวน
กระลาการเข้าความคิดควร แปลงแปรผ่อนผวน บ่ระเพศทำ
เลศอุบาย ท่านท้าวเทเวศทังหลาย ทำกลบังวาย มิได้พินต
ระตรอง รับเครองพลีกรรมเข้าของ ผู้เทจ์ปูนบอง ประโยชน
ให้มีไชย ผู้จริงมิได้สงไสย กล่าวโทษโดยไนย แลจริงมิ
ได้บวงสรวง เทเวศอาเพศเขดขวง ยี่ศาจทังปวง แลหน่วง
เอาเทจ์มายา ให้มีไชยโยเสน่หา เพราะรับกะยา ยูชาผู้เทจ์
อาธรรม์ จงตกต่ำได้นะรกรร ยืนได้พุทธันดร นิรันตรเสวย
ทุกขา อย่าเหนแสงระวีจันทรา มัวมัดมนทะกา หมกไหม้อยู่

ในนะรกาน เพลิงลุกทนทุกขเนืองนาน อย่าทันพระศรีอารย มาโปรดซึ่งเทวสพสรรพ เพราะด้วยมฤษฉาอาธรรม์ เอาความจริงผัน ให้แพ้แก่ผู้มฤษา ครั้นพ้นจากขุมนรกา กลับกลายรูปา มาเกิดในชาตทุรชน อัปรภากมีกายพิกล เปนคนมืดมน ทการแลอับปัญา เอาชาติเกิดตระกูลหินนา กายารูปาเปื่อยพังพิกลพึงหมาย จงแพ้แก่คนทังหลาย เพราะท่านทำมลาย เอาจริงเปนเทจ์อัปรี ภูมาเทวาศักษี คงคาชลที คีรีแลถ้ำคูหา บรรพตศิงขรธารา ทั่วทุกถานา ประเพศอยู่พญาบาล ฟังสารแล้วจงวิจารณ์ มุ่งเมิญเลงญาณ ประเพศโดยสัจา ตามจริงตามเทจ์เทวา พร้อมกันรักษา อย่ามีพิโรธหม่นหมอง คนใดกล่าวเทจ์โดยปอง จงท้าวทังผอง บันดาลให้เหนสำคัญ ดำลงจงให้ป่วนปั่น ผุดขึ้นเรวพลัน อย่าทันให้ช้ากลั้นใจ ท่านท้าวเทเวศองคใด ผู้เอาใจใส่ ช่วยจริงข้างเทจ์สังหาร จงได้สมบัติบริพาร ในชั้นพิมาน พิมลยิ่งยิ่งไป ถ้าภูมอารักษใดใด จงเสวยศุขใน ไตรตรึงพิมานแมนสวรรค สมบัติพิพัทธเนืองนันต์ นาเนกมหันห์ มโหรยิ่งโอฬาภูดผีพรายน้ำรักษา มีใจเมตา ประเพศเปนศักดิศรี ช่วยคุ้มรักษาปรานี ผู้จริงจงมี ไชยเยศให้มีไชย ผู้พิภากษาเที่ยงธรรมใน อย่ามีเพทไภย วิบัติด้วยฤทธา ผีสางภูดพรายรักษา

ผู้นั้นฦๅชา ให้พ้นจากยักษผิสาง จงได้สมบัติสุราง คณาปวง
นาง ภิรมยชมหรรษา แล้วพ้นจากไภยทุกขา เดชะศักดา
นุภาพโดยเปนธรรม์ แล้วเลอนเคลอนครองสรวงสวรรค
เพราะใจเที่ยงธรรม์ ผู้เทจให้แพ้อปรี ผู้จริงจงมีไชยศรี ผู้เทจ
กระลี พิฆาฏด้วยพระคงคา

11

ข้าพระเจ้าผู้เปนสุภากระลาการ ขอถวายสัจาทิศถาน อัน
มีพุทธงธรรมสังฆัง เปนที่พำนักสระณัง มั่วโมหกำบัง
ขอพระเจ้าจงปราฏิหาร ไตรยโลกยมีดมลบันดาล หลุม
หลงเปนพาล เอาเทจมากลาวมารสา อนชยมงงคม
เทวา อารักษมหา มหิทธิฤทธิเกรียงไกร เบื้องขนจน
พรหมประไภ เบื้องต่ำลงไป พิภพท้าวนาคา เบื้องหน้า
เบื้องหลังซ้ายขวา ภูมพฤกษเทวา อากาศจงเลงแลดู
ไกรลาศบรรพตเมรู ปรากฏในภูว สัทวปมิตันบูรพา อุดรกโร
อมรโคยา บุพวิเทหา สากลชมภอนันต์ วิคเณศศิวบดรศิว
กรรม์ เทพภูมสยสรรพ จัตุมหาราชิกา ดาวดึงษโสพัศ
พรหมมา ผู้เรืองฤทธา อีกทั้งพระอิศวรพระนารายน์ นางอุมา
ภักควดีโฉมฉาย พระลักษมีเพริดพราย อันเปนภริยาแห่ง
พระองค ทั้งนางพระศรีโฉมยง อาภรณอำมรงค อลงกฎ

ฝ่ายซ้ายขวา เก้าล้านเก้าโกฏิไตรตรา ท้าวทศกรรฐา อัน
เรืองฤทธิอำนาจ์ ระวิศศิโอภาย เสด็จในอากาย องคารพุท
ธิวะ ศุกระมินทะเสาระ ราหูเกตุเคราะหะ จตุโลกโลกัย
อกทังพระกาลพระกุล พระขัตคามี พระรามเทพชาญไชย
พระสามลเทพราชฤทธิไกร ธรรมมิคราชประไภ กุเวณุราช
ราชา วิรุฬ์ปักวิรุฬ์หกคมหา อทรฐราชา แลกรุงภาลฤทธิ
ขยัน ฤาษีสทธิพิทยาธรคนธรรภ เทวาสพสรรพ พระองค
ตรัสฝากสาศนา บรรักษ์ห้าพรรพระวะยา มณเฑฆลา อกทัง
พระพิรุณพระพาย พระธรณ์คงคาสมุทสาย สิทธิฤทธิบรรยาย
อันเปนพ่านักนิในโลกิ สัตว์ร้ายเยียนคนยาย ในพนัสต์พี อัน
มิทุกทุ่มนานา ผู้ใดกล่าวเท็จมารสา จงประจักแก่ตา สท้าน
พันเอ็นหวั่นไหว หนังพองสยองเกล้าตกใจ คะคร้ามกลัวไภย
แลแสงพระเพลิงรัศมี พระเพลิงเรงฤทธิแสงศรี เข้าในอักคี
ซอให้สำแดงพุพอง พระเพลิงเรืองฤทธิอันกอง ให้ไหม้พุพอง
ให้เห็นประจักแก่ตา ซอจงท่านท้าวเทวา เทเวศมหา จงเร่ง
มาช้าสังหาร ซอพระพิรุณเจ้าบันดาล เทวนางคราญ ผู้เปนพระ
อัคชายา ดำดินอยู่บนเวหา เหนท้าวทิศศา พระไพรเจ้าป่าช
ยักษ เทวาท่านผู้สิทธิศักดิ เทวาอารักษ คอองคพระเสื้อเมือง
เทวาภูมพฤกษบันเทือง รู้จักชื่อเบือง บางคายมิรู้จักนาม

ขอเชิญมาช่วยตัดความ จริงเท็จให้ตาม ประเพทแท้เทียงธรรม
ข้าขอถวายเครองพลกรรม สัมหวานมพรรณ ทังกล้วยแล
อ้อยพร้าวตาล เครองบวดมธุรศตระการ นานาผลาหาร อัน
โจทจำเลยแต่งมา ขอถวายแก่ท้าวเทวา จงได้เมตตา การุญ
ภาพบุกคน แม้นน้อยเครองสุพผลาผล อย่าได้จินจน แลรัย
แต่ตามมีมา อย่าได้ตัดนินทา อย่าจองโทษา แลสิ่งอัน
ร้ายอย่าทำ แม้นสัตวร้ายมกาม อย่าได้กระทำ วิบัติจงได้
ปรานี แม้นว่าเข้าในอัคผู้เทจอัยปรี พระเพลิงจงเร่งสังหาร
ให้ไหม้พพองอย่านาน ถ้อยคำเกยวพาล เอาเทจมากล่าวมยา
ของท่านท้าวเทวา อารักษมหา จงเร่งมาซ้ำอย่านาน ขอแต่
อย่าให้สิ้นสุดปราญ ขอพระปราฏิหาร ให้เหนประจักแก่ตา
โลกยทังหลายเถิด

พระไอยการลักษณตระลาการ

จะสำแดงลักษณผู้จะเปนกระลาการโดยบาฬีคำภีร์พระธรรมสาตรว่า

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ อติวตฺตติ
นิหียติ ตสฺส ยโส กาลปกฺเข ว จนฺทิมา

ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา โย ธมฺมํ นาติวตฺตติ
อภิวฑฺฒติ ตสฺส ยโส สุกฺกปกฺเข ว จนฺทิมา ติ

แปลเนื้อความว่า โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใด ผู้เปนกระลาการ อติวตฺตติ ล่วงเสีย ธมฺมํ ซึ่งยุติธรรม ฉนฺทา โทสา ภยา โมหา ด้วยอะคติ ๔ ประการคือ รักษแลโกรธแลกลัวแลหลงแล้วพิจารณาความผิดจากพระธรรมสาตร แลลำเอียงเข้าด้วยฝ่าย โจท / จำเลย อันว่าเกรียดยศแลโภคศรีสัวสดิแห่งกระลาการนั้นก็จะถอยเสื่อมสูญไป ประดูจพระจันทรในวันกาลปักข จะถึงซึ่งเดือดร้อนเปนอันมาก โย ปุคฺคโล อันว่าบุทคลผู้ใด ผู้เปนกระลาการ นาติวตฺตติ บมิได้ล่วงเสีย ธมฺมํ ซึ่งยุติธรรมด้วยอะคติ ๔ ประการดั่งกล่าวแล้วแลประกอบด้วยศีลสัจแลพิจารณาข้อคดีแห่งราษฎรทั้งปวงถูกต้อง

ตามพระธรรมสาตรกล่าวไว้นั้น อันว่าเกรียดิยศแลโภคศิริสวัสดิมงคลแห่งกระลาการผู้นั้นก็จะจำเริญขนทุกวันดูจพระจันทรในวันศุขบัก

อธบายวาเมอคูความทงสองขางมาถงแลว อยาให้พิจารณาบังคับบันชาข้อคดีโดยริศหยาอาสัจ ให้มีเมตตาแก่คู่ความทังสองข้างด้วยจิตรอันเสมอ ให้เอาคดีนั้นเปนกิจทุระกังวลแห่งตน ถ้ากระลาการผู้ใดให้กำลังแก่คู่ความผู้เทจ์ กินสินจ้างหมิได้บังคับบันชาโดยพระธรรมสาตร อันว่ากระลาการผู้นั้นครั้นกระทำกาลกิริยาตายแล้ว ก็จะไปไห้มอยู่ในอบายภูม ทนทุกขเวทนาอยู่จิรังการ เปนเปรดมีเหล็บมือใหญ่เท่าใบจอบมีเปลวไฟลุกรุ่งเรือง ควักเอารุธิระมังสะแห่งตนบริโภคเปนภักษาหาร ครั้นพ้นจากอบายภูมแล้วมาบังเกิดเปนมนย ปาปะกาวะเศศนั้นจะตามสนอง มีองคไวยวะวิกลทุพลภาพ มีปากเหมนเปนต้น นับด้วยชาติเปนอันมาก

สำแดงลักษณอะคติ ๔ ประการ สำหรับกระลาการพิจารณาความโดยสังเขบก็ยุติแต่เท่านี้

ที่จักสำแดงเหตุแห่งกระลาการ ๒๔ ประการ โดยพระบาฬีมีในพระธรรมสาตรดั่งนี้

ติมูลโต ติถานโต ติอตฺถโต ตินาลสฺยโต
ติทพฺหโต ติอสฺสโร ติธมฺมโต ติมคฺคโต
จตุวีสติ เหตุโย มโนสาเรน กิตฺติตา

เหตุโย อันว่าเหตุแห่งกระลาการทั้งหลาย จตุวีสติ ยี่สิบสี่ประการ มโนสาเรน อันมโนสาราจาร กิตฺติตา สำแดงไว้ อิติ ดั่งนี้ ติมูลโต คือมูลคดีมีสามประการ ติถานโต คือถานะคดีมีสามประการ ติอตฺถโต คือเจรจาความมีสามประการ ตินาลสฺยโต คือมิได้เกียดคร้านในความมีสามประการ ติทพฺหโต คือให้มั่นในความมีสามประการ ติอสฺสโร คือเปนอิศรภาพในความมีสามประการ ติธมฺมโต คือกล่าวความโดยธรรมมีสามประการ ติมคฺคโต คืออุบายแห่งคดีมีสามประการ เปนอัฐิกะมาติกา ครบเหตุ ๒๔ แห่งกระลาการดั่งนี้

แต่นี้จะตั้งบทภาชน์ แจกตามอัฐะติกะมาติกาในบาฬีพระธรรมสาตรนั้น

ติมูลโต มูลคดีสามประการนั้น อฏฺฏมูโล คือคำร้องพ้องแลคำให้การเปนมูลคดี ๑ อฏฺฏคาโห คือผู้รับคำร้องพ้องแลให้การเปนมูลคดี ๑ สามิมูโล คือ โจท จำเลย มิได้วิบัดเปนมูลคดี ๑

ติฐานโต ถานะคดีสามประการนั้น ทฺเวปฏิสวา คือ โจท จำเลย รับกันในสำนวนเปนถานะคดี ๑ ทฺเวอตฺถา วิโสธนา คือ โจท จำเลย มิรับกันต่อพิสูทเปนถานะคดี ๑ ทฺเวสกฺขูปเทสา คือ โจท จำเลย มิรับกันแลอ้างพญาณเปนถานะคดี ๑

ติอตฺถโต เจรจาความสามประการนั้น สงฺคหกาโร คือข้อความที่ควรจะสมเคราะห์ให้แล้วแลเปรียบเทียบให้แล้ว ๑ สทฺเธยฺยวจสา คือกล่าวถ้อยคำให้คู่ความควรจะเชื่อฟัง ๑ นิคคโห คือกล่าวถ้อยคำควรจะข่มให้ขู่ข่ม ๑

ตินาลสฺยโต มิได้เกียดคร้านในความมีสามประการนั้น วิรุทฺธโวหนฺ คือผู้พิภากษาผิดสำนวรเอาใจใส่ทักท้วง ๑ สตฺตาหพฺภนฺตร ปุจฺฉนฺ คือถามความในพาย

ใน ๗ วัน ๑ อนาลสฺยคหตฺ คือกระลาการเร่งพิจารณาว่ากล่าวให้เสร็จตามพระราชกำหนฎ ๑

ทิทฬฺหโต ให้มั่นในความมีสามประการนั้น อกฺขรทฬฺโห คือมั่นในลิกขิตเขียนสำนวร ๑ พาทขยาธาโรคือมนสิการให้มั่นในถ้อยคำสำนวร ๑ พนฺธิทฬฺโห คือผูกถ้อยคำสำนวรแลรักษาไว้ให้มั่น ๑

ทิอิสฺสโร เปนอิศรภาพในความมีสามประการนั้น อนุยุญฺชกิสฺสโร คือกระลาการตั้งตนให้เปนอิศรภาพ ๑ โจทจุทิตกิสฺสโร คือเอาตัว โจท จำเลย เปนอิศรภาพในคดี ๑ เตสำ วาทิสฺสโร คือให้พังเอาแต่ถ้อยคำสำนวร โจท จำเลย เปนอิศรภาพในคดี ๑

ทิธมฺมโต กล่าวความโดยธรรมมีสามประการ สจฺจธมฺมำ คือวินิจฉัยคดีโดยสัจตามพระธรรมสาตร ๑ ธชธมฺมำ คือวินิจฉัยคดีโดยซื่อตามพระธรรมสาตร ๑ สมฺมาริธมฺมำ คือวินิจฉัยคดีโดยอันเสมอตามพระธรรมสาตร ๑

ทิมคฺคโต อุบายแห่งคดีมีสามประการนั้น มหามคฺคมนำ คือดำเนินตามทางใหญ่ คืออุบายวินิจฉัยโดย

คำภีร์พระธรรมสาตร ๑ กุมคฺควิวชฺชนํ คือเว้นจากทางผิด คืออุบายวินิจฉัยมิได้เหนแก่โลกามิศ ๑ สาตมธิคตธมฺมํ คือพิจารณาดูทางใหญ่ คือสึกษาตามคำภีร์พระธรรมสาตรให้ชำนาญ ๑

อันว่าเหตุแห่งกระลาการ ๒๔ ก็ยุตติโดยอัฐติกะมาติกาดั่งพรรณามานี้

อันว่าลักษณะกระลาการหกจำพวกโดยพระธรรมสาตร อ้างหลักอินทภาษกล่าวดั่งนี้

ปกฺขอตฺถํ ปตฺโต เจโก รฏฺฐโก สมมานิโก
อนุถปิโก รญฺญาโต อนุญฺญาโต ฉธา มโต

ปกฺขอตฺถํ ปตฺโต เจโก ประการหนึ่งกระลาการเปนฝักฝ่ายคู่ความข้างหนึ่ง รฏฺฐโก ประการหนึ่งกระลาการเปนนายร้อยนายแขวงเมืองนอก สมมานิโก ประการหนึ่งกระลาการมีใจเสมอทังสองข้างคือมิได้ลำเอียง อนุถปิโก ประการหนึ่งกระลาการตั้งไว้รองกระลาการผู้ใหญ่ รญฺญาโต ประการหนึ่งกระลาการอันพระมหากระษัตราธิราชตั้งไว้ อนุญฺญาโต ประการหนึ่งกระลาการอันคู่ความยอมให้บังคับเอง

อันว่ากระลาการมีลักษณ ๖ ประการดั่งนี้นักปราชญ์พึงรู้

อันว่ากระลาการพระมหากระษัตรตั้งแต่งนั้น ถ้าบังคับคดีผิดไซ้ควรให้กระลาการใช้ทรัพยเท่าบังคับผิดนั้น อนึ่งถ้ากระลาการบังคับชอบแล้ว แลคู่ความกล่าวโทษกระลาการไซ้ให้ไหมเปนสองเท่าทรัพยอันกระลาการบังคับนั้น เหตุใดจึงกล่าวดั่งนี้เหตุบุทคลผู้นั้นเลมิดกระลาการอันบังคับเปนธรรม แลเลมิดพระราชบันหยัด

อันว่ากระลาการคู่ความทังสองข้าง ยอมให้บังคับนั้น ถ้าแลบังคับบันชาผิดไซ้หาโทษมิได้ เหตุคู่ความทังสองข้างให้บังคับเอง

อันว่ากระลาการห้าประการ คือกระลาการเปนผักฝ่ายคู่ความข้างหนึ่งก็ดี คือกระลาการเปนนายร้อยนายแขวงก็ดี คือกระลาการบังคับด้วยจิตรอันเสมอทังสองก็ดี คือกระลาการอันกระลาการผู้ใหญ่ ตั้งให้เปนรองอาตมานนกดี แลคือกระลาการอันพระมหากระษัตรตั้งนั้นก็ดี แลกระลาการทังห้าประการนี้ ถ้าบังคับคดีนั้นแล้วแลคู่ความมิเตมใจแลอุธรเอาเนื้อความมาให้บังคับเล่าก็ได้

อันว่ากระลาการแลคู่ความมันยอมกันให้บังคับนั้น ถ้าบังคับคดีนั้นคู่ความมิเต็มใจ แลจะอุธรเอาเนื้อความนั้นมาให้บังคับไหม่เล่ามิได้เลย เหตุเนื้อความนั้นคนทั้งสองกอปรด้วยอส่าหยอมให้ผันนั้นบังคับ

อนึ่งให้กระลาการบังคับบันชาคดีทั้งปวงให้บริบูรณ ๓ ประการคือเผชิญ ๑ คือพิสูท ๑ คือจะปรับ ๑ ให้ โจท จำเลย รู้เห็นด้วย ถ้าแลความ ๓ ประการนั้นบมิบริบูรณไซ้ แม้นบังคับแล้วถึง ๙ ทีกดแม้นว่าเล่าก็ได้ดจเดียว

กล่าวลักษณกระลาการอันมีในพระธรรมสาตรโดยสงเขปแล้วแต่เท่านี้

ทนจะสำแดงซึ่งสาขคดีอันมีในพระธรรมสาตรโดยพระราชบัญญัติจัดเปนบทมาตราอันมีมาโดยลำดับบุราณราชกระยัตรสับ ๆ มาดังนี้

ศุภมัศดุ ๑๙๐๐ ศกวอกนักสัตวเดือนเจดแรมค่ำหนึ่ง สมเดจบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสดจ์ในบุษบกมาลามหาปราสาทอุดรทิศเสาวคนธกูฎ หมื่นโชตบังคมทูลพระกรรุณา ฯ ด้วยลูกขุนทั้งหลายพิภากษา

ความโดยพระธรรมสาตรพระราชกฤษฎีกา อันท่านกล่าวไว้โดยยุติธรรมแล้วคนผู้ร้ายตีเตียนมิพึงผู้พิภากษาดังนี้ จะควรเปนดั่งฤๅจะชอบด้วยราชการพระเจ้าอยู่หัวว่าแก่ลูกขุนเจ้าราชนิกุญแลขุนการภูดายเสมียรทุกตระทรวงให้พิภากษาบังคับบันชาโดยพระราชกฤษฎีกา

อนึ่งให้นายมหาดไทยตรวจดูความทุกตระทรวงบีละ ๓ คาบอย่าให้ขาดได้ ถ้าความอันใดพ้น ๓/๖ เดือนให้ดูเนื้อความนั้นยากหฤๅง่าย ผแลง่ายบมีข้องขัดไซ้หมีได้ตัดให้ขาดภูดายละไว้ให้ช้าไซ้ให้เอาภูดายใส่คาไว้โดยอาชูาท่าน

อนึ่งนายพะท้ามะรงให้ระวังลูกความผู้ใดขาดมิได้ขาดให้เปนนิรันดรเช้าค่ำทุกวันอย่าขาด

อนึ่งถ้าความนั้นข้องขัดจะพิภากษาบังคับบันชายากไซ้ ให้ขุนกาลชุมนุมจัตุสดมให้ช่วยว่า ถ้าพิภากษามิได้ให้เอากราบบังคมทูลพระพุทธิเจ้าอยู่หัวจะตรัสเอง

1

๑ มาตราหนึ่ง ภูดายเกาะลูกความไว้จะเอาสำนวรชแลลูกความว่าหาเงินจะเสียมิได้ แลภูดายทำมะรงทดรองเงินให้แก่ลูกความเท่าใดให้เรียกเอาตามทดรองกันเท่านั้นแล

2

๒ มาตราหนึ่ง ภูดายเกาะลูกความไว้หาผู้ประกันมิได้เอาจำไว้ สองวันสามวันเดือนหนึ่ง กระลาการให้กินเข้าให้ผ่านุ่งมากน้อยเท่าใดไซ้ท่านให้คิดเอาตามซึ่งให้เข้ากินผ่านุ่งนั้นถ้าแลหลายเดือนให้คิดเอาแต่ ๓ เดือนๆ ละ $\frac{1}{2}$ ถ้าผู้ประกันไว้กลางจำนำแม้นให้กินเข้าเท่าใดๆ เอามิได้เพราะได้ใช้แรงมัน

3

๓ มาตราหนึ่ง ถ้าผู้ใดลาบ่ระกันผู้คนซึ่งต้องคดีเนื้อความณะโรงสาร ให้ผู้ประกันทำหนังสือให้แก่ภูดายเสมียรนายพะทำมะรง ให้นายภูดายเสมียรนายพะทำมรงรับเอาหนังสือนั้นไว้ แล้วให้นายภูดายเสมียรทำมะรงเอาหนังสือแลตัวผู้ประกันไปดูเรือนผู้ประกัน

แลครั้นไปถึงเรือนแล้ว ให้นายภูดายทำมะรงบอกแก่ลูกเมียผู้คนซึ่งอยู่ณเรือนให้รู้ ถ้าผู้คนลูกเมียซึ่งอยู่ณเรือนนั้นรับว่าให้ประกันเถิด ก็ให้นายพะทำมะรงเอาหนังสือนั้นศักหลังไว้ให้มั่นคง ถ้าลูกเมียผู้คนซึ่งอยู่ณเรือนมิรับ อย่าให้นายพะทำมะรงเอาหนังสือนั้น ไว้ให้คนให้ๆ เลือกเอาผู้อื่นซึ่งมั่นคง ถ้ามิได้บอกเอาไว้แล้วแลจะเกาะเอาลูกเมียผู้คนซึ่งอยู่ณเรือนมิได้ เพราะว่าเขามิได้รู้มิได้เห็น

๔ มาตราหนึ่ง ฝูงทวยราษฎรมีคดีในกรมๆ ใดก็ดี แลทำหนังสือกรมทันกันใดก็ดี แลผัดส่งผู้คนช้างม้าโคกระบือเกียรทรัพย์สิ่งใดๆ ก็ดี แลมีสุภะมาตวันคนบ่เดือน ท่านว่าพึงเอาหนังสือผัดทำให้แก่กระลาการนั้นได้

๕ มาตราหนึ่ง ถ้าวิวาทกันในที่ระโหฐานก็ดี ในทุ่งในป่าก็ดี อสุภิกา หาพญาณบมิได้ฉิณภินซึ่งจะเปนอุบายทำตนเองมิได้ หากจะเปนพญานแก่บุทคลผู้นั้นแล

6

๖ มาตราหนึ่ง สารพหนังสือกรมทันกันใดทำชันชิบริคนให้แก่กันมีสุภะมาตวันคนบเดือนขึนแรมท่านว่าพ่งเอาหนังสือทำให้ไว้แก่กันนั้นได้เปนสัญา

7

๗ มาตราหนึ่ง ลูกความต่อลูกความฉะเลาะเถียงกันกลางกระลาการไซ้ ท่านว่าให้กระลาการห้ามปรามเสีย ถ้าผ่ายโจทก์ผ่ายจำเลยก็ดมิฟังไซ้ ท่านว่าให้ภูดายเอาคาขอจำผู้มิฟังนั้นไว้ยังค่ำแล้วจงถอดขอคาออกให้ว่าความ

8

๘ อนึ่งลูกความออกมาพร้อมกันจะว่าความต่อกันโจทก์ดีจำเลยก็ดว่าหาสมุดดินสอมิได้ไซ้ ท่านว่าให้เอามันข้างผู้ว่าหาสมุดดินสอมิได้นั้นโยงตีนเดียวไว้โมงหนึ่ง แลยกออกให้มันไปหาสมุดดินสอ

9

๙ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรทังหลายมีคดีในตระทรวงใดๆ แว่นแคว้นเมือง ใน / นอก ก็ดีแลลูกความ

ทั้งสองข้าง ให้หนังสือเอกสารยอมกันต่อกระลาการว่า มิว่ากันแล้ว ท่านว่าฟังเอาหนังสือยอมนั้นได้เป่นสัญา อยู่มาข้างหนึ่งท้าหนังสือท้วงติงยอความลุกปลุกความ นั่งแปลถ้อยคนคำว่ามิยอมเล่าไซ้ ท่านบให้ฟังคำมันคนร้ายแปลถ้อยคำกว่านั้นเลย ท่านให้ฟังเอาหนังสือยอมนั้นได้เป่นสัญา

10

๑๐ อนึ่ง โจท / จำเลย คุมกันอยู่ในสุภากระลาการ ถ้าจะไปให้ลามาให้บอกแก่กระลาการ ถ้ามันผู้ใดไปมิได้ลามามิได้บอก ท่านว่าผู้นั้นดูกระลาการถูกให้จำมันไว้คุมวันไปวันมา

11

๑๑ มาตราหนึ่ง ผู้มีอรรถคดีท้าหนังสือร้องพ่อ / แม่ แลกฎหมายพิภาษหาแก่กันด้วยคดีสิ่งใด ๆ เปนคดีของ ผัวเมียพี่น้องลูกหลาน ท่านให้มีผู้ประกันให้ว่ากล่าวโดยคดีนั้น ถ้าผู้แก้พิภาษแพ้แก่คดีไซ้ ท่านให้ทอดสินไหมพิไนจงเตมตามรูปความ ถ้าคดีของ

พ่อ
แม่ } ผัวเมียพี่น้องลูกหลานมิได้ประกันให้ว่า ถ้าผู้กล่าวคดีชะนะแก่คดีไซ้ ท่านว่าสินไหมนั้นพร่องให้เอาสินไหมพิในนั้นทำเปนสามส่วน ให้แก่ผู้กล่าวหาชะนะคดีนั้นแต่สองส่วน ถ้าผู้กล่าวหาแพ้คดีไซ้ ท่านให้ทอดสินไหมพิไนจงเตม

12

๑๒ มาตราหนึ่ง ลูกความผู้แพ้คดีแลทอดสินไหมพิในหาจะเสียมิได้ แลผู้ประกันก็เวนตัวมันแก่กระลาการ แลกระลาการเอาจำไว้แลอยู่มามันหนีไซ้ ท่านว่าพันนายประกันแล้ว ส่วนสินไหมพิในไซ้ ท่านให้เรียกเอาแก่นายกระลาการซึ่งมิได้ระวังรักษาจำให้มันหนีนั้น

13

๑๓ มาตราหนึ่ง ลูกความแพ้คดีแลจำไว้เรียกสินไหมพิไน แลผู้ประกันเอาตัวมันออกจากกระลาการอยู่มามันหนีไซ้ ท่านให้เรียกเอาสินไหมพิไนแก่มันผู้ประกันจงถ้วน

14

๑๔ มาตราหนึ่ง ผู้ชะนะคดีเหนผู้แพ้คดีจะเสียสินไหมพิไนนั้นน้อยแลว่าจะขอฆ่าฟันลงโทษแก่ผู้แพ้คดีนั้นเอง ท่านมิให้ยินแก่ผู้ชะนะคดีนั้นเลย

15

๑๕ มาตราหนึ่ง ผู้ใดลักพระราชทรัพยก็ดี ตีด่าบาดเจบถึงตายก็ดี ผิดลูกถูกเมียท่านก็ดี ลักสินรายฎรก็ดี ท่านให้ว่ากล่าวซึ่งท่านอายัดให้ว่านั้น ท่านมิให้เอาสินไหมแก่กันเอง ถ้าสินนั้นมิถึงแสนท่านมิให้ถอโทษแก่เขาเลย ถ้าสินนั้นถึงแสนขึนไป มีผู้บังคับเอาสินไหมไซ้ผู้นั้นเลมิดพระราชอาชูาให้ลงโทษโดยโทษาณุโทษ

16

๑๖ มาตราหนึ่ง กระลาการมิได้ใช้นักการไปเกาะลูกความใช้ลูกความไปเกาะไปยอกันเอง แลเขาตีด่ากันประการใดไซ้ ท่านให้เอาผู้ใช้นั้นมาลงโทษให้ไหมโดยอาชูาศักดิผู้ใช้นั้น

17

๑๗ มาตราหนึ่ง ผู้พิจารณากระลาการเรียกหาลูกความมาถาม ถ้ามันนิ่งเสียมิออกปากให้เอาไม้แบ่นตบปาก ถ้าจะเทียบชสำนวรว่าด้วยเนอความประการใด ลูกความกล้าแขงแผดเสียงเถียงขัดแขงมิให้ว่าให้จำใส่ ข่อ กา มันไว้ ถ้ามันว่าจะว่าจงให้ถอดมันออกว่าเนอความสับไป

18

๑๘ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมีกิจศกขทกข์ให้มีผู้ประกันตนประวิงให้นายประกันต้อง ตี จำ แทน ท่านว่าให้ทำขวันนายประกันใบสรีสำรับหนึ่ง ผ้าขาวผืนหนึ่งให้ไหมโดยต้องตีโบยจำจองนั้น

19

๑๙ มาตราหนึ่ง อนาประชารายฎรทังหลายหาความแก่กันโดยธรรมาธิกรนะครบาล มรฎกกู้นถือสันประการใด ๆ ก็ดี เจ้ากรมไถ่ถามเปนสำนวรต่อกันยังไปมิสำเรจ์ แลเกิดวิบัดไฟไหม้เรือนกระลาการไปหนเรือ ๆ ล่มสำนวรหาย กระลาการผู้ถือสำนวรตายสำนวร

หายหามิพบ ประการเท่านี้ให้ท่าหนังสือร้องไหม่โดย
เนื้อความคดแต่ก่อนจึงชอบ แลให้กระลาการเอา
หนังสือร้องเรียนเขานั้นบังคับสืบไป

20

๒๐ มาตราหนึ่ง ท่านบังคับบันชาถามคนกลาง
แลมันให้ถ้อยคำแก่สุภากระลาการได้บันทึกถ้อยคำไว้
ก่อนแล้ว ๆ มันกลับถ้อยคนคำมันเสีย คำก่อนกับคำ
หลังมิต้องกัน ท่านให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๕ ที แล้ว
ให้ไหมลาหนึ่งโดยบันดาศักดิ ถ้าแลมันว่าถ้อยคำก่อน
นั้นหาศักขิพญานมิได้ ถ้าแลถ้อยคำมันภายหลังนั้นมี
ศักขิพญานจริงไซ้ ให้เอาถ้อยคำซึ่งมีศักขิพญาณนั้น
ถ้าหาศักขิพญาณมิได้ท่านมิให้ฟังคำหลังนั้นเลย

21

๒๑ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรทังหลายท่าหนังสือ
พ้องร้องเรียนวิวาทด้วยไร่นาที่แดนห้วยหนองละหาร
สวนยวนยาง พ้องวิวาทด้วยข้าคนบ่าวไพร่ช้างม้าโค
กระบือแกะแพะหมูกวางเรือแพทรัพยสิ่งใด ๆ อันมีใน
พ้องโจท แลมีโฉนฎีกาไปเกาะได้ตัวจำเลยมาแลมี

ผู้ประกันตัวไว้ แลยังมิได้ถามก่อนก็ดี แลถามแล้วยัง
แต่จะว่าสำนวรสืบไปก็ดี แล โจท จำเลย } ก็ดีญาติพี่น้อง
พวกเพื่อน โจท จำเลย } ก็ดี ไปทำอุกรุกบังอาจชิงเอาทรัพย
สิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งมีในพ้องโจทหานั้นไซ้ นายมหาดไท
ไปดูเหนว่าชิงเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมีในพ้องโจทหาจริง
ไซ้ ท่านว่าผู้นั้นเลมิดกลางคันให้จับเอาตัวจำเลยพวก
จำเลยมาจำคาไว้ ทำรวางไปยังแพ่งให้ไหมเปนอาชูา
เรียงตัว แล้วให้เอาทรัพยสิ่งของซึ่งเกบชิงเอานั้นตั้ง
ไหมผู้ต้นเหตุเปน สิ้นไหม พิไน } กึ่ง พิไนเข้าพระคลังหลวง
ความเดิมนั้นให้ว่าสืบไป

22

๒๒ มาตราหนึ่ง ลูกความฝ่ายข้างหนึ่งมีบันดา
ศักดิ์ ฝ่ายข้างหนึ่งโหดไซ้นั่งเสมอกันได้ ถ้าลูก
ความมีบันดาศักดิ์ก็ดีหาบันดาศักดิ์มิได้ก็ดีไปนั่งเทียม
กระลาการไซ้ ให้นายมหาดไทว่ากล่าว อย่าให้นั่ง
เทียมกระลาการผู้ว่าความ ถ้ามิฟังให้นายดาบนาย
พะทำมะรงคร่ามือลงไป อย่าให้นั่งเทียมกระลาการจึ่ง
เปนคำนับ

23

๒๓ มาตราหนึ่ง เปนความด้วยกันแลความนั้น
ไปมิแล้ว คู่ความไฟไหม้เรือนเขาทุ่มซัดเรือนเขาแทง
พันวัวควายผู้คนท่านว่าเปนกะระนี ถ้าแลแพ้ทอดสิน
ไหมกันแล้วผู้แพ้มีอันนะรายไซ้ท่านว่ามิเปนกะระนีแล

24

๒๔ มาตราหนึ่ง เมื่อจำหนังสือประกันลูก
ความกด ผัดเบี้ยเงินกด ท่านว่าให้ผู้อันทำ ถ้า
กระลาการทำเองไซ้ท่านว่ามิชอบ

25

๒๕ มาตราหนึ่ง ทำหนังสือผัดรับประกันบริคน
ชันชีต่อนายภูดายทำมะรง แลนายภูดายทำมะรง
เกาะกุมเอาตามผัด แลมันร้องพ้องผลัดเปลี่ยนชื่อมัน
เสียให้ผิดด้วยบริคนชันชีมัน แลท่านให้พิจารณาสวน
สัพยับแท้คงว่าชื่อมันตามผัดบริคนชันชีมันไซ้ ท่านว่า
คนร้ายบังอาจให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๕ ทีให้เอาตามผัด
บนบริคนชันชีมันนั้น แลหนังสือพ้องนอกพระราช
บันหยัดศักหลังคนให้แก่มัน

26

๒๖ มาตราหนึ่ง ค้าประกันข้าคนท่านข้าคนท่านหลีกหนีไซ้ให้ผู้ค้าประกันใช้ข้าท่านจงเต็ม ถ้าแลนายประกันคนหลายคนให้มันช่วยกันใช้ ข้าคนท่านนั้นโดยมากแลน้อย

27

๒๗ มาตราหนึ่ง ผู้ใดรับอายัดคดีเปนความต่างกันแลนายภูดายพิจารณาได้สำนวรแล้ว แลเจ้าทุกขผู้อายัดคดี มิลงด้วยคดแลผู้รับอายัดเอาเนื้อความมายอมนั้นให้นายภูดายผู้พิจารณารับเอา ยอมไว้เหตุว่ามันเปนคำคดีต่างกัน แลให้มันใช้ทุนความซึ่งมันยอมให้กันนั้น

28

๒๘ มาตราหนึ่ง มันรับเรือนให้ชายผู้หนึ่งประกันกดีมันประกันเองกดี แลผู้มีคดีให้ญาติพี่น้องพงษพันธุแก้เนื้อความต่าง ต่อด้วยโจทเปนสำนวรชแล้วกดี ยังไปมิได้สำนวรกดี แลผู้รับแก้นั้นตาย แลผู้ประกันผู้รับเรือนคำทำหนังสือเข้ามาจะว่าฟ้องต่างเล่า

นั้นมันทำนอกพระราชบันหยัดจะให้เนอความเนนช้า
จว่าต่างฟงงต่างเล่านั้นมิได้ให้เอาเจ้าทุกขตัวความนั้น
ว่ากล่าวเอง

๒๙ มาตราหนึ่ง ช้างม้าวัวควายข้าคนลูกน้อ
สิ่นหนึ่หายเจ้าของพบแห่งใด ๆ ให้อายัดไว้แล้วให้
เร่งร้องพ้องว่ากล่าวแต่พายใน ๑๕ วันลงมา ถ้าพ้น
กำหนด ๑๕ วันจึ่งหาความไซ้ ถ้าผู้คนช้างม้าโคกระบือ
ซึ่งอายัดนั้นวิบัดหนีหายไซ้ เอาโทษแก่ผู้รับอายัดไว้
นั้นมิได้ เพราะเจ้าของดบังเหตอายัดไว้นานยากแก่ผู้
รักษา ถ้าผู้อายัดไปราชการให้รักษาไว้ก่วาจะกลับมา
จากราชการพระเปนเจ้า

๓๐ มาตราหนึ่ง ผู้ใดพิภายสวนไร่นาสาระพัต
ผลาผลนาบาซึ่งมอากอนไซ้ ให้พิภายเมอมวยชาติผล
พฤกษา ถ้าผลพฤกษายังให้ไว้แก่ผู้รักษาพญาบาลก่อน
ถ้าผู้ใดแลยังพิภายไซ้ ท่านว่าผู้นั้นทำให้อับประโยชน
พระราชทรัพย ให้ลงโทษโดยยศถาศักดิคือเลมิดพระ
ราชอาชญาพระผู้เปนเจ้าท่าน

31

๓๑ มาตราหนึ่ง ให้โฉนฎีกาแก่นายความให้ส่งคนผู้ต้องคดีออกมายังกระลาการผู้พิจารณา ครั้นถึงสามวันแลมิส่งคนผู้มีคดีนั้นออกมายังผู้พิจารณา ท่านให้เกาะเอานายความนั้นไว้ให้ผัดหาลูกความ ถ้าพ้นสามผัดมิได้ไซ้ให้เอานายความจำใส่ขื่อคาไว้ กว่าจะได้ลูกความนั้นออกมาพิจารณายังกระลาการ ถ้านายมหาดไทมาบอกว่าไปเรียกไปหาผู้มีคดี แลมูลนายอนาประชาบาลมันมิส่งมันออกมายังกระลาการผู้พิจารณา แลพ้นแรงนายความไซ้ท่านให้เอาคดีนั้นร่ำเรียนพิทูลแก่ผู้เปนเจ้า ท่านให้ลงโทษแก่มูลนายมันผู้มิส่งมันออกมายังกระลาการนั้นในรวางบ่องกันผู้ร้ายนั้น ส่วนมันผู้มีคดีนั้นท่านก็ให้ส่งให้แก่ผู้พิจารณาให้ได้แล

32

๓๒ มาตราหนึ่ง ถ้าผู้มีคดีนั้นไปราชการค้าขายไกลก็ดีตายหนีไซ้ท่านให้ถามจงเปนสัจเปนเที่ยง แลบอกกล่าวแก่กระลาการเปนคำนับแลเอาบลนายความไว้

อนึ่งถ้าผู้มีคดีนั้นยังอยู่จริงแลนายความมาอำพรางกระลาการว่ามิพบมิเหนแลแกล้งมิส่งคนผู้มีคดีนั้นออกมายังกระลาการผู้พิจารณานั้นท่านรู้ด้วยประการใดเปนสัจว่าอำพรางจริงไซ้ ให้เกาะนายความจำใส่ขื่อไว้ แลให้ลงโทษในรวางอำพรางแก่กระลาการนั้นแล

๓๓

๓๓ มาตราหนึ่ง ผู้ประกันลูกความแลลูกความนั้นหนีตนผู้ประกันนั้นรู้แห่งที่มันอยู่ ตนไปเกาะกุมเอาลูกความซึ่งหนีนั้น แลลูกความนั้นมาขอเสีย สินไหม พิไนย } เสียสินจ้างแก่ผู้ประกันนั้นแล้วผู้ประกันนั้นก็มาอำพรางแก่กระลาการผู้พิจารณา ว่ามิพบมิเหนตัวมันผู้หนีนั้น แลมาขอผูกสินไหมพิไนยเปนนายค้ำไพร่ดั่งนั้น อยู่มาท่านรู้ด้วยประการใด ๆ ก็ดี ท่านให้สวนสัพคับแท้ดั่งว่า นายผู้ประกันเอาสินไหมพิไนแก่มันผู้หนีนั้นก็ดีเอาสินจ้างแก่มันแล้ว แลมาอำพรางว่ามิพบมิเหนตัวมัน แลมาผูกสินไหมพิไนยดั่งนั้นไซ้ท่านให้ลงโทษแก่มันผู้ประกันแล อำพรางนั้นในรวางอำพราง

กระลาการ ส่วนสินไหมพิไนยซึ่งจะไหมมันผู้หนีนั้นไซ้ให้ไหมผู้ประกันแลอำพรางนั้นทวีคูน

34

๓๔ มาตราหนึ่ง ฝูงทวยราษฎรทังหลายอันทำหนังสือให้แก่ท่านว่าความผัดเงินประกันทรัพยสิ่งของแก่กัน แลมันแปรปากหลากคำว่ามิได้ทำให้ แลท่านไต่สวนแลเปนสัจว่ามันกระทำหนังสือให้แก่ท่านแล้ว แลมันแปรปากหลากคำเล่าไซ้ ท่านให้เอาทรัพยนั้นตังไหมเปนทวีคูน

35

๓๕ มาตราหนึ่ง กระลาการในกรมใดรักษาสำนวรแลคำกฎคนกลางแลฎีกาตราสันกระลาการดูบังเหตหายสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ดี ท่านว่าให้กระลาการใช้ทรัพยสิ่งของอันมีในสำนวรแลคำกฎแลฎีกาตราสันนั้นจงถ้วน ถ้าแลไฟไหมเรือนแลเรือล่มแลเสียสำนวร แลคำกฎแลฎีกาตราสันนั้นเสียด้วยไซ้ แลจะใส่โทษแก่ผู้รักษานั้นมิได้เลย

36

๓๖ มาตราหนึ่ง พระมะนูสารท่านว่าแก่ษาธุทังหลายให้เร่งตั้งใจเอาธรรมวาจาจงเที่ยงแท้ อย่าให้เป็นบาปเป็นโทษอย่าขรึงอย่าโกรธแก่ลูกความ ให้ทำตามพระราชบันหยัดท่านว่าไว้ อย่าให้ล้ำเอียงอาธรรม์อิจฉาริศยาแก่ราษฎรทังหลาย ความมิถึงตัดศอตัดมือมิถึงตี อย่าให้ตัด ศอ มือ } อย่าให้ตี ความมิถึงใส่ ข่อ คา โซ่ } ใส่ ตรวน จำคง } อย่าให้ใส่ ข่อ คา โซ่ } ใส่ ตรวน จำคง } โดยพระธรรมสาตรแจ้งไว้ดั่งนี้

37

๓๗ มาตราหนึ่ง นายราชบัณฑิตยถามความแล้ว แลลูกความทังสองข้างบ่ตตราในสำนวรด้วยกัน แลข้างหนึ่งบ่ตตราแล้วแลข้างหนึ่งทนงศักดิสำหาว แลมิบ่ตตราในสำนวรไซ้ ให้เอาลูกความนั้นใส่ข่อไว้เมื่อมันบ่ตตราจึงถอดมันออก

38

๓๘ มาตราหนึ่ง ลูกความลักแกะตราบัดสำนวร
นั้นเสย เพื่อจะประวิงถ้าเหนความจะแพ้ลักสำนวร
ออกเสย จับได้ไซ้ให้เอาผู้ร้ายนั้นทวนด้วยลวดหนัง
๒๕ ที เพราะท่านมิให้มีคนร้ายในกระลาการนั้นเลย

39

๓๙ มาตราหนึ่ง กระลาการจะเอาสำนวรมา
พิจารณาสับไป ลูกความข้างหนึ่งมิไปให้เอาผ้านั้นใส่
ข่อไว้ว่ามันจะให้เอาสำนวรมาว่าจงให้ถอดมันเสย

40

๔๐ มาตราหนึ่ง ลูกความมาถึงสารให้ภูดาย
ถามอย่าให้ไว้ช้า ถ้าพ้น ๗ วันให้ไหมภูดายเปนพิไน
หลวง ถ้าไต่ถามความเมืองแลบังคับสองสถานผะเชิญ
พิภากษาให้แพ่งปรับด้วยพระราชกฤษฎีกาเสรจ์แล้ว ให้
บาดเบี้ยแก่นายประกันให้ผัดส่งสินไหมพิไน ๓ ๕ ๗ วัน

41

๔๑ มาตราหนึ่ง พระสุภาวะดีให้โฉนฎสำคัญไปเรียกหาคู่ความทนงศักดิมิมาอ้าง กล้า หาร ไซ้ ให้เรียกจงได้ให้ใส่ขื่อไว้ ๓ วัน อย่าให้คนทังหลายดูเยี่ยงแล้วให้เอามาพิจารณา

42

๔๒ มาตราหนึ่ง พระสุภาวะดีพิจารณาความแลลูกความทังสองด่ากันข้ามผู้พิจารณากระลาการ ให้เอาใส่ขื่อไว้ก่อนจึงเอามาพิจารณา อย่าให้ด่ากันข้ามผู้พิจารณากระลาการ

43

๔๓ มาตราหนึ่ง ลูกความกล่าวโทษกระลาการไซ้ ท่านว่าให้พ่อแม่พี่น้องลูกเมียอายัดแทงสังกัดมูลนายพ้องให้เรียกกระลาการมาพิจารณา จึงให้รับพ้องอาชูาอุธรว่า ถ้าหาผู้อายัดแลแทงสังกัดมิได้ท่านว่าอย่าให้รับพ้องมันเลย

อนึ่งลูกความผู้เปนความมิพ้องหากล่าวเอง แลประกันผู้อื่นให้พ้องหาอุธรต่างไซ้ ท่านว่าผู้นั้นเลมิด

44

๔๔ มาตราหนึ่ง มูลนายกรมใดมานั่งฟังความบ่าวของตัวให้ฟังแต่ผิดแลชอบ อย่าให้สอนต่างกล่าวต่างลูกความ อย่าให้เถียงต่างลูกความ ถ้าแลนายความสอนต่างเถียงต่างลูกความไซ้ท่านว่าผู้นั้นเลมิด

45

๔๕ มาตราหนึ่ง นายดาบไซ้ให้ตรวดลูกความอันอยู่ในกระลาการให้รู้ว่าผู้ใดขาดผู้ใดยัง แม้นลูกความผู้ใดหนึกลางคืนเท่าใดให้ใส่ข่อไว้กลางคืน ถ้าขาดกลางวันให้ใส่ข่อไว้กลางวันให้นายดาบตรวจลูกความให้ดูหอกดาบสาตราอาวุธ อย่าให้ลูกความเอาไว้ครั้นเพลาค่ำให้นายดาบตรวจทุกวันแลอย่าให้ขาด ครั้นถึงขุนกาลพิภากษาให้นายดาบตรวจจงถ้วนอย่าให้ไปมาแห่งหนใด ให้นายดาบเร่งเจ้ากรมแลนายจัตุภูดายให้เร่งพิภากษา ท่านให้นายดาบเร่งทำตามกล่าวมานี้ ถ้านายดาบมิได้ทำตามกล่าวมานี้ให้ลงโทษแก่นายดาบผู้นั้น ถ้าแลนายดาบไปเอาลูกความมานั่งสารกิดี ให้ถือดาบมาด้วยอย่าให้ขาด ผิแลผู้ใดตีนายดาบไซ้ท่านให้ตัดมือผู้ตีนายดาบนั้นเสีย ถ้าด่านายดาบไซ้

ท่านให้ไหม ถ้านายดาบมิถือดาบไซ้ ให้ลงโทษแก่นายดาบโดยพระราชกฤษฎีกา

46

๔๖ มาตราหนึ่ง นายพะทำมะรงผู้เปนยกกระบัตความนั่งในสารทุกตระทรวงแห่งใด ๆ ก็ดี ให้ฟังเจ้ากรมพิภากษาคดีอันใดจงเข้าใจอันรู้ผิดแลชอบ ถ้าเห็นว่ามิชอบไซ้ให้ว่าแก่เจ้ากรมพิภากษาหาอันชอบคืนถ้าแลเจ้ากรมมิยินไซ้ให้บอกแก่อนาพญาบาลซึ่งให้ตนเปนยกกระบัตนั้น

อนึ่งนายภูดายอ่านสำนวรแถลงความ แลเขาผู้โจทว่าผิดเนื้อความก็ดี แลจำเลยว่าผิดเนื้อความเขาก็ดี ให้นายพะทำมะรงว่าแก่ภูดายให้อ่านไปเล่าให้เขาฟังทั้งสองข้าง ถ้าเตือนนายภูดายมิฟังให้บอกแก่เจ้ากรมให้ว่า ถ้าแลมิฟังไซ้ให้เรียนแก่สมุหะนายกผู้ใหญ่จึงจะพ้นตัว

47

๔๗ มาตราหนึ่ง กู้นถือสันท่านทำเปนดอกเบี้ยก็ดี ขายลูก ชาย หญิง ไว้เปนตัวเบี้ยก็ดี แลมันภากันหลบ

หนีไปอยู่แห่งใดๆ ก็ดี แลเจ้าข้าจับข้ามาได้ให้ภูดายทำมะรงถามมันๆ รับก็ดีมรับก็ดียังเปนสำนวรมิสำเรจก่อน แลญาติพี่น้องลูกหลานฝ่าย โจท จำเลย ก็ดี ไปร้องพ่อง กล่าวโทษ โจท จำเลย ก็ดี เอาลูกความซึ่งเปนสำนวรกนอยู่นั้นไปพิจารณาว่ากล่าวต่าง โรง สาร นั้นมิได้ ท่านให้ไหมผู้นั้นเปนเบี้ย ๕๕๐๐๐๐ เอาแสนหลวงจับเปนเงิน ๕/๒ เข้าพระคลังผู้เปนเจ้า

๔๘ มาตราหนึ่ง ผู้แพ้คดีแลหาสินไหมพินัยจะเสียมิได้ไซ้ ท่านให้จำผจารไว้น่าสารกลางแดดอย่าให้มีอันบงงจงได้สามวัน แล้วเอาจำไว้ในน้ำจงได้สามวันแล้วจึงเอาตีด้วยลวดหนังก็ดีไม้หวายก็ดี โดยโทยานุโทษนั้นแสนละ ๓ ๕ ทีจึงสันเบี้ยสินไหมพินัยนั้นแล้วให้เอาคนร้ายเวนให้แก่เจ้าข้าเจ้าไพร่คน

๔๙ มาตราหนึ่ง โจทพ้องกฎหมายให้เรียกจำเลยมาพิจารณา ท่านว่าให้โจทนำทนายเอาโฉนฎ

ฎีกาตราสารไปเกาะจำเลยมาให้กระลาการพิจารณาตาม
พ้องตามกฎหมาย ถ้าโจทย์นพ้องกฎหมายแล้ว แลมิ
นำทนายไปเกาะจำเลยไซ้ ท่านว่าล่วงความเมืองท่าน
ถ้าผู้เปนจำเลยหลบหนีไปไซ้ จะเอาแก่กระลาการมิ
ได้เพราะโจทมิได้นำเกาะจำเลย

50

๕๐ มาตราหนึ่ง บุกคุนผู้ใดมิทรัพสิ่งของทอง
เงิน แลมีผู้หนึ่งมากู้ยืมท่านไปทวงโดยคำนับ มันมิ
ให้ท่านให้เรียกออกมาถึงสุภากระลาการ ๆ เกาะได้ตัว
มันมา แลมันนั้นเปนไข้ กระลาการปล่อยมันไปถึง
เรือน ๔ ๕ วันมันตาย จะกล่าวเอาโทษแก่ผู้ให้เกาะ
นั้นมิได้เลย ถ้าแลเกาะท่านมาไว้ท่านตาย ทรัพยซึ่ง
ติดนั้นจะกล่าวเอาแก่ท่านมิได้เลย เหตุใดจึงกล่าวดังนี้
เหตุว่าเจ้าทรัพยนั้นจะใคร่ได้ผู้กู้นั้นตาย จะใคร่ให้
ทรัพยท่านสูญหามิได้

51

๕๑ มาตราหนึ่ง กระลาการคัดข้อถามคู่ความ
เปนสำนวรต่อกัน ครั้นภูดายกะข้อลงถาม ลูกความก็

กะข้อลงด้วยตามกระลาการ ให้เอาผู้นั้นเปนเลมิด
กระลาการให้ไหมผู้นั้นตามรูปความเขาหา แล้วให้ว่า
ความนั้นสืบไป

52

๕๒ มาตราหนึ่ง กระลาการบงคับบันชาคดี
เสรจแล้ว โจท จำเลย มิเตมใจติงมิฟงง คู่ความเหนผิด
จะอุธรไซ้ให้อุธรแต่ใน ๓ ๖ เดือน ถ้าพ้น ๖ เดือนมิ
ให้อุธรเลย ถ้าคู่ความมิฟงร้องพ่องหาอุธรไซ้ ท่าน
ให้มิโทษแก่ผู้นั้นให้ตบปากด้วยไม้แบ้น ๑๐ คาบใน
กลางสารเมื่อคนชุม เพราะมิให้มิคนร้ายล่วงอาชูาพระ
เจ้าอยู่หัวว

53

๕๓ มาตราหนึ่ง คู่ความด้วยกันคุมกันอยู่ใน
กระลาการ แลผู้หนึ่งลวงเอาคู่ความตนออกไปจาก
กระลาการ แลเอาไปติด่าฆ่าฟัน เอาทรัพยสิงของ
อันใด ๆ ไซ้ ท่านให้กฎเอาความเดิมเปนแพ้ แล้วให้
เอาอ้ายผู้ร้ายนั้นขึ้นขาหย่าง แลปลงลงทวนด้วยลวด

หนัง ๕๐ ที่แล้วส่งไปให้แพ่งปรับทังความ {เก่า / ใหม่} ถ้า
ตายไซ้ท่านว่าให้ฆ่าโจรนั้นเสีย

๕๔ มาตราหนึ่ง กระลาการพิภากษาถอยความ
แล้วไซ้ให้เจ้ากรมท่าตำ {หรับ / รา} ให้โดยพระราชกฤษฎีกา
ท่าน ถ้าเจ้ากรมมิ {ยัม / ทำ} ตามไซ้ ท่านว่าเลมิดพระราช
อาชูาท่านแล ถ้าเจ้ากรมกฎหมายตำ {หรับ / รา} แล้ว แล
ให้นายความผัดหาตัวทรัพยสิ่งใด ๆ ก็ดี ท่านให้ผัด
แต่ ๓ วันหนึ่ง ๕ วันหนึ่ง ๗ วันหนึ่ง ถ้ามันมิผัด
ไซ้ให้ใส่ขื่อตากแดดไว้ที่แจ้งอย่าให้มีอันบงงจงได้๓วัน
ถ้ามิผัดเล่าให้เอาใส่ขื่อไว้ในที่ถานซึ่งถลาคนจรอย่าให้
มีอันบงง แต่พระอาทิตยอุไทยต่ออัศฎงคต ๓ วันแล้ว
ถ้ามิผัดไซ้ให้ใส่ขื่อไว้ในน้ำที่แจ้งอย่าให้มีอันบงงให้
นั่งน้ำเพียงนมให้จมอยู่แต่พระอาทิตยอุไทยเท่าอัศฎง-
คตถึง ๓ วัน ถ้ามิผัดไซ้ใจมันร้ายให้ขุนกาลพิจารณา
ดู สิ่งทรัพยเย่าเรือนลูกเมียช้างม้าข้าคนมัน ตีข้าใช้
{สันไหม / พิไนย} ของหลวงท่านแล

อนึ่งถ้ามันผัดไปแล้วแลมันพ้นผัดกัด มันผิดแล มันว่าชอบกัดแลมันประวิงไว้ให้ช้าไซ้ ท่านว่าคนร้ายสำหาวให้เอาใส่ขื่อไว้ที่กลางมรคา ถ้ามผู้ค้าไซ้เอาคำจงหมั้นแม่นจึงให้เอาออก เพราะมิให้คนร้ายกันโชกท่านแล

55

๕๕ มาตราหนึ่ง โจทนำเกาะได้จำเลยมาถึงกลางทางกัด แลเกาะมาถึงโรงสารแล้ว มีผู้ชิงเอาจำเลยไปกัดแลเข้าชิงสับหัวคาเอาตัวไปกัด แลมันด่าตกระลาการอีกเล่าไซ้ ท่านว่ามันมิกลัวเกรงพระราชบันหยัดความเมืองท่านให้ไหมตามบันดาศักดิกระลาการทวีคูนเปนสินไหมกึ่งพิไนกึ่งสินไหมได้แก่กระลาการพิไนยเปนหลวง แล้วให้ทวน ๕๐ ที แล้วเอาจำเลยมาเร่งว่าความสืบไป

56

๕๖ มาตราหนึ่ง มีผู้มาตลูกความณะโรงสาร หัวแตกตีน/มือ } หักพันหักไซ้ ท่านว่ามันทำเหนือกระลาการให้เอาเบี้ยตีแตกมาไหมตรีคูน ทำเปนสามส่วนได้แก่

ผู้เจบส่วนหนึ่ง ได้แก่กระลาการส่วนหนึ่ง เปนหลวง
ส่วนหนึ่ง แล้วให้ว่าความสืบไป

57

๕๗ อนึ่งกระลาการถามความนั้นให้ดลูกความ
ให้แก้แต่ตามสัจตามจริงฝ่ายโจทจำเลยก็ดี อย่าให้ร้อง
แรกแถกเสียงสำหรากปากแข่งเพ่งตาดูกันอย่าให้สญ
ใบ{พลู / ตอง} อย่าให้บิดญกระดาด อย่าให้เอาดินสอแล
มดขดพนโรงสาร แลอย่าให้บ่นกระซิบปากเปล่า อย่า
ให้ผู้ใดเข้านั่งใกล้จะกระซิบเสียมสอน แลอย่าให้
ภักพวก{โจท / จำเลย} ยักคิ้วกระยิบตาให้กิจดิกาสันญาไว้
แก่กัน อย่าให้ทำกลผิดจริตผิดประหลาดวิวาทกันสิ่ง
หนึ่งสิ่งใด ถ้ามันกระทำดั่งกล่าวมานี้ไซ้ให้งดความนั้น
ไว้ เอาขึ้นเรียนแก่ผู้พิภากษาให้ซักไซ้ไต่ถามเอาพิรุท
จงได้ ถ้าพิรุทให้มีโทษตามโทษานุโทษ ถ้าหาพิรุทมิได้
ให้พิจารณาตามเนื้อความนั้นสืบไป

58

๕๘ มาตราหนึ่ง ลูกความอยู่ในกระลาการหญิง
ก็ดีชายก็ดี แลเนื้อความนั้นกระลาการพิจารณาถึงรวาง

ปรับเปนสินไหมพิไนยมากน้อยเท่าใด โจท จำเลย } ก็ดี ถึง แก่มรณภาพไซ้ ท่านว่าอย่าให้ทอดสินไหมพิไนยแก่ลูกหลานห้วานเครือนั้นเพราะเขานอกร้องนอกหา ท่านว่าเปนภัพแก่ผู้จะได้นั้น

59

๕๙ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีมายังกระลาการให้มีผู้ประกันแล้ว แลผู้ประกันว่ามีกิจศุกขทุกขจะประกันสืบไปมิได้ ให้บอกแก่ลูกความให้หานายประกันให้ใหม่จึงให้เอาหนังสือประกันนั้นออก

60

๖๐ มาตราหนึ่ง ท่าหนังสือร้องกดมาแก้ความกดี มีคำตนว่าในสำนวรแล้ว เทจแก่กระลาการว่าใช่ถ้อยคำกดี มีคำแล้วว่าหามิได้ ถ้าหาคำมิได้ว่ามถ้าลูกความกล่าวเทจแก่กระลาการ จะให้ท่านผู้เปนเจ้าลงโทษแก่กระลาการกดีจะต้องปรับไหมกดี อยู่มาสวนแพ้แก่กระลาการไซ้ ให้เอาผู้กล่าวเทจนั้นทวนด้วยลวดหนัง ๕๐ ที แลไหมจตุระคูน

61

ศุภมัศดุ ๑๕๕ ศกชวดนักสัตวกาลปักษเนาวะมีดฤษถีจันทวาระ พระบาทสมเดจ์บพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัววเสด็จในพระธินั่งมงกุฎพิมานถานบูรรพาพิมุขไพชนมหาปราสาท มีพระราชโองการตรัสแก่พระสารประเสริษฐ ให้แต่งพระราชกฤษฎีกาไว้ว่า

๖๑ มาตราหนึ่ง ราษฎรจะร้องฟ้องหากล่าวโทษแก่กันหนักก็ดีเบาก็ดี ถ้าแลความนะครบาลไซ้กระลาการจะพิจารณาให้สำเรจ์แต่ในกำหนด ๑๕ วัน ถ้าแลมิสำเรจ์แต่ใน ๑๕ วัน จึ่งให้คู่ความกล่าวหาอาชูาอุธรแก่กระลาการว่าพ้นกำหนดความนะครบาล ถ้าแลความอาชูาให้กระลาการพิจารณาแต่ในเดือนหนึ่งกับสิบห้าวัน พ้นกว่านั้นจึ่งให้หาอาชูาอุธรแก่กระลาการว่าอำยวนเนื้อความไว้ให้ช้าพ้นพระราชกำหนด ถ้าแลเนื้อความ แพ่ง ให้กระลาการ พิจารณา ให้สำเรจ์ แต่ในสามเดือน

ถ้าแลมิพ้นพระราชกำหนด แลคู่ความเหนตัวพิรุทแล้วแลหาอาชูาอุธรกล่าวโทษกระลาการไซ้ให้ไหม

ผู้นั้นเปนเลมิดกระลาการถ้าแลหาว่าฉกลักทรัพย์สิ่งใดๆ ให้เอาสิ่งนั้นตั้งไหมผู้เลมิดนั้นแล

62

๖๒ มาตราหนึ่ง ราษฎรทำหนังสือร้องเรียนโรงสารกรมใด ๆ ให้มีโฉนฎีกาตราสารไปให้มูลนายอนาประชาบาลส่งให้เร่งส่งในวันเดียวนั้น ถ้าผู้มีคดีใช้บ่าวไพร่ก็ดีมาก็ดีไปก็ดีให้แปลแต่ในทันใด จงรู้ที่ไปไกลแลใกล้ ถ้ามิบอกมิส่งท่านว่าผู้นั้นเลมิด ให้ว่าแก่มูลนายพิทูลแก่พระเจ้าอยู่หัวให้เอามูลนายผู้มีคดีมาเกาะไว้ในกระลาการกว่าจะได้ผู้มีคดี

63

๖๓ มาตราหนึ่ง บุทคลผู้ใดวิวาทกันเอาคดีไปร้องฟ้องแก่ผู้พิจารณา ให้เรียกหาฝ่ายจำเลยมาถามผู้พิจารณากับตัวความทุ่มเถียงต่อมันผู้ต้องคดีใช้ ให้ผู้พิจารณาตัวความเสียสินไหมพิไนยเสมอกัน เหตุใดจึงกล่าวดังนี้เหตุว่าช่วยต่อท่าน

64

๖๔ มาตราหนึ่ง จับทาษลูกนี่มายังสมภักนักการให้กฎหมายเรียกเบี้ยเรียกเงินก็ดี ให้สมภักนักการถาม

ลูกนี้ในทันใด ถ้าลูกนี้รับให้เกาะจำเรียกเบี้ยเรียกเงินส่งให้แก่เจ้าเบี้ยนายเงินตามรับ ถ้าลูกนี้มรับไซ้ ให้เจ้าเบี้ยนายเงินพ้องประทับคำกฎหมายให้เร่งว่ากล่าวให้แก่มันจงเปนธรรม

65

๖๕ มาตราหนึ่ง ประกันผู้ต้องคดีต่อทำมะรงแล้วมันมิเตมใจประกัน เอาตัวลูกประกันมอบให้นายภูดายทำมะรง จะขอเอาหนังสือประกัน แลนายพะทำมะรงว่า ให้ได้ นาย ประกัน อัน ก่อน จึง จะ คืน หนัง สือประกัน ให้นายพะทำมะรงนายประกันจำมันไว้ ถ้ามันหนีไปไซ้ให้นายประกันแลทำมะรงผู้จำให้หันนันช่วยกันหาตัวมัน ถ้าผู้นั้นติดพันสินไหมพิไนยให้นายประกันเสียส่วนหนึ่ง นายพะทำมะรงเสียส่วนหนึ่ง

66

๖๖ มาตราหนึ่ง โจทหาความผู้หนึ่งออกมายังจะระบุสำนวร มันมาซอยาระภาพไซ้ให้เอาพิไนยกึ่ง ถ้าโจทให้เอกสารด้วยจะช่วยเสียพิไนยหลวง แลมิเอาสินไหมเลย ท่านว่าให้เอาพิไนยโดยคดียาระภาพหาแก่กัน

67

๖๗ มาตราหนึ่ง โจทจำเลยทำหนังสือนัดไว้แก่กระลาการ ว่าจะมาให้กระลาการถามเผชิญชุขาดเทียบชถ้อยคำสำนวรประการใด ในวันนั้นเพลาเช้าในเที่ยงถ้ามันมาพ้นเวลานัด ให้เอามันผู้นั้นจำใส่ขื่อไว้น่าสารคุมพระอาทิตยอัสฎงค์ จึงถอดออกให้ว่าเนอความสืบไป

68

๖๘ มาตราหนึ่ง ผู้ใดประกันลูกความหายหนีอยู่มามันว่ามิประกันเอาลูกความมามอบให้จำไว้ เอานายประกันมันให้คืนหนังสือประกันเก่าให้แก่มัน ถ้าแลประกันลูกความให้ว่าถึงแพ้ชะนะ ท่านว่าเปนนายความร่วมทุกข์ร่วมสุกขประกันแล้ว แลยังมิทันถึงแพ้ชะนะกัน จะเอาหนังสือออกมิได้เลย

69

๖๙ มาตราหนึ่ง สุภาเพชดานายบ้านนายเมืองนายภูดายทำมะรงอันท่านอายัดไว้ให้พิจารณาพิภากษาคดี แลลูกความมันมิเตมใจ ในพิภากษาบังคับบันชาแลมันโกรธต่อด่าต่อว่าอุกอาจขาดเหลือ แก่สุภาเพชดา

นายภูตายทำมะรงผู้บังคับบันชาพิภากษานั้น ท่านให้เอาลูกความผู้ร้ายบังอาจนั้นลงโทษ แล้วไหมโดยบันดาศักดิ์ ถ้ามันลูกความจับไม้ค้อนก้อนดินทิ้งขว้างทุบตีทหมแหง ผู้พิจารณาแลผู้บังคับบันชาภูตายทำมะรงเจบปวด ท่านให้ไหมโดยยศถาศักดิ์ ทวีคูนเปนสองไหมกึ่ง พิไนยกึ่งแล้ว ส่วนคู่ความมันชิงหากันนั้นให้เร่งพิจารณาพิภากษาจงแล้ว

70

๗๐ มาตราหนึ่ง สองเปนความแก่กัน ด้วยทรัพยรูปประพันสิ่งของช้างม้าโคกระบือข้าคนเรือเกียร โจทกดจำเลยกดชะนะได้ทุนสองไหม ให้ตั้งพิกัดค่าสิ่งอันนั้นลงคิดเอาค่าเรียกสิบเอาหนึ่งจ่ายราชการ เหลือนั้นส่งให้แก่ผู้ได้

71

๗๑ มาตราหนึ่ง โกรธกันทุบตีกันหัววแตกฟันหักทิ่มแทงกันบาทเจบ เร่งเอามากฎหมายยังแพ่งให้พิจารณาสืบไป ถ้าแลพ้น ๓ วันมากฎหมายไซ้จะรับเอาไว้มิได้ ถ้าโจทร้องพ้องให้เรียกพิจารณาได้

72

๗๒ มาตราหนึ่ง ถ้าพี่น้องภรรญาญาติกาสมัก
สมาอาไศรย ไพร่พ้าข้าคนผู้ใดๆ แลเปนถ้อยความสิ่ง
ใดๆ อยู่ก็ดี แลคนผู้เจ้าความนั้นเจบป่วยเปนประการ
ใดๆ จะว่าความไปมิได้ จะให้ {พ่อ แม่} พี่น้องลูกหลาน
{ผัว เมีย} ประกันแก้ความต่างกัด ท่านว่าจะประกันแก้
ต่างว่าต่างกันได้ เพราะไข้เจบพี่น้องกันเขาเสียกันมิได้

73

๗๓ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรจะร้องพองหากล่าว
โทษแก่กัน ด้วยเนื้อความสิ่งใดๆ ก็ดี กระลาการมิได้
พิจารณาให้เสรจ {โจท จำเลย} กัดหาอาชูาอุธรกระลาการ
ให้เกาะส่งคู่ความแก่กระลาการใหม่ ถ้าแลคู่ความหนี
ให้ส่งนายประกัน ถ้ากระลาการหาส่งมิได้ ให้ไหม
กระลาการเก่าโดยคดีเขากล่าวหา

74

๗๔ มาตราหนึ่ง สุภากระลาการพิจารณาคดีของ
ราษฎร ถ้า {โจท จำเลย} ติดใจในถ้อยคำประการใดฉันใด
ให้ {โจท จำเลย} ติดใจอย่าให้สุภากระลาการภูดายเสมียร

แลนายความผู้ใดๆ นอกโจทจำเลยติดใจให้ถ้อยคำติง
ทุเลา แก่ฝ่าย {โจท / จำเลย} ต่างลูกความ ท่านว่าแนะนำ
สำนวรให้ยากความเมืองท่านๆ ว่าผู้นั้นเลมิด

75

๗๕ มาตราหนึ่ง กระลาการมิควรให้จำขอๆ กด
มิควรที่จำคาๆ กด มิควรที่จำตรวนๆ กด ไม่ควรที่ใส่
ตรุๆ กด มิควรจำคงจำคงกด มิควรจำใส่ปลอกจำใส่
ปลอกกด แลมิควรจำตาก {แดด / ฝน} แลเอาลูกความ
มาตาก {แดด / ฝน} มิควรจำแช่น้ำจำแช่น้ำกด มิควรที่
ตบถองตตบถองตกด แลมควรมดผูกคอเอามามดผูกคอ
กด แลทำข่มเหงเปนชู้เมียกด แลข่มขืนลูกความถึง
ชำเราก็ด ยุดยอถอบ่ายอชักผลักไสลูกความโดย
อุกอาจ่งน ท่านว่ากระลาการทำเลมิดพระราชอาชูา
พระผู้เปนเจ้า

76

๗๖ มาตราหนึ่ง ผู้ใดประกันผู้มิคดีต่อสุภา
กระลาการอยู่มาลูกความหนีไซ้ ให้นายประกันผัดหา
ลูกความ {๓ / ๕ / ๗} วันที่หนึ่ง ถ้าหาตัวส่งมิได้ไซ้ให้ทอด

สินไหม
พินัย } โดยเนื้อความเขากล่าวหานั้น จึงให้นาย
ประกันหาเอาเบี้ยแก่ลูกความอันเสียต่างนั้น

77

๗๗ มาตราหนึ่ง อนาประชาราษฎรเปนความกัน
ให้โจทให้เชือกจำเลยให้ดิน แล้วให้โจทหยิกเลบ
หมายมือก่อน จำเลยจึงหยิกตาม ถ้าจำเลยหยิกเลบ
หมายมือก่อน ให้ไหมเปนเบี้ย ๖๔๐๐๐ เปนไม้
ซ่อมสาร

78

๗๘ มาตราหนึ่ง ผู้พิจารณากระลาการกรมใด
พิจารณาอรรถคดีซึ่งคดมิชอบในแผ่นดินก็ดี เนื้อความ
นะครบาลก็ดี เบียดบังพระราชทรัพย์ก็ดี แลเฆี่ยนให้
ตายให้เสียเนื้อความซึ่งพิจารณาสืบไปนั้น ท่านว่าผู้
พิจารณากระลาการเลมิด

79

๗๙ มาตราหนึ่ง ทำหนังสือให้แก่ท่านประกัน
ความ แลให้เรียกเงินก็ดี ลูกความนั้นไปต้องคดีอยู่
ณสานอื่นเมืองเดียวกันไซ้ อย่าให้กระลาการเกาะเอา
นายประกัน ให้กระลาการทอดโฉนฎีกาให้กระลาการ
ใหม่ส่งมาจึงควรแล

80

๘๐ มาตราหนึ่ง ขุนหมื่นภูดายเสมียรผู้เปน
กระลาการพิจารณาเนื้อความ จะบาดหมายโฉนฎีกา
ตราสาร ถึงผู้มีบันดาศักดิสูงนานั้นมิได้ ให้หมายถึง
บลัดรองสมุบาญชีเสมียรทนาย ผู้ต้องคดีให้เอาว่าแก่
มูลนาย ให้ผู้นาศักดิสูงแต่งทนายต่างตัวมาแก้คดีต่อ
ด้วยผู้น้องให้เหนเทจแลจริง ถ้าผู้นาศักดิต่ำหมาย
โฉนฎีกาตราสาร ถึงผู้มีบันดาศักดิสูงนาไซ้ หมิต้อง
ด้วยพระราชบันหยัด ผู้นั้นเลมิด

81

๘๑ มาตราหนึ่ง นายพะทำมะรงมหาดไทเสมียร
นักการท่านใช้ให้ไปเรียกไปหาผู้ต้องคดีด้วยประการใดๆ
ไม่พบตัวผู้ต้องคดี แลยอชักผลักไสเอาคนเถ้าคนแก่
พ่อแม่พี่น้องเขาบอกว่าไข้เจบมิฟงง แลเขาตายไซ้ ให้
ปลูกตัวแล้วไหมโดยเลมิดจงทุกคน ถ้าทรัพยสิ่งของ
เขาหายให้ใช้ทรัพยสิ่งของเขาแล

82

๘๒ มาตราหนึ่ง คู่ความฝ่าย{โจท / จำเลย} ก็ดี หา
กล่าวโทษกระลาการผู้พิจารณามิได้ให้เรียกให้เบิกแต่

สำนวรคู่ความไซ้ บพึงให้ฟ่งงคำมันอย่าให้ส่ง ให้ไหม ผู้พ้องเปนอาชูาหลวง ให้กระลาการเก่าพิจารณาพ้องเก่าสืบไป

83

๘๓ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีวาทด่าตีกันในโรงสารซึ่งท่านอายัดไว้ กระลาการห้ามปรามก็มิฟงง ให้กระลาการพิจารณาดู ผู้ใดก่อความ ผู้ใดมิฟงงกระลาการห้ามไซ้ ท่านว่าลูกความผู้นั้นเลมิดกระลาการ ให้จำผู้เลมิดนั้นไว้คงกระลาการลกจากสาร แล้วจึงให้ไหมผู้เลมิต ให้พระสุภาวะดีซ่อมสารที่บังคับคดีนั้น

84

๘๔ มาตราหนึ่ง ทำหนังสือประกันให้แก่ท่านด้วยประการใดๆ ก็ดี แลแปรปากหลากคำเล่าไซ้ ท่านมิให้ฟงงเลย แลท่านให้ฟงงเอาแต่หนังสือซึ่งทำไว้ให้แก่ท่านแล

85

๘๕ มาตราหนึ่ง ถ้ามูลนายอนาประชาบาลบ้องกันลูกความไว้ ครั้นนายมหาดไทนายพะทำมะรงไปหายื่อชักเอามาแลมันมิออกมา แลอ้างทนงศักดิผลัก

กระลาการ ต่อตินายพะทำมะรงแลนายมหาดไทผู้ไปหา
ด่งงั้น ท่านว่ามันเลมิดเหนือพระราชบันหยัดอันท่าน
ประเดียงโฆษณา ท่านให้ริบเอาทรัพยสิ่งสินข้าคนจง
สิน ส่วนตัวผู้ร้ายนั้น ให้ลงโทษโดยขนาดแล้ว แล
เอาลงหญ้าช้างต้น

86

๘๖ มาตราหนึ่ง {โจท จำเลย} วิวาทด่าตีกันในกระลาการ
ห้ามมิฟงง ท่านว่าดูกระลาการถูก ให้จำ {โจท จำเลย}
ให้กระลาการจดหมายบาดเจ็บด่าตีไว้ เมื่อใดพิภากษา
ขาดจึงให้เอาคดีซึ่งวิวาทนั้นบังคับบันชาตก {สินไหม พิไนย}
โดยพระราชกฤษฎีกา

87

๘๗ มาตราหนึ่ง มีศุกขทุกขทังวลมาพึงท่าน
ให้รับประกันถ้อยความ แลประวิงให้ท่านเสียเปรียบ
สินไหมพิไนประการใด ให้เรียกเอาทรัพยอันเสียนั้น
ให้แก่ท่านโดยมากแลน้อย

88

๘๘ มาตราหนึ่ง มันรับทุกข์ว่าคดีต่างท่านยัง

ไม่เสร็จมันเวนให้เจ้าทุกขนั้น มันผู้รับทุกข์ม้าสองปาก ให้เอารูปความในหามาตั้งไหมมันผู้นั้นเข้าพระคลังหลวง

89

๘๘ มาตราหนึ่ง กระลาการจะถามความเปนสำนวรต่อกัน ลูกความสำหาวประเว่ประวิงขัดแขงมิแก้ความไซ้ ให้นายพะทำมะรงเอามันผู้นั้นใส่ขื่อไว้ให้แก้จงได้ เพราะท่านมิให้มีคนร้ายเลมิดพระราชอาชูา ถ้านายมันว่าลูกความมิแก้นั้นเหนชอบด้วยไซ้ ให้ตราคำมันไว้ เอาไปชี้แก่มนตรี ๆ พิภากษาว่ามันมิแก้มิชอบให้จำนายมันผู้ว่ามิให้แก้ ๓ วันกลางคืนยังรุ่ง เพราะมันให้บ่าวขัดความเมืองไว้เยียใด แม้นใส่ขื่อมันผู้ลูกความนั้นไว้ มันยังว่ามิแก้ความมันไซ้ ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๐ ที ถ้านายความมิลงด้วย ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๑๐ ที

90

๙๐ มาตราหนึ่ง คู่ความให้สินจ้างแก่ผู้พิจารณากระลาการ ๆ เอามาถวายแก่ผู้เปนเจ้าแต่ใน ๓ วันไซ้ท่านว่าให้ลงโทษแก่มันผู้ให้สินจ้าง ส่วนสินจ้างนั้นให้ ๆ แก่ผู้เอามาถวาย ถ้าพ้นสามวันแล้ว ผู้รับสินจ้าง

เอาสิ่นจ้างมาถวาย ให้ลงโทษแก่ผู้รับสิ่นจ้างโดยขนาด ถ้าในสามวันผู้ให้สิ่นจ้างมาว่าไซ้ ให้ไหมมันผู้ให้สิ่นจ้างทวีคูน ถ้าพ้นสามวันผู้ให้สิ่นจ้างมาว่าไซ้ อย่าให้มีโทษแก่มันเลย ให้ลงโทษแก่ผู้รับสิ่นจ้างแลไหมทวีคูน

91

๙๑ มาตราหนึ่ง ผู้พิจารณาภูดายท้ามะรง ซึ่งได้พิจารณาความทงสอง อย่าให้แต่งหนังสือร้องติงทุเลาให้แก่มัน ให้มันว่ากล่าวโดยความสัจของมันนั้น ถ้าผู้พิจารณาภูดายท้ามะรงแต่งหนังสือร้องติงทุเลาให้แก่ลูกความไซ้ ให้ลงโทษปรับไหมโดยพระราชกฤษฎีกา

92

๙๒ มาตราหนึ่ง แต่นา ๔๐๐ ขึ้นไป ถ้ามีกิจศุกขทุกขทุระสิ่งใดๆ ก็ดี แลร้องพ่องกฎหมายกล่าวหาผู้มีบันดาศักดิ์แต่นา ๔๐๐ ขึ้นไป เปนข้อแพ่งอาชูาอุธรก็ดี ให้แต่งทนายแก้ความว่าความต่างตัว บพิงให้ว่าความเอง ถ้ามิได้ให้เรียกทนายต่างตัว ท่านว่าอย่า

พิงรับไว้บังคับบันชา ต่ำนา ๔๐๐ ลงมา ถ้ามีกิจทุระสิ่งใดๆก็ดี จะแก้ต่างว่าต่างจประกันหาต่างพ้นองได้ ถ้าราษฎรจะร้องพ้องให้พิจารณาตัวเองได้

๙๓ มาตราหนึ่ง สองพิภาษหากันในตระทรวงกรมใดๆ สุภากระลาการพิจารณาบังคับบันชายังไปมิแล้ว ผู้มีคดี {โจท / จำเลย} ให้ถ้อยคำ ทำหนังสือเอกสารสันญายุมแปลงให้แก่กันนอกสุภากระลาการ ว่าให้ทรัพยสิ่งอันใดก็ดี มิว่าเนื้อความแก่กันแล้วก็ดี ท่านบพิงให้ฟงงเอกสารสันญานอกสุภากระลาการนั้นเลย เพราะสองพิภาษกันมีสุภากระลาการบังคับบันชา แลมันมิมาว่ากล่าวยอมกันต่อสุภากระลาการ

๙๔ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรพ้องหาให้เรียกกันด้วยเนื้อความประการใด กระลาการยงงมิได้ตัวผู้ต้องพิภาษมาก็ดี ได้ตัวมายงงมิได้ถามก็ดี ถามแล้วพิจารณามิสำเรจ์ก็ดีผู้ต้องพิภาษทำอุกอาจ์ตโบยจำจองเอาทรัพยสิ่งของทำประการใดแก่ผู้พ้องขนอก ท่านว่าเปนคดีเพิ่มเติมให้รับไว้บังคับบันชา

95

๙๕ มาตราหนึ่ง ผู้ใดจำคนบันดามีสินไหมพิไนคนนั้นหนีไซ้ให้คนผู้จำใช้สินไหมพิไนยต่าง ถ้าผู้ชะนะคดีจำจองด้วยตัวเองแลหนีไซ้ท่านให้ผู้จำใช้แต่พิไนยแลสินไหมซึ่งจะได้แก่ผู้ชะนะคดีนั้นท่านให้งดไว้ก่อน เมื่อใดพบมันผู้หนีไซ้ จึงให้เอาสินไหม

96

๙๖ มาตราหนึ่ง สองวิวาทเปนความกันด้วยเนื้อความประการใด คดีนั้นยังไปมิแล้ว โจท จำเลย ก็ดี จะว่าแก้กันด้วยเนื้อความอันอื่นก็ดี ประกันให้พ่อแม่พี่น้องญาติหาด้วยเนื้อความประการใดใดไซ้ ท่านมิให้ว่าเลย เพราะว่าคดีก่อนยังไปมิสำเรจ์ ให้ว่าคดีนั้นให้เสรจ์ก่อนจึงให้ว่าคดีภายหลังนั้นสืบไป

97

๙๗ มาตราหนึ่ง ราษฎรพิภาษหาความโดยตระทรวงลูกความ เปนคู่อยู่ในกระลาการวิวาท ชก ด่า ตี กัน สาหัดสากรรษให้กระลาการจดหมายบาดเจบไว้

เมื่อใดมุกขมนตรีพิภากษาขาด จึงให้เอาคดีนอก
หนังสือร้องบังคับบันชาตก สินไหม พิไนย } ผู้เลมิดเปน ๓ ส่วน
ได้แก่ผู้บาดเจบนั้นส่วนหนึ่ง เปนหลวงส่วนหนึ่ง เปน
เบยซอมพลสารสวนหนึ่ง

98

๙๘ มาตราหนึ่ง ผู้ใดทำหนังสือร้องกล่าวคดีหา
เป่นพวก ออกชื่อให้เรียกบ้าง ว่าไม่รู้จักชื่อบ้าง ให้
กระลาการหมายเอาแต่ผู้ซึ่งมีชื่อให้เรียกนนออกมา
พิจารณา

99

๙๙ มาตราหนึ่ง นายภูดายทำมะรงจะถามความ
ให้ลูกความหานายประกัน ซึ่งเรือนอยู่ใกล้เมืองเรือน
อยู่ในเมือง ถ้านายประกันลูกความหนีไป่ นายภูดาย
ทำมะรงพบแห่งใดให้มอบไว้ เอาตรามหาดไทไปให้
นาย เมือง บ้าน } ส่ง เอามาเรียกเอาสินไหมพิไนยตาม
รูปความ

100

๑๐๐ มาตราหนึ่ง ผู้มีคดีประกันให้ลูกหลาน
พ่น้องร้องพ้องว่าคดีต่าง แลจำเลยให้ลูกหลานพ่น้อง

ออกประกันแก่เนื้อความต่าง แลกระลาการได้สำนวร
แล้วก็ดียงไม่มีสำนวรก็ดี ถ้าเจ้าทุกข์ผู้อายัดตาย ผู้
ประกันแก้ต่างไม่ตาย อย่าให้ว่าความนั้นสับไปเลย ถ้า
ผู้อายัดไม่ตาย แลผู้รับประกันแก้ต่างตาย ให้เอา
เจ้าทุกข์นั้นมาว่าคดสับไป โดยสัจโดยจริงเขานั้น

101

๑๐๑ มาตราหนึ่ง ผู้ใดทำหนังสือหาความแก่
กันด้วยประการใด ๆ ก็ดี แลกระลาการมิได้เอาผู้มีคดี
นั้นมาพิจารณาตามหนังสือร้องนั้น แลเอาผู้อื่นอันหาชอ
ในหนังสือร้องมิได้นั้นมาไซ้ ท่านว่ากระลาการกันโชก
ให้ยากแก่ไพร่พ้าท่านให้ไหมไถ่ต้นตอลาหนึ่ง โดยยศ
ถาศักดิ์ตนคนผู้ร้ายนั้น ถ้าแลเอามาจำไว้ไซ้ ให้ไหม
ตามโทษซึ่งได้กระทำนั้น

102

๑๐๒ มาตราหนึ่ง ผู้ใดทำหนังสือร้องพ้อง ใน
พระราชอาชูาก็ดี ในลูกขุนก็ดี ถวายฎีกาก็ดี ในแพ่ง
แห่งใด ๆ เมืองในเมืองนอก แลสุภากระลาการหมาย
โฉนฎีกาไปให้มูนนายผู้มีคดีนั้นส่งให้ออกมาไต่สวน
ความ แลคนผู้นั้นรู้แล้วแลมิได้ออกไปให้ไต่สวน

ความนั้น แลทนงศักดิสำหาวไปยื้อชักเอาคนผู้หาความนั้นก็ดี ทำสิ่งประการใดๆ แก่เขาหมู่นั้นไซ้ ท่านว่ามันผู้นั้นเลมิดพระราชอาชา แลให้ไหมโดยทำแก่ท่านนั้น แล้วจึ่งให้แก้ความอันเขาหานั้นโดยตระทรวง

103

๑๐๓ มาตราหนึ่ง อันว่าความล่วงกรมนั้น ใช่ตระทรวงการตนจะว่าแลตนก็เอาความผิดตระทรวงนั้นมาบงงคับด่งนั้น ท่านว่าผู้บงงคับนั้นล่วงกรม ท่านให้ไหมจัตุรคูนโดยบันดาศักดิ์ แล้วให้ส่งกะทงความนั้นไปว่าตามตระทรวงคดีนั้นแล

104

๑๐๔ มาตราหนึ่ง ตกสินไหมพิไนยแก่ลูกเมียข้าคนเขาผู้แพ้คดีถ้อยความสิ่งใดๆ ท่านให้เกาะตัวมันผู้แพ้นั้นไว้ให้เจ้านายลูกผัวเขามาแก้สินไหมพิไนยเอง ท่านหมิให้กระลาการทำสารกรมทันขายเอาเอง ถ้ากระลาการบงงอาจขายเอาเอง ท่านให้ไหมขุนกาลสองเท่าค่าตัวนั้น ภูดายทำมะรงรู้ด้วยไซ้ ให้ไหมเท่าหนึ่งข้าขายนั้น เอาเข้าพระคลังหลวง

105

๑๐๕ มาตราหนึ่ง ขุนกาลแลภูดายพิภากษาความแลปลิกคนซึ่งมีความด้วยกันนั้นไว้แต่มันคนเดียวแก้แลแพ้ไซ้ แลขนกาลภูดายกูจำให้มันผู้แก้นั้น ใช้สันไหมพิไนยแต่คนเดียวก็ดี พระราชกฤษฎีกาท่านแต่งไว้มาก แลผ่อนให้น้อย แลปลิกคนทั้งนั้นไว้ก็ดี ท่านว่าให้มีโทษแก่ขุนกาลแลภูดาย ผู้พิภากษาแลผู้ปรับความนั้น ให้ใช้สันไหมพิไนยอันผ่อนไว้นั้น

106

๑๐๖ มาตราหนึ่ง ผู้ต้องคดีโดยตระทรวงการอันท่านอายัดแห่งใดๆ ก็ดี แลผู้พิจารณาได้ให้โฉนฎไปหาเร่งหลายคาบหลายครา แลมิออกมายังผู้พิจารณาแลพ้นแรงผู้ไปเรียกไปหาด่งงนั้น ท่านให้บอกแก่สมุหะนายก ให้นายพะทำมะรงแลมหาดไทเอามาไหมทวีคูนโดยบันดาศักดิ์ แล้วส่งไปให้พิจารณาโดยตระทรวงนั้นแล

107

๑๐๗ มาตราหนึ่ง คู่ความยงงไม่มีสำนวรก็ดี มีสำนวรแล้วก็ดี ข้างหนึ่งหลับนอนในกระลาการ จะ

ให้ถามว่าความต่อกันมิได้ขาด แลข้างหนึ่งมิได้นอน ในกระลาการ ละกระลาการคู่ความสำนวรเสีย ถ้าพ้น ๑๕ วัน ท่านว่าให้เอาผู้ละความเสียนั้นเปนแพ้ ให้เรียกเอาสินไหมทิไนยจงเตม ถ้าลูกความละเสียทงง โจท จำเลย } พ้น ๑๕ วัน ท่านให้เอาเปนพิไนยหลวง

๑๐๘ มาตราหนึ่ง นายสุภากระลาการทำชู้ด้วย ลูกความอันอยู่กลางจำนำเสมอให้สินจ้าง ถ้าหญิงนน มีผัวไซ้สุภากระลาการต้องสองโทษ ให้ลงโทษแล้ว ให้ไหมโดยผิดเมียท่าน ส่วนหญิงร้ายให้ตีด้วยลวด หนัง ๑๐ ที่ประจาน ถ้าหญิงร้องแรกขัดแขงมิฟงง ทำข่มขืนด้วยอาจไซ้ ให้ไหมกระลาการทวคูนแล้วให้ถอดเสีย

๑๐๙ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรทงงปวงหาความว่าแจรจาสันญา ด้วยลูกสาวหลานสาวท่าน ว่าไว้สิ่งของเงินทองแก่ลูกสาวหลานสาวท่านก็ดี แลชายให้มีผู้ไปสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่านบูญทายต้องกันแล้ว แล

ชายว่าเอาสิ่งของเงินทองไปไว้แก่ ลูก / หลาน ท่านแต่อำเพอใจเอง แลมันร้องพ้องให้เรียกให้ส่งลูกสาวหลานสาวท่านออกมาให้ต้องพิจารณาไซ้ ชายผู้นั้นบังอาจเหนือพระราชบัญหยัดความเมืองท่านๆ ให้ไหม ชายผู้นั้นข้อเลมิดเปนพิไนยหลวง แลให้สับศีศะสามเสี่ยง ทะเวน ๓ วัน แล้วให้สักหลังพ้องคนให้แก่มัน

110

๑๑๐ มาตราหนึ่ง ราษฎรผู้ต้องคดค้างอยู่ในกระลาการทงสองผายยงงมแลว ภอเกดอุบดเหตุแผ่นดินกลับแล้วแลต้งขึ้นใหม่ แลผ่ายข้างหนึ่งจะกลับเอาคดขึ้นว่าใหม่ไซ้ ท่านว่าๆ หมิได้เลย เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าพระมหากระษัตรดำรงเสตรฉัตรใหม่

111

๑๑๑ มาตราหนึ่ง มีพระราชบัญหยัดไว้ ว่ามผู้มากฎหมายร้องพ้องให้ผู้รักษาเมืองประทับหลังพ้องให้เจ้าตระทรวงพิจารณาไต่ถามยอมกันณศาลากลางให้รู้เหนเปนพญาณกัน ถ้าผู้รั้งกรมการผู้ใดทำนอกพระราชบัญหยัดไซ้ ให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ

112

๑๑๒ มาตราหนึ่ง บุคคลผู้ใดจะว่าถ้อยความ
กัด จะเอาทรัพย์กัด แลเกาะกุมผู้คนไว้ อยู่มาญาติ
มิตรผู้ต้องเกาะกุมนั้นมาจะประกัน แลบุคคลผู้นั้นมิให้
ประกันแลมิได้ละตัวผู้นั้นให้ไป ถ้าแลคนนั้นหลบหลีก
หนีจะเอาแก่ผู้มาว่าจะประกันนั้นมิได้

อนึ่งแม้นมีผู้เอาทรัพย์ค่าตัวผู้ต้องเกาะกุมนั้นมา
ให้แลผู้นั้นมิรับแลคนนั้นหลบหลีกหนีกัด หาโทษแก่
ผู้มาขอให้ค่าตัวนั้นมิได้

113

๑๑๓ มาตราหนึ่ง โจท / จำเลย } กัด ฝ่ายข้างหนึ่งเป็น
ญาติพี่น้องกระลาการ ท่านมิให้กระลาการรับไว้พิจารณา
เป็นอันขาดทีเดียว

114

๑๑๔ มาตราหนึ่ง ราษฎรมีคดีร้องฟ้องหากล่าว
โทษกัน กระลาการพิจารณาตก สินไหม / พินัย } กระลาการ
เรียกได้ผู้แพ้เสียให้เสร็จแล้ว กระลาการมิได้ส่งสิน
ไหมให้แก่ผู้ชะนะ พินัยมิได้ส่งเข้าพระคลังกระลาการ
ตาย ท่านให้บุตรภรรยากระลาการนั้นส่ง สินไหม / พินัย } จง

เตมตามพระราชกฤษฎีกา

115

๑๑๕ มาตราหนึ่ง ทาษสินไถ่มันมิสมักอยู่ แล มันถามเงินมาส่ง เจ้าเบยนายเงินมิรับท่านว่ามิชอบ ถ้ามันส่ง ๓ ครั้งแล้วเจ้าเบยนายเงินหมิรับให้คิดเอาสิบหยิบหนึ่งแก่เจ้าเบย เหตุว่าเจ้าเบยนายเงินทำให้ไดยากแก่ไพร่พลเมือง ถ้ามันมิส่งเงินแก่เจ้าเงินแลมันมาร้องพองภาเจ้าเงินขนสาร ให้คิดเอาสิบหยิบเอาหนึ่งแก่ทาษนั้น

116

๑๑๖ มาตราหนึ่ง ราษฎรให้เรียกเงินทาษไปยังธารมาธิกรให้พิจารณาทาษรับเงินตามหนังสือยันกระลาการเร่งมิได้เงินเอาตัวทาษลงน้ำตากแดดเร่งรัดเงินช้าถึง ๓ เดือนแล้วมิได้เงิน ให้กระลาการส่งทาษนั้นคืนให้แก่นายเงิน แลกระลาการจะเรียกเอาเงินหัว ขือคา โช่รตรวน } เชิงประกันหัวเบี้ยแก่ผู้ให้เรียกนั้นมิได้ เหตุเพราะกระลาการเร่งเงินเกินกำหนด ถ้าแลทาษเปนเวรจำอยู่ในกระลาการ แลเจ้าเงินญาติพี่น้องมิได้ให้เข้ากิน กระลาการให้เข้ากิน ถ้าผู้ใดจะช่วยไถ่แลเจ้า

เงินจะรับเอาตัวข้าไป ให้คิดเอาค่าเข้าเดือนละ ๑/๒ คิดเอาได้แต่ใน ๓ เดือน ถ้ามีผู้ช่วยทายไปในกระลาการ เกิดลูกเท่าใดๆ เปนสิทแก่เจ้าเงินเสมอนช่วยมาแต่ท้องสำเภา ถ้าผู้ใดจะให้พิจารณาว่าเปนผู้คนลูกนี่ถือสินมิได้เลย

117

๑๑๗ อนึ่ง โจท จำเลย มีถ้อยคำติงทุเลามิได้ตัด พ่อง สำนวร ให้ปฤกษายกถ้อยคำติงทุเลานั้นเสีย ให้เร่งพิจารณาตาม พ่อง สำนวร ให้เสร็จโดยพระราชบัญญัติท่านแลคดต้องที่ถามให้เอาตัวมาถามจงได้ คดต้องที่สบให้สบจงได้โดยพระราชกฤษฎีกา

118

๑๑๘ มาตราหนึ่ง ราษฎรทงงหลายมีพวกไปตีด่าฆ่าฟันแทงกันด้วยประการใดๆ ก็ดี แลผู้เจบหลายคน ถ้าจะร้องพ้องให้สุภากระลาการพิจารณา ก็ให้มันประกันให้คนหนึ่งพ้อง ถ้ามันทำร้องพ้องขึ้นคนละใบ

แลคนหนึ่งต่อใบกัด แล ๒ ๓ ๔ ๕ คนต่อใบกัดกว่าจะสิ้น
พวกมัน ท่านว่าอย่าให้รับร้องของมัน เยียใดมันมิทำร้อง
ใบเดียวกัน ให้ไหมผู้ร้องนั้นข้อเลมิดเปนพิไนยหลวง
แลพ้องของมันนั้นอย่ารับว่ากล่าวต่อไป

119

อนึ่งคดเรื่องเดียวกันมันผู้เจบพ้องแล้วๆ ญาติพี่
น้องแลผู้อื่นมาพ้องช่วยกันกล่าวโทษจำเลยแห่งเดียว
โดยคดข้อนั้นซ้ำขึ้นอีกเล่า ท่านว่าเปนพ้องกลุ้มรุมมิ
ให้รับไว้บังคับบังชา

พระไอยการลักษณอุธร

โย ธมฺมสาเต อุทเรติ โทสํ
ยกฺขทฺทสานํ วิวิธํ ปุเนว
อฏฺฏญฺจ นำ โส อุทโร ๆ นาม
ปกฺกาสิโต ว นวโม ปี องฺโค
ทฺวาทสฺส สุทฺธุตฺตริ เอกฺกวีโส
อาสาชนตฺโต ปณฺจวีส นานา

แปลเนื้อความว่า โย สภาโว อันว่าสภาวะอันใด อุทเรติ ยกขึ้น โทสญจ ซึ่งโทษกล่าว ยกขทฺทสานำ แห่งผู้พิจารณาแลกระลาการทั้งหลาย อุทเรติ รอขน ธมฺมญฺจ ซึ่งความเดิมกล่าว วิวิธำ มีประการต่างๆ ปุเนว ใหม่เล่า โส สภาโว อันว่าสภาวะนั้น ปกฺกาสิโต อันมโนสาราจารสำแดงไว้ อุทโร นาม ชื่อว่าอุธร ธมฺมสาเต ในคำภีร์พระธรรมสาตร โส อุทโร อันว่าลักษณอันยกขึ้นซึ่งโทษแห่งกระลาการ แลรอขนซึ่งความเดิมชื่อว่าอุธรนั้น ปณฺจวิโธ มีห้าประการ องฺโค คือองคอุธร นวโม เก้าประการ สุทฺโธ คือสุธะอุธร ทฺวาทสฺส สิบสองประการ อุตฺตริ คืออุตริอุธร เอกฺกวีโส ญี่สิบเบดประการ นานา

คอนา ๆ อุธร วิสญฺ ญี่สิบประการ อาสา ชนฺโต คือ อาษาชนอุธร ปญฺ ห้าประการ ภวติ มี

อันว่าลักษณอุธร ๕ ประการนี้มีอรรถาธิบายแจกออกไปโดยมาตรา อันโบราณราชกระษัตรประหยัดสั้น ๆ มาดั่งนี้

ศุภมัศดุ ๑๕๕๕ ศกศุกกรนักสัตวไพสาขมาเส ศุกบักเขทัศมีดดถยังพุทธวาร พระบาทสมเดจ์พระเจ้าเอกาทธรฐอิศวรบรมนารถบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวผู้ทรงทศมิตรราชธรรมอันมหาประเสริฐ เสดจ์ในพระที่นั่งบุษบกมาลามหาปราสาท พร้อมด้วยหมู่มุกขมนตรีกระวีราชเสนาโหราจารย จึงมีพระราชโองการมาณพระบันทูล สูรสิงหนาทดำหรัดสั่งไห้ตราพระราชกฤษฎีกาลักษณ {อาญา / อุธร} ไว้แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าผู้พิภากษาแลกระลาการผู้ใดอันอยู่ ณ เมือง {๑ ๒ ๓ ๔} บันดาต้องพิภาษ {อาญา / อุธร} ไซ้

ก็ให้มีตราไปเอาตัวผู้ต้องคดีมาพิจารณาแล้วให้พิภากษาตัดสินตามลักษณอุธร ๕ ประการดั่งนี้

1

๑ อันว่าลักษณองคอุธรมี ๙ ประการนั้น คือ หาว่ามิได้เอาพ้องแลคำกฎหมายใส่ด้วยพระทำนูน ๑ คือหาว่าไม่มีพ้องแลคำกฎหาโจทมิได้บังอาจเกาะเอาจำเลยมาถาม ๑ คือหาว่ามิได้ถามตามหนังสือร้องแลคำกฎหาถามความตัดเนื้อความเสีย ๑ คือหาว่าแต่งพ้องให้โจทแต่งคำให้การให้จำเลยแลให้คารมแก่ โจท จำเลย ๑ คือหาว่ารับพ้องคนทุศลหาความพ่อแม่บู๋ญาตายายรับไว้บังคับบันชา ๑ คือหาว่าถามความไม่รับในสำนวรเขียนเอาว่ารับ ๑ คือหาว่าจำเลยให้การต้องข้อมิเขียนเอาเขียนเอาตามชอบใจ ๑ คือหาว่าเปนใจดัดแปลงสำนวรเสียสอดข้อเนื้อความลง ๑ คือหาว่าจำเลยยังมิได้แก้พ้องกลับพ้องกล่าวโทษค่ความ กลับโจทเปนจำเลยปิดข้อความเก่าเสีย ๑

อันว่าองคอุธร ๙ ประการนี้ ถ้ากระลาการแพ้แก่โจทสำนวรเดิมนั้นเดจขาด ให้ยกสำนวรซึ่งพิจารณาไว้นั้นเสีย

2

๒ อันว่าลักษณสุธะอุธรมี ๑๒ ประการนั้น คือ หาว่าทอดโฉนฎบาดหมายให้ ขาด เหลือ } ชื่อ ๑ คือหาว่าถามความแล้วอำยวนสำนวรไว้ไม่พิจารณา ๑ คือหาว่าถามความอ่านพ้องให้ลูกความพังมิสันข้อความ ๑ คือหาว่าถามความกะข้อให้เกินข้อความ ๑ คือหาว่าถามความข้อบัติเสทเอาเปนข้อภากเสท ๑ คือหาว่าถามความลงหลักเพชแล้วมิได้มกระเบียด ๑ คือหาว่าถามความข้ออ้างมิเขียนเอา เขียนเอาเปนข้อต่อ ๑ คือหาว่าคัดเทียบสำนวรมิให้ โจท จำเลย } รู้ ตัดข้อใจความเสีย ๑ คือหาว่าคัดสำนวรเปลี่ยนข้อ ๆ อ้างเปนข้อต่อมิต้องสำนวร ๑ คือหาว่าชสำนวรอำยวนสำนวรไว้มชให้สันสำนวรมิได้แจ้งข้อความ ๑ คือหาว่ามิได้เขียนเอาคำคู่ความตัดสำนวรเขียนเอาไว้แล้วลบเสีย ๑ คือหาว่าเขียนระวางใบสัจมิได้อ่านให้คู่ความพังแลแปลงใบสัจเสีย ๑

3

อันว่าลักษณอุตริอุธรมี ๒๑ ประการนั้น คือหา

ว่ามิได้เกาะคู่ความทั้งสองไว้ เกาะไว้แต่ข้างเดียว ๑ คือหาว่าเกาะคู่ความหน่วงเหนี่ยวไว้ เรียกเอาข้ารดชาแต่ข้างหนึ่ง ๑ คือหาว่ามิได้เอาคำประกันไว้ให้ลูกความหนี ๑ คือหาว่าเปนใจนำพูดจาให้คู่ความมีคำติง ทุเลา ๑ คือหาว่าคำพิภากษาเปนยุติธรรมแล้วมิได้กระทำตาม ๑ คือหาว่ามิได้ถามพญาณโดยบังคับเกาะพญาณไว้มิให้แก้ต้าน ๑ คือหาว่าสับพญาณมิให้พญาณสับดษาบาลตวตอหน้าพระ พุทธ ธรรม สงฆ เจา ๑ คือหาวารปตงเลาคำตัด พ้อง สำนวร แล้วอันไว้มิได้ชแก่ผู้พิภากยา ๑ คือหาว่าคัดสำนวรชขาดมิให้ลูกความรู้ ให้ข้อใจความขาดเสีย ๑ คือหาว่าเอาเทียบสำนวรผูกไว้มิให้ลูกความทั้งสองรู้ ๑ คือหาว่าแก้สำนวรออกมิให้ลูกความรู้เหนผูกไว้มิอ่านให้ฟัง ๑ คือหาว่าให้นัดแลรับผัดไว้แต่ข้างเดียว ให้นัดมิได้เรียกเอาคำนัดไว้ ๑ คือหาว่าเอาสำนวรอ่านชี้มิได้เอาลูกความไปให้ รู้ เหน ให้ได้ยิน ๑ คือหาว่ามิคุมเอาลูกความไปรับสัจส่งสัจเอาใบสัจ

ไปส่งแต่อำเพอใจ ๑ คือหาว่าไปรับสัจมามิให้ลูกความรู้ ๑ คือหาว่ามิได้เอาใบสัจมาให้ลูกขุนพิภากษาก่อนเรียกเอา สินไหม พินัย ๑ คือหาว่าท่านพิภากษาตัดสินยังไม่แล้วบังคับเอาเอง ๑ คือหาว่าเร่งสินไหมได้แล้วมิส่งให้แก่ผู้ชะนะให้สินให้ครบ ๑ คือหาว่ามิได้อ่านคำพิภากษาให้ลูกความฟังผิดแลชอบ ๑ คือหาว่ามิได้บังคับบันชาตามมิในถ้อยคำสำนวร ๑ คือหาว่าคัดสำนวรไว้ให้ลูกความคิดแก้สำนวร ๑

๓ อันว่าลักษณนานาอุธรมี ๒๐ ประการนั้น คือหาว่ารับฟ้องไว้ท่านยังมิได้บังคับหมายก่อนบังคับ ๑ คือหาว่ามิได้เอาคู่ความมาถาม โดยท่านบังคับบันชา ๑ คือหาว่าถามความมิได้มีผู้นั่งกำกับให้ถาม ถามแต่อำเพอใจ ๑ คือหาว่าท่านมิได้บังคับบันชาเอาเนอความผิดกระทรวงล่วงกรมมาว่า ๑ คือหาว่ามิได้เปนกระลาการเอาท่านมาไต่ถามโดยพะละการเอง ๑ คือหาว่ามิได้มีระวางให้ปรับลงเอาทรัพยแก่ท่านแต่อำเพอใจ ๑ คือหาว่าบังคับเอาคู่ความไว้ใช้มิได้เร่งทรัพยให้

แก่ผู้ชะนะแลได้แล้วแกล้งบังไว้ ๑ คอหาว่าเอาสินจ้าง
แลทำชู้ด้วยลูกความแลข่มขืนลูกความ ๑ คอหาว่า
เรียกเอาเงินข้าริดชาข้าบังคับนั้นให้ล่าเหลือ ๑ คอหา
ว่าพิจารณาความเสร็จแล้วมิได้ส่งทรัพย์ผู้คนช้างม้า
โคกระบือให้โดยท่านบังคับ ๑ คอหาว่าคุมยาเหดผูก
ไพร่แก่ลูกความวิวาทพาลเฉลาะ ๑ คอหาว่าเสพสุรา
ทำหยาบช้าแก่ลูกความรับพ่องรับคำกฎไว้พ้นกำหนฎ
เจดวัน ๑ คอหาว่าเอาทายแลบุตรเปนผู้ดายเอาคน
ทุศิลเปนผู้คุม ๑ คอหาว่าเอาคู่ความซึ่งเปนญาติพี่น้อง
ไว้พิจารณา ๑ คอหาว่าเปนมิศหายชอบใจกันกับลูก
ความสมเลด้วยกัน ๑ คอหาว่าเปนโจรมิได้อยู่ในสัจา
พิศถานแลความสัจ ๑ คอหาว่ายุะให้ลูกความหา
อาญา / อุธร แก่ผู้พิภากษาแลพร่อง นัด / ผัด ๑ คอหาว่าลูก
ความยอมมิได้เอาใบยอมขึ้นว่าแก่ผู้พิภากษา บังคับ
บันชาเอาเอง ๑ คอหาว่ารับคำ ร้อง / กฎ แล้วหน่วงคด
ไว้ให้ช้าพ้นอายุความมิได้ให้บังคับบันชา ๑ คอหาว่า
ท่านบังคับข้อความให้ซักให้ถาม มิซักมิถามให้ต้อง
ตามข้อบังคับบันชา ๑

5

อันว่าลักษณอาษาชะณะอุธรมี ๕ ประการนั้น คือ หาว่าพญาณมิได้รู้มิได้เห็นอาษาเข้ามารับสมอ้างติจใจมิฟัง ๑ คือหาว่าพญาณรู้เห็นมิได้รับตามรู้ตามเห็น ๑ คือหาว่าพญาณรู้เห็นอยู่แล้ว เปนใจเข้าด้วยข้างหนึ่งไปเผชิญมิให้พบแกล้งหลบเสีย ๑ คือหาว่าพญาณอำยวนความไว้มิให้การให้สันอันข้อใจความไว้ ๑ คือหาว่าพญาณแกล้งมิจริงนิ่งเสียกดมิได้ษาบาลตัวกด ๑

6

อันว่าลักษณสุธะอุธร อุตริอุธร นานาอุธร อาษาชะณะอุธรทัง ๔ ประการนี้ ถ้ากระลาการแพ้ไซ้ ให้ส่งคู่ความเดิมแลถ้อยคำสำนวรเดิมมาให้กระลาการใหม่พิจารณาให้สำเรจ์

แลให้มุกขมนตรีผู้พิภากษาผู้เปนสุภากระลาการทุกตระทรวงทบวงการให้รู้จักลักษณอุธรทัง ๕ ประการนี่จึงจะเปนผู้พิภากษาแลสุภากระลาการได้

องคอุธรนั้นชะณะแก่สุธะอุธร สุธะอุธรนั้นชะณะแก่อุตริอุธร อุตริอุธรนั้นชะณะแก่นานาอุธร นานาอุธร

นั้นชะณะแก่อาษาชะณะอุธร ถ้าโจทหา อาญา อุธร ๒ ๓ ๔ ข้อ

เปน องค สุธะ อุตริ นานา อาษาชะณะ อุธรระคนปนกันก็ดี ถ้าชะณะในอุธรข้อใหญ่แต่ข้อหนึ่งก็ให้เอาอุธรทั้งนั้นเปนชะณะด้วย ถ้าแพ้ในอุธรข้อใหญ่แต่ข้อหนึ่งกดก็ให้เอาอุธรทั้งนั้นเปนแพ้แก่กระลาการด้วย แลให้ผู้พิภากษาบังคับบันชาโดยคำพิภาศแห่งอธรเอาเปนแพ้ เปนชะณะแก่กันโดยลักษณกล่าวไว้นี้

7

๔ มาตราหนึ่ง เจ้าพญาแลพญาพระหลวงเจ้าราชนิกุนขุนหมื่นพันทนายอันท่านอายัดไว้ให้พิจารณาบังคับบันชาความโดยตระทรวงแห่งตน แลเน่งความอำยวนไว้กดี เหนแก่บุกคนซึ่งเปนสมักสมาอาไศรยแห่งตน มิได้พิจารณาบังคับบันชาว่ากล่าวให้สิ้นสำนวรกดี แต่งหนังสือร้องพ้องติงทุเลาแนะนำสอดใส่ให้ลูกความข้างหนึ่งกดี เอาลูกความไปใช้การเรือนกดี ให้

ญาติพี่น้องพ้องพันแห่งตนเอาไปใช้การเรือนกัด เหน
ลูกความหมดหน้ามั่งมี ทำกลอุบายคิดอ่านถ้อยความ
ให้เริศร้างกัด เอาลูกความมาเป็นข้าใช้กัด เป็นลูก
เมียตนกัด คะดีถ้อยความเป็นตระทรวงตนได้ว่ากล่าว
ถอว่ากล่าวได้มิได้ว่ากล่าวเน่งไว้กัด พิจารณาบังคับ
บันชามิให้สิ้นสำนวร แถลงสำนวรอันถ้อยคำเขาบมิ
แจ้งจริงกัด กล่าวถ้อยคำลำเอียงเถียงต่างลูกความอวย
ให้แก่ข้างหนึ่ง เหนแก่สินจ้างสินบน กล่าวกลเพทุบาย
ภายนอกทำบริสุทธิ ภายในเป็นโกหกมารยาเข้าด้วย
ข้างหนึ่งกัด เรียกเอาเงินทองแก่ลูกความล่าเหลือกัด
ทำชู้ด้วยลูกความกัด อนึ่งใช่ตระทรวงการตน ๆ เอา
ความผิดตระทรวงล่วงกรมมาว่ากล่าวดังนี้ ท่านว่าผู้นั้น
เลมิด

๕ มาตราหนึ่ง ถ้าลูกความจะร้องพ้องหาอุธร

กระลาการสาร เดียว กันถึง ๒ ๓ ๔ คน ว่ากระลาการ

พิจารณาความมิเป็นยุติธรรม์ เข้าด้วยฝ่าย โจท จำเลย กัด

ให้กระลาการใหม่ซึ่งได้พิจารณาอุธรนั้นหมายไปเอา
กระลาการเก่ามาพิจารณาแต่คนหนึ่ง ให้แก้ต่างกันตาม
ข้อความอาญาอุธร ๒ ๓ ๔ } คนนั้น ถ้ากระลาการแพ้ อาญาอุธร }
ไซ้ ให้เอาบันดาศักดิกระลาการผู้สูงนาผู้เดียวตั้งไหม
ผู้แพ้นั้นตามบทพระไอยะการ แล้วให้ใช้ทุนค่าริดชา
ผู้ชะณะจงเตม แลคู่ความเดิมนั้นให้ส่งให้กระลาการ
ใหม่พิจารณา โจทให้คงโจท จำเลยให้คงจำเลย ถ้า
กระลาการชะณะอธร ให้ปรับผ้หากล่าวโทษกระลาการ
ตามบทพระไอยะการ แล้วให้ใช้ทุนค่าริดชาแก่ผู้
ชะณะซึ่งต้องเสียในสารใหม่นั้นให้ครบ แล้วให้เอา
รูปความเดิมนั้นเปนแพ้แก่ผู้มิได้หาอุธรด้วย ให้ส่งโจท
ไปแก่กระลาการเก่าปรับเอาตามรูปความเดิมโดยบท
พระไอยะการ

๙

๖ มาตราหนึ่ง ผู้มีคะดีกล่าวโทษผู้พิภากษา ว่า
พิภากษาผิดให้เรียกเอาคำพิภากษามาดู ถ้าพิภากษาผิด
ไซ้ ให้ไหมผู้พิภากษาเปนข้อเลมิด แล้วให้ใช้ทรัพย
เท่าพิภากษาผิด ถ้าพิภากษาต้องด้วยพระธรรมสาตร

ราชสาตรไซ้ ให้ไหมผู้กล่าวหาสองเท่าพิภากษาอันต้องด้วยพระธรรมสาตรราชสาตรนั้น

10

๗ มาตราหนึ่ง ถ้าคู่ความติจใจหา อาญา / อุธร กรมการผู้เปนกระลาการได้ถามให้ปะหลัดยกกระบัดพิจารณา ถ้าคู่ความติจใจหา อาญา / อุธร ปะหลัดยกกระบัดให้ผู้รักษาเมืองผู้รั้งพิจารณาถ้ามิได้กระทำตามให้ลงโทษโดยโทษานุโทษ ๖ สถาน

11

๘ มาตราหนึ่ง ผู้ต้องคดีณะโรงสารกรมใดๆ แลฝ่ายโจทกดผ่ายจำเลยก็ดี ให้ทำหนังสือพ้องกล่าวโทษอุธรให้เรียกผู้พิจารณา ผู้คุมกระลาการสารหนึ่งแล้วแลกระลาการใหม่เอากระลาการเก่ามาพิจารณา แลกระลาการเก่าออกมาแก้อุธรต่อด้วยลูกความ ๆ เหนเนื้อความมันพิรุท แลทำกลสนเท่กล่าวปลูกผูกพันเทจใส่ความเอาแก่ผู้คุมกระลาการใหม่ผู้รับพ้องอุธร ให้พิจารณากระลาการผู้คุมไปสารหนึ่งอีกเล่า ท่านว่ามันอุธรถึงสองสารสามสารนอกพระราชบัญดี มันทำประ เว่ / วิง ขัดตัวไว้ให้ยากแก่กระลาการดั่งนั้นไซ้ อย่า

ให้พิจารณาเนื้อความนั้นเลย ให้คนพ้องให้แก่มันแลส่งตัวมันไปยังกระลาการเก่า ให้กฎเอาเนื้อความเดิมเปนแพ้แก่กัน ให้เอาทุนรูบความตั้งไหมทวีคูนยกทุนออกไว้เหลือนั้นเปน สิ้นไหม พินัย กึ่ง

12

๙ มาตราหนึ่ง ถ้าลูกความพ้องกล่าวโทษอุธรกระลาการพะธำมะรง มิได้ให้เรียกให้พิจารณาแลให้เบิกแต่คู่ความไซ้หนังสืออุธรนั้นท่านบพิงให้พ้อง และให้ไหมผู้อุธรนั้นเปนอาญาหลวง แล้วให้กระลาการเก่าพิจารณาตามหนังสือพ้องก่อนนั้นสืบไปให้แล้ว

13

๑๐ มาตราหนึ่ง โจทจำเลยก็ดีพ้องกล่าวโทษหาอุธรให้เรียกกระลาการพะธำมรงว่าความประการใดๆ ก็ดี แลกระลาการยังมิได้ออกมาแก้อุธรต่อกันก่อนแลลูกความผู้อุธรรู้ตัวว่าผิด ไปคิดด้วยผู้รู้แต่งคารมความคิดอ่านแปรใหม่ยื่นซ้ำขึ้นอีกใบหนึ่งเล่า ทำเปนถ่ายโทษกล่าวโทษกระลาการ แลคู่ความปนกันเข้าขันจะพิสูทด้วยกระลาการอีกเล่านั้น จะให้พิสูทมิได้ มัน

เลมิดทำนอกพระราชบัญัติให้ ไหมเปนอาญาหลวงแล้ว
ศักหลังพ้องถ่ายโทษนั้นคืนให้แก่มัน

๑๑ มาตราหนึ่ง ผู้พิภากษาพิภากษาข้อความให้ใส่ด้วยบทพระไอยการใบสัจยังมิกลับมาก็ดี ประการหนึ่งยังแต่จะส่งสัจไปให้ปรับก็ดี ประการหนึ่งปรับมาเรียกเงินแล้วพัน ๖ เดือนก็ดี ๓ ประการนี้ ถ้าลูกความพ้องกล่าวโทษกระลาการหาอุธรให้เบิกคู่ความก็ดี กล่าวโทษผู้พิภากษาก็ดี ท่านว่าอย่าให้ขุนโรงขุนสารรับเอาว่ากล่าวพิทูลแก่พระผู้เปนเจ้าเลย เพราะมันเหนเนื้อความจะแพ้แล้ว มันจึ่งพ้องหาอุธรให้เบิกต่อกันไปถึงสองสารสามสาร จะให้เนื้อความช้านานออกไป ผู้นั้นเลมิดพระราชบัญัติ ให้เอาผู้พ้องสับสามเสียงทะเวนสามวันอย่าให้ชาวเมืองเอาเปนทำเนียม แลผู้รับพ้องนั้นให้ไหมตามบันดาศักดิ แล้วให้ส่งตัวผู้พ้องไปแก่กระลาการเก่าให้กฎเอาความนั้นเปนแพ้

16

๑๒ มาตราหนึ่ง โจทก์จำเลยก็ดี พ้องกล่าว โทษหา อาญา อุธร กระลาการแลธำมรง ว่าอำยวนเนอ ความไว้ให้ช้าก็ดี ว่าลบสลายสำนวรเข้าร่วมคิดกันแต่ง คารมให้แก่โจทก์จำเลยก็ดี ว่าทำผิดสิ่งใด ๆ ก็ดี ให้เรียกกระลาการธำมะรงออกมาพิจารณา ถ้าสวรสับขับแท้ต่อกันเปนสัจจริงว่ามันทำผิดบัดสำนวรเขาไซ้ ท่านว่ามันเลมิดให้เอาบันดาศักดิกระลาการตั้งไหมตัวเองเปนเบี้ยเลมิด ถ้าเขาเสียทรัพยเท่าใด ๆ ให้กระลาการใช้ให้แก่เขาเท่าพิจารณาผิด

16

๑๓ อนึ่งมีกฎให้ไว้ว่า รายฎรร้องพ้องหาความแก่กันด้วยเนอความสิ่งใด ๆ แลลูกความเหนความข้างตัวนั้นพรุท แลทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวาย กล่าวโทษหา อาญา อุธร ๔ ๕ กระลาการ ข้อก็ดี ถ้าโจทแพ้กระลาการแต่ข้อหนึ่งไซ้ เนอความซึ่งหาอาญาอุธร ๔ ๕ ข้อนั้นให้เอาเปนแพ้ด้วยจงสัน ถ้าเปนเนอความหลวงให้ขับ

เฒ่ยนโจทนั้นจงหนัก ให้ริบราชบาทเอาตัวเข้าคุก ถ้า
เนื้อความรายฎรหาแก่กัน ให้ปรับไหมเอาตามบันดา
ศักดิตามพระไอยะการให้ใช้ทุนผู้ชะณะจงเตม ถ้า
กระลาการแพ้แก่อุธรเปนเนื้อความหลวง ให้ขับเฒ่ยน
โบยตีเอาตัวเปนโทษ ถ้าเนื้อความรายฎรหาแก่กันให้
ปรับไหมตามบันดาศักดิ แล้วให้ใช้ทุนผู้ชะณะจงเตม
แลคู่เบิกนั้นให้ส่งไปแก่กระลาการอื่นให้พิจารณา ถ้า
หากันติจพันพระราชทรัพยเปนหลวง ให้นำเนื้อความ
กราบทูลพระกรรุณา

อนึ่งรายฎรร้องพ่องหาความแก่กัน ด้วยเนื้อความ
สิ่งใดๆ กระลาการยังไม่ได้ถามต่อกัน ฝ่ายข้างจำเลย
ไปร้องพ่องเหนือพ่องโจท อย่าให้กระลาการเอาเนื้อ
ความใบพ่องถามโจทกลับเปนจำเลย ให้กระลาการเอา
เรื่องความโจทพ่องก่อนนั้นแต่งระวางไปให้ปรับจำเลย
ซึ่งยังมิได้แก้พ่องก่อนกลับมาพ่องเมื่อภายหลังเหนือ
พ่องนั้น ถ้าปรับมาเปนประการใดให้กระลาการทำ
ตามกฎ

กฎให้ไว้ณวัน ๑๐ ๔+๘ ค่ำปีเถาะตรีนิศก

17

๑๔ กฎให้ไว้แก่กระลาการทั้งปวงว่า ราษฎรผู้มีคดีเห็นว่าเนื้อความตนเพลี่ยกพล้ำ ย่อมพ่องหากล่าวโทษกระลาการ แลเบิกคู่ความไปถึง ๒ ๓ ๔ สารให้เสียค่าธรรมเนียมทุกสาร พญาบาทผู้ว่าเนื้อความช้าอยู่หลายปีหลายเดือน เพราะกระลาการมิได้พิจารณาตัดสินเนื้อความให้ขาด จึงผันแปรเนื้อความยืดยาวไปมิรู้แล้ว ถ้าเห็นเนื้อความจะแพ้แล้วจะหา อาญา อุธร กระลาการให้กระลาการใหม่พิจารณา อย่าเพ่อเบิกให้ลูกความไปจากกระลาการเก่าก่อน ให้เอาแต่กระลาการซึ่งต้อง อาญา อุธร ไปพิจารณาก่อน ถ้ากระลาการแพ้แก่โจทในองคอุธรไซ้ ให้ยกสำนวรเก่านั้นเสียให้เอาพ่องเก่านั้นพิจารณาตามเรื่องราวพ่องเก่านั้นสืบไป อย่าให้กลับโจทเปนจำเลย

18

๑๕ กฎให้ไว้แก่กระลาการทั้งปวงว่า ถ้าลูกความติจใจทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวายกล่าวโทษกระลาการ

แลทรง ฯ โปรดเกล้า ฯ ให้เอากระลาการมาพิจารณา ถ้าแลกระลาการเปนขุนโรงขุนสารก็ให้คัดเอาสำนวรเก่าส่งให้เจ้ากรมปลัดกรมกราบทูลพระกรรุณาให้แจ้ง ถ้าทรงพระกรรณาให้กระลาการใหม่เอากระลาการเก่ามาพิจารณาจึงทำตามรับสั่ง

19

๑๖ กฎให้ไว้แก่กระลาการทั้งปวงว่า ถ้ากระลาการแพ้แก่ อาญา / อุธร ให้ปรับกระลาการตามบันดาศักดิเปนพิไนยหลวง แลลูกความเดิมนั้นให้ส่งไปตามกระทรวง ถ้าโจทผู้หา อาญา / อุธร นั้นแพ้แก่กระลาการไซ้ให้ไหมโจทผู้แพ้ตามบันดาศักดิทวีคูน แล้วให้ปรับตามรูบความเดิมด้วย

20

อนึ่งมีบทพระไอยการ ปรับมาเปนสินไหมพิไนย แลผู้พิภากษาได้ปฤกษาทับสัจให้เรียกเอาเงิน สินไหม / พิไนย ตามบทพระไอยะการแล้ว แลผู้จะเสียยังมิได้เสียเงินตามคำพิภากษาก่อน แลโจทกดจำเลยกดมาพองหา อาญา / อุธร สุภากระลาการจ่าผู้ดายเสมียรมิได้อุธรถึงใบสัจ

ว่ากระลาการทำข่มเหงมากเปนน้อย น้อยเปนมากแล แปลงใบสัจแปลงบทพระไอยะการเสียไซ้ ก็ให้เรียกเอาเงินตามใบสัจก่อน แล้วจึ่งให้กระลาการแก้ {อาญา อุธร} สับไป

21

อนึ่งหา {อาญา อุธร} กระลาการมิได้กล่าวโทษผู้รักษาเมือง {บลัด ยกกระบัด} อย่าให้ส่ง ถ้าหา {อาญา อุธร} เสมียรผู้คุมขุนสานกรมการให้พ้องแก่ {บลัด ยกกระบัด} ๆ มิรับให้พ้องแก่ผู้รักษาเมือง ๆ มิรับจึ่งให้เข้ามาพ้องณะกรุง ๆ

อนึ่งคู่ความติจใจหา {อาญา อุธร} กรมการผู้เปนกระลาการไต่ถามให้ {บลัด ยกกระบัด} พิจารณา ถ้าคู่ความติจใจหา {อาญา อุธร} บลัดยกกระบัด ให้ผู้รักษาเมืองผู้รั้งพิจารณาถ้ามิได้ทำตามให้ลงโทษหกสถาน

22

ศุภมัศดุ ๑๑๕๒ ศกวอกนักสัตวสังวัจฉะระอาสาทมาศ ศุกขบักอัฏมีดถษฐีคุรุวาระ พระบาทสมเดจ์

บรมธรรมิกกะมหาราชาธิราชรามาธิบดีศรีสุรินทน
ฤบดินทรบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัว เสดจ์ออกณะ
พระธินั่งจักรพรรดิพิมานพร้อมด้วยมุกขมนตรีกระวีราช
สุรวงษพงษพฤฒาโหราจารย จึงมีพระราชโองการมาณ
พระบันทูลสูรสิงหนาทดำหรัดว่า นายทองรอดพ้อง
กล่าวโทษ {พญาสุพันทบุรี กรมการ} ว่านาย {สระ คง} เปนผู้ร้ายตี
ชิงกระบือไป รู้จักตัวว่านาย {สระ คง} เปนผู้ร้าย กรมการ
ได้ตัวมาถามพญาสุพันทบุรีเสยมสอนนาย {สระ คง} ให้
แก้ว่าหามิได้ ครั้นพิจารณาไม่สมพ้องนายทองรอด
โจทแพ้แก่อุธรให้ปรับเปนพิไนยใช้ทุนนั้น ยังหาเปน
ยุติธรรมไม่

แต่นี้สืบไปเมื่อหน้า ถ้าโจทหากันว่าความเดิม
นั้นเปนโจรผู้ร้าย แลจะมาพ้องหา {อาญา อุธร} กล่าวโทษ
กระลาการผู้รักษาเมืองกรมการด้วยประการใด ๆ ถ้า
โจทแพ้แก่ {อาญา อุธร} แล้วจะมิให้ปรับไหมก็จะดูเยี่ยง
หย่างคบคิดกันหา {อาญา อุธร} กระลาการ แลผู้รักษาเมือง

ผู้รั้งกรมการ ซ่องพิจารณาเปนยุติธรรมดีอยู่หาความผิดไม่ เนื้อความผู้ร้ายก็จะพลอยค้างช้าไป ครั้นจะส่งสัจไปให้ปรับโจทผู้แพ้แก่ อาญา / อุธร ก่อนเล่า ก็จะยากจนไปในสาน อาญา / อุธร ความเดิมนั้นก็จะเริดร้างค้างสูนไปจะมิได้คนร้ายในแผ่นดินนั้นให้งด อาญา / อุธร ไว้เร่งส่งความโจรให้เจ้ากระทรวงพิจารณาตามข้อความผู้ร้ายให้เสรจ์ก่อน จึงให้กระลาการสาน อาญา / อุธร ส่งสัจไปให้ปรับโจทผู้แพ้ อาญา / อุธร ต่อภายหลัง จึงจะได้คนร้ายในแผ่นดินโดยสดวก

พระไอยการลักษณผัวเมีย

ในลักษณผัวเมียนี้มีบาฬีในคำภีร์พระธรรมสาตร กล่าวดั่งนี้ ชายมฺปติกสฺส วิปตฺติเภทา แปลเนื้อความว่า วิปตฺติเภทา อันว่าปรเพทแห่งผัวเมียอันจะบังเกิดอธิกรเปนมูลวิวาทต่าง ๆ นักปราชพึงรู้โดยสาขะคดี มีประการอันมาก อันบุราณราชกระษัตร มีพระราชบัญญัติจัดเปนบทมาตราสืบ ๆ มาดั่งนี้

ศุภมศดุ ๑๕๐๔ ศกชวดนกสัตวเดือน ๑๑ ขน ๕ ค่ำ จันทวาระ มีพระราชโองการมานะพระบันทูลพระราชอาชูาสมเดจพระเจ้ารามาธิบดี ศรีบรมจักรพรรดิราชาบพิตรเปนเจ้าอยู่หัว ให้ตราพระราชกฤษฎีกาบัญญัติคำนับเผดียง แก่เสนาพฤฒามาตยราชมนตรีกิริโยธามุข ทุกกระทรวงทบวงการทหารพลเรือนซ้ายขวาประชาราษฎรทั้งหลายสมสังกัดพรรคอันมีในแว่นแคว้นพระนครศรีอยุทธยา มหาดิหลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย ตั้งแต่นี้สืบไปเมื่อหน้า

อันว่าลักษณเมียนั้นมี ๓ ประการ ๆ หนึ่งหญิงอันบิดามานดากุมมือให้เปนเมียชาย ได้ชื่อว่าเปนเมียกลางเมือง

ประการหนึ่งชายขอหญิงมาเลี้ยงเปนอนุภรรยา หลั่นเมียหลวงลงมา ได้ชื่อว่าเมียกลางนอก

ประการหนึ่งหญิงใดมีทุกขยาก ชายช่วยไถ่ได้มาเหนหมดหน้าเลี้ยงเปนเมีย ได้ชื่อว่าเมียกลางทาษ

ถ้าชายใดทำชู้ด้วยเมียกลางเมือง ให้ไหมจงเตมโดยพระราชกฤษฎีกา ถ้าชายใดทำชู้ด้วยเมียกลางนอกให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกาเดิม ทำ ๕ ส่วนยกเสียส่วน ๑ เอา ๔ ส่วน ถ้าชายใดทำชู้ด้วยเมียกลางทาษ ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา ทำ ๕ ส่วน ยกเสีย ๒ ส่วน เอาสามส่วน

ส่วนหญิงอันร้ายให้เอาเฉลวปะหน้า ทัดดอกฉบาแดงสองหู ร้อยดอกฉะบาเปนมาลัยใส่ คอ ศีรษะ ให้นายฉะมองตีฆ้องนำหน้าประจานสามวัน ถ้าจไถ่โทษประจาน ให้ไถ่ตามกระเสียรอายุสมหญิงเปนข้าหย้าช้างหลวง ถ้าชายผัวมันยังรักเมียมันมิให้ประจานไซ้ ให้เอาสินไหมเข้าพระคลังหลวง

ถ้าหญิงนั้นยังทำชู้ด้วยชายผู้เดียวนั้น ถึงสองถ่าเล่าไซ้ให้ไหมทวีคูน ถ้าทำชู้เปลี่ยนชายอื่นให้ไหมชายชู้นั้นโดยปรถมผิดเมีย ส่วนหญิงนั้นให้โกนศีศะเปนตะแลงแกง เอาขันขาหย่างประจาน แล้วให้ทเวนรอบตลาดแล้วให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที ถ้าผัวมันยังรักเมียมัน แลมิให้ลงโทษแก่เมียมันไซ้ให้เอาสินไหมเข้าพระคลังหลวง ถ้าหญิงนั้นมันยังทำชู้ด้วยชายอื่นเล่าไซ้ท่านมิให้ไหมชายชู้นั้นเลย ส่วนหญิงนั้นให้ลงโทษดุจเดียว แล้วให้สักรูป ชาย / หญิง ไว้ในแก้ม ถ้าชายผัวมันยังรักเมียมัน แลมิให้ลงโทษไซ้ให้สักทัง หญิง / ชาย นั้นแล

อันว่าลักษณผิดภรรยาท่านยังมีถึงชำเรา ๕ ประการ ประการหนึ่งชายยุดมือถือนมหยอกเมียท่าน ประการหนึ่งยามีท่านหมิอย่ขนไปหาเมียท่านถึงในเรือน ประการหนึ่งไปหาเมียท่านในที่ลับ ประการหนึ่งชายลักลอบพูดจาด้วยเมียท่าน ประการหนึ่งไปหาเมียท่านถึงในห้องที่นอน ๕ ประการนี้ได้ชื่อว่าผิดภรรยาท่านยังมีถึงชำเรา ให้ปรับไหมโดยอันดับ

1

๑ มาตราหนึ่ง ชายใดข่มขืนภริยาท่านถึงชำเรา ให้ไหมโดยประถมผิดเมียทวีคูน ถ้าข่มขืนมิได้ถึงชำเรา ให้ไหมโดยปรถมผิดเมีย

2

๒ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเล้าโลมจับมือถือนมกอดจูบเมียท่านก็ดี ผัวท่านไม่อยู่ไปหาเมียท่านถึงในเรือนแล ในสถานที่ลับ ไม่มีผู้ใดอยู่ด้วยเปนกำนับก็ดี ไปหาเมียท่านถึงที่นอนในห้องอย่แต่สองต่อสองก็ดี ท่านให้ไหมชายนั้นกึ่งเบี้ยปรถมผิดเมีย ถ้าผู้ใดกล่าวคำแพละโลมเมียท่านก็ดี ลักลอบพูดจาด้วยเมียท่านก็ดี พิจารณาเปนสัจไซ้ ให้ไหมชายนั้นกึ่งเบี้ยชักมือถือนมกอดจูบนั้น

3

๓ มาตราหนึ่ง ผู้ใดไปการณรงคสงครามก็ดี โดยเสดจพระผู้เปนเจ้าก็ดี ไปราชการก็ดี อยู่พายหลังมีผู้มาทำชู้ด้วยเมียท่านไซ้ ให้ไหมทวีคูน

4

๔ มาตราหนึ่ง ชายใดทำชู้ด้วยเมียท่านไซ้ ให้ไหมโดยปรถมผิดเมีย ถ้ามีผู้ชักสื่อให้ไหมผู้ชักสื่อกึ่งผู้ผิดเมีย ถ้าผู้ใดเปนใจสมรู้ให้ทำชู้ด้วยเมียท่าน ให้ไหมกึ่งผู้ชักสื่อ ถ้าเจ้าไช้ให้ข้าชักสื่อ ท่านว่าข้าเถยเจ้ามิได้ อย่าให้ไหมทาษนั้นเลย ให้ไหมเจ้านั้นโดยชักสื่อออกลาหนึ่ง

กล่าวลักษณเมีย ๓ ประการแลปรับโทษผิดเมียโดยสงเขบแต่เท่านี้

5

๕ มาตราหนึ่ง หญิงอันแรงทำชู้เหนือผัว ผัวมันเอาสันไหมถึง ๒ ถ่าแล้ว มันยังทำชู้สู่ชายเหนือผัวมันอีกเล่าไซ้ ท่านว่ามิให้ไหมชายชู้นั้นเลย

6

๖ มาตราหนึ่ง ชายใดสู่ขอเอาหญิงคนขัน/รา เทียวขอทานเลี้ยงชีวิตรแลหญิงนครโสเพนีมาเลี้ยงเปนเมีย ทำชู้เหนือผัวก็ดี หญิงใดทำชู้เหนือผัวดุจดั่งอำแดงอู ผู้เปนเมียพระจุลาไภยร้างกันอยู่ หลวงราชรินเปนผัว

เล่า ครั้นผิดกับหลวงราชรินร้างกันอยู่ มาเอาเจ้าชาด
เปนผัวเล่า พระจุลาไภยผัวเก่าทำฎีกาทูลเกล้าฯถวาย
หาความหลวงราชรินเจ้าชาต ถ้าหญิงใดดุจดังอำแดงอู
นกด ผัวรู้ด้วยประการใดๆ พิจารณาเปนสัจไซ้ ท่าน
ให้ผจาน หญิง / ชาย นั้นด้วยไถนา ส่วนหญิงอันร้ายให้เอา
เฉลวปะหน้าทัดดอกฉบาแดงทั้งสองหู ร้อยดอกฉบาแดง
เปนมาไลยไส่ ศีศะ / คอ แล้วให้เอาหญิงนั้นเข้าเทียมแอก
ข้างหนึ่ง ชายชู้เทียมแอกข้างหนึ่งผจานด้วยไถนา ๓
วัน ถ้าแลชายผู้ผัวนั้นยังรักเมียอยู่มิให้ผจานไซ้ ท่าน
ให้เอาชายผู้ผัวนั้นเข้าเทียมแอกข้างหนึ่ง หญิงอยู่ข้าง
หนึ่ง อย่าให้ปรับไหมชายชู้นั้นเลย

7

๗ มาตราหนึ่ง หญิงใดทำชู้นอกใจผัว มันเอา
ชายชู้นั้นมาร่วมประเวณีในวันเดียว ๒ คนขึ้นไป ท่าน
ว่าเปนหญิงแพศยามิให้ปรับไหมชายชู้นั้นเลย ให้เอา
ปูนเขียนหน้าหญิงร้ายนั้นเปนตราง ร้อยดอกฉะบาเปน
มาไลยไส่ ศีศะ / คอ แล้วเอาขึ้นขาหย่างผจาน โดย

พระราชกฤษฎีกา ส่วนชายนั้นให้จำศา ให้นั่งไต้ขาหย่าง ผจาน ๓ วัน แล้วให้ทวน ชาย / หญิง โดยสกัมมิสกัน

กล่าวลักษณแห่งหญิงแพศยาปรับมิได้ โดยสงเขบยุตแต่เทาน

8

๘ มาตราหนึ่ง หญิงนอกใจผัว ผัวจับหญิงนอนหงาย ชายนอนคว่ำ ถ้าจฆ่าชายนั้นเสียไซ้ ให้ฆ่าหญิงนั้นเสียด้วย อย่าให้ฆ่าแต่ผู้เดียว ถ้าฆ่าแต่หญิงไซ้ให้ไหมผัวตามบันดาศักเปนพิในยหลวง

9

๙ มาตราหนึ่ง หญิงใดทำชู้เหนือผัว ผัวจับชู้ได้มิทันพิจารณาบันดาลโกรธด่าฆ่าพันแทงชายชู้นั้นตายไซ้ให้พิจารณา ถ้าเปนสัจว่าชายทำชู้ด้วยเมียมันจริงมิให้เอาโทษแก่ชายเจ้าเมียนั้นเลย ถ้าชายผู้ผัวบทันฆ่าตีหญิง หญิงหนีรอดไซ้ ให้เอาหญิงนั้นเปนคนหลวงท่านจให้ลงโทษประการใด ตามพระราชอาชูาท่านนั้นแล

10

๑๐ มาตราหนึ่ง หญิงใดทำชู้นอกใจผัว พิจารณาเปนสัจให้ปรับไหมชายหญิงโดยพระราชกฤษฎีกา แล

โคกระบือช้างม้าเรือเกวียร แลทายกำมกรชายหญิง สังสรรพทรัพทังปวง มิมากน้อยเท่าใดก็ดี ท่านว่าให้แก่ชายผัวเก่าจงสิ้น ถ้าชายผัวไม่สมักเลียงหญิงต่อไปไซ้ ให้หญิงนั้นไปแต่ผ้านุ่งผืนหนึ่งผ้าห่มผืนหนึ่ง

11

๑๑ มาตราหนึ่ง ชายทำชู้ด้วยเมียผู้มบันดาศักดิ์ก็ดี หาบันดาศักดิมิได้ก็ดี ผัวมันจับได้พันแทงชายชู้นั้นตาย ยังแต่หญิง ให้เอาหญิงนั้นเปนคนหลวง ถ้าพันแทงหญิงนั้นตาย ยังแต่ชายชู้ ให้ไหมชายชู้โดยปรถมผิดเมียท่วีคูนเอาเปนพิในหลวง

12

๑๒ มาตราหนึ่ง ผู้ใดว่าชายผู้หนึ่งทำชู้ด้วยเมียตน เอาแต่ชายซึ่งว่าเปนชั้นนั้นไปฆ่าพันตาย ถ้าเปนสัจว่าผิดเมียมันจริงก็ดี มันเลมิดให้ลงโทษโดยโทษาณุโทษแลให้ไหมโดยติคนตาย คนซึ่งไปด้วยให้ไหมจงท่วนคน ถ้ามิได้ผิดเมียมันไซ้ ให้ฆ่ามันคนร้ายซึ่งทำแก่ท่าน ให้ตกไปตามกัน

13

๑๓ มาตราหนึ่ง ชายใดทำชู้ด้วยเมียท่าน ท่านจับได้ทั้ง หญิง / ชาย ถ้าจะเอาสินไหมให้เอามายังแพ่งให้พิจารณา ถ้าเจ้าผัวเห็นว่าสินไหมนั้นน้อย จะขอพันแทงเสีย ท่านมิให้พัง

14

๑๔ มาตราหนึ่ง หญิงใดผัวไปราชการ แลไปด้วยกิจทุระค้าขายต่างเมือง อยู่พายหลังมีชู้สู่ชายอื่น แลพี่น้องแห่งผัวจับชายชู้นั้นได้ไซ้ ท่านว่าให้กฎหมายไว้ยังแพ่งแห่งสุภาจ่าเมืองให้รู้ ต่อเมื่อใดผัวมาจหาความให้หาโดยขนาด ถ้า พ่อแม่ / พี่น้อง ชายผู้ผัวด่าตีพันแทงชายชู้มีบาดเจบไซ้ ให้ไหมโดยด่าตีบาดเจบ ถ้าถึงตายให้ฆ่าผู้พันแทงนั้นให้ตกไปตามกัน

15

๑๕ มาตราหนึ่ง หญิงใดทำชู้นอกใจผัว ผัวรู้เหนประการใดให้สุภาตระลาการพิจารณา เมื่อสวนสับขับแท้เปนสัจว่าชายทำชู้ด้วยเมียมันจริงไซ้ ยังมิได้ทอดสินไหมพิใน แลชายผู้ผัวนั้นได้สู่หาเมียตนใน

กระลาการไซ้ ท่านว่าชายผู้ผัวนั้นมิชอบระบอบความเมืองท่าน แลให้พระสุภาวดีไหมชายชู้นั้นจงเต็ม แลสินไหมซึ่งเจ้าผัวจไดนั้น อย่าให้แก่เจ้าผัวเลย ให้ส่งเข้าพระคลังหลวงจงสิ้น เพราะมันยังรักเมียมัน จะมาหาความแก่ท่านเยียใด ชายชู้ผู้ผิดนั้นไซ้ อย่าให้เคยทำร้ายเมียท่านอันอยู่ในแผ่นดินแห่งพระเจ้าอยู่หัว

16

๑๖ มาตราหนึ่ง หญิงใดนอกใจผัวมีชู้ ชายชู้ตีพันแทงชายผู้เปนผัวตาย ท่านว่าให้ฆ่าชายชู้แลหญิงนั้นให้ตกไปตามกัน ถ้ามิตายแต่บาดเจบไซ้ ให้ไหมชายชู้เปนปรถมผิดเมียทวีคูน แล้วให้ไหมโดยบาดเจบนั้นอีกโสดหนึ่ง ส่วนหญิงไซ้ให้ประจานโดยพระราชกฤษฎีกา

17

๑๗ มาตราหนึ่ง หญิงใดมีผัวแล้วมันไปถึงเย่าเรือนชาย ๆ ทำชู้ด้วยหญิงนั้น ผัวมันรู้ว่าชายทำชู้ด้วยเมียมันพิจารณาเปนสัจไซ้ ท่านให้ไหมชายชู้ให้แก่เจ้าเมีย แลให้ผจานหญิงนั้นโดยพระราชกฤษฎีกา

18

๑๘ มาตราหนึ่ง หญิงทำชู้เหนือผัว ไหมชายชู้ให้แก่เจ้าเมียแล้วเจ้าเมียมิเลี้ยงหญิงจะขายหญิงนั้นเล่าไช้มิได้ ท่านว่าชายเจ้าผัวได้สินไหมแล้ว จมาขายหญิงเล่าชายผู้ผัวจะได้สองส่วนดั่งนั้นมิชอบมิควรยิน ให้ชายผู้ผัวได้แต่สินไหมเท่านั้น ถ้าชายช่วยหญิงนั้นมาเลี้ยงเปนเมีย มิข้าตัวมากน้อยเท่าใด หญิงหาบุตรมิได้ ก็ให้หญิงนั้นส่งข้าตัวจงถ้วน แล้วเวนตัวหญิงแก่พ่อแม่พี่น้องพวกพ้องพงษพันธุ์ เจ้างานหมื่นขุนมุนนายหญิงนั้น

19

๑๙ มาตราหนึ่ง ชายใดผิดภรรยาท่านทอดสินไหมพิในแล้วหาอันจะเสียมิได้ ตกอยู่ในกระลาการก็ดียอมไปเปนทาษแห่งชายเจ้าผัวแทนสินไหมก็ดี อยู่มาชายผู้ผัวนั้นถึงแก่มรณภาพแล้ว ชายชู้นั้นพ้นจากทาษแห่งท่าน ลูกหลานญาติพี่น้องผู้ได้มรดก จะว่าชายชู้ผู้นั้นเปนทาษแห่งบิดามานดาญาติพี่น้องนั้นมิได้ เพราะเหตุว่าผู้เปนอิศระภาพนั้นถึงแก่มรณภาพหาโทษมิได้ แล้วไช่ทรัพยสินไถ่กู้ยืมแห่งผู้มรณภาพนั้น

20

๒๐ มาตราหนึ่ง หญิงมีสามีเกิดบุตรด้วยกัน แล หญิงนั้นหนีผัวไปในสถานที่ {ใกล้ / ไกล} ก็ดี หญิงนั้นไปมีผัวใหม่เกิดบุตรก็ดี หาบุตรมิได้ก็ดี ให้ปรับไหม {ชาย / หญิง} โดยพระราชกฤษฎีกา ถ้าหญิงนั้นอยู่ด้วยผัวเก่ายังหาบุตรมิได้ แลหนีผัวไปมีผัวอื่นเกิดบุตรแต่คนหนึ่งสองคน ให้ไหมชายหญิงโดยปรกมผิดเมีย ถ้าหญิงมีบุตรด้วยผัวใหม่ตั้งแต่สามคนขึ้นไป จะปรับไหมเอาโทษ {ชาย / หญิง} นั้นมิได้ ถ้าผัวเก่าสู่ขอม {สิ้นสอด / ขันหมาก} ก็ดี ช่วยไถ่ได้มาก็ดี แลหญิงนั้นเกบเอาทรัพย์สิ่งของแห่งชายผัวเก่าไปด้วยก็ดี ให้หญิงนั้นส่ง {สิ้นสอด / ขันหมาก} แลสินไถ่แลทรัพย์สิ่งของซึ่งเกบเอาไปนั้นจงถ้วน ตัวหญิงนั้นให้สิทแก่ผัวใหม่

21

๒๑ มาตราหนึ่ง ชายใดภาเมียท่านไปสำนักเรือนญาติพี่น้องเพื่อนฝูงมัน แลมันทำชู้สู่หญิงนั้น เจ้าเรือนรู้เหนเปนใจให้สำนัก มิได้บอกแก่เจ้าผัวแลนาย {บ้าน / เมือง}

ให้ท่านรู้ด้วยประการใด พิจารณาเปนสัจไซ้ ท่านให้ลงโทษกงผู้ชักสื่อ

22

๒๒ มาตราหนึ่ง เมียท่านหนีมาอยู่ด้วยบิดามานดาพี่น้องๆ เอาหญิงนั้นไว้แต่เดือนหนึ่ง ถ้าแลเอาไว้พ้นเดือนหนึ่งไซ้ ท่านว่ามิชอบให้ส่งหญิงนั้นให้แก่เจ้าเมีย ถ้าแลชายผัวมาถามหา อำพรางไว้กดซุ่มซ่อนเสียกัด เสือกไสไปเสียด้วยประการใดๆ กัด ให้ไหมผู้นั้นเปนข้อเลมิด เหตมิได้ว่ากล่าวตามผิดแลชอบเอาเมียท่านไปเสือกไสเสียให้ยากแก่ความเมืองท่าน

23

๒๓ มาตราหนึ่ง หญิงหนีผัวไปต่างเมืองมีผู้เอาไปขายถึงสามประทวนขึ้นไป ถ้าเจ้าเมียไปภบไซ้ ท่านว่าขายไปถึงสามประทวนแล้ว เจ้าเมียมิรู้ ท่านว่าขาดแก่ผู้ได้ ถ้าเจ้าเมียจะเอาเมียตัวมาไซ้ ให้ไถ่เอามาตามมากแลน้อย แล้วให้หญิงนั้นนำไปหาความแก่ผู้ขาย ถ้าผู้ขายตายกัด หนีกัด เปนอาพับแก่เจ้าเมียนั้นแล

24

๒๔ มาตราหนึ่ง เมียท่านหนีมาอยู่ด้วยในเรือนผู้ใด เจ้าเรือนเอาเมียท่านไว้ ถ้าแลเจ้าเมียมาตามหาแลอำพรางว่า หาได้มาอยู่ไม่ อย่ามาเจ้าเมียมาพบในเรือนตนเล่า ท่านให้ไหมเสมอลักภาเมียท่าน

25

๒๕ มาตราหนึ่ง ผู้ใดทำชู้ด้วยเมียท่าน แลชายชู้นั้นจะเอาเมียท่านมาเปนเมียตน ท่านว่าอย่าพึงให้ให้ส่งหญิงนั้นให้แก่ผัวมันจงได้ ข้าเมียแลบาดเบี้ยเท่าใดให้ไหมเท่านั้น ให้แก่เจ้าผัวจงสิ้น

26

๒๖ มาตราหนึ่ง ชายใดเมียมิได้มชู้ว่ามชู้จับชู้มิได้ตเมียชาแตกหักสาหัดสากรรจ์ ท่านให้ไหมชายนั้นดั่งตนดั่งท่าน ถ้าชายกับหญิงมิเสียกันไซ้ สินไหมนั้นให้แก่ พ่อแม่ / พี่ป้า / น้าอา แห่งหญิงนั้น เพราะว่าเขาเลี้ยงหญิงนั้นมายาก

27

๒๗ มาตราหนึ่ง หญิงใดไปสู่ผัวท่านแลมันอ้างสำหาวด่าทอทนงศักดิ์แก่หญิงเจ้าผัว พ้องให้เรียกเจ้าผัวกดเจ้าผัวพ้องให้เรียกหญิงนั้นกด แลมันเถียงว่ามิได้ว่าร้าย ถึงถามแลมันจนแก่พิจารณาไซ้ ท่านให้ฉกผ้ามันเท่า ๔ นิ้วให้มันนุ่งคาดเตียว เอาเฉลวปะหน้าผากมันเอาชนฆาหย่างไว้ แล้วจึงให้ปลงลงด้วยไม้หวาย ๓ ลำหนึ่ง โดยโทษอันมันเถียงเจ้าผัวนั้นแล

28

๒๘ มาตราหนึ่ง ชายประมาทเมียท่านว่าหญิงนั้นเป็นชู้กูก่อน เมื่อพิจารณามเป็นสัจว่าชายนั้นเป็นชู้ด้วยหญิงนั้นไซ้ ท่านให้ไหมชายนั้นกึ่งตัวหญิง ถ้าเป็นสัจว่าหญิงนั้นเป็นชู้ด้วยชายนั้นก่อนจริงไซ้ ท่านให้ไหมชายนั้นแต่กึ่งนั้นลงมาเล่า เพราะชายมากล่าวคำประมาทหญิงเหล้น แต่ภอจะให้หญิงนั้นได้อายมิชอบ

29

๒๙ มาตราหนึ่ง หญิงหนีผัวไปต่างเมือง ในขอบขันธเสมาจังหวัด ๑๖ หัวเมือง ซึ่งกำหนดไว้นั้น แล

หญิงนั้นโลเลมิบอกชายว่ามีผัวหนีผัวมา ชายมิรู้ทำชู้ด้วยหญิง หญิงทำชู้ด้วยชายต่อหนึ่งสองต่อขึ้นไป แลจะเอาโทษแก่ชายนั้นมิได้ ถ้าชายรู้ว่าหญิงนั้นมีผัวอยู่หนีผัวมา รู้ด้วยปรการใด ๆ แล้วทำชู้ด้วยไซ้ ให้ไหมชายชู้โดยพระราชกฤษฎีกา แลให้เอาโทษหญิงนั้นโดยสกรรมิสกรร เหตุหญิงมิได้ว่ากล่าวตามผิดแลชอบ ว่าผัวเลียงดูเปนธรรมมิเปนธรรมแล้วแลหนีไป

30

๓๐ มาตราหนึ่ง ผัวตายหงายไว้ทั้งโลง สภยังอยู่กับเรือน หญิงเมียนั้นน้ำตาตกแลคลอยใจกำหนัดชักเอาชายมานอน แลผีตายหงายรับกันอยู่ดังนั้น ถ้าพี่น้องชายผู้ตายรู้เหนเอาความมาร้องพ่อง เมื่อสวนสับขับแท้แพ้จริงไซ้ ท่านให้สานกะตร้อตากลวยครอบศีศะหญิงนั้นลงเพียงตา ให้ทะเวนรอบเรือนที่ผัวอยู่นั้นสามรอบแล้วให้ไหมชายชู้เปนเบี้ย ๑๐ แสน ให้แก่ญาติพี่น้องเผาผู้ตาย

31

๓๑ มาตราหนึ่ง บุทคนผู้ใดภาบุตรภรรยาไปถานที่ไกล แลเกิดอุบัติเหตุเปนจุลาจลการณรงคสงคราม

แลบุทคนซึ่งภาบุตรภรรยาไปนั้นพรัดพรากกันมีผู้ใดภา
ไปพ้นณรงคสงคราม ครั้นอยู่มาเขามาพบลูกเมียเขาใช้
ท่านให้ผู้ได้นั้นคืนให้แก่เจ้าบุตรภรรยา ท่านว่าให้เจ้า
ผัวมันนั้นให้บำเหนจแก่ผู้ได้นั้นโดยควร

32

๓๒ มาตราหนึ่ง ผู้ใดไปรบศึกได้หญิงเชลยมา
เลี้ยงเป็น ภรรยาหลวง / อณุภรรยา / ทาษภรรยา ก็ดี ชายใดมาทำชู้ด้วยหญิงนั้น
มีโทษ ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา

33

๓๓ มาตราหนึ่ง หญิงข้าก็ดีไทก็ดี มาขออาไศรย
อยู่ด้วยชายก็ดี ชายรับประกันไว้ก็ดี แลชายเลี้ยงหญิง
นั้นไว้ให้มันกิน ถ้ามันจะไปจากไซ้ จะคิดเอาข้าเข้า
แก่มันนั้นมิได้ เพราะได้ไช้มันแล้ว ถ้าชายไปมาหาสู่
มันเกิดลูกด้วยมัน มันนอกใจมีชู้ ให้ไหมชายชู้แลหญิง
นั้นโดยฉันอณุภรรยา

34

๓๔ มาตราหนึ่ง หญิงใดว่าหญิงอื่นมักผัวตน
แลวานพี่น้องลูกหลานเพื่อนฝูงไปช่วยด่าหญิงซึ่งว่ามักผัว

ตนนั้น ถ้าพิจารณาเปนสัจว่ามักผัวมันไซ้ อย่าให้ไหมหญิงต้นเหดุเลย เหดุเขาเปนต้นปรเวนี ให้ไหมแต่พวกเพื่อนโดยพระราชกฤษฎีกา ถ้าถึงตบตีฟันแทงพิจารณาเปนสัจว่ามักผัวมันไซ้ ให้ไหมหญิงต้นเหดุแลพวกเพื่อนลาหนึ่งโดยพระราชกฤษฎีกา ถ้ามิเปนสัจว่ามักผัวตนไซ้ ให้ไหมหญิงต้นเหดุแลพวกเพื่อนทวีคูน

ถ้าหญิงชู้มาทำชู้ด้วยผัวตนถึงเรือนตน แลหญิงเจ้าผัวด่าตีหญิงชู้มิถึงษาหัดไซ้ อย่าให้ไหมหญิงเจ้าผัวนั้นเลย เหดุหญิงชู้ดูถูกหญิงเจ้าผัว ถ้าหญิงเจ้าผัวตบตีฟันแทงหญิงชู้มีบาดเจบถึงสาหัดไซ้ ให้ไหมหญิงเจ้าผัวให้แก่หญิงชู้โดยบาดเจบนั้นลาหนึ่ง ให้ไหมชายเจ้าผัวอีกโสดหนึ่ง โดยพระราชกฤษฎีกา เปนข้าญ่าสาร เหดุชายปราบเมียตนมิได้

35

๓๕ มาตราหนึ่ง หลานทำชู้ด้วยเมียลุงตาปู่อาวอาน้าพี่ตนเอง มันผู้มิกลัวเกรง มันมิอายแก่บาบดั่งนั้น ให้เอามันคนร้ายจำใส่ ตรวน ขื่อ คา เอาน้ำมึกศักหน้าทัง หญิง ชาย เอาเชือกหนังผูกคอเอาฆ้องตีทะเวนรอบตลาดแล้วเอาขึ้น

ขาหย่างยิงด้วยลูกสันโดด แลให้ตีด้วยลวดหนังคละ
๒๕ ๕๐ ทีแล้วให้ทำแพลอยเสียนอกเมือง อย่าให้ดูเยียงกัน ถ้าจะไถ่ลูกสันโดดมิให้ยิงเล่มละ ๓๐๐๐๐

36

๓๖ มาตราหนึ่ง พ่อแม่ลูกพี่น้องยายหลานตาหลานลุงน้าหลานทำชู้กันไซ้ ให้ทำแพลอยผู้นั้นเสียในชะเล ให้เจ้าพ่อแม่พี่น้องพลเมืองท่านทั้ง๔ประตูไก่ ๘ ตัว ให้พระสงฆพราหมณาจารยสวดมนตรทำพิธีการระงับอุบาทวจันไร น้า พ่า ฝน จึงจะตกเป็นประโยชนแก่คนทังหลาย ฝ่ายพ่อแม่พี่น้องรู้ว่าลูกหลานทำมิชอบมิได้ว่ากล่าว ท่านว่าเลมิดให้ลงโทษโดยโทษาณุโทษ

37

๓๗ มาตราหนึ่ง สามีมีศรัทธาในพระสาศนาสละภรรยาแลทรัพยสิ่งสินสรรพเหดุ ออกบวดเปน ภิษุ สามเณร แล้ว สินเดิมสินสมรสของชายสิทธแก่หญิงพ่อแม่พี่น้องชายจะเอาอย่าพึงให้เลย ถ้าเมื่อแรกจะบวดนั้นชายแหวกแบ่งปันทรัพยสิ่งใดไว้จึงได้ ถ้าหญิง

ยังครองตัวอยู่ถ้าผัว ผัวสึกออกมาอยู่กินด้วยหญิงอก
เล่าไซ้ บุตรภรรยาแลทรัพยสิ่งของทั้งปวงนั้นก็สิทธ
แก่ชาย เหดุว่าเรือนท่านเคยอยู่อู่ท่านเคยนอนหมอน
ท่านเคยเรียงเสบียงท่านเคยกิน ถ้าหญิงทำชั่วนอกใจ
ผัวไซ้ ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา

38

๓๙ มาตราหนึ่ง หญิงชายรายฎรอยู่กินเปนผัว
เมียกัน สามีสรัทธาสละภรรยาแลทรัพยสิ่งของบวดเปน
สามเณร แล้ว แลสึกออกมาจะคนอยู่กินด้วยหญิงอก
ไซ้ ถ้าหญิงมิสมักเปนภรรยาชายนั้นต่อไปก็ตามใจหญิง
เหดุว่าบวดแล้วขาดจากผัวเมียกัน ถ้าชายถูลากข่มขืน
หญิงนั้น ท่านให้ไหมชายดุจทำแก่หญิงม่ายนั้น

39

๓๙ มาตราหนึ่ง ภิริยาลาสามีจะไปบวด สามี
ก็ยอมให้ภิริยาไปบวด ท่านว่าสามีภิริยาขาดจากผัวเมีย
กัน ถ้าภิริยาสึกออกมาจะมีสามีอื่นไซ้ ท่านว่าหาโทษ
มิได้ ถ้าสามีมิได้สละให้บวดภิริยากระทำความผิดแล้ว

หนีไปบวด ถ้าสึกออกมามีชู้มีผัวไซ้ ให้ไหมโดยขนาด เพราะเหตุว่าสามีเขามิได้สละให้ไปบวด

40

๔๐ มาตราหนึ่ง พระครูภิกขุสามเณร ผิดเมียทาน ถึงชำเราชื่อว่าปราชิก ให้สึกออกเสียแล้วให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา

41

๔๑ มาตราหนึ่ง ถ้าพระครูภิกษุสามเณรผู้อยู่ในศีล ทำทุราจานผิดกิจวิไนยทำร้ายด้วยหญิงหาผัวมิได้ ถึงชำเราเปนสัจไซ้ ชื่อว่าปราชิก ให้สึกออกลงโทษ ๕๐ ๒๕ ที ส่งตัวลงญ่าช้างหลวง ส่วนหญิงนั้นให้ทำโทษดุจหญิงทำชู้นอกใจผัวนั้นแล

กล่าวลักษณมูลวิวาทแห่งผัวเมีย ด้วยเหตุต่างต่างโดยสังเขบแต่เท่านี้

42

๔๒ มาตราหนึ่ง เจ้าสมจรด้วยเมียข้าคนตนเองไซ้ ท่านให้ไหมให้ผัวมันเปนไท ส่วนเมียมันไซ้ให้ไป

แก่ผัวมันด้วย ถ้าหญิงนั้นมิไปด้วยผัวมันไซ้ ให้เจ้าเงินคิดข้าตัวให้แก่ผัวมันด้วย ตามบทพระไอยการ

๔๓ มาตราหนึ่ง ชายช่วยไถ่หญิงมาเปนทาษแลหญิงนั้นมีผัวอยู่ เจ้าเงินเอาหญิงทาษนั้นเปนเมีย ท่านว่าให้มีโทษแก่ชายเจ้าเงินนั้นโดยกระบิลผิดเมีย เหตุว่าเมื่อตนไถ่มิได้ว่ากล่าวให้ขาดจากชายผัวนั้นก่อน

๔๔ มาตราหนึ่ง ชายไทพิงใจด้วยข้าสาวท่านมิได้กล่าวขอ ทำชู้ด้วยกัน แลชายไทยมิได้เอาขันหมากไปให้นายเงินแลให้พ่อแม่หญิงเล่าไซ้ ท่านว่าชายหาคำรพนายเงินแลพ่อแม่หญิงนั้นมิได้ ถ้าชายร้างหญิงเสียไซ้ ให้เอาเบี้ยเงินในข้าตัวทำเปน ๓ ส่วน ให้คงอยู่แก่หญิงตัวเบี้ย ๒ ส่วน ให้ชายไชส่วนหนึ่ง เพราะชายบังอาจทำชู้เลียงข้าท่าน มิได้สะมาแก่เจ้าเงินแลพ่อแม่หญิง

45

๔๕ มาตราหนึ่ง ชายไทพึงใจด้วยข้าสาวท่าน มิได้ช่วยไถ่ คบเอาข้าสาวท่านไว้ณะเรือนเลี้ยงเปนเมีย มิส่งข้าท่านให้แก่เจ้าเงินไซ้ เกิดลูกก็ดีมิได้เกิดลูกก็ดี แลเอาข้าท่านไว้ให้ป่วยการท่านไซ้ ท่านว่าชายผู้นั้นบังอาจ์ มิได้กลัวเกรงพระราชบัญัตกระบิลความเมือง ท่าน ท่านให้ไหมลาหนึ่งแล้วให้เอาเงินข้าตัวหญิงทำ ๓ ส่วน ให้ชายซึ่งเอาหญิงข้าท่านไว้ไช้ส่วนหนึ่ง ไว้แก่หญิงตัวเบีย ๒ ส่วน ถ้าลูกเกิดด้วยชายนั้นให้ได้แก่แม่มัน เพราะเกิดในเรือนเบียท่าน

46

๔๖ มาตราหนึ่ง เจ้าเงินกด พี่น้องลูกหลานแห่งเจ้าเงินกด ข่มขืนหญิงทาษถึงชำเรา หญิงร้องแรกมีสักขิพญาณไซ้ ท่านให้แบ่งข้าตัวหญิงนั้นเสียกึ่งหนึ่งๆ ให้มันส่งให้แก่เจ้าเงิน ถ้าจับมือถือนมกอดจูบข่มขืนไม่ถึงชำเรา พิจารณาเปนสัจ ให้แบ่งข้าตัวเปน ๔ ส่วน ลดส่วน ๑ ให้แก่เจ้าเงิน ๓ ส่วน ถ้ามันยอมด้วยไซ้

อย่าให้แบ่งทุนเขานั้นเสียเลย ถ้ามันมิสมักอยู่ด้วยแล
มันจะหย่าไซ้ มันยังหาเกิดบุตรด้วยเจ้าเงินแลพี่น้อง
ลูกหลานแห่งเจ้าเงินไม่ จึ่งให้มันส่งข้าตัวจงถ้วน

47

๔๗ มาตราหนึ่ง นายเงินหาความแก่ทายฝากว่า
ผิดเมีย ทาย / ไท ตนไซ้ ถ้าเปนสัจให้ไหม ถ้าหาสินไหม
จะเสียมิได้ ให้ทวนด้วยลวดหนังแทนเบี้ยปรับไหมนั้น
ถ้าแลนายเงินหามิเปนสัจไซ้ ให้ทายฝากออกเปนไท
จะให้ไหมดุจท่านไซ้มิได้ เหดุว่ายังเปนไทครึ่งทายครึ่ง

48

๔๘ มาตราหนึ่ง ข้าสมจรด้วยกันพ่อแม่แลเจ้า
ข้ามิให้แลมันภากันหนีไปไกล หญิงนั้นยังมิเปนเมียชาย
เปนแต่ชู้กัน แม้นชายผู้ใดมาทำชู้ด้วยหญิงนั้นเล่า จะ
ไหมชายชู้พายหลังนั้นมิได้ เพราะว่าย่อมเปนชู้ทั้งสอง
แลทรัพยสิ่งสินแห่งหญิงนั้น มิให้ชายชู้ริบเอาเลย แม้น
ชายชู้นั้นมิฟังเอาทรัพยสิ่งของหญิงนั้นไว้ ท่านให้ลงโทษ
ชายด้วยลวดหนังนั้น

กล่าวลักษณมูลวิวาทด้วยทาษภิริยาโดยสงเขบแต่เท่านี้

49

๔๕ มาตราหนึ่ง ชายอยู่ทางวัน ๑ แลทาง ๗ ๑๕

วันเดือนหนึ่ง มาสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่านเปนเมียอยู่กินด้วยกันวิวาทด่าตีกันด้วยประการใด ๆ ชายลงจากเรือนละหญิงไว้ ถ้าชายอยู่ทางวันหนึ่งให้ผัดแต่ใน ๓ เดือน ถ้าชายอยู่ทาง ๓ วันให้ผัดแต่ใน ๖ เดือน ถ้าชายอยู่ทาง ๗ วันให้ผัดแต่ใน ๙ เดือน ถ้าชายอยู่ทาง ๑๕ วันให้ผัดแต่ในบ่หนึ่ง ถ้าชายอยู่ทางไกลเดือน ๑ ให้ผัดแต่ในบ่หนึ่งกับ ๔ เดือน ถ้าชายมิได้มาสู่หาหญิงพ้นกำหนฎสามเดือน ๖ ๙ เดือนบ่หนึ่งแลบ่หนึ่งกับ ๔ เดือนตามระยะทางไซ้ ให้หญิงหาผู้ เถ้า แก่ แลกำนันพันนายบ้าน ร้อยแขวง กรมการ แลผู้มีบันดาศักดิ ผู้ใดผู้หนึ่ง ให้ช่วยส่ง ทุน สิ่นสอด ขันหมาก แลสิ่งของเดิมแห่งชาย

ถ้าพบชาย ๆ รับก็ดีมิรับก็ดี ท่านว่า {ชาย / หญิง} ขาดจากผัวเมียกัน เหตุชายละหญิงไว้แก่ลางจะให้หญิงฉุกละหุกในโลกีแล้วจะให้ยากแก่ความเมืองท่าน ถ้าไม่พบชายให้ส่งแก่ {บิดา / มารดา} ญาติพี่น้องแห่งชาย ถ้า {บิดา / มารดา} ญาติพี่น้องแห่งชายมิรับ ให้หญิงนั้นไปบอกแก่กำนันพันนายบ้านผู้เฒ่าผู้แก่ร้อยแขวงกรมการ และผู้มีบันดาศักดิผู้ใดผู้หนึ่ง ว่าตนได้ส่งทุนสินสอดขันหมากและสิ่งของเดิมให้ชายเปนคำนับแล้ว มิพบชายแลได้ส่งแก่บิดามารดา ผู้ {เฒ่า / แก่} ญาติพี่น้องแห่งชายเปนคำนับหารับไม่ ท่านว่าหญิงชายจงขาดจากผัวเมียกัน

ถ้า {หญิง / ชาย} อยู่ด้วยกันหาทุนสินสอดขันหมากมิได้ก็ดี แลมิทุนสินจำหน่ายจ่ายสินไปด้วยกันก็ดี ให้หญิงไปบอกกล่าวไว้เปนคำนับแล้ว {หญิง / ชาย} ขาดจาก {ผัว / เมีย} กัน

ถ้าแลหญิงมิได้ส่ง {ทุนสินสอดขันหมาก} แลสิ่งของเดิม มิได้ไปบอกกล่าวไว้เปนคำนับ ท่านว่าหญิงชายยังมิขาดจากผัวเมียกัน ถ้าหญิงมีชู้ผัวไซ้ ให้ไหมโดยปรถมผิดเมีย

อนึ่งเกิดบุตร {ชาย / หญิง} ด้วยกัน ท่านมิให้ส่ง
{สิ้นสอด / ขันหมาก} ให้ส่งแต่ทุนแลสินเดิมแก่ชายจงถ้วน {หญิง / ชาย}
จึงขาดจากผัวเมียกันโดยพระราชกฤษฎีกา

50

๕๐ มาตราหนึ่ง ผัวเมียอยู่ด้วยกัน หญิงนั้นหา
ความผิดมิได้ แลชายนั้นโกรธหญิงเกบเอาทรัพยสิ่งสิน
ตนลงจากเรือนไป แลชายนั้นมิได้ไปมาเปนช้านาน ถึง
๘ ๙ ๑๐ เดือนตามระยะทางพ้นกำหนดแล้ว จึงให้หญิงเอา
{สิ้นสอด / ขันหมาก / ทุนทรัพของชาย} นั้นไปส่งให้แก่ชาย แล {พ่อ / แม่} ชายนั้น
เปนต้นเปนประทานแล้ว {ชาย / หญิง} จึงขาดจากผัวเมียกัน
อนึ่งถ้าชายไปด้วยสามาทโทโสมาแขก ครั้น
หายโกรธแล้วมันเสียเมียมันมิได้ แลกลับมาหาเมียมัน
ด้วยสุภาพสุจริต แลให้ทรัพยสิ่งของเยียมเยียนแต่ใน
๘ ๙ ๑๐ ๑๑ เดือนกด บีหนึ่งกด ถ้าหญิงนั้นมิสมักรักชาย

แกล้งค่อนคับกลับด่าชายเปนอันหมิดี มิให้ชายนั้นไป
มาอีกเล่าไซ้ท่านว่า จะให้มันขาดจาก ผัวเมียกัน นั้นมิได้
ท่านว่าหญิงนั้นมันทุจริตคิดเอาใจออกนอกใจผัวมัน ถ้า
หญิงมีชู้ผัวให้ปรับไหม โดยพระราชกฤษฎีกา

51

๕๑ มาตราหนึ่ง ภิริยาสามีครึ่งโกรธทุ่งเถียง
เคียดกัน แลชายโกรธแก่หญิง เกบเอาสินเดิมแลทรัพย
สิ่งของลงจากเรือนหนีหญิง แล้วเอามีดพร้าขวานพัน
เสาเรือนเสาหอหญิงเสีย แลชายไปอยู่ณะเรือนบิดา
มานดาก็ดี พี่น้องพ้องพันธุ์แห่งชายก็ดี ท่านว่าชายไป
วันเดียวนั้นขาดจากผัวเมียกัน ท่านมิให้หญิงนั้นส่ง
ขันหมากเลย ท่านว่าชายนั้นเอาใจออกหากจากหญิง
แล้ว ถ้าหญิงนั้นจมชู้มีผัว ท่านว่าหาโทษมิได้เลย

ถ้าชายนั้นโกรธหญิงแลลงจากเรือนหนีหญิง มิได้
เกบเอาสินเดิมแลทรัพยสิ่งของไป แลชายนั้นเอามีด
พร้าขวานพันเสา เรือน / หอ } หญิงเสียไปแต่ตัวไปอยู่เรือน
บิดา / มานดา } พี่น้องพ้องพันธุ์แห่งชายได้ ๑๕ วันก็ดี ๓๐ วันก็ดี

ชายมิได้กลับมา ให้หญิงนั้นส่งสินเดิมให้แก่ชายจงถ้วน ถ้าชายหาสินเดิมมิได้ท่านว่าชายหญิงขาดจากผัวเมียกัน

ถ้าแลชายลงเรือนหนีหญิงไป แลมิได้พันเสา เรือน หอ } แลมิได้เกบเอาทรัพสิ่งของไป แลมาอยู่ณเรือน บิดา มานดา } พี่น้องพ่องพันธุ์แห่งชาย แลมิได้กลับมาอยู่ด้วยหญิงพ้นกำหนฎ ให้หญิงส่งขันหมากสินสอดสินเดิมให้แก่ชายจงเตม ให้คิดสินสมรศให้แก่ชายตามส่วนผู้ชายตามส่วนผู้หญิงนั้น

52

๕๒ มาตราหนึ่ง ถ้าชายหญิงมิทุนสินด้วยกันอยู่กินเปนผัวเมียแลวิวาทเคียดฟุนกัน ชายไปจากเรือนหญิงมิได้นำภาชำนานพ้นกำหนฎ แลทรัพยสิ่งของๆชายยังระคนปนกันอยู่ณะเรือนหญิงชายมิได้เอามา ท่านว่าชายยังรักหญิงอยู่ จึงมิได้เอาทรัพยสิ่งของไป ท่านว่าชายเลมิดเปนแต่โทโสมาแซก จะเอาเปนขาดจากผัวเมียกันนั้นมิได้ ถ้าหญิงนั้นท่านอกใจมีผัวอื่นไซ้ ให้ไหมชายชู้โดยผิดเมียร้าง ถ้าแลพ่อแม่พี่น้องหญิงนั้นยอมด้วยไซ้ ให้ไหมพ่อแม่พี่น้องหญิงโดยชักสือ

53

๕๓ มาตราหนึ่ง ผัว/เมีย ตีด่ากัน หญิงลงเรือน หนีไปอยู่ด้วย พ่อ/แม่ ลุงตาญ่ายายพบ่าน้าอา แลชาย ไปเรียกหาจรับคืนมาหญิงมิมา ถ้าหญิงมีชู้ผัวไซ้ ให้ไหมโดยขนาด

54

๕๔ มาตราหนึ่ง ผัวเมียตีด่าวิวาทกัน แลหญิงเคียดลงเรือนไปอยู่บ้านเรือนพ่อแม่ลุงตา แลชายตามแข่งหน้าไปสู่หาพ่อแม่ลุงตาแห่งหญิงนั้น แล พ่อ/แม่ ลุงตาหญิงมิเรียกมิหามิเอาหมากพลู มาสู่กินแลหญิงนั้นมีชู้ผัวไซ้ ท่านให้ไหมชายชู้แล พ่อ/แม่ ลุงตาหญิงด้วย โดยพระราชกฤษฎีกา

55

๕๕ มาตราหนึ่ง ชาย/หญิง อยู่กินเปนผัวเมียกัน แล ชายคิดเอาใจออกนอกใจหญิง ยักย้ายทรัพยสิ่งของเกบเอาสินเดิมสินสมรศไปไว้แก่ บิดา/มารดา ญาติพี่น้อง

แห่งตนไปมีเมียอันก็ดี แลเกบเอาทรัพยสิ่งของไปมิได้มีเมียอัน ร้างหญิงไว้พ้นกำหนฎก็ดี แลชายแกล้งขับไล่หญิงเสีย เกบเอาทรัพยสิ่งของไว้แต่ผู้เดียวก็ดี หญิงมาร้องพ้องพิจารณาเปนสัจ ท่านว่าชายนั้นเลี้ยงหญิงมิเปนธรรม ให้ชายส่งทรัพยสิ่งของซึ่งเกบไปนั้นมาจงถ้วน ควนให้บันสินเดิมให้แก่หญิงแก่ชายตามเดิม สินสมรศ ซึ่ง ชาย เกบ เอาไป แล หญิง ได้ไว้ มีมากน้อยเท่าใด บันให้แก่ชายหญิงคละกัน ให้ ชาย / หญิง ขาดจากผัวเมียกัน เหตุชายมิได้เลี้ยงหญิงโดยธรรม

๕๖ มาตราหนึ่ง ชายใดทำชู้ด้วยเมียร้าง ท่านให้ไหมชายชู้กึ่งปรถมผิดเมียเปน สินไหม / พินัย กึ่ง ส่วนหญิงร้ายให้มีโทษผจาน จงเตมตามบทพระไอยการเดิม เหตุหญิงเลมิดมิทำตามพระราชกำหนฎ มันจะสมักอยู่แก่ผู้ใดก็ตามใจหญิงนั้นแล

กล่าวลักษณ ผัว / เมีย วิวาทร้างกัน โดยสงเขบยุติแต่เท่านี้

57

๕๗ มาตราหนึ่ง ชายใดไปเลี้ยง {ลูกสาว / หลานสาว} ท่าน ให้ยำเกรงพ่อแม่ผู้ {เถ้า / แก่} แลญาติพี่น้องแห่งหญิง เสมอพ่อแม่ผู้ {เถ้า / แก่} แลญาติพี่น้องแห่งตน อย่าให้ทำความสปรมาทอันมิชอบ ถ้าชายนั้นวิวาท {ด่า / ตี} ภรรยา แลจับหอกดาบธนูน่าไม้สรรพอาวุททั้งปวง จะฟันแทงภรรยา พ่อตาแม่ยายญาติพี่น้องหญิงห้ามมิฟังก็ดี แล ชายหยาบช้า {ด่า / ตี} ทุบถองฟันแทง {พ่อ / แม่} ผู้เถ้าผู้แก่แห่งหญิงเจบปวดไม่ถึงสาหัสก็ดี ท่านว่าชายนั้นอุกอาจนัก ให้เอาสิ่งสิ่นแลของ ๆ มันคืนให้แก่มันถองส่งขับมันเสีย อย่าให้บาดไหมดั่งฉันผู้อื่น ถ้ามันยังรักเมียมันอยู่มันขอลุกะโทษว่าตัวมันผิดแล้ว ให้มันแต่งเข้าตอกดอกไม้ธูปเทียน ผ้าหัวหนึ่งเล่าเข้าเปดไก่ไหว้ {พ่อตา / แม่ยาย} สมักสมาแล้ว จึงให้มันอยู่กินด้วยลูกสาวสืบไป

ถ้ามันชกตีฟันแทงทุบถอง {พ่อตา / แม่ยาย} ผู้เถ้า ผู้แก่แห่งหญิงมิบาดเจบถึงษาหัดสากรรจก็ดี และมันเปนโจร

ผู้ร้ายกัด ท่านว่าชายนั้นทุจริตหยาบช้าหามารยาตมิได้ ดูบังเหตุ ให้พ่อตาแม่ยายริบเอาทรัพย์สิ่งของของชายนั้นไว้ให้แก่หญิงจงสัน ให้ขับมันเสียอย่าให้มันอยู่ด้วยลูกสาวสืบไป จะได้ความฉิบหายเสีย ถ้าลูกสาวยังรักผัวมัน จะตามผัวมันไปก็ตามใจมัน ทรัพย์สิ่งของทั้งนั้นอย่าให้มันเลย ถ้ามันมีลูกไซ้ ให้เอาทรัพย์นั้นไว้แก่ลูกมัน เพราะมันมีรู้จักคุณท่านแล

58

๕๘ มาตราหนึ่ง ชายไปเลียงลูกสาวท่าน ให้ยำเกรงพ่อแม่ผู้เถ้าผู้แก่แลญาติแห่งหญิง ถ้าชายมิพยดกินเล่ามักด่าตีเมียตน พ่อตาแม่ยายห้ามปรามมิฟัง มันว่ากล่าวเกินเลยหยาบช้า แลให้เครื่องอันมิดีแก่พ่อตาแม่ยายกัด แลมันฉุกละหุกตีเมียไปต้องพ่อตาแม่ยายกัดให้มันแต่งเข้าตอกดอกไม้ธูปเทียนสะมาพ่อตา แม่ยาย แล้ว ให้เรียกเอาทานบนไว้ พี่เมียน้าเมียดุจเดียวกันแล

59

๕๙ มาตราหนึ่ง ผัวเมียวิวาทกันจับหอกดาบแหลนหลาวธนูน่าไม้มิดพร้า แลมีผู้ช่วยห้ามภอต้อง

ผู้ช่วยห้ามนั้นบาดเจบไซ้ ให้ไหมเปน สินไหม พินน } กึ่ง

60

๖๐ มาตราหนึ่ง สามีภิริยาอยู่ด้วยกัน ภิริยา มีความผิด สามีจะปราบปรามตีโบยหญิง หญิงจะเอาโทษแก่สามีนั้นมิได้ ถ้าภิริยาด่าว่าหยาบช้าแก่สามี ให้ภิริยาเอาเข้าตอกดอกไม้ ขอโทษแก่สามีจึ่งควร

61

๖๑ มาตราหนึ่ง ชายไปเลียง ลูก หลาน } สาวท่าน แลมีสิ่งสินไปด้วยเปนคำนับ ถ้าชายหยาบช้าต่อ ด่า ตี } พ่อตาแม่ยายแลผู้เถ้าผู้แก่แห่งหญิง แลชายนั้นไม่ทำทานบนให้กัด ไม่สะมักสมา พ่อตา แม่ยาย } ผู้เถ้าผู้แก่กัด หญิงว่ามิอยู่เปนเมียชายนั้นสืบไป ให้เอาทรัพยสิ่งของทังปวงแห่งชาย ซึ่งยังบริคนอย่นั้นส่งให้แก่ชายนั้นเสีย เหดุว่าทรัพยสิ่งสินทังนี้เปนที่คำนึงพึงใจเสน่หแก่ทวยราษฎรทังหลาย ท่านจึ่งว่าให้เอาส่งเสียแก่มันจงแล้ว อย่าให้เอาทรัพยสิ่งของมันไว้ให้เปนบริคนสืบไปเลย แล้วให้ขับมันเสียอย่าให้มันอยู่ด้วยลูกสาวสืบไป ถ้า

แลทรัพยสิ่งสินแห่งมันยังบริคนอยู่แก่หญิง หญิงมิส่งให้แก่มันไซ้ ท่านว่าหญิงนั้นยังเปนเมียชายนั้นอยู่แล

กล่าวลักษณผัวเมียวิวาทกัน เกินเลย { พ่อตา / แม่ยาย } โดยสังเขบแต่เท่านี้

62

๖๒ มาตราหนึ่ง ผัวไปค้าแต่จังหวัดหัวเมืองพระราชเสมามณเทลเมืองขึ้นแห่งพระเจ้าอยู่หัว แม้นไปพ้นกำหนดปีหนึ่งชายมิมา ท่านว่าหญิงชายขาดจากผัวเมียกัน ถ้าชายมิมาฝากของมาถึงเมียตนก็ดี ให้หนังสือมาบอกสุขทุกไข้เจบให้รู้กังวลแห่งตนก็ดี กำหนด ๓ ปี ถ้าพ้นกำหนดชายมิมา พระราชกฤษฎีกาว่าหญิงนั้นมิได้เปนเมียชายนั้นเลย หญิงมีชู้เอาผัวหาโทษมิได้ ทั้งชายผู้ผัวไหม่นั้นก็หาโทษมิได้เลย ถ้าชายผู้ใดเอาหญิงเปนชู้เปนเมีย แต่ในกำหนดนั้นคือเมียท่านแลให้ไหมโดยขนาด ถ้าแลพ้นกำหนดแล้ว หญิงมีชู้ผัวแลชายผัวเก่านั้นมาทำร้ายแก่ชายก็ดีหญิงก็ดี ท่านว่ามันล่วงอาชูาท่านให้ไหมทวีคูน

แม้นว่าชายไปเมืองจันไปชะแล ไปเชียงไหม่ ไปพังค่าไปชะวาผาแดงดั่งนั้นไซ้ ท่านให้หญิงอยู่ถ้า สามปี ถ้าได้ข่าวว่าสลัดจับชายผัวไปได้ แลสำเภาสัดไปตกข้าศึก ให้หญิงอยู่ถ้าเจดปี ถ้าพ้น ๗ ปีแล้ว หญิงมีชู้ผัว มิให้มีโทษแก่หญิงชายนั้นเลย ถ้าชายผัวเก่ามาทำร้ายแก่เขาทั้งสองไซ้ ท่านให้ไหมดุจเดียวแล

63

๖๓ มาตราหนึ่ง ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไช้ไปการณรงคสงคราม แลไปสื่อเมืองปลอมเมืองใกล้กดไกลกด พายหลังถ้าภรรยาขัดสนกังวลทุขยากประการใด ให้บอกมุนนายอนาพญาบาลให้ช่วยกราบทูลพระเจ้าอยู่หัว ถ้าหญิงมีชู้ผัวไซ้ให้ไหมจตุรคูน ให้แก่เจ้าผัวจงสันแล้วให้ลงโทษ {ชาย / หญิง} นั้นโดยขนาด

กล่าวลักษณผัวไปค้าแลไปราชการกำหนดให้หญิงอยู่ถ้าโดยสงเขบแต่เท่านี้

64

๖๔ มาตราหนึ่ง ชายกดหญิงกดได้ทายเปนทรัพยมรฎกแห่ง {พ่อแม่ / พี่น้อง} มากดไถ่มากด แลได้รับ

ผัวเมีย ๒๔๑

พระราชทานพยาไร่นาอากร เมื่อเขาผัวเมียยังอยู่ด้วยกันไซ้ ให้เอาเปนสมรส อนึ่งข้าเดิมแห่งหญิงก็ดีแห่งชายก็ดี มาอยู่เกิดลูกเมื่อเขาผัวเมียอยู่ด้วยกันนั้นแล้ว แลผัวเมียจะหย่ากันไซ้ ให้ปันเอาลูกทายนั้นเปนสมรส แลตัวข้าเดิมนั้นให้คงตามเดิมแห่งหญิงชายนั้น

๖๕ มาตราหนึ่ง สามีภิริยาวิวาทจะหย่ากัน สามีให้หนังสือแก่ภิริยา ภิริยาให้หนังสือแก่สามี ต่อหน้าผู้เถ้าผู้แก่ ท่านว่าฟังเอาหนังสือสามีภิริยานั้นได้ เขาสามีภิริยาขาดจากผัวเมียกัน

๖๖ มาตราหนึ่ง สามีภิริยาวิวาทกันสามีให้หนังสือหย่าแก่ภิริยา มีผู้ลุกนั่งรู้เหนหนหนึ่งแล้ว สามีกลับคืนไปอยู่แก่ภิริยา ภิริยาก็อยู่กินด้วยสามีสืบ

สืบไป แล้วมีผู้รู้เหนว่าเขาคืนดีด้วยกันไซ้ ท่านว่าเขาเปนสามีภิริยากันอยู่ ถ้าภิริยานั้นมีชู้ผัว ให้ลงโทษโดยขนาด

67

๖๗ มาตราหนึ่ง ภิริยาสามีมิชอบเนื้อพึงใจกัน เขาจะหย่ากันไซ้ตามน้ำใจเขา เหตุว่าเขาทั้งสองนั้นสืนบุญกันแล้ว จะจำใจให้อยู่ด้วยกันนั้นมิได้

68

๖๘ มาตราหนึ่ง ผัวเมียอยู่ด้วยกัน ต่างคนต่างผิดใจกันจะหย่ากันไซ้ ให้หญิงส่งสินสอดขันหมากแก่ชาย ถ้ามีลูกด้วยกันไซ้ ท่านมิให้ส่งสินสอดขันหมากแก่ชายเลย ให้เรียกสินเดิมทั้งสองข้าง สินสมรสไซ้ให้แหวกบันเปนสามส่วนให้ชายสองส่วน ให้แก่หญิงส่วนหนึ่ง ถ้าหญิงนั้น เขามีทุนเดิมซื้อขายจ่ายได้กำไร แลชายหาทุนเดิมมิได้ไซ้ ท่านให้บันสินสมรสนั้นสามส่วน ได้แก่หญิงสองส่วน ได้แก่ชายส่วนหนึ่งเพราะชายหาทุนมิได้ ชายได้ไปหารักษาจึงได้

69

๖๙ มาตราหนึ่ง สามีภริยาวิวาทจะหย่ากัน ให้บิดามานดาผู้เถ้าผู้แก่ไถ่ถามไต่สวนดู ให้รู้ว่าผู้ใดผิดผู้ใดชอบ ถ้าผู้ชายผิดลุกะโทษ ชายให้หนังสือสัญาทานบนไว้ แก่ผู้เถ้าผู้แก่บิดามานดาพี่น้องแห่งหญิงแล้วแล้วชายนั้นแปรปากหลากคำ มิได้ทำตามหนังสือสัญาทานบนให้ไว้นั้น ถ้ามันยังกระทำความชั่วว่ากล่าวมิฟังอีกเล่าไซ้ ท่านว่าให้กระทำตามหนังสือสัญาทานบน ซึ่งทำให้ไว้แก่ท่านนั้น

70

๗๐ มาตราหนึ่ง ผัวเมียอยู่ด้วยกัน ผัวไปค้าได้เมียใหม่มาด้วย ชายทำเคียดแก่เมียก่อนแลจะอย่ากันไซ้ ให้แบ่งสินนั้นกึ่ง เพราะเมียก่อนนั้นหาโทษมิได้ผู้ชายนั้นอาธรรม

71

๗๑ มาตราหนึ่ง ชายใดข่มขืนหญิงม่ายถึงชำเรา ให้เอาเบี้ยในประถมผิดเมียทำ ๕ ส่วน ยกเสีย

ส่วน ๑ เอา ๔ ส่วน ตั้งไหมแปนสันไหมกึ่งพิในกึ่ง ถ้าข่มขืนมิถึงชำเราให้ไหมกึ่งถึงชำเรา

สุภมัศดุ ๑๙๐๕ ศกฉะหลูนักสัตวเดือน ๑๐ ขึ้นแปดค่ำพุทวาระ สมเดจพระเจ้ารามาธิบดีศรีบรมจักรพรรดิราชาบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว เสดจ์ในบังอาศน์โดยทิศประจิมมหาสระ จึงพระสุภาวดีศรีมลหาตุราชบังคมทูลพระกรรุณาด้วยขุนไกรณรายแลแม่นางเกิดบุตรพรมนาจารย สมรสด้วยกันแล ทำบริคนให้กันไว้ว่า เดิมแม่นางเกิดมีข้าหญิงชายช้างม้าโคกระบือแก้วแหวนเงินทองผ้าผ่อนแพรพรรณสรรพทรัพย์สิ่งของทั้งปวงเป็นเงิน ๗ ส่วนสันเดิมข้างขุนไกรณราย เอาไปเหล็นเบี้ยเสีย ส่วนสันเดิมแม่นางเกิดแต่งไปค้าเมืองนอกเสีย ยังแต่สันสมรสแลเขาจะอย่ากันดังนี้จะควรประการใด ข้าพระพุทธเจ้าขอเรียนพระราชปรนณิบัติ จึงมีพระราชโองการมา ณ พระบันทูล ให้มลตรีมุขแลนักปราชราชบันทิตยทั้งหลายพิภากษาให้แต่งพระราชกฤษฎีกาไว้สืบไปเมื่อหน้า

72

๗๒ มาตราหนึ่ง สองสมรสด้วยกันมิบริคนทั้งสองข้าง ๕, ๕ ค่อว่ามข้าคนช้างม้าโคกระบือแก้วแหวนเงินทอง ผ้าผ่อนแพรพรรณสรรพทรัพย์สิ่งใดๆ ก็ดี แลตัวทรัพย์เดิมนั้นหนีตายก็ดี เรือล่มไฟไหม้ก็ดี เล่นเบี้ยเสียก็ดี แต่งไปค้าขายขาดทุนก็ดี แลสิ่นเดิมนั้นฉิบหายด้วยประการใดๆ ก็ดี ท่านให้เอาสิ่นสมรสใช้เดิมอันฉิบหายนั้นจงถ้วน เหลือนั้นเป็นสมรส

ถ้าสิ่นเดิมแต่เขียนหนังสือไว้เปล่าว่าเป็นสินบิดามานดาให้มาก็ดี แลโคกระบือสรรพทรัพย์ทั้งปวงนั้น หนีตายฉิบหาย โจรลักด้วยประการใดๆ ก็ดี ท่านมิให้เอาสิ่นสมรสใช้สิ่นเดิมเลย ถ้าแม้นต้องอาชญาเป็นถ้อยความก็ดีต้องมรฎก แลท่านให้เอาเดิมเป็นมรฎกก็ดี อย่าเอาสิ่นสมรสใช้เดิมนั้นเลย เพราะโทษเกิดแก่ตนเอง ถ้าเอาเดิมตนให้ลูกหลานพี่น้องพ้องพันธุไปก็เสมอดุจเดียว

ถ้าแลเอาสมรสใช้เดิมไซ้ ใครมากให้ได้มาก ใครน้อยให้ได้น้อย ถ้าสมรสหามิได้เป็นภัพเขาทั้ง ๒

ฝ่าย ถ้าหาสมรสมิได้มีแต่สันเดิมข้างหนึ่งยังมากไซ้ ให้เอาใช้เดิมข้างขาดนั้นตามส่วนมากแลน้อย เพราะเขาอยู่กินด้วยกัน ถ้าสันเดิมหญิงก็ดีเดิมชายก็ดี แห่งเขาทั้งสองสันเสียด้วยกันท่านมิให้ว่าแก่กันเลย

อนึ่งเขาแรกเลี้ยงกันเปน ผัว/เมีย ย่อมจ่ายเปนข้าเล่าแลหวานเปนบริคนทั้งสองข้าง มีผู้เถ้าผู้แก่รู้เหนแล ให้ทำหนังสือบริคนข้างชายไว้แก่บิดามานดา พี่น้องข้างหญิง ให้ทำหนังสือบริคนข้างหญิงไว้แก่ บิดา/มานดา พี่น้องข้างชายจึงจะชอบ ถ้ามสันเดิมทั้งสองข้างแลมหนังสือบริคนอยู่แต่ข้างเดียวไซ้ สิ่งสันในบริคนบมิเปนบริคนเลย ถ้าข้างหนึ่งพิพายไซ้ ให้แล่งเอากึ่งเปนเดิม ถ้าเขารับเอกสารแก่กันให้เอาคงเปนเดิม ถ้าข้างหนึ่งหาทนมิได้ ควรให้ข้างผู้มทนนั้นเรียกเอาหนังสือว่าหาทุนมิได้ไว้เปนคู่บริคนกัน ถ้าข้างหนึ่งว่าเดิมข้างหนึ่งว่าสมรสแลหาสักขิพญาณมิได้ ให้เอาเปนเดิมกึ่งสมรสกึ่ง ถ้าบริคนหญิงอยู่หนชายบริคนชายอยู่หนหญิงไซ้ ให้เอาโดยบริคนนั้น ถ้าข้างหนึ่งม

บริคนข้างหนึ่งหาบริคนมิได้ ข้างหาบริคนมิได้มาว่า จะเอาสันโดยบริคนนั้นมิได้

อนึ่งบิดามานดาพี่น้อง ลูกหลาน หนหญิงก็ดี ชายก็ดี แลเขาล้มตายไซ้ หนชายได้สิ่งสันมากน้อยเท่าใดก็ดี หนหญิงได้สิ่งสันมากน้อยเท่าใดก็ดี ท่านว่าเขาผัวเมียได้ด้วยบุญเขาให้เอาเปนสันสมรส แม้น บิดา มานดา ญาติหนหญิงให้สิ่งสันแก่หญิงก็ดี บิดา มานดา ญาติหนชายให้แก่ชายก็ดี เมื่อวันมีแขกให้เอาเปนเดิม ถ้าให้เมื่อมาอยู่เปนผัวเมียกันแล้วให้เอาเปนสมรส แม้นได้ไร่นาอากรเมื่ออยู่เปนผัวเมียก็ให้คิดเอาเปนสมรส

อนึ่งสันทนอนแลเล่าเข้าของกินเลี้ยงผู้เถ้าผู้แก่ วันมีแขกมีก็จะเอาแก่กัน ถ้าจะอย่ากันก็ดีตายจากกันก็ดี ท่านให้ยกเสีย

๗๓ มาตราหนึ่ง บริคนไปอยู่กับเมียแล้ว แลว่ามีสันบริคนมาก เมื่อดูไซ้หาสันในบริคนมามิได้แลมีแต่น้อยนั้นก็ดี แลมันเข้าในระวางอำพราง ถ้าอำพรางท้าวพระญาให้ตัดปาก ถ้าอำพรางขุนนางผู้ใหญ่

ให้ตีด้วยลวดหนังโดยสกรรแลมิสกรร ถ้าอำพรางผู้เถ้าผู้แก่ไซ้ แม้นชายทำสมรสได้เท่าใดให้ไว้แก่หญิง จงสันเปนโทษแก่ชายแล แม้นหญิงทำสมรสได้เท่าใดให้ไว้แก่ชายจงสันเปนโทษแก่หญิงผู้พรางนั้น แม้นเขาทำบริคนพรางทั้งสองข้างไซ้ ให้บันกันแต่คลึงอย่าบั่นดั่งสมรสนั้นเลย

74

๗๔ มาตราหนึ่ง รายฎรทั้งหลายในแว่นแคว้นเสมามณฑล ให้เลี้ยงดูลูกเมียพี่น้องพ่อพันธุจงชอบโดยธรรม บางคนมีเมีย สอง สาม คนก็ดี เมื่อเกิดลาภได้ไร่นาเรือกสวนสรรพทรัพย์ทั้งหลาย ควรให้แก่เมียเดิมสองส่วน ให้แก่เมียกลางส่วนหนึ่ง ให้แก่เมียสุดคึ่งส่วน

75

ศุภมัศดุ ๑๑๖๖ ชวดนักสัตวฉ้อศก ผะคุณมาศกาลบักทัศะมิดถจันทวาระกาลบริเฉทกำหนฎ พระบาท สมเดจ์ บรมนาถ บรม บพิตร อดิศร ธรรมมฤก มหา

ราชาธิราชพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ดำรงพิภพถะวัลราช
กรุงเทพทวาราวะดีศรีอยุธยา มหาดิหลกภพนพรัตนราช
ธานีบูรีรมย์ เสดจออกณพระธีนั่งบุษบกมาลามะหาจักร
พรรดิพิมาน พร้อมด้วยพฤฒามาตยราชกระวีมนตรีมุข
ลูกขุนทั้งหลาย ทรงพระอุสาหะชำระพระราชกฤษฎีกา
บทพระอายการลักษณผัวเมียว่าด้วยขุนไกรณรายกับแม่
นางเกิดบุตรพรมนาจารยจะอย่ากัน มีบทพระอายการ
เดิมไว้ว่า ถ้า ชาย / หญิง จะเลียงกันเปนผัวเมีย แม้น
มีสันเดิมมากน้อยเท่าใด ให้ทำหนังสือบริคนไว้ต่อกัน
ทั้งสองฝ่าย จึงจะเชื่อฟังได้ ครั้นจะอย่ากันก็ให้แบ่ง
ปันสันเดิมสันสมรศตามมีหนังสือบริคนนั้น

จึงมีพระราชโองการมาณพระบันทูลสุระสิงหนาท
ดำรัษแก่มนตรีมุขลูกขุน ผู้พิภากษาก็จคดีอนาประชา
ราษฎรทั้งปวงว่า ซึ่งมีบทพระอายการอันโบราณราช
กระษัตรบัญญัติไว้ให้แบ่งปันสันโดยบริคนนั้น เหน
เปนยุติธรรมอยู่ จะเลิกถ้าเสียมิชอบให้คงไว้ ครั้นจะ
ให้ใช้หนังสือบริคนตามบทพระอายการบุราณเล่า ทวย

รายฎรทุกวันน { บิดา / มารดา } ประกอบ { บุตรา / บุตรี } ให้มีสามี ภิริยาแลให้ { วิญาณกะทรัพย / อวิญาณกะทรัพย } เปนทุนก็มีแต่ผู้เถ้าผู้แก่มา นั่งร้เหนเปนคำนับ จะได้ทำหนังสือบริคนให้ไว้แก่กัน ตามประเพณีบุราณนั้นหามิได้ หย่างทำเนียมบุราณ เสื่อมสูญไปช้านานแล้ว ครั้นจะประกายแก่ราษฎรให้ ถ้าทำหนังสือบริคนดั่งแต่ก่อนนั้น ก็เปนอันยากก็ให้ใช้ ตามกระบิลเมืองที่เคยใช้มา จะไม่มีหนังสือบริคนก็ตาม เถิด ถ้าแลเขาผัวเมียจะอย่ากัน จะบั่นสินเดิมสิน สมรสนั้น ให้แพ่งพิงพิจารณาโดย { สัจ / ธรรม } ได้ ทรัพย ฝ่าย { ชาย / หญิง } มากน้อยเท่าใดไซ้ ก็ให้แบ่งบั่นตามส่วน สิน { เดิม / สมรส } โดยพระอายการอันบุราณราชกระยัตร บัญญัติให้แบ่งบั่นนั้นเถิด

กล่าวลักษณมูลวิวาทแห่ง { ผัว / เมีย } จะอย่ากันโดย สงเขบแต่เท่านี้

76

อันว่าหญิงอันชายมิได้คำนับสู่ขอ แลชายกระทำ ทุราจารให้มีโทษนั้นมี ๗ ประการ

มาตุรกฺขิตา ประการหนึ่ง คือหญิงอันอยู่ด้วย มารดา ๆ หากรักษา

ปิตุรกฺขิตา ประการหนึ่ง คือหญิงอันอยู่ด้วยบิดาๆ หากรักษา

มาตาปิตุรกฺขิตา ประการหนึ่งคือหญิงอันอยู่ด้วย บิดา มารดา ๆ หากรักษา

โคตรกฺขิตา ประการหนึ่งคือหญิงอันอยู่ด้วยโคตร ๆ หากรักษา

ภาตุรกฺขิตา ประการหนึ่งคือหญิงอันอยู่ด้วย พี่ชาย พี่สาว ๆ หากรักษา

ญาติรกฺขิตา ประการหนึ่งคือหญิงอันอยู่ด้วยญาติๆ หากรักษา

สารกฺขา ประการหนึ่ง คือหญิงอันอยู่ด้วยท่านผู้ใดผู้หนึ่ง ท่านหากรักษาบ้องกันไว้

หญิง ๗ ประการนี้ ถ้าชายผู้ใดมิได้คำนับสู่ขอแลอุกอาจไปกระทำทุราจารหญิงก็ดี แลชายไปลอบลักทำชู้แลข่มขืนแลชักพาหญิงไปก็ดี ท่านว่าชายนั้นมี

โทษ ถ้าหญิงนั้นไปหาชายถึงเคหะสถานบ้านเรือนชาย ยอมให้ชายทำชู้ด้วยไซ้ แลจะกล่าวโทษแก่ชายนั้นมิได้เลย

77

๗๕ มาตราหนึ่ง บุรุษผู้ใดจับข้อมือหยอกบุตรท่านก็ดี ขึ้นไปถึงที่นอนบุตรท่านก็ดี แลฉุดลากบุตรท่านไปจูบกอดทำชู้แลทำประการใดก็ดี ท่านว่าชายนั้นผิด ให้ลงโทษโดยโทษาณุโทษ

78

๗๖ มาตราหนึ่ง ชายใดมิเมียแล้วข่มขืนลูกสาวหลานสาวท่านถึงชำเรา ให้ไหมชายนั้นกึ่งประถมผิดเมีย ถ้าข่มขืนมิถึงชำเราให้ไหมกึ่งถึงชำเรา

79

๗๗ มาตราหนึ่ง ชายหาเมียมิได้ ข่มขืนลูกสาวหลานสาวท่านถึงชำเรา ให้ไหมชายนั้นกึ่งเบญชายมิเมียแล้ว ถ้าข่มขืนมิถึงชำเรา ให้ไหมกึ่งถึงชำเรา

80

๗๘ มาตราหนึ่ง ชายใดข่มขืนหญิงเดกไม่รู้เดียงษามิถึงชำเรา ให้ไหมเถ้าเบี้ยประถมผิดเมีย ถ้า

ข่มขืนถึงชำเราโลหิดไหล ให้ไหมเท่าเบี้ยประถมผิด เมียทวีคูน ถ้าตบตีหญิงทำให้มีบาดเจบด้วย ท่านให้ไหมชายนั้นโดยบาดเจบอีกโสดหนึ่ง

กล่าวลักษณหญิง ๙ ประการแลปรับโทษชายข่มขืนหญิงโดยสงเขบแต่เท่านี้

81

๗๙ มาตราหนึ่ง บุตรท่าน บิดา มารดา ยังมิได้ประกอบสามีภิริยาให้ไซ้ บิดา มารดา นั้นเปนอิศรแก่บุตร ถ้าชายใดพึงใจด้วยบุตรท่านให้คำนับ บิดา มารดา ตามประเพณี ถ้า บิดา มารดา ยกให้สามีจึ่งเปนอิศระแก่ภิริยา ถ้าชายมิได้ไปสู่ขอคำนับ บิดา มารดา หญิงๆ ชายลอบรักใคร่ทำชู้กัน ในสะถานบ้านเรือน บิดา มารดา หญิง บิดา มารดาหญิงจับได้ตีโบยทำโภยชายมิได้ถึงษาหัดจะเอาโทษแก่บิดามารดาหญิงนั้นมิได้ ถ้าชายได้ไปสู่ขอมิคำนับ บิดา มารดา หญิงแล้ว พ่อแม่ญาติพี่น้องหญิงแกล้งตีโบยชายไซ้ ให้ลงโทษแก่ บิดา มารดา แลญาติพี่น้องแห่งหญิงโดยพระราชกฤษฎีกา

82

๘๐ มาตราหนึ่ง ชายใดมิได้สู่ขอหญิงเปนคำนับแลลอบทำชู้ด้วยลูกสาวท่าน ๆ จับได้ ท่านมิให้ฆ่าฟันชาย แต่ให้ผูกมือไว้ว่ากล่าวกันตามกระบิลความเมืองท่าน

83

๘๑ มาตราหนึ่ง ชายลอบลักสมรักทำชู้ด้วยลูกสาวท่านก็ดี หญิงทาษท่านก็ดี แล พ่อ/แม่ เจ้าเงินแห่งหญิงมิรู้ชายมิรับหญิงมิครรภตาย พิจารณาเปนสัจว่าชายลอบลักทำชู้ด้วยหญิงจริงไซ้ ท่านให้ไหมชายจงเสมข้าตัวหญิงสกันแลหญิงทาษนั้น แล้วให้ลงทนทโทษ ๓๐ / ๓ ที

84

๘๒ มาตราหนึ่ง ชายใดลอบไปทำชู้ด้วยลูกสาวหลานสาวท่าน มิได้กล่าวถามแล พ่อ/แม่ หญิงรู้ชู้ขึ้นลงไปมาหาลูกตนดั่งนั้นไซ้ ท่านว่าคือเมียมัน ให้มนแต่งสะมาพ่อแม่หญิง พึงให้ พ่อ/แม่ หญิงรับสะมา

ให้มันอยู่เปนคู่สังวาษ เพราะเขาทั้งสองเปนคู่ส้างกัน มาแต่กาลก่อนเปนสัตรีภาพอย่าให้มีชาย สัมผัดถูกต้องตัวถึงสอง ถ้าชายมิแต่งมาสะมาพ่อแม่ผู้เถ้าผู้แก่แห่งหญิงแลมิได้เลียงหญิงดั่งท่านเลียงลูกเมียท่านทั้งหลาย แลมันทำชู้แล้วมันทอดหญิงนั้นเสีย ท่านว่ามันทำให้ลูกหลานท่านนมบกอกพร่อง ให้ไหมชายผู้เลมิดพ่อแม่ผู้เถ้าผู้แก่นั้นโดยขนาฎ ถ้าชายแต่งมาสมา {พ่อ แม่} หญิงมิรับแล พรากลูกสาวไปให้แก่ชายอื่นให้เสียประเวนีธรรมไซ้ ท่านว่าผู้มาเอาเมียมันแล {พ่อ แม่} ทำมิชอบนั้น ท่านให้ไหม {พ่อ แม่} หญิงแลชายผู้มาเอาเมียมันโดยขนาฎ

85

๘๓ มาตราหนึ่ง บุตรหญิงมีชู้สั่งให้ชายชู้มาหาก็ดี แลชายมาหาหญิงเองก็ดี {พ่อ แม่} พี่น้องหญิงมิรู้แปลกตัวว่าเปนโจรขะโมยฟันแทงชายชู้นั้นตาย ท่านให้ขายหญิงนั้นให้แก่ {พ่อแม่ พี่น้อง} ผู้ตายนั้นส่วนหนึ่ง ๆ ไซ้

ไว้แก่ พ่อแม่ / พี่น้อง หญิงนั้น ถ้า พ่อ / แม่ พี่น้องหญิงรู้อยู่แล้ว แกล้งฆ่าฟันชายนั้นตายไซ้ ท่านให้เอาข้าตัวชายนั้นตั้งไหมแล้ว ให้ขายหญิงทอดตลาดได้เถ้าใดส่งให้ พ่อ / แม่ ชายปลงสภยผู้ตายนั้นแล

86

๘๔ มาตราหนึ่ง สองลอบสมรักด้วยกัน มิได้สู่ขอมีขันหมากเปนคำนับ แล พ่อ / แม่ หญิงมิรู้ต่อมท้องลูกจึ่งรู้ ถ้าชายนั้นชั่วชาติทรพน พ่อแม่หญิงมิให้ก็ตามใจ พ่อ / แม่ หญิง ถ้าพ่อแม่หญิงนั้นตาย ถ้าชายหญิงสมักอยู่ด้วยกัน เกิดลูก ชาย / หญิง ท่านว่าลูกนั้นเปนขันหมาก หญิงทำชู้ไซ้ท่านให้ไหมชายชู้นั้นให้แก่ชายทรพน ซึ่งเปนผัวนั้น แลให้รับเอาทรัพยสิ่งสินให้แก่ชายผู้เปนผัวนั้นด้วย

87

๘๕ มาตราหนึ่ง ฝูงไพร่ฟ้าข้าคนทั้งหลายหาขันหมากมิได้ รักใคร่กันอยู่ด้วยกันเปล่า ๆ พ่อแม่ / พี่น้อง แห่ง

หญิงรู้มิได้ร้องพ้องว่ากล่าว แลมันปลูกเรือนบ้างต่าง
เรือนแฝงอยู่กินด้วยกันโดยฉันผัวเมีย หาบุตรมิได้ก็ดี
หญิงสิทธิเปนเมียชาย ถ้าแลผู้ใดมิได้ปลูกเรือนอยู่ มิ
ได้ทำเลียงกันโดยฉันผัวฉันเมีย ท่านว่ามิได้เปนเมีย
สิทธิแก่ชายเลย

88

๘๖ มาตราหนึ่ง ผ่าย ทหาร / พลเรือน ไพร่ฟ้าทั้งปวง
เขาสมรศด้วยกันหาขันหมากมิได้ พ่อ / แม่ หญิงรู้ว่ามิได้รู้
ก็ดี แลมันปลูกเรือนอยู่กินด้วยกันก็ดี ยังมิทันได้ปลูก
ก็ดี แลมันเลียงดูอยู่กินด้วยกันโดยฉันผัวเมีย แล
เกิดลูก หญิง / ชาย สายสบดั่งนั้น ท่านว่าเกิดลูกเปน
ขันหมากแล้วหญิงเปนเมียสิทธิแก่ชาย แม้นหญิงทำชู้
สู่ชาย ท่านว่าให้ไหมชายชู้ให้แก่ชายผู้เปนผัวโดย
ขนาฎ

89

๘๗ มาตราหนึ่ง ผู้ใดชักชู้ให้แก่ลูกสาวหลาน
สาวท่าน พ่อแม่แห่งหญิงมิรู้ แลอยู่นานมาจึงรู้ ท่าน

ให้ไหมชายโดยยดถาศักดิพ่อแม่หญิง แลมันผู้ชักสอ
นั้นให้ทวนด้วยหวายโดยสกรรมิสกรร เพราะมันเหน
แก่ลาภเอาสินจ้างสินบน ทำให้ลูกสาวท่านเสียตัว

๙๘ มาตราหนึ่ง ชายใดมิได้สู่ขอลูกสาวหลาน
สาวท่าน แลบังอาจว่าตนเรียวแรงผู้เดียวกัด ภาพวก
เพื่อนไปด้วยกัด เข้ากุมเกาะเบาะฉะแลงลูกสาวหลาน
สาวแลเมียท่านไปด้วยแรงตน หญิงนั้นร้องแรกขัด
ขวางมิคนรู้เหนได้ยินข่มขืนหญิงนั้นได้ถึงชำเราก็ดี มิ
ได้ถึงชำเราก็ดี หญิงนั้นมาหาความเปนสัจไซ้ ให้ไหม
โดยพระราชกฤษฎีกาเดิม ถ้าข่มขืนหญิงมิบาดเจบ
ให้ไหมโดยบาดเจบอกโสตหนึ่ง พวกซึ่งไปด้วยนั้นให้
ไหมกึ่ง ถ้าชายหลายคนข่มขืนโทรมเอาหญิงนั้นไซ้
ให้ลงโทษแก่ชายนั้นด้วยลวดหนังคล ๖๐ ที ให้ไหม
ตามบันดาศักดิทวีคูน เพราะมนบังอาจหยาบชาตอ
แผ่นดินเมืองท่าน

๙๙ มาตราหนึ่ง หญิงคนเดียวทำชู้ด้วยชาย
สองคน แลชายนั้นมาภบกันวิวาทตีด่าพันแทงกันมิ

บาทเจบไซ้ ท่านให้ไหมหญิงแลชายผู้พันแทงนั้นให้แก่ชายผู้บาทเจบนั้นโดยความเมืองท่าน

92

๙๐ มาตราหนึ่ง หญิงคนเดียวมันทำชู้ด้วยชายคนหนึ่งก่อน แล้วหญิงนั้นมาทำชู้ด้วยชายคนหนึ่งเล่า ชู้ก่อนมันพันแทงชู้หลังตายก็ดี ชู้หลังมันพันแทงชู้ก่อนตายก็ดี ท่านว่าเปนหญิงร้าย ให้ทวนมัน ๓๐ ที แล้วให้โกนศรีสะหญิงนั้นเปนตะแลงแกงทัดดอกฉะบาสองหูขึ้นขาหย่างประจาร ๓ วัน แล้วให้ฆ่าชายชู้พันแทงนั้นให้ตกไปตามกัน ถ้าทรงพระกรุณามิให้ฆ่าตีไซ้ ผู้ทำต่ำนา ๔๐๐ ลงมาให้ปรับไหมทวีคูนโดยพระราชกฤษฎีกา สินไหมให้แก่ บิดา / มารดา ญาติพี่น้องแห่งชายชู้ผู้ตาย

93

๑๐๐ มาตราหนึ่ง หญิงใดมีชู้พ่อแม่แห่งหญิงได้ว่ากล่าวแก่ พ่อ / แม่ ผู้ชาย ถ้าชายนั้นไปสู่หาหญิงแล พ่อ / แม่ หญิงพันแทงชายนั้นตาย ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา แลส่วนหญิงนั้นให้ขายเผาผีผู้ตาย

94

๑๐๑ มาตราหนึ่ง ชายใดพูดจาเกี้ยวพานหญิง แลชายใส่กลพ่อลวงหญิง ๆ ยอมเปนเมียชาย ๆ ลวงเอาแต่ทรัพยเข้าของ ๆ หญิงแล้วฆ่าหญิงเสียไซ้ ท่านว่าชายนั้นหาสัจมิได้ ให้ฆ่าชายนั้นเสียให้ตกไปตามกัน กล่าวลักษณ {หญิง / ชาย} ลอบทำชู้มิได้สู่ขอ แลชายพ่อลวงหญิงเปนมูลวิวาทโดยสงเขบแต่เท่านี้

95

๑๐๒ มาตราหนึ่ง ชายขอลูกสาวท่านถึงหลบฝาก ยังแต่จะทำงาน แล {พ่อ / แม่} หญิงให้ชายฝากบำเรอ แลทำกินอยู่ด้วยกันเปน {๒ / ๓} ปี แล {พ่อ / แม่} หญิงให้ชายอยู่ด้วยกันไซ้ ท่านว่าเปนเมียสิทธิแก่เจ้าผัว เสมอนเมียทำงาน ถ้าแลชายผู้ใดทำชู้ด้วยเมียดั่งนี้ ณะถิ่นถานใดก็ดี แลชายเจ้าผัวพ้นแทง {ชาย / หญิง} ซึ่งทำชู้ด้วยกันตายทั้งสองไซ้ ท่านว่าอย่าเอาโทษแก่ชายผู้พ้นแทงเลย เพราะผู้ตายนั้นทำนอกประเวนีแผ่นดินท่าน

96

๑๐๓ มาตราหนึ่ง ชายมาสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน พ่อแม่หญิงให้หญิงนั้นแก่ชาย ยังมิได้มีขันหมากกัด พ่อแม่หญิงมิให้หญิงแก่ชายกัด แลชายนั้นไปมาหาสู่พูดจาว่ากล่าวเกี้ยวเฉียงหญิงอ่อนใจเชื่อฟังคำชายๆ ได้สมักสังวาดด้วยหญิง พ่อ แม่ หญิงมิรู้ ชายหญิงร่วมประเวณีกันก่อนยังมิได้แต่งการงานบริคนนั้น ท่านว่าให้ชายนั้นแต่งสะมายุมแปลงไหว้ พ่อ แม่ แห่งหญิงนั้นโดยคำนับ ถ้าแลหญิงนั้นมิได้สะมักสังวาศด้วยชาย ๆ หากกุมเกาะเบาะฉะแลงถูลากเอาหญิงนั้นไป ท่านว่าชายนั้นเลมิดแลหาคำนับ บิดา มานดา มิได้ ถ้าแล บิดา มานดา มิให้หญิงแก่ชายก็ได้ ให้ไหมชายพวกเพื่อนชายซึ่งไปด้วยโดยพระราชกฤษฎีกา

97

๑๐๔ มาตราหนึ่ง ชายสู่ขอลูกสาวท่าน ชายนั้นทำอาสายังมิได้แต่งการมงคน ชายหญิงสมรักกัน พ่อ แม่ หญิงรู้แลชายอื่นมาทำชู้ด้วยหญิงนั้นเล่า พ่อแม่หญิง

มิรู้ หญิงไปอยู่กินด้วยชายชู้ภายหลังนั้น ท่านว่า
หาโทษแก่ พ่อ แม่ หญิงนั้นมิได้ ส่วนชายชู้หลังนั้นให้
ไหมเสมอผิดเมียท่าน

98

๑๐๕ มาตราหนึ่ง ชายให้สู่ขอลูกสาวหลานสาว
ท่าน บิดา มารดา หญิงยิงยอมให้ชายได้ให้มีขันหมากหมั้น
นัดจะทำการ ยังมิได้ทำการ ชายอื่นบังอาจว่าตน
เรียวแรงกุมเกาะเบาะฉะแลงหญิงนั้นด้วยแรงตน ข่มขืน
หญิงนั้นถึงชำเราก็ดีมิได้ถึงชำเราก็ดี พิจารณาเปนสัจ
ไซ้ ท่านว่าล่วงพระราชอาชูาความเมืองท่าน ให้ส่งหญิง
นั้นให้แก่บิดามารดาแล้วให้ทวนชายต้นเหตุด้วยลวด
หนัง ๕๐ ที ถ้ามิพวกไปด้วยให้ทวนคล ๒๕ ที จง
ทกคน ให้ไหมชายต้นเหตโดยผิดเมียท่านในขันหมาก
นั้นจงควร

99

๑๐๖ มาตราหนึ่ง ชายใดให้ไปสู่ขอลูกสาว
หลานสาวท่าน ชายได้ให้สินสอดแลไปขันหมากใหญ่

แล้ว ยังมิได้อยู่กินด้วยกัน ชายลอบทำทุราจารแก่หญิง ๆ นั้นพ้นแทงตายไซ้หาโทษมิได้ แลขันหมากสินสอดเครื่องอันแต่งมานั้น ให้ได้แก่ผู้เปนพ่อแม่หญิงนั้น

100

๑๐๗ มาตราหนึ่ง ชายสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน ๆ ว่าชายนั้นมิพยศ ท่านมิให้หญิงแก่ชาย ๆ ทำทานบนให้ต่อหน้าผู้ {เถ้า / แก่} ว่าจะละความร้ายไม่เล่นเบียแลคบหาด้วยโจร แล้ว {บิดา / มารดา} หญิงจึงยกหญิงให้เปนเมียชาย ถ้าสับไปเมื่อหน้ามันมิละความร้ายไซ้ ให้ขับมันเสียให้เวนทุนแลขันหมากแก่มันจงแล้ว เพราะมันทำผิดต้องด้วยหนังสือทานบนมันเองดั่งนั้นแล

101

๑๐๘ มาตราหนึ่ง ชายมาสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน ๆ ให้หญิงเปนเมียชายแล้ว ชายนั้นคบหาโจรผู้ร้ายกัดี ท่านว่ามันเปนคนพาล ให้ {พ่อตา / แม่ยาย} ขับมันไปอย่าให้อยู่ด้วยลูกสาวหลานสาวไปเมื่อหน้าจะฉิบหาย

เสีย ให้เวนทุนแลขันหมากแก่มันจงแล้ว ถ้าชายรับ
ก็ดีมิรับก็ดี ให้ไปบอก {บิดา / มารดา} ญาติพี่น้องแห่งชาย
แลนายบ้านนายอำเพอร้อยแขวงกรมการแลผู้มีบันดาศักดิ
ผู้ใดผู้หนึ่งให้รู้ว่าชายคบหาโจรผู้ร้าย แล้ว {หญิง / ชาย}
ขาดจากผัวเมียกัน

102

๑๐๕ มาตราหนึ่ง ชายใดขอลูกสาวหลานสาว
ท่านเปนเมีย ชายได้ให้สินสอดแล้วยังมิได้แต่งการ
มงคล ชายนั้นยังมิได้ไปอยู่กินหลับนอนด้วยหญิง
แลชายนั้นตาย ท่านให้ทำสินสอดนั้นเปนสองส่วน
คืนให้ชายส่วนหนึ่ง ตกอยู่แก่หญิงส่วนหนึ่ง ถ้า
หญิงตายท่านว่าสินสอดนั้นให้ไว้แก่ {บิดา / มารดา} หญิงจงสิน
ถ้าหญิงได้เสียตัวแก่ชาย ๆ ตายสินสอดนั้นให้ตกอยู่
แก่หญิงจงสิน เพราะว่าสินนั้นเปนสินหัวบัวนางให้ไว้
แก่หญิงแล

103

๑๑๐ มาตราหนึ่ง ผู้ใดให้ไปสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน บิดา มารดา ญาติแห่งหญิงตกปากให้ได้กินขันหมากท่านแล้ว ชายหาผิดมิได้ บิดามารดาญาติแห่งหญิงคิดกินแหนงแคลงใจแกล้งจะมิให้หญิงนั้นแก่ชาย แปรปากหลากคำหาที่กลัวมิได้ ครั้นชายผู้อื่นมาสู่ขออีก บิดา มารดา หญิงนั้นก็รับ กลับกินขันหมากชายนั้นเล่า ถ้าชายทั้งสองเปนความกัน ท่านว่าให้ลูกสาวนั้นแก่ชายผู้มาสู่ขอก่อน แล้วให้เอาขันหมากชายภายหลังนั้นตั้งไหม บิดา มารดา หญิงทวีคูน ยกทุนให้เจ้าของเหล้านั้นเปนสินไหมกึ่งพินัย แล้วให้ใช้ค่าฤชาธำเนียมให้แก่ชายภายหลังด้วย เพราะมันทนงศักดสาหาวลวงความเมืองทาน ถา บิดา มารดา หญิงตกปากให้บุตรีเปนภรรยาชาย บิดามารดาหญิงรับสินสอดขันหมากแห่งชายไว้แล้วแลกลับถ้อยคำมิให้เล่าไซ้ ให้คิดเอาข้าตัวหญิงนั้นตามกระเสียรอายุ

แล้วให้คนสันสอดนั้นจงท่วน เหดุพลั้งปากเสียสัน
พลาดตันตกต้นไม้

104

๑๑๑ มาตราหนึ่ง ชายใดส่ขอลูกสาวหลานสาว
ท่านเปนเมีย ชายมิเอาเปนเมีย แลไปสู่ขอหญิงอื่น
เปนเมียเล่าแลหญิงซึ่งสู่ขอไว้ก่อนนั้นไป ติ ด่า หญิง
ภายหลังไซ้ ท่านว่าหญิงคนร้ายสำหาว ให้ไหมหญิงผู้
ติด่านั้นให้แก่หญิงผู้บาทเจบโดยพระราชกฤษฎีกา

105

๑๑๒ มาตราหนึ่ง ชายใดมีเมียแล้ว พรางว่า
หาเมียมิได้ ให้สู่ขอหญิงอื่นมาเปนเมีย แลเมียก่อน
ติ ด่า หญิงซึ่งสู่ขอมาเปนเมียนั้นเจบปวดไซ้ ถ้าหญิง
ผู้เจบมิสมักอยู่ด้วยชายนั้น ก็ให้ว่ากล่าวยังสุภา
กระลาการให้ขาดจากผัวเมียกัน จึงให้ไหมชายผู้
พรางเถ้าพ่อลวงท่าน แลให้ไหมผู้ช่วยกล่าวขอนั้น
กึ่งชายผู้พรางให้แก่หญิงผู้บาทเจบ เหดุหญิงเสียตัว
เพราะชายพ่อลวง ถ้าหญิงเกิดบุตรด้วยชายนั้นแล้ว
ให้สิทธิเปนเมียชาย หญิงจะว่ากล่าวอย่าพึงพังมันเลย

106

๑๑๓ มาตราหนึ่ง ชายใดไปสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน {บิดา มานดา} หญิงให้หญิงผู้บุตรผู้หลานแก่ชาย ๆ ยังมิได้ค้านับทำงาน {บิดา มานดา} หญิงยังมิได้เวนสาดหมอนก่อน หญิงยังสิทธิอยู่แก่บิดามานดา ถ้าชายนั้นสำหาวคบพวกเพื่อนไปถูลาก {ลูกสาว หลานสาว} ท่านมา ท่านว่าเลมิดล่วงพระราชอาชูาความเมืองท่าน ๆ ให้ส่งหญิงนั้นให้แก่ {บิดา มานดา} แล้วให้ไหมชายต้นเหตุโดยพระราชกฤษฎีกา แล้วให้ทวนชายต้นเหตุนั้นด้วยลวดหนัง ๓๐ ที ส่วนพวกซึ่งไปด้วยกันนั้น ให้ทวนด้วยลวดหนังคล ๑๕ ทีโดยเลมิดพระราชอาชูานั้น ถ้าจะไถ่ลวดหนัง ๓ ทีต่อแสนเปนแต่พีในหลวง

107

๑๑๔ มาตราหนึ่ง ชายใดให้สู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน แลเอาขันหมากสามขันไปกล่าวถาม {พ่อ แม่} พี่น้องหญิงรับเอาไว้ว่าให้ลูกสาวหลานสาวแก่ท่าน ๆ

คำนับไว้ในกำหนดฎซึ่งว่ากล่าวกันไว้นั้นยังเปนเมียชาย ถ้าชายใดทำชู้สู่หญิงนั้น ท่านว่าผิดเมียท่านในขันหมาก ท่านให้เอาขันหมากตั้งไหมขันหมากกล่าวถามนั้น ๑๑ ขัน ๆ หมากหมั้น ๕๐ ขัน เปน ๖๑ ขัน ให้ตีค่าขันหมากกล่าวถามนั้นขันละเฟื้อง ให้ตีขันหมากหมั้นนั้นขันละสะหลึง เอาขันหมากทั้งนั้นบวกกันเข้าแล้วให้ไหมทวีคูน ยกทุนให้เจ้าของเหลือนั้นเปนสินไหมกึ่งพินัยในกึ่ง ถ้าถึงกำหนดฎซึ่งว่ากล่าวนัดหมายกันไว้นั้น ชายมิได้เอาขันหมากใหญ่มาแต่งงานตามสัญญานัด ท่านว่าหญิงนั้นมิได้เปนเมียชายเลย หญิงมีชู้ผัวอนหาโทษมิได้ แลขันหมาก ๓ ขันนั้นชายจะคืนเอามิได้ เหตุว่าพ้นกำหนดฎซึ่งว่ากล่าวกันนั้นแล้ว

๑๑๕ มาตราหนึ่ง ชายให้มีขันหมาก ๓ ขัน ไปสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน พ่อ แม่ } หญิงกับผู้เถ้าผู้แก่ฝ่ายข้างชายยิงยอมพูดจาขึ้นลงปลงใจแลให้หญิงอยู่ด้วยกันก็ดี แลชายช่วยทุกข์ยากหญิงด้วยประการใด ๆ

ก็ดี พ่อ แม่ } หญิงยกหญิงผู้เปนลูกหลานให้เปนภรรยาชาย
ก็ดี แล ชาย หญิง } สะมะเลกัน พ่อ แม่ } หญิงรักชายยกลูก
หลานให้เปนภริยาก็ดี ท่านว่าหญิงนั้นสิทธิเปนเมียชาย
แลชายผู้ใดมาทำชู้ด้วยหญิงนั้น ให้ไหมชายชู้ตาม
บันดาศักดิให้แก่เจ้าผัวโดยพระราชกฤษฎีกา

109

๑๑๖ มาตราหนึ่ง ชายให้สู่ขอลูกสาวหลานสาว
ท่านถึงหลบฝาก แลหญิงมีชู้ด้วยชายอันก็ดี ตามชาย
อันไปก็ดี ท่านว่าให้ชายผู้ส่ขอคิดเอาค่าขันหมาก
แต่แรกมาสู่ขอเถ้าถึงขันหมากหมั้นเอาหนึ่งเปนสอง
ถ้าชายผู้สู่ขอเห็นหญิงทำชู้ด้วยชายอื่น พันแทง หญิง ชาย }
บาทเจ็บถึงตายไซ้ ท่านว่าชายผู้สู่ขอนั้นเลมิด ให้
ลงโทษตามพระอายการผู้ร้ายพันแทงโดยบาทเจ็บถึง
ตายนั้น

110

๑๑๗ มาตราหนึ่ง ชายสู่ขอหญิงแลชายเข้ามา
ฝากบำเรอ แล้วมันละเสียไปได้เมียอื่น มันกลับมา

ทำหนังสือกล่าวความเปนประมาทประจาร {พ่อ แม่} หญิง ให้เรียกให้ส่งหญิงนั้น แลหญิงนั้น {พ่อ แม่} ยังมิได้ทำงาน เวนสาดหมอน หญิงนั้นยังสิทธิอยู่แก่ {บิดา มารดา} จะส่งหญิงให้แก่มันนั้นมิได้เลย

111

๑๑๘ มาตราหนึ่ง ชายสู่ขอลูกสาวหลานสาวท่าน แลชายได้ไปฝากบำเรอยังมิได้ทำงานเวนสาดหมอนก่อน ชายผู้นั้นมันทำทนงองคอาจหยาบช้า ผลักไสข่มเหงลูกสาวท่าน มันมิเกรง {พ่อตา แม่ยาย} แลพี่น้องหญิงจริงไซ้ ท่านให้ขับไล่มันผู้นั้นเสีย อย่าให้ลูกสาวแก่มัน

112

๑๑๙ มาตราหนึ่ง ชายใดพิงใจลูกสาวหลานสาวท่าน ให้ผู้ {เถ้า แก่} ไปสู่ขอเปนคำนับแก่ {บิดา มารดา} หญิง {บิดา มารดา} หญิงยกลูกสาวหลานสาวนั้นให้แก่ชาย ผู้สู่ขอทำการมงคลแล้ว ชายนั้นมิกิจราชการไปยังมิได้มา

อยู่ด้วยหญิง ถ้าชายกลับมาไซ้ท่านให้ส่งตัวหญิงนั้น
ให้แก่ชาย

113

๑๒๐ มาตราหนึ่ง ชายใดให้ไปสู่ขอลูกสาว
หลานสาวท่านต่อ บิดา / มารดา พี่น้องพ่องพันแห่งหญิงเป็น
คำนับ แลชายนั้นยังมิได้อยู่กินด้วยหญิง มีชายอื่นมา
ทำชู้ด้วยหญิง ลักภาเอาหญิงนั้นไป พ่อ / แม่ หญิงมิได้รู้
ท่านว่าอย่ามีโทษแก่ พ่อ / แม่ พี่น้องหญิงนั้นเลย ส่วนชายชู้
ผู้ลักภาไปนั้น ท่านให้ไหมเสมอผิดเมียท่านในขันหมาก

114

๑๒๑ มาตราหนึ่ง ชายใดให้มีขันหมากไปสู่ขอ
ลูกสาวหลานสาวท่านเป็นคำนับ พ่อ / แม่ หญิงมิให้หญิงนั้น
แก่ชายๆ หญิงเป็นชู้กัน พ่อ / แม่ หญิงมิรู้ ชายหญิงมันภา
กันหนีท่านไปเกิดบุตรด้วยกันก็ดี หาบุตรมิได้ก็ดี
ถ้าชายมันมาขอสมายุมแปลงบิดามารดาหญิง บิดา / มารดา
หญิงยกให้ หญิงจึงสิทธิเป็นเมียชาย ถ้าชายมิได้

สมัครสมา บิดา มารดา หญิง บิดา มารดา หญิงมิได้ยกให้ หญิงไม่สิทธิเปนเมียชายเปนแต่ชู้กัน ถ้าหญิงนั้นนอกใจมีชู้ ให้ไหมชายชู้นั้นเปนข้าญ่าช้าง ด้วย บิดา มารดา มิได้ยกหญิงนั้นให้แก่ชายนั้นแล

115

๑๒๒ มาตราหนึ่ง ชายสู่ขอบุตรีท่าน ๆ แต่งให้มีเรือนอยู่กินด้วยกันต่างหากแล้ว อยู่มาบุตรีท่านเกิดอุบัติโรคแลยามนั้นเอามาส่งให้แก่ บิดา มารดา หญิง บิดา มารดา รักษาโรคบุตรีมันถอยคลายหายไซ้ บิดา มารดา จะเอาหญิงนั้นไปยกให้เปนภรรยาชายผู้อื่นนั้นมิได้ บิดา มารดา หญิงรักษาโรคนั้นสิ้นทรัพยเท่าใด ให้ยามนั้นทรัพยให้แก่ บิดา มารดา หญิงเท่านั้น เหตุบุตรบุตรีทั้งหลายเมื่อน้อย บิดา มารดา รักษา ครั้นมีเรือนแล้วผู้เปนยามีหากรักษา

กล่าวลักษณแห่งชายสู่ขอ ลูกสาว หลานสาว ท่านโดยสังเขบแต่เท่านี้

116

๑๒๓ มาตราหนึ่ง ชายพูดจาเกี้ยวพาลพ่อลวง ลูกสาวหลานสาวท่านภาไปทำชั่วเมีย แลพ่อแม่พี่น้องหญิงมีรู้มันคนเอาหญิงนั้นมาไว้เรือน ถ้าชายนั้นมาสู่ขอสะมายุมแปลงท่าน ๆ ให้จึงได้ ท่านมิให้อย่าให้มีโทษแก่ชายนั้นเลย ถ้าชายเอาหญิงนั้นไว้ให้มาสู่ขอหญิง แลพ่อแม่หญิงมิให้หญิงนั้นแก่ชาย หญิงนั้นหนีชายมายัง พ่อ แม่ } พี่น้องหญิงแล้วชายมาฉุดลากเอาหญิงนั้นไปก็ดี หญิงนั้นหนีมายัง พ่อ แม่ } พี่น้องหญิง ชายนั้นให้มาสู่ขอหญิงพ่อแม่หญิงมิให้ ชายนั้นมาฉุดลากเอาหญิงนั้นไปก็ดี ท่านว่าเลมิดให้ทวน ถ้ามีพวกเพื่อนไปด้วยให้ทวนกึ่งจองทุกคน แล้วให้ไหมให้แก่หญิงนั้นอีกโสตหนึ่ง โดยพระราชกฤษฎีกา

117

๑๒๔ มาตราหนึ่ง หญิงตามชายไปแลชายมิได้สะมักสะมาไหว้ พ่อ แม่ } หญิง แลชายเอาหญิงนั้นไว้เปนเมียอยู่บ้านเรือนอันบ้านละคน ๒ คน ถึง ๓ } บ้าน

แล้ว แลชายมิเลี้ยงหญิงเอาหญิงนั้นมาส่งให้แก่ พ่อ แม่ หญิงเล่าไซ้ ท่านว่าชายบังอาจเอาลูกสาวท่านไปเร่เลี้ยงประจาร ถ้าเอาไปเลี้ยงสองบ้านให้เอาค่าตัวหญิงนั้นตั้งไหมทวีคูน ถ้าเอาไปเลี้ยงสามบ้านขึ้นไปให้ไหมตรีคูล เปนสินไหมกึ่งพิในกึ่ง

118

๑๒๕ มาตราหนึ่ง ชายลักภาลูกสาวหลานสาวท่านหนีไปต่างบ้านต่างเมืองถึงสิบปี แล้วมันเอาลูกสาวหลานสาวท่านคืนมาบ้านเมืองเล่าไซ้ หญิงไม่สะมักอยู่ด้วยชาย ให้ชายเวนลูกสาวให้แก่ พ่อ แม่ หญิง บ่อพิงให้มีโทษแก่ชายนั้นเลย เหตุชายภาหญิงนั้นกลับมาเอง

119

๑๒๖ มาตราหนึ่ง ชายหญิงสะมักรักใคร่เปนชู้กัน พ่อ แม่ หญิงมิรู้ ชายหญิงมันภากันไปชายมิได้มาสมักสมาพ่อแม่หญิงไซ้ ให้ส่งหญิงให้แก่บิดามานดาแล้วให้ไหมชายผู้หาคำนับมิได้ภาหญิงไปเปนข้อเลมิดให้แก่ บิดา มานดา หญิง

120

๑๒๗ มาตราหนึ่ง ถ้าหญิงตามผู้ชายไซ้ ให้ทวนหญิงด้วยไม้หวายโดยสกรรมิสกรร แล้วให้ส่งหญิงให้แก่ {บิดา / มานดา} หญิง แลชายนั้นหาคำนับ {บิดา / มานดา} มิได้ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา

121

๑๒๘ มาตราหนึ่ง ชายภาลูกสาวท่านไปทำชู้อยู่มาหญิงนั้นมีครภ {พ่อ / แม่} หญิงมีรู้หญิงนั้นตาย ท่านให้ชายใช้ค่าหญิงนั้นจงเตม แล้วให้ลงโทษแก่ชายนั้นเปนข้อเลมิดอีกโสตหนึ่ง

122

๑๒๙ มาตราหนึ่ง ชายภา {ลูกสาว / หลานสาว} ท่านไป {ชาย / หญิง} ได้สมักรักกัน ให้ชายส่งหญิงนั้นคืนมาให้แก่ {บิดามานดา / พี่น้าอา} หญิง ให้ชายสะมายุมแปลงแต่งการงานโดยสมควรตามประเวณี พึงให้ชายหญิงอยู่กินเปนผัวเมียกัน ถ้าชายมิได้มีความร้ายเปนข้อมหันตะโทษ

แลเปนคนทุศิล {บิดามานดา / พี่บ่าน้าอา} หญิงมิเตมใจติโทษแต่ว่า ชายมีพยศเล่นเบียกินเล่าหยาบช้าประการใดก็ดี ท่าน ให้{บิดามานดา / พี่บ่าน้าอา} หญิงเรียกเอาทานบนชาย แล้วให้ชาย หญิงอยู่กินเปนผัวเมียกัน เหตุ{ชาย / หญิง} ได้สมรักกันก่อน แล้ว จะตัดประเวณีเขานั้นมิชอบ

อะนิ่งถ้าชายส่งหญิงให้แก่ {บิดามานดา / พี่บ่าน้าอา} หญิง ชาย ได้มาสะมายุมแปลงเปนคำนับ {บิดามานดา / พี่บ่าน้าอา} หญิงมิรับ แกล้งว่าอุบายด้วยประการใด ๆ แลเอาหญิงนั้นไป ยกให้เปนเมียชายอื่น ท่านว่า {บิดามานดา / พี่บ่าน้าอา} หญิงนั้น มิชอบ ให้ไหมชายชู้โดยประถมผิดเมีย ไหมผู้ยกให้ กงชายชู้ ถ้าชายมิส่งหญิงให้ไปสมาแต่ภอเปนที {บิดามานดา / พี่บ่าน้าอา} หญิงมิรับ ชายบังอาจเอาหญิงไว้ ให้ ทวนชายหญิงคล ๓๐ ที แล้วให้ไหมชายนั้นเปนข้อ เลมิดโดยศักดิ {บิดา / มานดา} หญิง ๆ มิได้สิทธิเปนเมียชาย ถ้าชายสมรักลักภาหญิงไปขายหญิงเสียเล่า ท่านให้ ไหมชายนั้นเปนลักภาโดยขนาฏ หญิงมิได้สิทธิเปน

เมียชาย ให้เร่งเอาเงินแก่ชายส่งให้นายเงินจงท่วน
แล้วให้ทวน ชาย ๕๐ / หญิง ๒๕ เหตุหญิงร้ายชายพาลให้ยาก
แก่ความเมืองท่าน

๑๓๐ มาตราหนึ่ง ชาย / หญิง พรหมจารีรักใคร่กัน
พ่อ / แม่ มีรู้ แลชายอื่นมาสู่ขอหญิงนั้น พ่อ / แม่ ยกให้
แก่ชายผู้สู่ขอได้แต่งการมงคลหมาก ครั้นถึงกำหนด
ให้หญิงนั้นลงเรือนแลหญิงนั้นมิลง แลชายชู้ชิงพ่อแม่
หญิงมิได้ยกให้นั้นภาเอาหญิงไป แลมันเกบเอาทรัพย
สิ่งของไปด้วยชายชู้นั้น ท่านให้เอาขันหมากนั้นตั้ง
ไหม พ่อ / แม่ หญิงทวีคูน แล้วใช้ข้าหอแลสิ่งของท่านจง
เตม เพราะ พ่อ / แม่ หญิงมิได้ถามลูกสาวตน ส่วนชายผู้ภา
ไปนั้นให้ไหมให้ พ่อ / แม่ หญิงนั้นเปนเบ้ยสะมายุมแปลง
ให้หญิงสิทธิแก่ชายผู้ภา เพราะว่าหญิงชายนั้นรักใคร่
กันอยู่ก่อนแล้ว

124

๑๓๑ มาตราหนึ่ง หญิงชายตามกันไป แลชายเอาหญิงไว้ก็ดี แลชายเอาหญิงมายังแพ่ง ๆ หมายไปแลพ่อแม่หญิงตกสินสอดไปแก่ พ่อ/แม่ ชายก็ดี ตัวชายเองก็ดี เงินมากน้อยเท่าใด ๆ แล พ่อ/แม่ ชายก็ดี ตัวชายก็ดี รับกันแล้วชายเอาลูกสาวท่านไปขายเสีย เอาเงินไปให้เจ้าลูกสาวผู้ตกมานั้นไซ้ ท่านว่าชายบังอาจให้เอาเบี้ยซึ่งชายขายหญิงนั้นตั้งไหมทวีคูลเปนสินไหมกึ่งพิในกึ่งแล้วให้ขับชายนั้นเสีย อย่าให้เลี้ยงหญิงสืบไป

125

๑๓๒ มาตราหนึ่ง ชายหญิงรักใคร่เปนชู้กันแล พ่อ/แม่ หญิงมิรู้ มันภากันไปอยู่ณเรือน พ่อ/แม่ พี่น้องพ้องพันธุ์ชาย แลหญิงภาเอาทรัพย์สิ่งของพ่อแม่หญิงไปด้วย พ่อแม่หญิงจะเอาทรัพย์คืน ท่านให้คืนให้แก่

พ่อแม่หญิงนั้นจงเตม เพราะว่ามันมิได้อยู่ในโอวาท
พ่อแม่ มิควรให้ทรัพยแก่มัน

126

๑๓๓ มาตราหนึ่ง ชายหญิงลอบลักสมรักดวย
กัน บิดามานดาหญิงนั้นมิรู้ ชายลักภาหญิงหนีไปอยู่
ณ เรือนพ่อแม่พี่น้องแห่งชายในที่ ใกล้ ไกล ก็ดี แลปลูก
เรือนอยู่มีลูกก็ดีหาลูกมิได้ก็ดี ท่านว่าหญิงไม่สิทธิแก่
ชายเปนแต่ชู้กัน แม้นหญิงทำชู้สู่ชายอื่นไซ้ ให้ปรับ
ไหมหญิงแลชายชู้ภายหลังนั้นโดยประถมผิดเมีย เหตุ
ชายชู้ลักล่วงประเวณี ท่านให้เอาสินไหมพิในเปนข้า
ญ่าช้างหลวง แล้วให้หญิงสิทธิแก่บิดามานดาหญิง จะ
ให้สิทธิเปนเมียชายผู้ลักภานั้นมิได้ เหตุชายหาคำนับ
แก่บิดามานดาหญิงมิได้ แลทรัพยสิ่งของหญิงนั้น ท่าน
มิให้ริบเอาไว้ แม้นชายชู้ก่อนริบเอาสิ่งสินหญิงนั้นไว้
ไซ้ เสมอกันโชกแผ่นดินท่าน ท่านให้ทวนด้วยลวด
หนังตามบันดาศักดิ ถ้านา ๒๐๐ ขึ้นไป ท่านให้จำไส่
คาไว้ตามบันดาศักดิโดยมากแลน้อย

127

๑๓๔ มาตราหนึ่ง ชายใดลักภาลูกสาวหลาน สาวท่านไปทำชู้เมีย ครั้นพ่อแม่พี่น้องพ้องพันธุหญิงนั้น รู้ ชายนั้นมันคืนเอาหญิงมาไว้บ้านเรือนไซ้ ท่านว่าใช่ขโมย เพราะว่ามันรักไคร่กันภากันไป มันมิได้เสียถิ่นถานบ้านเรือนของพ่อแม่ มันภากันมาเอง ท่านให้สมายุมแปลงพ่อแม่ปู่ญ่าอาวอาหญิงนั้น

128

๑๓๕ มาตราหนึ่ง ถ้าชายภาลูกสาวท่านไปมิได้คำนับ ให้ปรับโดยถานเลมิดพระราชอาชูา ทำสามส่วนลดเสียส่วนหนึ่ง เอาสองส่วนเปนเลมิดให้แก่บิดามานดาหญิง

กล่าวลักษณหญิงชายสมรักลักภากันไปโดยสังเขบแต่เท่านี้

129

๑๓๖ มาตราหนึ่ง บุตรหญิงโกรธ {บิดา / มานดา} ไปอาไสอยู่ณเรือนท่านในสถานที่ไกล เจ้าเรือนนั้นแต่งบุตรท่านให้มีสามี ครั้นอยู่มาบิดามานดารู้ ท่านจะคืนเอา

บุตรของท่านมาไซ้ ท่านว่าคืนเอาหญิงนั้นมาได้ ชาย
ผู้ผัวนั้นจะกล่าวเอาโทษบิดามานดามิได้เลย เพราะว่า
เปนบุตรท่าน ๆ มิได้ตกแต่งแลสินสอดผ้าไหว้นั้น ท่าน
ให้ผู้ตกแต่งคืนให้แก่เขา

130

๑๓๗ มาตราหนึ่ง บุทคลผู้ใดเอาบุตรีแห่งญาติ
มาอยู่ ณ เรือนด้วย แลประกอบสามให้แก่บุตรีนั้น
ถ้าบิดามานดารู้เขามิพึงภอใจเอาสัตรีนั้นคืนไปได้ สามี
นั้นจะเอาโทษแก่บิดามานดาสัตรีว่าลักเอาภรรยาไปว่า
มิได้ ควรให้ผู้ตกแต่งนั้นคืนสินแห่งชายนั้นให้แก่ชาย
เพราะสามีมิรู้ว่าสัตรีนั้นมิได้เปนบุตรีแห่งญาติผู้ตกแต่ง
ถ้าผู้เปนญาตินั้นเอาบุตรีท่านมาประกอบให้อยู่แก่บุตร
ตน แลทรัพยสินสอดนั้นควรให้แก่บิดามานดาแห่งบุตรี
นั้นกึ่งหนึ่ง เพราะเหตุบิดามานดารักษาบุตรนั้นมิได้

131

๑๓๘ มาตราหนึ่ง บุตรีผู้ใดบิดามานดาตกแต่งให้
มีเย่าเรือนทำมาหากินอยู่ต่างหาก อยู่มาภรรยาสามีอย่า
กัน บันทรัพยต่อผู้เถ้าผู้แก่แล้วภายหลังสามีแลภรรยา

ซึ่งหย่ากันนั้นกลับยอมดีคืนมาอยู่ด้วยกันนั้น เล่าหาโทษมิได้ ถ้าภรรยามันไปอยู่ ณ เรือนบิดามานดา ๆ มิได้ยิงญอมให้อยู่กินด้วยกัน แม้นตัวหญิงยิงยอมก็ดี ท่านว่าหญิงนั้นไม่สิทธิเปนภรรยา เพราะหญิงกลับมาอยู่ในเรือนบิดามานดาแล้ว สิทธิแก่บิดามานดา

132

๑๓๙ มาตราหนึ่ง บิดามานดาหญิงเลี้ยงหญิงผู้บุตรมาเติบใหญ่ได้ทุกขยากประการใด จะเอาบุตรสาวไปขายเอาเงินแก้ความยาก แลหญิงบุตรนั้นมันไม่รู้จักคุณนอกใจพ่อแม่ตามชายไปมิได้มาสะมาไห้วพ่อแม่ ๆ ได้ความเจบอายนั้น ให้คิดเอาค่านานมเข้าบ่อนค่าเลี้ยงรักษาแก่มัน แลชายซึ่งภาเอาหญิงไปเลี้ยงนั้น ให้มันช่วยหญิงเสียกึ่งหนึ่ง ถ้ามันภากันมาร้องพ่องยังโรงสารให้เร่งว่าให้แก่มันจงเสรจ อย่าให้บาทไหมมัน เพราะมันเปนพ่อลูกแม่ลูกกันอยู่ ถ้ามันเกิดลูกหลานไปภายหนา จะมาญันดกนเลา

133

๑๔๐ มาตราหนึ่ง บุทคลผู้ใดให้บุตรีเปนภรรยาท่านแล้ว อยู่มาภายหลังได้คิดจะกลับคืนเอาบุตรีมาเล่าไซ้ ท่านว่าจะคืนเอานั้นมิได้เลย

134

๑๔๑ มาตราหนึ่ง หญิงใดมีทุกขยาก ชายว่าจะช่วยทุกขยากหญิงๆ เชื่อฟังคำ ได้ร่วมประเวณีด้วยชาย ๆ ช่วยทุกขยากหญิงได้ หญิงนั้นคงสิทธิเปนเมียชาย ถ้าชายผ่อลวงหญิง ๆ ร่วมประเวนีเสียตัวแก่ชาย ๆ มิได้ช่วยทุกขยากหญิง ๆ มิสะมักแก่ชายนั้น ให้ร้องพ่องว่ากล่าวยังสุภากระลาการ ๆ พิจารณาเปนสัจว่าชายลวงหญิงจริงไซ้ ให้ไหมชายผู้ผ่อลวงเท่าค่าตัวหญิง แล้วยกให้หญิงกึ่ง ๆ หนึ่งนั้นเปนสินไหมกึ่งพินกึ่ง เหตุชายลวงหญิง ให้ชายหญิงขาดจากผัวเมียกัน

ถ้าชายได้เสียเงินช่วยทุกขยากหญิงนั้นบ้างแต่ภอเปนที มิได้ช่วยหญิงให้พ้นจากทุกขจากยากโดยสุจริต หญิงยังหาบุตรมิได้ไม่สมักอยู่ด้วยชายไซ้ ให้หญิงคืนเงินซึ่งชายเสียนั้นให้แก่ชายจงท่วน ชายหญิงจึงขาดจากผัวเมียกัน ถ้าชายได้เสียเงินช่วยทุขยากหญิงนั้นบ้าง แลหญิงได้เกิดบุตรด้วยชายนั้นแล้ว หญิงนั้นคงสิทธิเปนเมียชาย

ถ้าชายมิได้ช่วยทุขยากหญิง ลวงทำชู้ให้หญิงเสียตัวแล้วเอาหญิงไปขายผูกดอกเบี้ยกัด ขายให้เข้าไช้

ต่างดอกเบี้ยกัด แลหญิงคิดฉุกใจว่าชายช่วยทุขยาก มิได้แลมิสมักอยู่ด้วยชายไซ้ ท่านให้เรียกเอาเงินแก่ชายนั้นส่งให้นายเงินจงครบ แล้วให้ทวนหญิง ๑๐ ที เหตุหญิงใจเบายอมด้วยชายก่อน แล้วให้ชายขายต่อไป จึ่งได้ยากแก่ความเมืองท่าน ๆ ให้หญิงชายขาดจากผัวเมียกัน โดยพระราชกฤษฎีกา

กล่าวลักษณแห่งบิดามานดาหญิงแลชายอันให้เกิดมูลวิวาท โดยสังเขบแต่เท่านี้

พระไอยการทาษ

1

จักกล่าวลักษณมูลคดีวิวาทด้วยทาษสินไถ่ทาษ ชะเลย ชาย หญิง } เป็นต้นที่จะให้เกิดคดีตามคำภีร์พระธรรมสาตรว่า ทาสิ จ ทาสำ ทาษอันควรจะใช้ได้มี ๗ ประการ โดยพระบาฬีดังนี้

ธเนน วิกิเนยฺยวา ปุตฺตทาสา มาตาปิตา
ชาติทาสา จ ทินฺนกา อฏฺฐทาสา จ ภตฺตกา
ธชาหฏา จ ทาสกา ทาสวณฺณา ปี สตฺตมา

อธิบายว่า ทาสวณฺณา อันว่าปรเพศแห่งทาษทังหลาย สตฺตมา มีเจตจำพวกอันควรจะใช้ได้นั้น ธเนน วิกิเนยฺยวา คือทาษไถ่มาด้วยทรัพย ๑ ปุตฺตทาสา คือลูกทาษเกิดในเรือนเบี้ย ๑ มาตาปิตา จ ทาสกา คือทาษได้มาแต่ฝ่ายข้างบิดามานดา ๑ ทินฺนกา จ คือทาษมีผู้ให้ ๑ อฏฺฐทาสา จ คือทาษอันได้ด้วยช่วยกังวลทุระทุกข์แห่งคนอันต้องทันธโทษ ๑ ภตฺตกา จ คือทาษอันได้เลี้ยงไว้ในกาลเมื่อเข้าแพง ๑ ธชาหฏา จ ทาสกา คือนำ

ธงไชยไปรบศึกแล้วแลได้มาเปนทาษชะเลย ๑ ทาษ ๗ ประการดังนี้ควรจะใช้ได้

อนึ่งทาษอันมิควรจะใช้ได้นั้น ๖ ประการ มีบาฬีดังนี้

มุญฺจนา ภิกฺขุทาสา จ พฺราหฺมณทานทาสกา
ทาโสเม ติ ภิกฺขุ ภิกฺขุ อตฺถสิลา อญฺเญชนา
เขตฺตทาสา ติ ฉฏฺเฐว ทาสกมฺเม น ลพฺภเร

อธิบายว่า ฉฏฺ เอว ทาสา อันว่าทาษไม่ควรจะว่าทาษไม่ควรจะใช้มี ๖ ประการ มุญฺจนา จ คือทาษอันโปรดเสียมิได้ใช้ ๑ ภิกฺขุทาสา จ คือทาษอันตนโปรดให้บวดเปนสมณ ๑ พฺราหฺมณทานทาสกา คือทาษอันตนโปรดให้ไปแก่พราหมณหนึ่ง ทา โส เม ติ ภิกฺขุ ภิกฺขุ คือภิกษุต่อภิษุจะว่ากันเปนทาษนั้นมิได้ ๑ อตฺถสิลา อญฺเญชนา คือผู้อันอันมั่นในศิลาธิคุณมาพึงพำนักอยู่จะว่าเปนทาษนั้นมิได้ ๑ เขตฺตทาสา คือผู้มาอาไศรยอยู่ในคามเขตท่เรือนสวนไร่นาแห่งตน ตนจะว่าผู้นั้นเปนทาษมิได้ ๑ เปน ๖ ประการด้วยกัน ทาษ ๖ ปรการนี้ ทาสกมฺเม น ลพฺภเร อันบุทคนมิควรจะพึงใช้ในทาษกรรมกรแห่งตนได้

ที่จะกล่าวสาขคดีอันมีตามมูลคดีวิวาท โดย
พระราชบัญญัติจัดเปนบทมาตราสับมาดังนี้

ศุภมัสดุ ๑๓๕๕ มะแมนักสัตวอาสาทมาศศุกข
ปักษยเอกาทัศมีดฤษถีจันทวาร พระบาทสมเดจพระเจ้า
รามาธิบดินทรนะรินทรบรมมหาจักระพรรดิราเมศวรราช
เดโชไชยะ พรหมเทพาดิเทพตรีภูวนาธิเบศ บรมบพิตร
พระพุทธิเจ้าอยู่หัว เสดจณพระธินั่งบุษบกมาลามหา
ไพชยณเปราสาทโดยบูรรพาพิมุกข ทรงพระอนุสร
คำนึงตามคำภีรพระธรรมสาตรแล้ว มีพระราชโองการ
มาณพระบันทูลสุรสีหนาทพระราชบัญญัติไว้ว่า

ทายควรจะใช้ในทายกรรมมี ๗ ปรการ ในคำภีร
พระธรรมสาตร คือข้าสันไถ่ปรการ ๑ คือลูกทายเกิดใน
เรือนเบี้ยปรการ ๑ คือทายได้มาแต่ บิดา / มานดา ปรการ ๑
คือทายท่านให้ปรการ ๑ คือทายอันได้ด้วยช่วยกังวล
แห่งคนอันต้องทันธโทษประการ ๑ คือทายอันได้เลี้ยง
มาเมื่อกาลทุภิกขะปรการ ๑ คือทายอันได้ด้วยชะเลย
ปรการ ๑ เปนเจตปรการดังนี้

2

จักกล่าวลักษณทายสิ่นไถ่ก่อน ไถ่ทายมี ๓ ปรการ โดยพระธรรมสาตรกล่าวดั่งนี้ ประการหนึ่งไถ่มิได้ขาดข้า (ประการหนึ่งไถ่ขาดข้า) ปรการหนึ่งไถ่มิได้ใช้ อันว่าไถ่มิได้ขาดค่านั้น คือว่าไถ่ฝากมีผู้ขายนายประกันถ้ามันหลบลี้หนีหายเอาแก่ผู้ขายนายประกันได้ อันว่าข้าไถ่ขาดค่านั้นคือว่าไถ่เตมค่า แลท่านมิได้ปรกัน มันหลบหลีกหนีหายจะเอาแก่ผู้ขายนั้นมิได้ อันว่าไถ่ทายมิได้ใช้นั้นคือว่าไถ่แล้วให้ผูกดอกเบี้ยไปก็ดี แลทายนั้นขอผูกดอกไปเองก็ดี ผู้ไถ่มิได้ใช้

3

๑ มาตราหนึ่ง ถ้าผัวแลพ่อแม่นายเงิน เอาช่อลูกเมียข้าคนใส่ในกรมธรรฆาย ท่านว่าเปนสิทธ แม้นว่าเจ้าสินบอกกดมิได้บอกกดแก่ตัวเรอนเบี้ย ซึ่งมชออยู่ในกรมธรรมนั้น ท่านว่าเปนสิทธได้โดยกระบิลเมืองท่าน เหตุว่าเจ้าผัวพ่อแม่นายเงินนั้นเปนอิศรภาพแล

4

๒ มาตราหนึ่ง เมียกดลูกกดเอาชอ พ่อ แม่ แลผัว ใส่ในกรมธรรม์ขาย ท่านว่ามิเปนสิทธเลย เหตุว่า เมีย ลูก นั้นมิได้เปนอิศระแก่ผัวแลพ่อแม่นั้นเลย

5

๓ มาตราหนึ่ง ผู้ใดขาดแคลนมีอาสนเอา พี่น้อง ลูกหลาน ญาติไปขายฝากประจำเชิงกระยาเบยแสนหนึ่ง ๒ ๓ แสนขึ้นไป ให้ค่อยใช้ค่อยสอยอย่าให้ทำร้ายแก่ผู้คนท่านถ้ามันหมดให้เอาไปเวนแก่ผู้ขายคนเรียกเอาเงิน ถ้าเจ้าเบยมีคดีประการใด ๆ เอามันผู้ทาษให้ไปต่างตัว แลมันต้องตีจา โซ่ ตรวน ขื่อคา ทวนด้วยหนังจำตากแดดตากฝนแช่น้ำทาระกรรมต่างตัวกดต่าง บุตรภรรยา พี่น้อง พ้องพันธุตนกดท่านว่าเจ้าเบยนั้นมิชอบให้ผูกโทษแก่เจ้าเบย เบยค่าคนนั้นเท่าใดให้ลดเสียกึ่งหนึ่ง ถ้าเอามันไปทวนด้วยลวดหนังไซ้ จะเอาค่าตัวทาษนั้นมิได้เลย ถ้าขายขาดค่า เจ้า

เบี้ยนายเงินผิดระแวงราชการพระเจ้าอยู่หัวประการใด ถ้าต้องโทษแทนนายเงิน ท่านว่าหาโทษแก่เจ้าเบี้ยนายเงินมิได้ เพราะว่าขาดค่าเปนสิทธิแล้ว ถ้าหนีหายตายไซ้ ตกแก่นายเงิน

6

๔ มาตราหนึ่ง ผู้ใดขายคนลูกเมียสิ่งอันใดแก่ท่าน แลทำสารกรมธรรม์ให้เจ้าสัน ๆ ก็ภาชื่อให้เงินแก่ผู้ขาย ๆ เอาเงินท่านไป แล้วมิได้เอาสิ่งอันขายมาให้แก่ท่าน ๆ ว่าลวงท่าน ถ้าพิจารณาเปนสัจให้เอาตันสันตั้งใหมทวีคูนยกทุนให้เจ้าของ เหลือนั้นเปน สันไหม พินัย } กึ่ง

7

๕ มาตราหนึ่ง ขายทาษฝากประจำเชิงกระยาเบี้ยแลผู้ฝากรับเอาเงินไป ผู้ไถ่มิเต็มใจเอาคนไปเวนแก่ผู้ขายฝาก ๆ มิรับเอาคน มิคืนเงินให้เจ้าเงิน ๆ เอาคนนั้นไปไว้แก่กระลาการ ๆ เรียกผู้ขายมาให้รับเอาคืน แล้วให้ส่งเงินแก่เจ้าเงิน ถ้าผู้ขายบังอาจมิรับเอาคนไป ตกอยู่ในกลางกระลาการ มีผู้มาช่วยไถ่ส่งเงิน

ทุนให้แก่เจ้าเงิน คนนั้นเปนสิทธแก่ผู้ใถ่ ถ้าคนนั้น
ต้องพิภายหายหนีเมื่อหน้า ให้ผู้ขายฝากคนก่อนนั้นใช้
ต้นเงินท่านจงถ้วนตามขายก่อนนั้นอย่าให้ลด

8

๖ มาตราหนึ่ง ผู้ใดคิงเคียดแก่ข้าคนตนไซ้ ท่าน
ให้ตีแต่ภอให้หลาบปราบแต่ภอให้กลัว ท่านมิให้ล้ม
ตายเลย ถ้ามันคนร้ายสั่งสอนมิได้ให้ขายมันเสีย ถ้า
ตีมันตายให้ไหมโดยศักดิ {มือ/ไม้/เหลก} นั้นแล

9

๗ มาตราหนึ่ง เขนใจขาดแคลนเอา {บุตรภรรยา/พี่น้อง}
พ้องพันธุญาติทาย {ชาย/หญิง} ไปขายผ่ากไว้แก่ท่านให้ใช้
ประจำเชิงกระยาเบย ถ้า {หญิง/ชาย} ค่าตัวต่ำกว่า {๑๒/๑๔} แสน
ให้ค่อย {ใช้/สอย} ผิดพลั้งสิ่งใดทำแต่ภอควร อย่าให้เจ้า
สินข่มเหงใส่ {ขื่อคา/โซ่ตรวน} ตีจำทำโดยอุก มีบาดเจบค้น
หักบอดประการใด ท่านว่าเจ้าสินมิชอบ แลให้ไหมผู้

ทำนั้นเปนส่วน ทาย / ไท ให้ยกแต่เบี้ยส่วนทายนั้นไว้ เอาส่วนไทนั้นใหม่ผู้ทำเปน สิ้นใหม่ ๕ / พิไนย กึ่ง

๘ มาตราหนึ่ง มีอาสนขายตัวฝากไว้แก่ท่านกึ่ง ขายเมียลูกหลานไว้แก่ท่านกึ่ง เอาเงินท่านไปมิได้ให้สารกรมธรรม์แก่ท่านมาให้ท่านใช้อยู่ ครั้นท่านตักเตือนจะเอาสารกรมธรรม์แก่มันแต่มันผัด วัน / คืน อยู่ได้ ๙ / ๑๐ เดือนบ่หนึ่ง ให้สิทธแก่เจ้าทายเหมือนไถ่มาแต่ท้องสำเภา ถ้าเกิดลูก ชาย / หญิง ไซ้ให้เอาเสมอลูกทายเปนสิทธิเพราะมันดูบังเหตุแก่ท่าน

11

๙ มาตราหนึ่ง ผู้ใดขาดแคลนเอาลูกเมียญาติพี่น้องหลานเหลนผู้คนทายไท ไปขายฝากไว้แก่ท่าน ๆ จะให้เบี้ยเงินแก่ผู้ฝาก ๆ ว่ายังมิเอา แลผู้ฝากว่าให้เอาคนไว้ก่อน แลผู้จะช่วยเอาตัวคนฝากไว้ใช้ มันทำให้ของท่านแตกหักหาย ท่านว่ายังมิให้เบี้ยเงินแก่ผู้ขายมักง่ายใช้คน ถ้าของนั้นแต่แสนหนึ่งลงมาท่านมิให้มันใช้เลย ถ้าของนั้นมากกว่า

แสนหนึ่งขึ้นไป ให้ทำเปนสามส่วนให้มันใช้ส่วนหนึ่ง สองส่วนนั้นเปนพับแก่เจ้าของ

ถ้าแลเจ้าเงินได้ให้เงินแก่ผู้ขาย ๆ ได้ทำสารกรมธรรม์ให้แล้ว คนฝากมันทำให้ของท่านแตกหักหายไซ้ ให้มันใช้ของท่านจงถ้วน ถ้าเจ้าเงินใช้ให้มันเลี้ยงโคกระบือช้างม้าสัตวมีชีวิตร มันมิได้นำภาปล่อยปละละโคกระบือช้างม้านั้นไว้ ทำให้ของท่านหาย ให้ใช้ของท่านจงถ้วน ถ้ามันติดตามโคกระบือท่านไป แลโจรผู้ร้ายตีด่า มัดผูกมันผู้ทายแล้วเอาวัวควายช้างม้านั้นไป ท่านมิให้มันใช้เลย ถ้าช้างม้าโคกระบือนั้นมากเหลือที่จะเลี้ยงรักษาแลหายด้วยประการใดให้ทำเปนสองส่วนให้มันใช้ส่วนหนึ่ง ส่วนหนึ่งเปนพับแก่เจ้าเงิน ถ้าแลมีโจรผู้ร้ายปล้นตีชิงเอาช้างม้าโคกระบือในบ้านแลกลางทุ่ง/นา กลาง บ้า/ดง กลาง วัน/คืน เปนสัจไซ้ ท่านมิให้มันใช้เลย เพราะเหลือกำลังมันที่จะพิทักรักษาไว้

๑๐ มาตราหนึ่ง ทายฝากเจ้าเงินให้เลี้ยง ช้างม้า/โคกระบือ สัตวให้เลี้ยงนั้นตาย เจ้าเงินจะคิดเอาค่าสัตวแก่ทายนั้นมิได้

13

๑๑ มาตราหนึ่ง ขายพี่น้องผู้คนไว้แก่ท่านๆ ใช้อยู่ ถ้าแต่ในสามขวบลงมาแลมันเป็นผู้ร้ายคุมพวกพ้องปล้นสดมฆ่าฟันท่านตายให้เป็น จุลาจลในแผ่นดินท่านเอามาพิจารณาเป็นสัจ ให้ผู้เป็นเชิงเบี้ยใช้จงเต็มค่า เพราะมันพ่อลวงเอาผู้ร้ายให้ท่านใช้ ถ้าพ้นสามขวบขึ้นไปจะเอาค่าคนคืนมิได้เลย เป็นพับแก่นายเงินแล

14

๑๒ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมีทาษทาษีแลทรัพย์อันจะคิดเอาแก่ทาษทาษีนั้นก็ยังมาก แลถ้อยความอันจะว่าแก่ทาษทาษีนั้นก็หลายกะทงแต่ยังอยู่ที่ตนนั้น มิได้ว่ากล่าวแลจะคิดเอาสิ่งของนั้น ครั้นขายไปอยู่แก่ท่านผู้อื่นแล้ว แลจะคิดเอาสิ่งของนั้นแลจะว่าความนั้น มิพึงให้คิดเอาแลว่ากล่าวเลย

15

๑๓ มาตราหนึ่ง บุทคนผู้ใดเอาทาษแลบุตรไปขายฝากไว้แก่ท่านมิขาดข้า แลนายเงินกุมเกาะประสมให้มีผัว มันมิยินมีศักขิพญาณรู้เห็น ให้แบ่งค่าตัวเสีย

กงหนึ่ง ให้แก่นายเงินกงหนึ่ง เพราะทนงศักดิสำหาว เอาลูกหลานแลทายท่านให้มีผัวมิชอบ

16

๑๔ มาตราหนึ่ง นายเงินให้ข้าคนตนไปนะรงคสงครามแทนตน แลมันไปได้ต่อรบด้วยฆ่าศึก ท่านมิให้เอาค่าตัวแก่มันเลย ถ้ามันมิได้รบพุ่งด้วยฆ่าศึกมันรอดกลับคืนมาได้ ให้ทำค่าตัวมันเปนสองส่วน ส่วนหนึ่งให้แก่นายเงิน ถ้ามันเกิดบัติเหตุตายเมื่อไปการณรงค์สงคราม เจ้าเงินจะเอาเงินแก่ผู้ขายนั้นมิได้ เพราะเจ้าเงินให้มันไปแทนตัว

17

๑๕ มาตราหนึ่ง หมู่ผ่าย ทหาร พลเรือน ทุกขยากเปนทายผู้มีชออยู่ แลมีการณรงคสงครามเจ้าหมู่มุนนายกะเกนเอาไพร่ซึ่งทกขยากเปนทายผู้มีชอ ไปการณรงคสงครามแลมันได้ต่อรบด้วยฆ่าศึกตายก็ดี แลมันเกิดอุบัติเหตุใข้เจบตายในการณรงคสงครามก็ดี เจ้าเงินจะเอาเงินแก่ผู้ขายนั้นมิได้ เพราะเหตุว่าพระเจ้าอยู่หัวใช้ไปการณรงคสงคราม

18

๑๖ มาตราหนึ่ง เขนใจเอาบุตรภิริยาญาติพี่น้อง พันธุทาย ชาย หญิง ไปขายฝากไว้แก่ท่านให้ใช้ประจำเชิงกระยาเบย ครั้นอยู่จำเนียรระนานมาถึงเทษการไถ่นาเกยวเข้าของท่าน แลมันผู้ทายกดผู้ขายกด จะเอาเงินค่าตัวมันมาส่งแก่ท่านเมื่อในเทษการนั้น ท่านว่าทำนาจะเอาปลาทำนาจะเอาเข้าท่านมิให้รับเงินเลย แลเมื่อใดพ้นเทษการแล้วให้รับเงินตามมากแลน้อย ถ้ามันผู้ทายผู้ขายนั้นจะไปร้องพ่องว่ากล่าว จะวางเงินในกลางสุภากระลาการเมื่อในเทษการทำนาอยู่นั้น ท่านมิให้สุภากระลาการ โรงสารกรมใด ๆ รับเอาพ่องมันว่ากล่าวเลย

19

๑๗ มาตราหนึ่ง ขายลูกเมียข้าคนไว้แก่ท่านยังมิได้ทำสารกรมธรรม์ให้ คนนั้นหนีจะเอาแก่ผู้ขาย ๆ ว่าขายขาดผู้ไถ่ว่าขายฝากยังมิได้ทำหนังสือบริคน ถ้าเปนสัจว่าขายฝากจริงแต่ว่ายังมิได้ทำสารกรมธรรม แลคนนั้นหนี ท่านว่าเอาต้นเงินจงถ้วน มิดอกเท่าใดอย่า

ให้เอาเลย เพราะว่าเจ้าเงินมิได้ทำสารกรมธรรม์ ถ้าพบทายเมื่อใดจึงเอาแก่มันเมื่อนั้น

๑๘ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเอาผู้คนแลทาย ชาย / หญิง ไปขายผ่ากไว้แก่ท่านเปนเงินมากน้อยเท่าใด ๆ ก็ดี แล ผู้ ช่วย / ผู้ ไล่ มีทุกข์กังวล เอาตัวคนที่ขายผ่ากไว้นั้นขายต่อไปเจ้าหนึ่งอก ครั้นพ้นทุกข์กังวลแล้วไปช่วยไล่เอามาครั้นมีทุกข์ร้อนมาอีก เอาทายไปขายซ้ำอีกเล่า ถ้าขายมิได้เท่าค่าซึ่งเจ้าเก่าเอามาขายนั้น แลอยู่นานไปผู้คนนั้นมีลูกผัวก็ดี แลเจ้าเบี้ยนายเงินเก่านั้นล้มตายก็ดี มิได้เอาตัวทายนั้นคืนไปก็ดี เงินขายยังมิเต็มค่าเจ้าเก่าเอามานั้น ให้เอาค่าแต่กึ่ง กึ่งหนึ่งนั้นให้ปราณีแก่ทายผู้มีคุณ

๑๙ มาตราหนึ่ง ขายทายไทลูกหลานผ่ากไว้แก่ท่านเปน ๒ / ๓ แสนเท่าใดก็ดี เมื่อกันดานเข้ายากหมากแพงแลผู้ไถ่ได้เลยดูเมื่อยาก แลครั้นเข้าถูกผู้ขาย

จะให้เงินแก่ผู้ไถ่ ท่านให้เอาจงเตมค่าตัวทาษนั้นแก่ผู้ไถ่ ถ้าทาษนั้นเปนผู้หญิงแลอยู่ด้วยเปนชู้นานแลเกิดลูกเขาแม่ลูกเปนสิทธแก่ผู้ไถ่ เพราะเขาเลยงมาเมื่อกันดารเมื่อยาก

22

๒๐ มาตราหนึ่ง ชาย หญิง } ถึงมีอาสนขายตัวเองไว้แก่ท่านให้ท่านใช้ แลลูก ชาย หญิง } ติดตามพ่อแม่พี่น้าอามาด้วย มิได้เข้าในอาสนตัวเบียซอขาย อยู่มาบุตรนั้นใหญ่ขึ้นจะไป ถ้าอายุสมทารกนั้นเดือน ๒ } เดือนขึ้นไปเถิง ๗ ขวบให้คิดค่านมเข้าบ่อนให้ขัดค่าทารกนั้นออกแบ่งเปน ๓ ส่วนส่วนหนึ่งเปนค่านมสองส่วนเปนค่าโภชนอันเลยงให้แก่เจ้าทาษนั้นจงควร ถ้าบุตรติดตามพ่อแม่พี่น้าอามาแต่อายุสมพัน ๗ ขวบขึ้นไปไซ้จะคิดเอาค่าเข้านั้นมิได้ เพราะว่าใช้งานยน เข้า น้า } ได้อยู่แล้ว ถ้าบุทคนผู้นั้นหาทุกขทังวลมิได้ แลผู้ไถ่นั้นวิงวอนขอไถ่ทาษท่านไปเอง อยู่นานมาเมื่อบุตรทาษใหญ่แล้ว แลจะเอาคืนไปนั้น จะคิดเอาค่านมค่าเลยงนั้นมิได้

23

๒๑ มาตราหนึ่ง ขายผู้คน ช้างม้า วัวควาย แลทรัพย์ ผ้าผ่อนแก่ท่าน รับเอาเงินแล้ว แลยังมิได้ส่งผู้คน ช้างม้า วัวควาย ผ้าผ่อนแก่ท่าน แลอุบายว่าผู้คน ช้างม้า วัวควาย ผ้าผ่อนนั้นหายแลจะส่งเงินคืนให้แก่ท่าน ให้คิดเอาค่าป่วยการหมื่นหนึ่งเดือนละสามพัน

24

๒๒ มาตราหนึ่ง เขนใจขาดแคลนเอาบุตรภรรยาพี่น้องพ่อพันธุญาติทาย ชาย หญิง ช้างม้าโคกระบือสรรพสิ่งใด ๆ มาขายแก่ท่าน ครั้นรับเอาเงินแล้วท่านให้เวนส่งอันขายแต่ใน ๓ วัน ถ้าพ้นนั้นผู้ขายมิได้ส่งซึ่งสิ่งอันขายแก่ท่าน แลสิ่งอันขายนั้นหนีหายตายท่านให้คืนสินท่านจงถ้วน

25

๒๓ มาตราหนึ่ง คนผ่ากแลนายเงินใช้ไปค้ากิดถ้ามันพลาดตีนมือตกจากต้นไม้ แลเรือล่ม เจบป่วยแขนหักขาหักตาบอดแลมีผู้ช่วยได้ ถ้าเจ้าทายพะยาบานหาย

แลคนฝากจะออกจากเจ้าเงิน ๆ จะเอาค่ารักษามิได้เลย แลคนฝากเสีย {แขน / ขา} หักข้างหนึ่ง ให้ตั้งค่า ๓ ส่วน ลดเสียส่วนหนึ่งตามค่ามากแลน้อย ถ้าแล {แขน / ขา} ๒ ข้าง หักสองข้างก็ดี ตาบอดทั้งสองข้างก็ดี อย่าให้เอาค่าตัวเลย ถ้าตาบอดข้างเดียวตั้งเปน ๓ ส่วนลดเสียสองส่วนเอาส่วนหนึ่งเพราะเสียคนท่านไป ถ้าแลพ่อแม่พี่น้องปู่ย่าตายาย ของคนฝาก มารับคนไปรักษาพะยาบาน ณบ้านเรือนของ {พ่อแม่ / พี่น้องบ้าน้า} มันเองแลคนท่านถอยคลายหายให้ตั้งค่า ๓ ส่วนลดเสียสองส่วนเอาส่วนหนึ่งเหดุมิได้รักษาพะยาบาน ถ้าอยู่เรือนเจ้าเงินแลตาย มิให้เอาค่าคนฝากนั้นเลย ถ้าแลมันตกท้องมหาสมุทจะตายแลมีผู้ช่วยได้ให้ไถ่เอาเท่าค่า ถ้ามิถึงตายมีผู้ช่วยได้ให้ตั้งค่าสองส่วนให้แก่ผู้ช่วยส่วนหนึ่ง

๒๔ มาตราหนึ่ง เขนใจเอาลูกเมียผู้คนญาติพี่น้องไปขายฝากไว้แก่ท่านให้ใช้ต่างดอกเบี้ย ผู้ไถ่ได้ใช้มาชำนานแลทาษนั้นไข้เจบให้ผู้ไถ่ไปบอกแก่ผู้ขาย

ถ้ามิได้บอกแก่ผู้ขายแต่เจ้าเงินรักษาพะยาบาน มัน
ถึงแก่กรรมตายณะ บ้าน เรือน เจ้าเงิน ให้เอาค่าตัวมัน
ทำเปน ๓ ส่วนยกเสียสองส่วนส่วนหนึ่งให้แก่เจ้าเงิน
ถ้าบอกผู้ขายแลบิดามานดาญาติพี่น้องมันผู้เจบกด ได้มา
ช่วยรักษาพะยาบานด้วย แลมันทายนั้นถึงกามตาย ให้
เอาค่าตัวมันทำเปน ๒ ส่วนยกเสียส่วนหนึ่ง ๆ นั้นให้
แก่นายเงิน ถ้าแลบอกผู้ขายมิได้มาช่วยรักษาพะยาบาน
แต่ผู้ไถ่รักษาพะยาบานแลมันถึงแก่กามตาย ให้เอาค่า
ตัวมันนั้นทำเปน ๓ ส่วนยกเสียส่วนหนึ่งให้ผู้ขายใช้
สองส่วน ถ้าแลนายเงินบอกผู้ขาย ๆ ได้มาพิทักรักษา
ถ้าแลนายเงินมิได้พิทักรักษา มันถึงกามตาย ให้ทำค่าตัว
มันเปน ๓ ส่วน ยกเสียสองส่วนส่วนหนึ่งนั้นให้แก่
นายเงิน ถ้าผู้ขายจะรับมารักษาผู้ไถ่มิให้มานั้นมันถึง
กามตายจะเอาค่าตัวมันผู้ตายแก่ผู้ขายนั้นมิได้เลย ถ้า
ผูกดอกเบี้ยมาบวยเจบอยู่ณเรือนผู้ขาย แลบดามาน-
ดายาติพี่น้องมันแลมันถึงกามตาย ให้ทำค่าตัวมันเปน
๓ ส่วนยกเสียส่วนหนึ่งสองส่วนนั้นให้แก่นายเงินมัน
ถ้ามันหนีไปตายให้เอาต้นสินค่าตัวมันแก่ผู้ขายจงถ้วน
ค่าบ่วยการมากน้อยเท่าใด อย่าให้เอาเลย

27

๒๕ มาตราหนึ่ง รายฎรผู้มีทุกขยากเอา
ไปขายผ่ากไว้แก่ท่านให้ใช้
ลูกหลานพี่น้อง ลูกเมีย } ทาย { ชาย หญิง }
แลผู้ทายนั้นออกทระพิศ ให้นายเงินบอกแก่ผู้ขาย ๆ
ได้ช่วยพิทักรักษาณะเรือนนายเงินมัน นายเงินมันมิได้
พิทักรักษา ถ้ามันถึงแก่กำมตายณะเรือนเจ้าเงิน ๆ จะ
เอาเงินค่ามันผู้ออกธระพิศตายแก่ผู้ขาย ท่านว่ามิให้
เอาเลย เพราะว่านายเงินมันทิ้งคว่างเสีย แลมันถึงแก่
ความตายเปนภับแก่เจ้าเบย เพราะมันดูไพร่หลวงถูก
ถ้าแลนายเงินมันบอกแก่ผู้ขาย ๆ แลนายเงินนั้นได้
พิทักรักษาพะยาบานด้วยกันณะเรือนนายเงินนั้น แล
มันถึงแก่กำมตาย ให้เอาค่าตัวมันทำเปน ๓ ส่วนยกเสีย
สองส่วนเอาส่วนหนึ่งให้แก่นายเงินมัน ถ้านายเงินมัน
ได้ไปบอกผู้ขาย ๆ มิทุกขทังวลไข้เจบประการใด ๆ มิ
ได้มาอยู่รักษา แต่ได้มาเยยมเยือน แลนายเงินมันได้
พิทักรักษาพะยาบานมันถึงกำมตาย ให้ตั้งค่าตัวมันทำ
เปนสองส่วนให้ยกเสียกึ่ง ให้แก่นายเงินมันกึ่ง ถ้าแล

นายเงินมันบอกแก่ผู้ขาย ๆ มิได้มิทุกขยากประการใด แลละว่างมันเสียมิได้พิทักรักษา แต่นายเงินมันได้พิทักรักษาพะยาบาน แลมันถึงแก่กำตาย ท่านว่าผู้ขายนั้นบังเหดดถกแก่ข้าแผ่นดินท่าน ให้ทำค่าตัวมันเปนสามส่วนยกเสียส่วนหนึ่งให้ผู้ขายใช้สองส่วน ถ้าผู้ขายมิได้มาพิทักรักษาพะยาบาน แลมันหากำมิได้รอดชีวิตรค่าตัวมันมากน้อยเท่าใดให้สิทธแก่นายเงินนั้น ถ้าผู้ขายจะไถ่เอามันคืนไป ท่านมิให้เจ้ามันให้เลย

อหนึ่งถ้าผู้ขายรับเอาตัวมันไปรักษาอยู่ณะเรือนผู้ขาย ถ้านายเงินมันได้มาพิทักรักษาอยู่ด้วยผู้ขาย มันถึงแก่กำตายให้ทำค่าตัวมันเปน ๕ ส่วนยกเสียสามส่วน เอาสองส่วนให้แก่นายเงินมัน ถ้านายเงินมันมิได้มาพิทักรักษาแต่ได้มาเยยมเยอน มันถึงแก่กำมตาย ให้ทำค่าตัวมันเปน ๕ ส่วนยกเสีย ๔ ส่วนเอาส่วนหนึ่งให้แก่นายเงินมัน ถ้าแลนายเงินมิได้มาเยยมเยอนพิทักรักษาให้ ยา / กล้วย / อ้อย แต่เขาผู้ขายนั้นพิทักรักษาพะยาบาน มันถึงแก่กำมตายไซ้ ท่านว่าอย่าให้ค่าตัวมันผู้ตายแก่

ผู้ไถ่นั้นเลย เพราะผู้ไถ่ทิ้งคว่างมันเสียดูไพร่หลวงถูก
ถ้าแต่ผู้ขายรักษารอดพ้น ๓ เดือน เบี้ยบ่วยการมากน้อย
เท่าใดท่านมิให้เอาเลย ให้ส่งตัวมันให้แก่นายเงินมัน
ใช้ตามกระบิลเมือง แลให้ทำค่าตัวมันเปนสิบส่วนให้
นายเงินแต่ ๙ ส่วน ส่วนหนึ่งนั้นให้ยกไว้แก่ผู้ขาย เหตุ
ได้รักษาพะยาบาน

28

๒๖ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมอาสนเอาลูกหลานไปขาย
ฝากไว้แก่ท่านให้ใช้ประจำเชิงกระยาดอกเบี้ย แลเจ้า
สิน
ทาย } นั้นมิทุกขทังวลเอาทายนั้นไปเปนเพื่อนด้วย แล
มิโจรผู้ร้ายพันแทงมันตายก็ดี เสือจรเข้สรรพสัตว์ขบ
มันตายก็ดี ท่านว่ามันเปนทายนายเงินเอามันไป อย่า
ให้เอาค่าตัวแก่มันผู้ขายเลย เพราะมันไปด้วยนายเงิน
ถ้าผู้ร้ายพันแทงนายเงินแลมันเข้าช่วยนายเงิน ๆ รอด
จากความตาย แลมันผู้ช่วยนั้นตายไซ้ ท่านว่าอย่าเอา
เงินค่าตัวมันเลยเพราะว่ามันตายแทนนายเงิน ถ้ามัน
ผู้ช่วยนั้นมิตายแต่บาดเจบ ให้เอาค่าตัวมันทำเปน ๓ ส่วน
ลดไว้แก่มันทายผู้ต้องบาดเจบนั้นสองส่วนเอาแต่ส่วน
หนึ่ง

29

๒๗ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเอาลูกหลานพี่น้องมาขายฝากไว้ให้ท่านใช้ประจำเชิงกระยาเบี้ย ครั้นอยู่จำเนียรกาลนานไปนายเงินให้ไปจ้างกัดมผ้มาจ้างต่อนายเงินกัด แลนายเงินจะใคร่ได้สินจ้างให้มันไปจ้าง มิโจรผู้ร้ายปล้นสดม พี่น้องแทง ลูกจ้างตาย ท่านมิให้นายเงินเอาค่าตัวทาษซึ่งให้ไปจ้างนั้นเลย ท่านให้เอาแต่ค่าจ้างตามมากแลน้อย ถ้าแลนายเงินมิได้ให้มันจ้างมันไปจ้างเอง กัด พ่อแม่แลผู้ขายให้มันไปจ้างกัด นายเงินมิได้รู้ มิโจรผู้ร้ายฆ่าพันมันตาย ให้เอาค่าตัวมันผู้ตายแก่ผู้ขายจงเตม เหตุนายเงินมิได้ให้ไปจ้างแลมิได้รู้ แลส่วนผู้จ้างนั้นให้คิดค่าจ้าง ให้แก่พ่อแม่มันทำบุญ ส่งไปให้มันผู้ตาย ถ้าผู้จ้าง ๆ ตัวมันทายเองมิได้จ้างต่อเจ้าสิน แลพ่อแม่ผู้ขายนั้นมิได้รู้ มิโจรผู้ร้ายฆ่าพันมันตายกัด แลเสือจระเข้สรรพสัตวขบมันตายกัด ไข้เจบประการใดตายกัด ให้ผู้จ้างใช้ทายท่านจงเตม

30

๒๘ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเอาลูกแลทายไปขายฝากไว้แก่ท่านแล้ว อยู่มาทายซึ่งไปขายฝากไว้แก่ท่านนั้น

หนึ่มาหาตน ถ้าแลเจ้าเบยนายเงินนั้นตามมาถามหา
พรางว่ามิได้มา แล้วอยู่มานายเงินมาพบในเรือนตน
ท่านว่าอำพรางเอาทาษท่านไว้ให้ป่วยการ ยกไว้ในเวียง
๗ วันนอกเวียง ๕ วันพ้นนั้นให้ไหมวันละ ๑๐๐๐ ถ้า
แลพ้นเดือนหนึ่งขึ้นไปให้ไหมขวบค่าคนนั้นแล

31

๒๙ มาตราหนึ่ง ผู้ใดขาดแคลน เอาภรรยามา
ขายฝากไว้แก่ท่านให้ใช้ประจำเชิงกระยาเบย ชายผู้ผัว
มิได้ไปมาหาส่ช่วยไถ่ทอดไว้เปนช้าหงนาน พ้นกำหนด
ปีหนึ่งแล้วแลจะว่าเปนเมียของตนอีกนั้นมิได้ ถ้ามีผู้
ช่วยไถ่ไปเปนเมียแลหญิงมี {ชู้ / ผัว} หาโทษมิได้

32

๓๐ มาตราหนึ่ง ผู้ใดยากจนมาขายตัวฝากอยู่
แก่ท่านแลหาผู้ {รับ / ประกัน} มิได้ นายเงินเหนแก่มันช่วย
มันไว้เปนทาษ อยู่มามันทาษนั้นหนี นายเงินจะว่ากล่าว
แก่พี่น้องสังขาญาติมันซึ่งมิได้มีชอ ในสารกรมธรรม์นั้น
มิได้เลย เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าสาขาญาติมันผู้
ทาษนั้นมิได้ค้าประกันมันผู้นั้น

33

๓๑ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมีทาษ {ชาย / หญิง} แลนายเงินเอาทาษนั้นไปขายฝากไว้แก่ท่านข้างหนึ่ง มีหนังสือสัญาว่า {ปี / เดือน} นั้นจะเอาค่าตัวมันมาให้ ครั้นอยู่มาถึงกำหนดนายเงินได้เอาเงินมา ให้ค่าตัวมัน แก่นายเงินใหม่ นายเงินไหม่ว่ายังไม่รับเงินก่อนยังเอนดูมันทาษนั้นอยู่ ครั้นอยู่มาทาษนั้นหนีท่านให้นายเงินเก่าช่วยหาตัวมันส่งให้แก่ท่าน ถ้าสืบสวนเปนสัจว่าหาตัวมันมิได้จริงใช้ นายเงินใหม่จะกล่าวเอาโทษแก่ท่านมิได้เลย

34

๓๒ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเอาลูกเมียข้าคนไปขายฝากไว้แก่ท่านให้ใช้ อยู่มาทาษนั้นทำฉุกละหุกลักเอาทรัพยสิ่งของ ๆ ท่านได้หนีไป ถ้าผู้ขายหาตัวทาษมาส่งมิได้ ให้เอาต้นเงินจงเตม แลค่าป่วยการตามมาก แลน้อย ถ้าได้ตัวมันมาพิจารณาเปนสัจว่ามันลักเอาทรัพยท่านไปจริง ก็ให้ใช้ทรัพยจงเตม ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๒๐ ที

35

๓๓ มาตราหนึ่ง เจ้าเงินจะเอาเงินค่าคนฝาก
แก่ผู้ขาย ๆ ว่าขาดแคลนจะหาเงินให้มิได้ ฃอประกัน
เอาตัวคนฝากประจำเชิงกระยาเบี้ยนั้นออกมาจะขายเอา
เงินให้นายเงิน แลมิทันขายคนนั้น หนี / ตาย ก็ดี ท่านว่า
ให้เอาตามพระราชกฤษฎีกาอันหนีแลตายนั้นแล

กล่าวลักษณทาษ ขายฝาก / ไถ่ฝาก ได้ ๓๓ มาตราเท่านี้

36

๑ มาตราหนึ่ง ฝูงทวยราษฎรเอาคนมาขายฝาก
ไว้แก่ท่านก็ดี แลกู้เงินท่านให้ข้าคนเข้าใช้ปรจำเชิง
กระยาดอกเบี้ยแล้วรับผูกดอกเบี้ย คนเอาตัวมาไว้ใช้
สอยยังสถานบ้านเรือนแห่งตนก็ดี แล้วทำดอกมิได้เอา
ตัวทาษนั้นกลับคืนมาให้เจ้าเบี้ยใช้สอยสืบไปเล่า แล
มันผู้ทาษนั้นทำให้ทรัพย์สิ่งของแตกหักหาย ให้ใช้ทรัพย์
สิ่งของท่านนั้นโดยมากแลน้อย ถ้าแลทรัพย์อันหาย
นั้นมาก แลมันหาทรัพย์สิ่งสินจะเสียมิได้ ถ้าค่าตัว
มันนั้นยังมีค่า ให้เอามันผู้ทาษนั้นออกขายทอดตลาด
จงสินค่าให้แก่เจ้าเบี้ย ถ้าแลค่าตัวมันนั้นสินค่าแล้ว

ถ้าผู้ขายมีความกรรุณารักใคร่มันจะไถ่เอามันไปใช้ ท่านให้ใช้ของท่านซึ่งมันทำให้แตกให้หายนั้นกึ่ง ถ้าแลมนผู้ขายนั้นมิไถ่ แลส่วนมันผู้ทาษสิ้นค่าแล้วแลผู้ใดจะไถ่มิได้เลย ท่านว่าเปนพับแก่เจ้าเงินแล

37

๒ มาตราหนึ่ง ชายมีอาสนเอาเมียไปขายฝากไว้แก่ท่านเปนเงินเท่าใด ๆ ก็ดี ขอผูกดอกตามทำเนียมอยู่มาผัวตายยังแต่เรือนเบี้ย ท่านว่ากระยาเบี้ยยังดีอยู่ให้คิดต้นเงินแลดอกเบี้ยจงเต็ม

38

๓ มาตราหนึ่ง ขายผู้คนลูกเมียทาย ทายา / ทายี ไว้แก่ท่าน มิได้ส่งคนนั้นให้แก่ผู้ไถ่เอาไว้ ผูกดอกเบี้ยก็ดี แลว่าเรือนเบี้ยหนึ่งผู้ฝากหลายตายบ้าง ให้ใช้แต่ผู้ยังให้บันต้นสินแลเบี้ยบ่วยการนั้นเปน ๔ ส่วน ให้แก่เจ้าเบี้ย ๓ ส่วนปรานีแก่ผู้ขายส่วนหนึ่ง

39

๔ มาตราหนึ่ง ขายคนแก่กันแลกรมธรรม์ว่าขายฝากก็ดีขายขาดก็ดี แลผู้ขายมิได้ส่งทาษนั้นแก่ผู้ไถ่

เอาคนนั้นไว้ผูกดอกเบี้ยกึ่ด ส่งตัวข้าแล้วจ้างวานไป
ใช้กึ่ด แลผู้เอาไว้นั้นมิได้ส่งตัวทาย แลเจ้าเงินไป
ทวงเอาตัวทายแก่ผู้เอาไว้ ดอกเบี้ยแลค่าจ้างก็มิได้ แล
ผู้เอาไว้นั้นบอกว่าทายหนีกึ่ดตายกึ่ด ท่านให้คิดเอา
ต้นเงินแลเบี้ยป่วยการแลค่าจ้างแก่ผู้เอาคนท่านไว้จงถ้วน

40

๕ มาตราหนึ่ง ทายเศษฐีพญารจนตีนนาตีนบก
ย่อมนำ ซื้อ ขาย สิ่งของในสำเภาในน้ำในท่า วัวต่าง
ควายต่างเกวียนกึ่ดในตลาดกึ่ด แลมันเอาผ้าผ่อนท่อน
แพรพรรณแก้วแหวนไป ซื้อ ขาย ค้าผูกดอกนายเงินมัน
ก็ได้ดอกเบี้ย แลมันภาของท่านหนีไปดั่งนั้น แลเจ้า
ทรัพยจะเอาทรัพยสิ่งของแก่นายเงินมันนั้นมิได้ แลนาย
เงินมันจะเอาตัวแก่ผู้ให้ทรัพยสิ่งของแก่มันนั้นมิได้
ท่านให้เสียทั้งสองข้าง ให้ช่วยกันหาเอาตัวทาย ของตน

41

๖ มาตราหนึ่ง เขนใจขาดแคลนเอา ญาติพี่น้อง ลูกหลาน
ไปขายฝากไว้แก่ท่านกึ่ดแลมันขายตัวมันเองกึ่ด มิ

สารกรมธรรม์กัน ไดไว้เปน คำนับ ให้ท่านใช้ ประจำเชิง
กระยาเบย แลเจ้าเบยมิได้เอามาใช้สอยมันผูกดอกไป
อยู่บ้านอ่นเมืองไกล มันก้ทรัพยสิ่งสินท่านผ้อนทิมัน
ไปอยู่นั้น แลผู้ให้ทรัพยสิ่งสินนั้นมิรู้ว่ามันผู้กู้นั้นเปน
ข้าคนของผู้ใด อยู่จำเนียรกาลนานไปเจ้าทรัพยสิ่งสิน
ซึ่งให้กู้นั้นจะเอาทรัพยสิ่งสินตนคืน มันผู้กู้นั้นมิให้ มัน
ว่าเปนข้าคนของท่านก็ดี แลมีผู้ว่ากล่าวว่าเปนข้าคน
ผูกกระยาดอกเบยมาแลมันหนีมาก็ดี พิจารณาเปนสัจ
ว่าเปนข้าคนท่านจริงเปนช้านานมาแล้ว ท่านว่า
เจ้าเบยละคนตนไปทำกระยาดอกเบย บ้านอ่นเมืองไกล
ดังนั้น ท่านให้เอาตัวผู้ทายนั้นทวนด้วยลวดหนัง ๓๐ ที
แลทรัพยเข้าของมันกู้ยืมท่านนั้น ให้ทำเปนสองส่วน
ให้มันเจ้าทาย ใช้ส่วนหนึ่ง เพราะว่าเจ้าทายเจ้าคนละ
ให้มันไปทำดอกเบย { บ้านอ่น / เมืองไกล } แลส่วนหนึ่งนั้นเปน
พับแก่เจ้าสินผู้ { ให้กู้ / ให้ยืม } นั้นแล

กล่าวลักษณทาย { ขายผูกดอก / ไถ่ผูกดอก } ๖ มาตราเท่าน

42

๑ มาตราหนึ่ง ทาษขายฝากหญิงค่าสิบสองแสน ชายค่าสิบสี่แสน ถ้าหนีถ้าตายให้เอาแก่ผู้ขาย ถ้าค่า {หญิง / ชาย} ขายมากกว่าสิบ {สอง / สี่} แสนขึ้นไป เจ้าเงินตีเจบปวดประการใดไซ้จะเอาโทษแก่เจ้าเงินนั้นมิได้เลย เพราะค่าตัวมันพ้นพระราชกฤษฎีกาพระอายการแล้ว เปนสิทธิแก่นายเงิน

43

๒ มาตราหนึ่ง ขายข้าคนลูกเต้าตนขาดค่าแก่ท่านแล้วแลมันหนีมายังตน ๆ เอาไว้ {๒ / ๓} วันแลมิได้บอกแก่เจ้าเงินแลนายเงินมันมาพบ ให้คิดเอาเบี้ยวัละ ๑๐๐๐ ถ้าแล {๒ / ๓} ขวบไซ้ให้คิดเอาขวบค่าตัวมันแล

44

๓ มาตราหนึ่ง ผู่งทวยราษฎรทังหลายยากจนขายคนแก่กันขาดข้ามทันถึงเดือนคนนั้นหนี ท่านให้ผู้ขายใช้เงินท่านจงเตมค่า ถ้าพ้นกว่าเดือนมันหลบหลี

หนีหายไป ท่านว่าเปนพับแก่นายเงินผู้ไถ่นั้น อนึ่งถ้ามันเปนพะยาธิใหญ่ก็ดีเปนบ้าหมูก็ดี แลมันเจบป่วยประการใด ๆ ก็ดี ท่านไว้กำหนดเดือนหนึ่งให้เอาคนนั้นไปเวนแก่ผู้ขาย ให้ผู้ขายคืนเงินแก่ผู้ไถ่ ถ้าพ้นกว่าเดือนหนึ่งมันเจบป่วยเปนประการใด ๆ ท่านว่าเปนพับแก่ผู้ไถ่จะว่าแก่ผู้ขายนั้นมิได้ ท่านไว้กำหนดเดือนหนึ่งจงเอาเปนขาดค่า ถ้ามีผู้พิภาษว่าทาษนั้นเปนบ่าวไพร่ผู้คนตนไซ้ จงให้ผู้ไถ่ไล่เอาเบี้ยแก่ผู้ขาย

45

๔ มาตราหนึ่ง ขายลูกขาดค่าแก่ท่านแล้ว แลลักเอาไปเองดั่งนั้น ท่านให้ไหมดั่งโจร เหตุขายขาดค่าแก่ท่านแล้ว แลลักเอาไปให้ท่านได้ยาก

46

๕ มาตราหนึ่ง ฝูงทวยราษฎรเอาหญิงผู้คนลูกหลานพี่น้องไปขายฝากไว้แก่ท่าน แลผู้ไถ่นั้นก็เอาลูกหลานแลข้าคนเขาขายฝากไว้นั้นไปขายเปนขาดค่า จำเนียรการนานมาหญิงทายนั้นมีลูกแห่งที่ผู้ไถ่ขาดค่านั้น

คน ๑ } คนก็ดี ท่านว่าให้ พ่อ แม่ } แลเจ้าทายผู้ขายฝาก
นั้นเอาเงินไปส่งคืนให้แก่ผู้ไถ่ฝากนั้น แลให้ขุนสุภาวดี
เรียกเอาคนแลลูกหลานเขาแก่มันผู้ไถ่ขาดค่านั้นส่งให้
แก่เจ้า พ่อ แม่ } เจ้าข้าคน แลผู้เอาไปขายขาดค่านั้นให้
ใช้เงินแก่ผู้ไถ่ขาดค่า เพราะว่ามันผู้ไถ่ฝากเอาทายฝาก
ไปขายเสียขาดข้ามชอบแล

กล่าวลักษณทาย ขาย ไถ่ } ขาดค่า ๕ มาตราเท่านี้แล

๑ มาตราหนึ่ง กูนี่ขายคนยังมิได้ส่งเงินซึ่งกูแล
ขาย ถ้าต่อสู้พิจารณาเปนสัจว่ายังมิได้ส่งเงิน ท่านว่า
ประบัดสัน ท่านให้เอาทุณะทรัพยตั้งไหมทวีคูน ถ้า
พิจารณาเปนสัจว่าได้ให้เงินซึ่งกูแลขายแก่เจ้าเงินแล้ว
แลมาให้เรียก มักได้ท่านเท่าใดให้เสียแก่ท่านเท่านั้น

๒ มาตราหนึ่ง หาว่ากูนี่ถอสันขายคนไว้แก่ท่าน
ได้ส่งเงินให้แก่เจ้านายเงิน หมิได้คืนสารกรมธรรม์
ให้ เจ้านายเงินกลับเกาะกุมทายลูกนี่ไปใช้สอย

จำจองตีโบย เมื่อพิจารณาเปนสัจว่า ทาษ / ลูกนี้ ได้ให้เงินแก่เจ้านี่ๆ มิได้คนสารกรมธรรม์ให้ท่านว่ามันจะใคร่ได้ของท่านอีก ให้ไหมเท่ามักได้ ถ้าจำจองตีโบยก็ให้ไหมโดยจำจองตีโบยอีกโสดหนึ่ง ถ้ายังมิได้ให้เงินซึ่งกู้แลซายแก่ท่านไซ้ ท่านว่าปรบัดสีนท่าน ให้เอาทุณะทรัพยตั้งไหมทวีคูน

49

๓ มาตราหนึ่ง เมียเดิมเมียกลางเมียสุดขายตัวแก่กัน มิบริคนเปนคำนับ ถ้าได้โดยง่ายมีต้นแลดอกมากน้อยเท่าใดให้เอาแต่ต้นสีนจงเตม ยกดอกเบี้ยเสีย เพราะเขาร่วมสามีกัน

50

๔ มาตราหนึ่ง ฝูงทวยราษฎรอันมีสีนน้อยแลไถ่ข้า / คน แก่ท่าน แลหาสีนจะให้ครบค่าคนก่อนมิได้ ก็ว่าให้ผู้ไถ่เอาไว้ก่อน คนนั้นก็หนีคนมายังผู้ขายเล่าให้ผู้ขายนั้นคืนเบี้ยให้แก่ผู้ไถ่ ถ้าคนนั้นคืนมาแล้วแลล้มตายหนีให้ผู้ขายนั้นใช้เงินแก่ผู้ไถ่ เพราะให้เบี้ยค่า

คนนั้นไปมิสันแก่กัน แม้นชัดพลัดหนีไปตายแห่งอื่น
เปนพับทั้งสองข้าง ต่างคนต่างจะเอาเงินอันยังเหลือ
อยู่แก่กันนั้นมิได้เลย

51

๕ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเปนทาษท่านแลอยู่ด้วยนาย
เงินนั้น ค่าตัวมันน้อยนายเงินได้ใช้สอยมันช้านานแล
นายเงินค่นจนลงเอามันไปขายฝากไว้แก่ท่านผู้อื่นค่าตัว
มันนั้นมาก ครั้นอยู่มาทาษนั้นมิชอบเนื้อพึงใจแลมัน
จะส่งค่าตัว ให้มันส่งแต่ค่าตัวมันเดิม ซึ่งเงินมิครบ
นั้นให้เจ้าเงินไหม่เอาแก่เจ้าเก่า ถ้าแลมันทาษนั้นค่าตัว
มันมากแลเจ้าเงินเอามันไปขายไว้แห่งอื่น ข้าตัวนั้น
น้อยแลมันมิชอบเนื้อพึงใจจะอยู่ด้วยเจ้าเงินไหม่แล
มันจะส่งค่าตัวมัน ท่านว่าให้ส่งแก่เจ้าเก่าๆมาให้แก่
เจ้าเงินไหม่ เจ้าเงินเก่าเจ้าเงินไหม่คนสารกรมธรรม
ให้แก่มัน

52

๖ มาตราหนึ่ง ผู้ใดตำเนิรคดีให้เรียกค่าหน้าสน
ทาย
ไถ่ } แลกระลาการเร่งรัดเอาเงิน หาผู้ใดจะมาช่วย

ไถ่มันมิได้อยู่ในกระลาการเปนช้านานพ้นสามเดือนแล้ว
มีผู้มาช่วยออกจากจำนำกระลาการ ท่านว่าเสมอช่วย
มาแต่ท้องสำเภา แม้นมันมีลูกผัวก็ดี เปนสิทธิแก่ผู้ไถ่
ถ้าผู้ใดจะมาพิภายว่าเปนลูกหนี้สินผู้ใดนั้นมิได้เลย
เพราะว่าช่วยไถ่มาจากกระลาการ

53

๗ มาตราหนึ่ง ทาษไถ่ฝากนั้น ถ้าเจ้าเบยนาย
เงินขึ้งโกรธทบต์ได้แต่อย่าให้พิการ ถ้าตีงฉินภินทหัก
พิการเปนสาหัส ค่าอันไถ่นั้นให้แบ่งปันเปนสามส่วน
หักเสียสองส่วนได้คืนแต่ส่วนหนึ่งแก่ผู้ไถ่ ถ้าตีงสิน
ชีวิตรก็ให้ตกไปตามกัน

54

๘ มาตราหนึ่ง เอาคนไปขายฝาก ๒ ๓ แห่งแลมี
ผู้พิภายท่านว่าให้ผู้ไถ่ไล่เอาเบยแก่ผู้ขายโดยอันดับไป

ศุภมัศดุ ๑๓๘๗ ศกกุญนักสัตว มาฆะมาศะ
บัญจะมีดฤษถีอาทิตยวาร มีพระราชโองการสมเดจ

พระเจ้ารามาธิบดีศรีบรมจักระพรรดิราชเดโชไชยพรหม
เทพาดิเทพตรีภูวะนาธิเบศ บรมบพิตรพระพุทธิเจ้า
อยู่หัว ให้ตราพระราชประหญัตคำนับโฆษนา เผดียง
แก่ชาวเจ้าเห่าย่ายุพราช ราชนิกุล อดุลมนตรี พิริยโยธา
มาตยามุข ทุกกระทรวงถบวงการทั้งหลาย อันมีในแว่นแคว้นพระนครศรีอยุทธยามหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมยน์

ถ้าไพร่พ้าทาษไทใครๆ หนีนายหนีเจ้า ๆ นายมาพบท่านบใหยอชักเอาเองแต่สักอัน ท่านว่าให้เจ้าไพร่เจ้าทาษนั้นไปอายัดแก่มันผู้เอาไพร่พ้าข้าคนเขาไว้นั้น ถ้าคนผู้เอาคนไว้นั้นตนบรู้ที่อยู่เขา ให้ไปว่าถึงมุนนายอะนาประชาบาลแลให้บอกแก่พระสุรัศวดีแลแพ่ง ให้เรียกหามาว่าโดยขนาดตามกระทรวงถบวงการนั้น

อนึ่งคนนั้นหนีไปนาน แลเจ้าไพร่เจ้าทาษพบในบ้านในเรือนถิ่นถานบ้านแห่งใดๆ ให้อายัดแก่เจ้าบ้านเจ้าเรือนนั้น ถ้าเจ้าบ้านเจ้าเรือนเขาหมิรับอายัดให้ประจำอยู่ ให้ไปบอกแก่สิบร้อยอายัดเอามายังกระลาการ ให้โฉนดฎิกาถึงมุนนายส่งมาว่าตามกระทรวง

ถบวงการ ถ้าพบในตลาดควรให้อายัดไว้แก่เจ้าตลาด แล่นบัตรให้กระทรวงการ ให้โฉนดฎีกาเร่ยกหามา โดยความแผ่นดิน ถ้าพบในกลางถนนหนทางแลหาที่จะอายัดมิได้ ให้เอาคนนั้นไปยังกระลาการแลให้นายยุกระบัตรกฎปากหลากคำไว้ แลคนนั้นยังรับว่าเปนทายเปนไพร่ใครๆก็ดีให้ตามมาว่าต่อกัน ส่วนตัวมันให้ใส่สังขลิกบันชรให้มั่นคง แลพ้นสามวันแล้ว เร่งให้โฉนดฎีกาถึงมุนนายให้ออกมาว่าต่อกัน ถ้าพ้นเจดวันมุนนายมิออกมาว่าต่อกัน ให้กระลาการอายัดคนนั้นไว้แก่เจ้า {ไพร่ / ทาย} เก่านั่นก่อน เมื่อจะตามมาว่าจึ่งเร่ยกออกมาว่า โดยพระราชกฤษฎีกาท่านแล

ถ้าคนนั้นหนีมาหาเจ้าหานายเองให้เอาไปยังกระลาการ ให้นายยุกระบัตรกฎเอาคำไว้ แลคนนั้นรับว่าเปนทายเปนไพร่จริง ท่านให้เอานักการไปบอกที่คนอยู่นั้นแลให้ตามมาว่าต่อกัน ส่วนตัวมันให้กระลาการเกาะไว้ ถ้าพ้นเจดวันแลมิออกมาว่าประการใด ให้กระลาการอายัดคนนั้นไว้แก่เจ้า {ไพร่ / ทาย} นั่นก่อน เมื่อ

จะตามมาว่าเมื่อใดจึ่งเอาออกมาว่าโดยความแผ่นดินท่านแล

55

๑ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมิทายชายหญิง แลเจ้าเงินได้ใช้สอยมันทายนั้นช้านาน ครั้นอยู่มามันทายนั้นหนีไปอยู่ในถิ่นถานบ้านเมืองเย่าเรือนท่านผู้อื่น แลเจ้าทายไปติดตาม พบมันทายนั้นในที่นั้น เจ้าทายจะเอาตัวทายนั้นมาแลเจ้าถิ่นถาน บ้านเมือง เย่าเรือน มิให้ทายท่านมา ท่านว่าตัวทายนั้นตกอยู่แก่ผู้นั้น

56

๒ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมิทายชายหญิงแลนายเงินใช้สอยมันทายนั้นอยู่ช้านาน ครั้นอยู่มามันทายนั้นหนีนายเงินไป แลมีผู้หนึ่งไปพบผู้ทายนั้นในสถานที่กลางทาง แลผู้นั้นกับตัวมันทายนั้นพูดจากันกัด แลมันทายนั้นหนีท่านไปกัด แลท่านมิได้รู้ว่ามันทายนั้นหนีนายเงินแลเจ้าทายไปพบเจ้าทายจะกล่าวเอาโทษแก่ท่าน ซึ่งเดิรไปด้วยทายของตัวนั้นมิได้เลย เพราะว่ามันเปนคนเดิรทางไปด้วยกัน ถ้าผู้เดิรทางไปนั้นรู้ว่ามันผู้ทายหนี

นายเงิน แลผู้เดิรทางนั้นเปนญาติกับมันทายนั้น ท่านว่าเปนโจร เหตุใดจึ่งกล่าวดั่งนี้เหตุว่าเปนญาติกัน

57

๓ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรทั้งหลายมีกิจทั้งวัลไปสถานที่ไกล แลยังมิได้ถึงที่สำนักแห่งซึ่งมีกิจ แลไปอาไศรยอยู่ศาลาวัดวาอาราม ที่บ้านที่เย่าเรือนเคหาแห่งใด แลข้าคนท่านหนีมา ๆ อาไศรยอยู่ด้วยแห่งเดียวกัน แลเจ้าข้าคนตามมาพบผู้อาไศรยอยู่ด้วยมันจะว่าลัก ข้า / คน ตนนั้นมิได้ เพราะว่าเปนที่อาไศรยแก่คนทั้งเมือง

58

๔ มาตราหนึ่ง พี่น้องลูกหลานเหลนตกเขนใจลุงป้าอาวอาน้าตายายช่วยไถ่มา แลมีผู้มาสู่ขอยกยอให้มันมีผัวเกิดลูกชายหญิงเท่าใด จะเอาลูกมันเปนทาษนั้นมิได้ ถ้ามิได้ช่วยไถ่มันมาแต่เอามันมาเลี้ยงไว้ถ้ามันมิสมักอยู่ก็ตามใจมัน ถ้ามันกู้นิยมสินมากน้อยเท่าใด ให้คิดเอาแต่ต้น แลดอกเบี้ยนั้นอย่าให้เอาแก่มันเลย

59

๕ มาตราหนึ่ง ทายผู้ใดต้องพิภาย ให้ผู้ไถ่นำถึงผู้ขายจึงจะพ้นโทษ ถ้าผู้ไถ่นำหาผู้ขายมิได้ ทายอันไถ่นั้นมิเตมค่า เมื่อไถ่นั้นหาผู้รู้เห็นมิได้ แลผู้ไถ่นั้นต้องโทษโดยโจรทัณฑ ถ้าหาตัวผู้ขายส่งมิได้ เมื่อไถ่นั้นมีผู้รู้เห็นไถ่เตมค่า ผู้ไถ่นั้นพ้นจากโทษโจร เสียแต่ตัวทายได้ไปแก่นายเงินเดิมอันพิภายนั้น

60

๖ มาตราหนึ่ง ทายท่านหนีไปมีผู้ได้กลางทางก็ดี ทายท่านหนีมาสู่หมู่รู้จักว่าทายไท พี่ น้อง } ผู้ใด ให้เจ้าเรือนถามมันให้รู้ ผู้เจ้าทายร่วมบ้านเมืองเดียวด้วยกัน ให้เจ้าเรือนส่งไปให้มันมาไถ่คืน ถ้าเจ้าทายนั้นมิพึงมาไถ่เอา แลทายนั้นหลบหนีล้มตาย ท่านว่าอย่าพึงใส่โทษผู้ได้นั้นเลย ผู้ทายนั้นมันว่านายเงินอยู่ต่างบ้านต่างเมือง ให้ผู้ได้ทายท่านนั้นไปบอกแก่เจ้าบ้านเจ้าเมืองให้รู้ ผู้รู้จักเจ้าทายแลผู้ได้บได้ไปบอกเจ้าทายแลเจ้าบ้านเจ้าเมือง แลไว้ทายท่านในเย่าเรือนเดือน ๑ } ๒ เดือน ทายท่านหนีตายก็ดี ให้เจ้าเรือนใช้ทายท่านแล

61

๗ มาตราหนึ่ง ทายท่านกัดเมียท่านกัด หนข้าม
หัวเมือง ๆ หนึ่งกัด สองหัวเมืองกัด มากขึ้นไปกัด
แลมีผู้เอาไว้ใช้การงาน แลผู้เอาไว้นั้นให้กฎหมายแก่
ธรรมาธิกรให้เหนแล้ว แลให้ถามเอาถ้อยคำมันไว้ ถ้า
แลเจ้าทายเจ้าคนตามมาพบ ให้เสียค่าหัวคำนับตามชาย
แลหญิง ถ้าชายหนีข้ามมาหัวเมืองหนึ่ง ให้คิดเอาเงิน

ค่ารักษามันไว้ $\frac{๑}{๑}$ ถ้าหญิง $\frac{๑}{๑}$ ถ้าหนีมา $\left.\begin{matrix}๒\\๓\\๔\end{matrix}\right\}$ หัวเมือง
ให้เอาค่ารักษา ถ้าชายคละ $\frac{๓}{๑}$ ถ้าหญิงคละ $\frac{๒}{๑}$ จึง
ให้ไปแก่เจ้ามันแล ถ้าแลมันทำมาหากินอยู่เปนช้า
นาน มีลูกหญิงชายเปนหลายคน แลเจ้าเงินจะเอาลูก
มันไป ให้เจ้าบ้านคิดเอาค่ารักษาจงทุกคน เพราะท่าน
ได้พิทักอักแอแก่ลูกมัน ถ้าหาบันดาศักดิมิได้ เอา
ทายท่านไว้มิได้บอก แลกฎหมายไว้แก่ธรรมาธิกร ให้
ปรับไหมเอาตามในระวางโจรแล ถ้าได้บอกแก่ธรรมา
ธิกร จะเอาผู้นั้นเปนโทษมิได้ เพราะว่าได้กฎหมาย
แก่ธรรมาธิกรแล้ว

62

๘ มาตราหนึ่ง ทายท่านหนี้ไปทั้งตรวน เมื่อท่านได้ทายมา ทายบอกแก่นายเงินว่า มีผู้คัดถอดตรวนแล้วจึงมาส่ง มิควนให้บำเหนจแก่ผู้ได้นั้นเลย เพราะถอดตรวนทายท่านออกเสีย ถ้าเอาไปทั้งตรวนให้เจ้าเงินมันให้บำเหนจแก่ผู้ได้โดยใกล้แลไกลนั้น

63

๙ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเปนทายท่าน แลมันหนีภาเอาทรัพย์สิ่งของท่านไปด้วย แลนายเงินไปตามได้ตัวมันมา ท่านให้มันใช้สิ่งของท่านจงถ้วน แลต้นเงินดอกเบี้ยนั้นให้เอาแก่มันโดยกระบิลเมืองท่าน ถ้าเจ้าเบี้ยติดตามภบตัวมันจะเอาตัวมา มีผู้ประกันไว้แลทายท่านหนีไซ้ ให้เอาทรัพซึ่งมันลักนนแก่ผู้รับประกัน

อนึ่งเจ้าเบี้ยติดตามพบตัวมันถึงแก่กรรมสันชีวิตร ท่านให้เอาเบี้ยแก่ผู้ขายแต่ต้นทรัพโดยพระธรรมสาตร

64

๑๐ มาตราหนึ่ง ทายลูกนี้หลบหนีไปแห่งใดๆ เจ้าทายเจ้านี้เสียบำเหนจแลค่าจ้างแก่ผู้ได้มานั้น ให้นายเงินคดเอาแก่ทายลูกนี้ ตามซึ่งเสียต่างนั้น

65

๑๑ มาตราหนึ่ง ชวนทาษท่านไปค้าต่างเมือง แลทำประการใด ๆ แก่มัน ๆ หนึ่ง ท่านให้ใช้กงหนึ่ง ก่อน กงหนึ่งให้ผัดหาตัวเดือนหนึ่ง ถ้ามิพบตัวให้ใช้ค่าท่านจงเตม ถ้าวันหน้าไปแลพบตัวมันใช้ ให้เอาตัวผู้นั้นเปนทาษแล

66

๑๒ มาตราหนึ่ง ประกันผู้คนท่าน ใส่กลว่าคนนั้นหนี อย่ามาเจ้าคนไปพบตัวคน ซึ่งเปนเรือนเบี้ยนั้น เอามายังกระลาการพิจารณาเปนสัจว่า ผู้ประกันเอาไปขายแลเร้นซ่อนอำพรางไว้ ให้ใหมผู้ประกันทวีคูน เปนสินไหมกึ่งพิไนยกึ่งแลเรือนเบี้ยนั้นให้ทวนด้วย ลวดหนัง ๑๐ ที แล้วส่งตัวมันเรือนเบี้ยให้แก่เจ้าเงิน

67

๑๓ มาตราหนึ่ง ทาษฝากนายเงินใช้ให้เผาเรือน แลลูกหลานนายเงินเอาแขกขึ้นเรือนแลของหาย ท่านให้ผู้เอาแขกขึ้นเรือนนั้นใช้

68

๑๔ มาตราหนึ่ง ทาษโจทเจ้าว่ามิได้เปนทาษ

ก็ดี ว่าได้ส่งเงินค่าตัวแล้วก็ดี เมื่อพิจารณาเปนสัจว่าเปนทายท่านยังมิได้ส่งเงินแก่ท่านจริง ให้ทวนด้วยลวดหนัง๑๐ที แล้วให้ส่งตัวมันให้แก่เจ้าทายคืน อย่าให้ดเยองหย่างกัน

69

๑๕ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมีทายชายหญิงเจ้าเงินได้ใช้สอยมันอยู่ช้านาน ครั้นอยู่มาเกิดเข้าแพง แลเจ้าทายนั้นหาเข้าปลาจะเลยงทายนั้นมิได้ ขับทายนั้นให้ไปหาเลยงชีวิตรเอง มันทายนั้นไปพึ่งอยู่ด้วยท่านผ่ายข้างหนึ่งแลท่านเลยงมันไว้เมื่อขณะเข้าแพงนั้น เจ้าทายเหนตัวมันทายนั้นจะได้ว่า กล่าวว่ามันเปนทายของตัวหามิได้ ครั้นอยู่มาเข้าถูกเจ้าทายว่ากล่าวแก่ทายนั้น ว่ามันเปนทายของตัวอีกมิได้เลย เหตุใดจึงกล่าวดังนี้ เหตุว่าเมื่อเข้าแพงนั้น ตัวมิได้กล่าวว่าเปนทาย

70

๑๖ มาตราหนึ่ง บ้านเมืองเกิดไภยเข้าแพง แลผู้มีข้าคนหลายแลตนหาเข้าจะเลยงรักษาข้าคนตนมิได้ ตนละทายตนให้ไปทำใส่ปากเอง แลข้าคนตนทำมิทัน

แลมันไปพิงกินเข้าของท่าน แลท่านเลยรักษาไว้ ครั้น
เข้าถูกแลหายไภยอุบัติ แลจะคนเอาข้าคนตนเล่าไซ้
ท่านให้ค่านั้นจงเตม ให้แก่ผู้ให้กินเข้าซึ่งเลยงมานั้น
จงเตมค่า เพราะเขาหากเลยงรักษา จึงมันรอดชีวิตร
อยู่แล

71

๑๗ มาตราหนึ่ง ทวยราษฎรทังหลายมีทาษ
ชายหญิงแล้วเจ้าเงินได้ใช้สอยทาษนั้นช้านาน เกิด
บัติเหตุเขาแพง ครั้นอยู่มามันทาษนั้นหาเขาจะเลยง
ชีวิตรมิได้ มันทาษนั้นไปพิงท่านผู้ผ่ายข้างหนึ่ง ๆ นั้นมิ
ได้ไถ่ถามมันทาษนั้นให้แจ้ง แลเอาทาษท่านเลยงไว้มิ
ได้บอกแก่เจ้าทาษ ครั้นอยู่มาเขาถูก เจ้าทาษมาพบ
ทาษจะเอาทาษท่านคืน ท่านให้ทำค่าตัวทาษนั้นเปน
สองส่วนให้แก่ผู้เลยงทาษนั้นส่วนหนึ่ง ๆ ให้ได้แก่
นายเงิน

72

๑๘ มาตราหนึ่ง ทาษท่านหนีไปอยู่ที่ใด ๆ ผู้ใด
พบทาษท่านแล้วมาบอกเจ้าทาษ ว่าจะขอไถ่จะให้เงิน
ค่าตัวทาษ ครั้นแล้วมันกลับมาว่า ทาษนั้นหนีต่อไป

ท่านว่ามันทำกละโกหกพ่อลวงท่าน ให้มันส่งทายนั้น
จงได้ ถ้ามิได้ให้ใช้ค่าตัวทายท่านจงถ้วน

73

๑๙ มาตราหนึ่ง ทายนายเงินใช้อย่าถ้าไข้บ่วย
บาดเจบอยู่ช้านาน หลายเดือน หลายปี นายเงินมิได้ใช้
จะเอาดอกเบี้ยค่าป่วยการต่อหน้าไซ้ ท่านว่ามิชอบให้
เอาแต่ต้น

74

๒๐ มาตราหนึ่ง ทายฝากเกิดลูกในเรือนเบี้ย
ได้สิทธิแก่เจ้าเบี้ย ถ้าแลลูกทายนั้นมิสมักจะอยู่ด้วย
ให้คิดเอาค่าตัวตามอายุศมหนุ่มแลสกันส่งให้แก่เจ้าเบี้ย
ถ้าแลค่าตัวนั้นต่ำกว่าหกแสน แลเกิดลูกในเรือนเบี้ย
มากน้อยเท่าใด จะเอาเปนลูกทายนั้นมิได้ แลเจ้า
เบี้ยได้พะยาบานรักษาให้คิดเอาค่าน้านมเข้าบ้อน แต่
อายศมะเจดขวบลงมา พ้นกว่านั้นท่านมิให้เอา ท่าน
ว่ามันรู้เลียงตัวรับใช้ได้อยู่แล้ว

75

๒๑ มาตราหนึ่ง ผู้ใดศรัทธาต่อพระสาศนา
โปรดให้ ทาย บวด เปน ภิษุเปน สามเณร เปน รูป ชี ใน

พระสาศนาแล้ว ถึงจะลาออกจากสาศนาเล่าก็ดี เจ้าทาษจะเอาทาษคนนั้นมิได้ ถ้าเจ้านลูกนายอมให้บวดแล้ว จะเอานคนกมิได้

76

๒๒ มาตราหนึ่ง คบทาษท่านไว้แห่งเรือนตน แลเจ้าทาษตามมาพบทาษท่าน แลจะเอาทาษท่านไปไซ้ แต่ตนผัดวันคนจะเอาทาษท่านไปส่ง แลตนมิได้เอาทาษท่านไปส่ง เอาทาษท่านไว้ขาดการงานไซ้ ถ้าชายเอาเบี้ยบ่วยการวัละ ๓๐๐ ถ้าหญิงเอาวัละ ๑๕๐ ถ้าพ้นเดือน ๑ ๒ เดือนแล้ว เอาค่านั้นมาตั้งไหมขวบค่าเปนสินไหมกึ่งพิไนยกึ่ง

77

๒๓ มาตราหนึ่ง ทาษแลทาษดุจกัน ใช่พี่ใช่น้องพ้องพันธุกัน เอากันไปซ่อนเร้นไว้ มีผู้มาบอกนายเงินนายเงินรู้ เที่ยวหาทาษท่าน ตนพรางมิได้บอกตามจริง อยู่มาเจ้าทาษพบทาษของท่าน พิจารณาเปนสัจว่า มันเร้นซ่อนกินอยู่ด้วยมันจริง ให้ทวนมันผู้ภาเร้นซ่อน แลผู้หนด้วยลวดหนังโดยสกรรมิสกรร

78

๒๔ มาตราหนึ่ง ข้าคนท่าน ๆ มิได้ว่าจะขาย แลตนไปขอไถ่ทาษท่าน แลทาษท่านหนีไซ้ ท่านว่าผู้ไปขอไถ่ทาษท่านเปนจำพวกคนร้าย แลทาษท่านหนีเพราะไปขอไถ่ ให้ผู้ไปขอไถ่นั้นใช้ทาษท่าน ถ้าแลได้ตัวทาษอันหนีไปนั้นมา แลมันว่าผู้ขอไถ่นั้น เอามันไปซ่อนกีด แนะนำให้มันหนีกีด ผู้นั้นเสมอโจรลักทาษท่าน ให้ไหมดั่งโจรลักทาษท่าน

79

๒๕ มาตราหนึ่ง เศษฐีคหบดีทวยราษฎรกรมใด ๆ มีทาษมากหลาย ใช้ไปค้าทางบกทางเรือทางเหนือทางใต้ หนีไปในสถานที่ใด ๆ กีด แลทาษนั้นต้องพิภาษถ้อยความอยู่ใน กระลาการ ทาง ที่จะไป มาหากันได้ แลเจ้าทาษมิร้อยเปนช้านาน แลมีผู้ไปแก้พิภาษแลช่วยเอากลางกระลาการ แลอยู่จำเนียรนานมาเจ้าทาษพบจะเอาตัวไป แลให้ผู้แก้พิภาษเอาสินแก่เจ้าทาษซึ่งช่วยมาจงเตม แล้วให้มันแต่งเข้าตอกดอกไม้สมาท่านผู้แก้พิภาษโดยควรแล้วให้ส่งตัวทาษนั้น ให้

แก่เจ้าทายนั้นคน ถ้าแลทายนั้นทำทรัพย์สิ่งสิ่งใด แตกหักหาย ให้ใช้ทรัพย์ท่านนั้น

80

๒๖ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเปนทายท่าน ๆ ใช้ไปทำการแห่งท่านเสียไปเปนเชลยข้าศึก อยู่มารอดคืนมาเล่า แลผู้นั้นก็พ้นจากเปนทายท่าน ถ้าแลไปทำการตนเอง แลเสียไปแก่ข้าศึกเมื่อคืนมาได้ แลผู้นั้นมิพ้นจากทายท่านเลย

ศุภมัศดุศักราช ๑๕๕๗ ปีฉลูนักสัตวสังวัจฉระวิสาขะมาเสศุขปักเขอาทิตยวาร สมเดจบรมบพิตรพระพุทธิเจ้าอยู่หัวเสดจในพระธินั่ง ไพชยนมหาปราสาทฝ่ายซ้าย สั่งแก่เจ้าพญาศรีรัตนมลเทียรบาลขุนจันทราทิตย ขุนอินทราทิตย นายเทาราชบัณทิตย เฝ้าอยู่ด้วย มีพระราชโองการมาณพระบันทล ให้แต่งพระราชกำหนดพระราชกฤษฎิกาไว้ดั่งนี้

81

๑ มาตราหนึ่ง มีในพระธรรมสาตรเดิมว่า ซ้อช้างม้าวัวควายเงินทองไถ่ข้าคน ซ้อผ้าผ่อนเรือชา เข้า

ปลาเมี่ยงหมากทรัพยสิ่งใด ๆ มิทันให้เบี้ย ผู้ขายตกศึกใกล้ไกลก็ดี แลผู้ซื้อมิได้ตกศึกให้ผู้ขายเอาแก่ผู้ซื้อจงเตม ถ้าผู้ซื้อตกศึกผู้ขายมิได้ตกศึก ท่านมิให้ผู้ขายเอาแก่ผู้ซื้อสักอันเลย ถ้าแลสินอันกู้ยืมมีนายประกันขึ้นดอกเบี้ยก็ดี ให้ถือดั่งกล่าวก่อนนั้น ถ้ามีบันดาศักดิเท่าหัวปากขึ้นไปตกศึก ให้พิจารณาดู ถ้าผู้ตกศึกยังมีทรัพยสิ่งสินทาษไทอยู่แก่พ่อแม่พี่น้องลูกหลานพายหลังให้พ่อแม่พี่น้องลูกหลานผู้ได้สิ่งสินทาษไทนั้นใช้สินท่านบพึงให้ประบัดสินท่าน ถ้ามันที่ตกศึกหนีมารอดมีสิ่งสินทาษไท ให้ใช้ดุจกล่าวมานี้

82

๒ อนึ่งกรุงฯ เสียแก่ข้าศึกไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินกรุงฯ แตกตื่นหนีไปอยู่ต่างเมือง เสดจเข้ามาครอบครองกรุง ฯ จึ่งยกกองทับออกไปปราบข้าศึก มีไชยชำณะแล้ว ทะแกล้วทหารไปโดยเสดจได้ชาวกรุงเทพมหานครเข้ามา จะเอาไว้เปนสิทธขาด คิดเอาค่าตัวนั้นมิได้แล

83

๓ มาตราหนึ่ง ทายหนี้เจ้าไปต่างเมือง เสียแก่ข้าศึกหนีรอดคนมา ให้ไว้แก่เจ้าเงินคืน ถ้ามิได้หนีผูกดอกเบี้ยไปเสียแก่ข้าศึกให้ตีค่าตัวเปน ๓ ส่วนให้เจ้าเบี้ยส่วนหนึ่ง สองส่วนให้ปรานีแก่มันผู้ขาย เพราะเปนบาปกำมด้วยกัน เกิดจุลาจลในแผ่นดินพระเจ้าอยู่หัว เปนพับแก่เจ้าสิน

84

๔ มาตราหนึ่ง ทายสินไถ่มันหมิสมักอยู่ แลมันถามเงินมาส่งเจ้าเงินมิออกไปยังสารแพ่ง เจ้าเงินคิดเอาแก่มันนอกสาร พิจารณาเปนสัจว่าฉ้อทายมักได้เท่าใดให้หักสองเท่ามักได้ อย่าให้ทวยราษฎรทั้งปวงข่มเหงสืบไป

85

๕ มาตราหนึ่ง ทายแค้นใจเจ้าเบี้ยนายเงินด้วยประการใด แลพ้องให้เรียกนายเงินออกมายังโรงสาร ท่านว่าให้มันส่งค่าตัวมันแก่นายเงินมันเสียก่อน อย่า

ให้พ้องร้องเหนื่อเงินท่าน ถ้านายเงินทำผิด เปนความมหันตโทษ ไม่ส่งค่าตัวก็รับพ้องได้

๖ มาตราหนึ่ง ทาษสินไถ่มันมิสมักอยู่ แลมันถามเงินมาส่งเจ้าเบยนายเงินมิรับ ท่านว่ามิชอบ ถ้ามันส่ง ๓ ครั้งแล้วเจ้าเงินมิรับ ให้คิดเอาสิบหยิบเอาหนึ่งแก่นายเงิน เหตุว่านายเงินทำให้ได้ยากแก่ไพร่พลเมือง ถ้ามันมิส่งเงินแก่นายเงิน แลมันมาพ้องร้องภาเจ้าเงินขนสาร ให้คิดเอาสิบหยิบหนึ่งแก่ทาษนั้น

๗ มาตราหนึ่ง ทาษแลทาษดุจเดียวกัน เกิดวิวาทแก่กัน แลด่าถึงเจ้าเบยนายเงิน ๆ มิได้ยินแก่โสตปรสาตรเอง แลทาษนั้นมาบอกแก่นายเงิน จะขนชอว่าด่านั้นมิได้ แลถ้อยคำนั้นมิควรที่จะพึงพิงมิควรที่จะเอาถ้อยความไถ่ถาม อนึ่งถ้าเจ้าเงินนั้นได้ยินแก่โสตประสาตรเอง แลเห็นด้วยจักษุเองดังนั้น ขนชอว่าด่า ควรที่จะเอาว่ากล่าวถ้อยความได้

88

๘ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเปนทาษทาษีท่าน แลเจ้าสน
เมตากรรุณาใช้โดยสุภาพ แลมันมีผ้าพรรณนุ่งห่ม
ทรัพยสงสน ครนอยูมาทาษนนตาย แลทรพสงสน
ผ้าพรรณนุ่งห่มของมันนั้นให้ไดแก่เจ้าทาษ เหตุใดจึง
กล่าวดังนี้ เหตุว่ามันเปนทาษท่านในเรือนเบีย มันมี
ทรัพยสิ่งสินในเรือนท่าน

89

๙ มาตราหนึ่ง ผู้ใดเปนทาษท่านมันมีทรัพย
สิ่งสินก่อนยังมิได้เปนทาษ ครันอยู่มามันตาย แล
เจ้าทรัพยจะกล่าวเอาทรัพยมันผู้ตายมิได้เลย เพราะว่า
ทรัพยของมัน มิได้เกิดในเรือนเจ้าทรัพย ให้เอาทรัพย
นั้นให้แก่ภรรยาญาติพีน้องมันผู้ตาย ถ้ามันหาบุตร
ภรรยาษามพ่อแม่พีน้องมิได้ ให้เอาสินนั้นให้แก่เจ้าทาษ
โดยพระธรรมสาตรกล่าวไว้

90

๑๐ มาตราหนึ่ง ทาษส่อเจ้าเงินว่าเปนโจรปล้น
ลักทรัพยอันใด ๆ ก็ดี ว่าบังเงินทองสิ่งของ ๆ หลวง

ก็ดี ว่าเปนกระบถประทศร้ายประการใด ๆ ก็ดี แล
พิจารณามิเปนสัจว่า นายเงินนั้นเปนผู้ร้ายไซ้ ท่านว่า
ให้เอาทาษอันส่อนั้น มาขันฆาหย่างเอาเฉลวปะหน้า
ประจาร แล้วให้มันร้องว่าอย่าดเยี่ยงข้าผ้ธรชนร้ายส่อ
นายเงิน แล้วให้ลงโทษทวนตัดปาก แล้วให้ฆายมันเสีย
ถ้านายเงินร้ายแก่มัน ๆ ว่าจริงไซ้ ท่านให้มันเปนไท
พ้นจากทาษ

ศุภมัศดุ ๑๒๖๗ กุญนักสัตว เดือนสิบแรมค่ำ
หนึ่งพระหัสบดี สมเดจพระบรมบพิตรพระพุทธิเจ้า
อยหัว เสดจในพระธินั่งฝ่ายอุดรมหาปราสาทโดย
ประจิมทิศ จึงพระเกษมราชสุภาวดีบังคมทูล พระ
กรรุณาพระเจ้าอยู่หัวว่า ทวยราษฎรทังหลายร้องพ้องว่า
ยากแค้นเอาพี่น้องลูกหลานไปขายฝากไว้แก่เจ้าเบย
นายเงิน แลลูกหลานนายเงินเอาทาษเปนเมียเกิดลูกก็ดี
มิเกิดลูกก็ดีแลละร้างเสีย นายเงินจะเอาให้เตมค่า
ขอให้ว่ากล่าวนั้น ข้าพระพุทธิเจ้าหารู้ที่จะว่าไม่ จึง
พระพุทธิเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการมาณพระบันทูลตรัส
เหนือเกล้า ๆ สั่งแก่พระกระเษมราชสุภาวดีว่า แต่น
สิบไปเมื่อหน้า

91

๑ มาตราหนึ่ง ทาษแลทาษสมรสด้วยกัน เกิดลูก ชายหญิงณะบ้านเรือนนายเงินก็ดี บ้านเรือนพ่อ นายเงินก็ดี ให้สิทธแก่เจ้าทาษหญิงนั้น ถ้าแลทาษหญิง มิถึงเตมค่าจะคิดเอาค่าลูกนั้นมิได้ ให้เอาแต่เปนค่า ป่วยการแม่มัน ถ้าแลแม่หญิงเตมค่า ให้คิดเอาค่าลูก มันจงเตม ถ้าแลผัวมันเปนไทเกิดลูกในบ้านเรือน เจ้าทาษหญิง ให้ตั้งค่าตัวมันเปน ๓ ส่วน ยกส่วนไทไว้ พ่อมันส่วนหนึ่ง ให้เจ้าทาษหญิงสองส่วน ถ้าแลหญิง นั้นตามชายไปอยู่บ้านเรือนชายเกิดลูกชายหญิงก็ดี ให้ บันค่าลูกนั้นเปนสองส่วน ให้แก่พ่อมันส่วนหนึ่ง ให้แก่ นายเงินแม่มันส่วนหนึ่ง

อหนึ่งสัตรีเปนไทสมรสด้วยชายทาษเกิดบุตร บุตร นั้นได้แก่สัตรีถ้านายชายมีขันหมากสู่ขอหญิงไทมาสมรส กับชายทาษตนเกิดบุตร ๆ นั้นบันเปนสามส่วน ได้แก่ เจ้าทาษชายนั้นส่วนหนึ่ง

92

๒ มาตราหนึ่ง ทายแลทายสมรศเลยงกัน ผู้หนึ่งหนีผู้หนึ่งยัง นายเงินจะคิดเอาค่าตัวผู้หนีแก่ผู้ยังนั้นมิได้ ถ้าผู้ยังได้ทำหนังสือประกันตัวผู้หนีไว้แก่นายเงินเปนคำนับ ท่านให้เอาค่าตัวผู้หนีแก่ผู้ยังตามรับนั้น

93

๓ มาตราหนึ่ง ช่วยทายมีลูกอ่อนติดมา แลลูกนั้นอายุศมแต่ ๗ ขวบลงมา แลนายเงินใช้แม่มันไปทำการเอาลูกมันไว้แล้วลูกมันหายไป นายเงินมิเอาใจใส่ ให้เร่งหาลูกให้แก่มัน ถ้าลูกมันล้มตายมิได้ตัวมาส่งให้แก่มัน ให้พิกัดค่าตามกระเศียรอายุศมให้แก่มัน ถ้าอายุศมลูกทายพ้น ๗ ขวบขึ้นไปแล้วหาโทษแก่นายเงินมิได้

94

๔ มาตราหนึ่ง ชายเปนไทหญิงเปนทายสมรักกันมีท้องลูก ให้ชายนั้นรักษาท้องทายท่านจนพ้นท้อง๓เดือน

ถ้าตายในเขดรักษาท้อง ให้ท่าค่าตัวเปน ๓ ส่วนยกเสีย ส่วนหนึ่งให้มันใช้สองส่วน ถ้ามันมิได้รักษาท้อง ทาษท่านออกลูกตายไซ้ ให้คิดเอาค่าตัวทาษแก่ชายนั้นจงเตม ถ้าชายได้รักษาท้องหญิงทาษมิได้เปนอันรายแลหญิงทาษมิสมักอยู่ ให้แบ่งค่าตัวลูกมันเปนส่วนไทส่วนทาษ ถ้าชายมิได้รักษาท้องหญิงทาษไซ้ อย่าให้แบ่งค่าตัวลูก เปนส่วนไทเลย

๕ มาตราหนึ่ง ไถ่หญิงค่าตัว $\frac{๖}{๑}$ ขึ้นไปประสมผัวก็ดี ไถ่ชายค่าตัว $\frac{๓}{๑}$ ขึ้นไปประสมเมียก็ดี ท่านว่ามันทังสองเกิดลูกเท่าใด ๆ ณ บ้านเรือนนายเงินก็ดี ที่บ้านเรือนญาติพี่น้องนายเงินก็ดี ท่านให้เปนสิทธแก่ผู้ไถ่จงสิ้น ถ้ามันมิได้อยู่ในที่แดนนายเงิน ท่านว่าให้ปันค่าตัวลูกนั้นเปน ๕ ส่วนจงทุกคน ให้ไว้แก่มันส่วนหนึ่งเอา ๔ ส่วน เพราะมันไปขออยู่ที่ท่านเอง ถ้าเจ้าทาษไปขอให้มันอยู่ ท่านว่ามิให้ลดค่าตัวลูกมันนั้นเลย

96

๖ มาตราหนึ่ง นายเงินกัด พ่น้องลูกหลาน พ่อเจ้าเงินกัด เอาทาษฝากเลี้ยงเปนเมีย เกิดลูกด้วย เท่าใด ๆ ก็ดี แลมันเปนไทเพราะลูก แลชายหญิงมิสมักจะเลี้ยงกันจะหย่ากัน ท่านว่ามิให้เอาเงินค่าตัวแก่มันเลย แลลูกนั้นเปนพงษผู้ดี สิทธอยู่แก่บิดานั้น

97

๗ มาตราหนึ่ง หญิงทาษท่านแห่งหนึ่ง สมรสด้วยชายทาษท่านแห่งหนึ่ง เกิดบุตรด้วยกันมากน้อยเท่าใด ท่านให้ลูกมันเปนสิทธแก่นายเงินแห่งหญิงทาษจงสิ้น อุประมาดั่งแม่โคอันปล่อย แลเกิดลูกเท่าใด ๆ ได้สิทธแก่นายโคตัวเมียนั้น

98

๘ มาตราหนึ่ง หญิงทาษภิริยา คลอดลูกตายก็ดี ตายแต่ลูกแม่มันยังกัด จะเอาเงินแก่ผู้ขายนั้นมิได้ ให้คืนสารให้มันใช้ฉันเมียไท อย่าว่าแต่มนุษบุถุชนเลย ถึงอินพรหมก็ขัดความตายมิได้

99

๙ มาตราหนึ่ง ผู้ใดมีทาษหญิงนายเงินเอาหญิงทาษเปนเมีย ครันอยู่มาชายนายเงินมิภอใจอยู่ด้วยหญิงทาษนั้นให้ท่าค่าตัวมันเปน ๒ ส่วน ให้นายเงินเอาแก่มันส่วนหนึ่ง ๆ ยกไว้ให้แก่มัน ถ้าแลมันมิเตมใจจะอยู่ด้วยนายเงิน ให้เอาค่าตัวมันจงเตม เพราะว่าเอาใจออกหากจากท่าน

100

๑๐ มาตราหนึ่ง ชายไทพึงใจทาษสาวท่าน แลชายมิได้ช่วยไถ่ เอาทาษท่านไว้ณะเรือนเลียงเปนเมียมิส่งทาษท่านให้แก่นายเงิน เกิดลูกก็ดีมิเกิดลูกก็ดี แลเอาทาษท่านไว้ให้ป่วยการ ท่านว่าชายนั้นทำบังอาจมิได้เกรงกลัวพระราชบัญญัติความเมืองท่าน ๆ ให้ไหมชายนั้นเปนข้อเลมิด แลให้เสียค่าป่วยการแก่ท่านด้วย ถ้าเกิดลูกด้วยชายนั้นอย่าให้เสียค่าป่วยการเลย ลูกนั้นให้แก่แม่มัน เพราะเกิดในเรือนเบียท่าน

101

๑๑ มาตราหนึ่ง ทายสมคบกันเองนายเงินมิรู้แลนายเงินข้างหนึ่งรู้ มันคบทายท่านไว้ จะว่ามันสมคบทายเองไซ้ อย่าพึงให้พึง เพราะเปนทายเหมือนกันให้เอาแต่ทายตนมา ถ้าเจ้าทายไปพบทายเองแลเอาทายท่านไว้ ให้บอกแก่เจ้าทายผู้นั้นให้รู้แล้วให้ว่าแก่ทายของตัวให้เอาทายของท่านมาส่ง ถ้ามิได้เอามาส่งให้ปรับไหมเอาเจ้าทายผู้สมคบเอาทายท่านไว้กึ่งค่าเพราะมันรู้กันกับด้วยผู้คนของมันแล

102

๑๒ มาตราหนึ่ง ทายแลทายสมคบกันเอากันไปขายแห่งใด ๆ เจ้าเงินมิรู้ ให้ตีด้วยลวดหนังโดยกำลังเบา แล้วส่งให้แก่นายเงินคืน ถ้าแลนายเงินเก่ามิให้ตี ให้ไถ่กึ่งตัวเพราะผู้ไถ่นั้นมิพิจารณาแล

103

๑๓ มาตราหนึ่ง ผู้ใดบังอาจว่าตนเรียวแรง มีเพื่อนหลายคนก็ดี ผู้เดียวก็ดี ไปกุมเกาะเบาะแฉลงหญิงทายท่านด้วยแรงตน แลหญิงทายนั้นร้องแรก

ขัดขวางมิคนรู้เหนได้ยิน ข่มขืนหญิงนั้นได้ถึงชำเราก็ดี มิได้ถึงชำเราก็ดีพิจารณาเปนสัจ ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกาเดิม ถ้าข่มขืนหญิงทาษมิบาดเจบ ให้ไหมโดยบาดเจบอกโสดหนึ่ง พวกซึ่งไปด้วยนั้นให้ไหมกึ่งถ้าชายหลายคนข่มขืนโทรมเอาหญิงนั้น ให้ลงโทษแก่ชายนั้นด้วยลวดหนังคละ ๓๐ ที แลให้ไหมตามบันดาศักดิ เพราะเข้าในระวางกันโชกบ้านเมืองท่าน

๑๔ มาตราหนึ่ง หญิงทาษทำชู้ด้วยชายสองชาย นายเงินรู้ก็ดีมิรู้ก็ดี ชายทั้งสองตีพันแทงกันตาย ท่านว่าให้ฆ่าชายผู้ตีพันแทงนั้นตกไปตามกัน ถ้าทรงพระกรรุณา ฯ บให้ฆ่าตี ให้ไหมโดยพระราชกฤษฎีกา ถ้าผู้ตายเปนทาษแลผู้ทำนั้นต่ำนา ๔๐๐ ให้เอาทวีคูน ท่านให้คิดเอาให้แก่นายเงินเท่าค่าตัว เหลือมากน้อยเท่าใดเปนค่าญ่าช้างหลวง ส่วนตัวหญิงร้ายนั้น ให้ประจารดุจหญิงหาผัวมิได้ มิชู้สองชู้นั้น อย่าให้ไถ่ประจานเปนอันขาดทีเดียว ให้ทวนด้วยลวดหนัง ๓๐ ทีแล้วส่งตัวคืนแก่นายเงินมัน

นามอาลักษณ์ผู้ชำระและสถานที่เก็บ
แห่งต้นฉะบับ

ชื่อกฎหมาย	นามอาลักษณ์	ที่เก็บ
บานผแนก	นางด่วง	กระทรวงยุติธรรม
รับฟ้อง	นายบุญสี	หอสมุดแห่งชาติ
ภญาณ	นายราชสาร	กระทรวงยุติธรรม
ตำน้ำลุยเพลิง	หมื่นทิพไม้ตรี	หอสมุดแห่งชาติ
ตระลาการ	นายบุญสี	หอสมุดแห่งชาติ
อุธร	นายแก้ว	หอสมุดแห่งชาติ
ผัวเมีย เล่ม ๑	นายชุม	หอสมุดแห่งชาติ
ผัวเมีย เล่ม ๒	นายชุม	หอสมุดแห่งชาติ
ทาษ	หมื่นจำนงอักษร	หอสมุดแห่งชาติ

ตารางเทียบเลขมาตราระหว่างฉะบับพิมพ์
กับฉะบับพิมพ์ของกรมหลวงราชบุรี

อุธร

๒	2	๕	8	๑๐	13	๑๕	18
,,	3	๖	9	๑๑	14	๑๖	19
๓	4	๗	10	๑๒	15	,,	20
,,	5	๘	11	๑๓	16	,,	21
,,	6	๙	12	๑๔	17	,,	22
๔	7						

ตารางเทียบเลขมาตราระหว่างฉะบับพิมพ์ ๒๕๐๙ กับฉะบับพิมพ์ของกรมหลวงราชบุรี ผัวเมีย

๗๔ ก	75	๘๘	90	๑๐๒	105	๑๒๗	120
๗๔ ข	76	๘๙	91	๑๐๓	106	๑๒๘	121
๗๕	77	๙๐	92	๑๐๔	107	๑๒๙	122
๗๖	78	๑๐๐	93	๑๐๕	108	๑๓๐	123
๗๗	79	๑๐๑	94	๑๐๖	109	๑๓๑	124
๗๘	80	๑๐๒	95	๑๐๗	110	๑๓๒	125
๗๙	81	๑๐๓	96	๑๐๘	111	๑๓๓	126
๗๙ ๐	82	๑๐๔	97	๑๐๙	112	๑๓๔	127
๗๙ ๑	83	๑๐๕	98	๑๒๐	113	๑๓๕	128
๗๙ ๒	84	๑๐๖	99	๑๒๑	114	๑๓๖	129
๗๙ ๓	85	๑๐๗	100	๑๒๒	115	๑๓๗	130
๗๙ ๔	86	๑๐๘	101	๑๒๓	116	๑๓๘	131
๗๙ ๕	87	๑๐๙	102	๑๒๔	117	๑๓๙	132
๗๙ ๖	88	๑๑๐	103	๑๒๕	118	๑๔๐	133
๗๙ ๗	89	๑๑๑	104	๑๒๖	119	๑๔๑	134

องค์การค้าของคุรุสภา

พิมพ์ที่โรงพิมพ์คุรุสภา

นายกำธร สถิรกุล ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา

๑๐ มกราคม ๒๕๐๖